

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
DIŞ POLİTİKASINDA
DIŞ YARDIMLARIN ROLÜ VE ETKİSİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Serap KEKLİK

BURSA – 2011

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
DIŞ POLİTİKASINDA
DIŞ YARDIMLARIN ROLÜ VE ETKİSİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Serap KEKLİK

DANIŞMAN

Doç. Dr. Barış ÖZDAL

BURSA – 2011

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda, 700716001 numaralı Serap KEKLİK'in hazırladığı "Amerika Birleşik Devletleri Dış Politikasında Dış Yardımların Rolü ve Etkisi" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, .../...../ 2011 günü ..... - ..... saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ..... (başarılı/başarısız) olduğuna .....(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Üye

Üye

Üye

Üye

...../.....2011

ÖZET

Yazar : **SERAP KEKLİK**
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı :
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xiv + 241
Mezuniyet Tarihi : .... /.... / 2011
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Barış ÖZDAL

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ DIŞ POLİTİKASINDA DIŞ YARDIMLARIN ROLÜ VE ETKİSİ

Bu çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşundan bugüne değin geçen sürede dış politika yapım süreçlerinde dış yardımların oynadığı rol incelenmiştir. Çalışmanın öne sürdüğü argümanlar arasında politika ile ekonomi arasında değişmez bir ilişkinin olduğu ve devlet davranışlarının bu ilişki türü ile şekillendiği yer almaktadır. Dış yardımların da ekonomik bir araç olarak ABD dış politikasında bu tür bir şekillendirici rol oynadığı iddia edilmiştir.

Uluslararası ilişkiler disiplindeki hâkim teoriler ekonomi-politika arasındaki ilişkiyi farklı şekilde yorumlamışlardır. Çalışmada bu iki kavram arasındaki ilişki realist ve liberal ekonomi politik teoriler çerçevesinde ele alınmıştır. Bu tez dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dış yardım ve dış politikaya ilişkin kavramsal açıklamalar ile realist ve liberal ekonomi politik teoriler açıklanmıştır. İkinci bölümde ABD'nin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme değin gelişimi ve dış politika davranışları üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Soğuk Savaş dönemi ABD dış yardım politikaları incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise Soğuk Savaş sonrası dönemden günümüze değin Amerikan dış yardım politikalarının gelişimi incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Dış yardım, Dış Politika, Amerika Birleşik Devletleri, Amerikan Dış Politikası,
Uluslararası Ekonomi Politik, Askeri Yardım, Ekonomik Yardım, Ulusal Çıkar

ABSTRACT

Author : **SERAP KEKLİK**
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : International Relations
Branch :
Degree Awarded : Master
Page Number : xiv + 241
Degree Date : .... /.... / 2011
Supervisor : Assoc. Prof. Barış ÖZDAL

THE ROLE AND EFFECT OF FOREIGN AID IN THE AMERICAN FOREIGN POLICY

This thesis analyzes the role of foreign aid in the foreign policy processes of the United States of America since it's establish. Thesis claims that there is a constant interrelation between economy and the politics and the act of the state is shaped with this interrelation. It's also asserted that the foreign aid -as an economic tool- plays that kind of shaping role in the US foreign policy.

In international relations discipline, every theory has interpreted differently the relation between politics and the economy. In this study, interrelation between this two concept is analysed within the framework of realist and liberal political economic theories. This thesis consist of four main chapters. The first chapter explains the cognitive and theoretical explanations of foreign aid, foreign policy and political economy. In the second chapter USA's foreign policy is elaborated from the years of it's institution to the Post Second World War. In the third chapter American Cold War foreign aid policies are discussed. Finally in the fourth chapter Post Cold War foreign aid polices are analysed.

Key Words

Foreign Aid, Foreign Policy, United States of America, American Foreign Policy, International Political Economy, Military Aid, Economic Aid, National Interest.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Amerika Birleşik Devletleri dış politikasında etkin olan ögenin ekonomik unsurlar/çıkarlar/kaygılar olduğu ve dış politik amaçlara ulaşmada dış yardımların birer araç olarak kullanıldığı iddia edilmiştir. Çalışmadaki İngilizce çeviriler şahsıma ait olup bunlara dair tüm hatalar da şahsıma aittir.

Çalışmanın ortaya çıkmasında görüş ve yönlendirmeleri ile bana bu yorucu süreçte en büyük desteği veren tez danışmanım Doç. Dr. Barış ÖZDAL'ın rolü büyüktür. Tezin hazırlanması sürecinde yaşadığım talihsizlikler sırasında sunduğu yardımlar olmaksızın çalışmamın bitmesi imkânsızdı. Kendisine olan minnettarlığımı ve saygımı burada bir kez daha ifade etmek isterim. Ayrıca Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans eğitimim boyunca kendisine başvurduğum her konuda bana istekle yardımcı olan Prof. Dr. Tayyar ARI'ya teşekkürü bir borç bilirim. Savunma sınavım öncesi ve sırasında verdiği tavsiyeler ve yönlendirmeleriyle çalışmama yol gösteren Prof. Dr. Mehmet GENÇ'e de teşekkür etmek isterim.

Son olarak zorlu tez yazım sürecinde ve tüm hayatım boyunca desteklerini hissettiğim ailem olmaksızın bunların hiçbiri olamazdı. Ailemin tüm bireyelerine, gösterdikleri sabır ve verdikleri maddi-manevi destek için teşekkür ederim. Bu çalışma, Ali KEKLİK'in aziz hatırasına adanmıştır.

Serap KEKLİK

Haziran 2011

BURSA

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	x
TABLolar.....	xiii
ŞEKİLLER.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. Uluslararası İlişkilerde Uluslararası Politika Kavramı.....	5
2. Uluslararası İlişkilerde Dış Politika Kavramı.....	7
3. Dış Politika Araçları.....	7
4. Dış Yardım.....	8
5. Dış Yardım Türleri.....	9
5.1 Askeri Yardımlar.....	11
5.2 Ekonomik Yardımlar.....	13
5.3 Teknik Yardımlar.....	15
5.4 İnsani Yardımlar.....	15
6. Dış Yardımda Taraflar - Amaçlar - Sonuçlar.....	15
6.1 Dış Yardım Veren Devletlerin Amaçları.....	16
6.2 Dış Yardım Alan Devletlerin Amaçları ve Dış Yardımın Bu Devletlere Etkileri.....	22
7. Uluslararası Ekonomi Politik Teoriler ve Dış Yardım.....	26
7.1 Ekonomi Politik Disiplininin Doğuşu.....	27
7.2 Uluslararası Ekonomi Politikte Realist Yaklaşımlar.....	29
7.2.1. Merkantilizm.....	29
7.2.2. Realizm.....	35
7.2.3. Neorealizm.....	39
7.3 Uluslararası Ekonomi Politikte Liberal Yaklaşımlar.....	43
7.3.1. Liberalizm.....	43

7.3.2. Neoliberalizm	46
----------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

ABD'İN KURULUŞU VE

ERKEN DÖNEM ABD DIŞ POLİTİKASI

(1945'E KADAR GEÇEN DÖNEM)

1. Amerika Kıtası'nın Keşfi ve Yerleşimin Başlaması	51
2. Savaş ve Bağımsızlığın Kazanılması	57
3. Genişleme ve Monroe Doktrini (İzolasyonizm Politikası).....	62
4. İç Savaş.....	64
5. Ekonomik Gelişme.....	65
6. ABD'nin Pasifik'e Açılması.....	67
7. ABD-İspanya Savaşı.....	69
8. Panama Kanalı'nın Ele Geçirilişi.....	70
9. Açık Kapı Doktrini.....	71
10. Birinci Dünya Savaşı ve ABD	72
11. İki Savaş Arası Dönemde ABD	76
12. İkinci Dünya Savaşı ve ABD.....	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE

ABD DIŞ YARDIM POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

1. Harry S. Truman Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1945-1953) 82	
1.1 Truman Doktrini	83
1.2 Marshall Planı.....	85
1.3 Dördüncü Nokta Programı (Point Four Program)	91
1.4 Karşılıklı Güvenlik Konsepti (Mutual Security Concept)	93
2. Dwight D. Eisenhower Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1953- 1961)	95
2.1 Barış için Gıda Programı (Public Law 480).....	98
2.2 Antikomünist Müdahale Aracı Olarak Dış Yardımlar.....	101
2.3 Eisenhower Doktrini	103

2.4	Gelişmekte Olan Ülkeler ve Çok Yanlı Yardımlar.....	105
3.	John F. Kennedy Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1961–1963) 110	
3.1	1961 Dış Yardım Yasası (The Foreign Assistance Act of 1961).....	112
3.1.1.	USAID ve Dış Yardımların Kurumsallaşması.....	113
3.1.2.	Gelişme İttifakı (Alliance for Progress).....	114
3.1.3.	Barış Gönüllüleri (Peace Corps).....	118
4.	Lyndon B. Johnson Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1963- 1969)	122
4.1	Vietnam Savaşı ve ABD Dış Yardımları	122
5.	Richard M. Nixon Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1969-1974) 127	
5.1	Nixon Doktrini.....	128
5.2	Temel İhtiyaçlar Stratejisi.....	129
6.	Gerald R. Ford Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1974-1977) 134	
6.1	Dış Yardım Politikalarında Yeni Bir Retorik: İnsan Hakları.....	137
7.	Jimmy Carter Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1977-1981) .. 139	
7.1	Teoriden Pratiğe: İnsan Hakları ve Dış Yardımlar	140
7.2	Özel Bir Dış Yardım İlişkisi: ABD ve İsrail.....	141
7.2.1.	İsrail'e Verilen ABD Dış Yardımının Tarihçesi	143
7.2.2.	İsrail'e Verilen ABD Dış Yardımının Yapısı.....	146
7.2.3.	İsrail Yardımı Üzerine Tartışmalar - Olumlu ve Olumsuz Eleştiriler	156
7.2.4.	ABD'nin İsrail'e Dış Yardımları ve Filistin	159
7.2.5.	İsrail Lobisi ve Dış Yardımlar.....	162
7.3	Carter Doktrini.....	164
8.	Ronald W. Reagan Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1981-1989) 166	
8.1	Neoliberalizm ve Dış Yardımlar.....	167
8.2	Orta Amerika ve Dış Yardımlar	170

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA ABD DIŞ YARDIM
POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

1. George H. W. Bush Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1989-1993)	177
1.1 Politik ve Ekonomik Değişim/Geçiş ve Dış Yardımlar	180
1.2 Demokrasi Teşviki ve Dış Yardımlar	184
1.3 Çatışma Sonrası Müdahale ve Dış Yardımlar	184
1.4 Küresel Problemler ve Dış Yardımlar	185
2. William J. Clinton Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1993-2001)	186
3. George W. Bush Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (2001-2009)	192
3.1 11 Eylül Saldırılarının ABD Dış Politikasına Etkileri	193
3.2 Bush Doktrini	195
3.3 11 Eylül Saldırılarının ABD Dış Yardım Politikalarına Etkisi	196
3.3.1 Binyıl Zorluklarla Mücadele Hesabı (Millennium Challenge Account – MCA)	199
3.3.2 AIDS için Başkanın Acil Planı (The President’s Emergency Plan for AIDS Relief – PEPFAR)	200
3.3.3 G. W. Bush Dönemi Dış Yardım Politikalarında Dinin Rolü	201
3.3.4 Dönüşümsel Diplomasi (Transformational Diplomacy)	202
3.3.5 Savunma Bakanlığı ve Dış Yardımlar	203
3.3.6 AFRICOM ve Dış Yardımlar	204
4. Barack H. Obama Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (2009-) ...	213
SONUÇ	222
KAYNAKLAR	227
ÖZGEÇMİŞ	240

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AID	Uluslararası Kalkınma Ajansı (Agency for International Development)
AIPAC	Amerika-İsrail Halkla İlişkiler Komitesi (America-Israel Public Affairs Committee)
BM	Birleşmiş Milletler
CEECs/NIS	Merkezi ve Doğu Avrupa Devletleri ve Yeni Bağımsız Devletler (Central and Eastern European Countries in Transition and Newly Independent States)
CIA	Merkezi Haber Alma Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
CIS	Uluslararası Çalışmalar Merkezi (Center for International Studies)
Çev.	Çeviren
DAC	Kalkınma Yardımları Komitesi (Development Assistance Committee)
DAG	Kalkınma Yardımları Grubu (Development Assistance Group)
DB	Dünya Bankası
Der.	Derleyen
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ECA	Ekonomik İşbirliği İdaresi (Economic Cooperation Administration)
ed.	Editör
ESF	Ekonomik Destek Fonu (Economic Support Fund)
et al.	Ve diğerleri (et alii)
e.t.	Elektronik yayımlara erişim tarihi
FBI	Federal Soruşturma Bürosu (Federal Bureau of Investigation)
FMF	Yabancı Askeri Finansman (Foreign Military Financing)
FTF	Geleceği Besle (Feed the Future)
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)
GCCI	Küresel İklim Değişikliği İnisiyatifi (Global Climate Change Initiative)
GHI	Küresel Sağlık İnisiyatifi (Global Health Initiative)
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
G-8	Group of Eight
G-20	Group of Twenty

ibid.	Aynı yerde (ibidem)
IDA	Uluslararası Kalkınma Birliği (International Development Association)
IDCA	Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (International Development Cooperation Agency)
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
infra	Aşağıda geçen, aşağıdaki
loc. cit.	Yukarıda gösterilen yer (loco citato)
MCA	Binyıl Zorluklarla Mücadele Hesabı (Millennium Challenge Account)
MCC	Binyıl Zorluklarla Mücadele Kurumu (Millennium Challenge Corporation)
MEPI	Orta Doğu İşbirliği Girişimi (Middle East Partnership Initiative)
NAFTA	Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (The North American Free Trade Agreement)
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
NED	Ulusal Demokrasi Bağışı (National Endowment for Democracy)
No.	Number
ODA	Resmi Kalkınma Yardımı -RKY (Official Development Assistance)
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Cooperation and Development)
OEEC	Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (Organization of European Economic Cooperation)
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries)
op. cit.	Adı geçen eser (opere citato)
passim	Tamamı, her yeri
PEPFAR	AIDS için Başkanın Acil Planı (The President's Emergency Plan for AIDS Relief)
p.	Page
pp.	Pages
SEATO	Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (Southeast Asia Treaty Organization)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STÖ	Sivil Toplum Örgütleri
SUNFED	BM Ekonomik Özel Kalkınma Fonu (Special United Nations Fund for Economic Development)

supra	Yukarıda geçen, yukardaki
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
UEP	Uluslararası Ekonomi Politik
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Committee of Trade and Development)
USAID	ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (United States Agency for International Development)
vb.	Ve benzeri
Vol.	Volume
vs.	Vesaire
YUED	Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (New International Economic Order - NIEO)

TABLULAR

Tablo 1. 2009 Yılı Net Resmi Kalkınma Yardımları (Tüm Devletler).....	20
Tablo 2. ABD'nin Gelişmekte olan ülkelere Tahmini Özel ve Devlet Yardımının Dağılımı 2005–2010.....	22
Tablo 3. Avrupa İmar Programı (milyon dolar).....	87
Tablo 4. 1955-1975 Yılları Arasında ABD'nin Güney Vietnam'a Yardımları (mali yıl ve milyon dolar bazında).....	125
Tablo 5. 1953-1974 Yılları Arasında ABD Ekonomik ve Askeri Yardımları (milyar dolar bazında).....	126
Tablo 6. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya Ekonomik ve Askeri Yardımlar.....	155
Tablo 7. Geçiş Ülkelerine ABD Yardımları (1990-2004).....	182

ŞEKİLLER

Şekil 1. ABD'nin 2003 yılı Askeri Dış Yardımlarının Niteliği.....	13
Şekil 2. Kalkınma Yardımları Komitesi Ülkelerinin 2009 Yılı RKY/GSMH Oranları.....	19
Şekil 3. ABD Resmi Kalkınma Yardımlarının 2008-2009 Yılları Ortalama Dağılımı.....	21
Şekil 4. Marshall Yardımları'nın Dağılımı.....	88
Şekil 5. İsrail ve Mısır'a Toplam ABD Yardımları (1960-2005).....	152
Şekil 6. Toplam ABD Dış Yardımı: Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan Seçilmiş Ülkeler (1976-2003).....	154
Şekil 7. 1945-1990 Yılları Arasında Latin Amerika'ya ABD Kredi ve Hibeleri...173	
Şekil 8. 1997-2006 arasında ABD'nin Afganistan, Irak, Pakistan ve Diğer Tüm Ülkelere Yardımları (milyon dolar bazında).....	209
Şekil 9. ABD Ekonomik Yardımları (1974-2002).....	209
Şekil 10. ABD Askeri Yardımları (1974-2002).....	210
Şekil 11. ABD İki Yanlı Yardımları.....	211
Şekil 12. ABD İki Yanlı Yardımları- ESF Çıkarılmış Hali.....	212
Şekil 13. 1946-2006 arasında ABD Dış Yardımları (milyon dolar bazında).....	213

GİRİŞ

20. yüzyılda devletler, uluslararası politikada etkinlik sağlamak amacıyla ekonomik araçlara başvurmuşlardır. Bu bağlamda dış politikanın önemli bir ekonomik aracı olarak dış yardımlar devletler tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülen teknolojik gelişmeler ve küreselleşme ile ekonomide yaşanan büyük değişimler, devletler arasındaki ilişkileri de etkilemeye başlamış, dış yardımların etkinliği sorgulanmaya başlanmıştır. Bu anlamda dış yardımlar, siyasi yönü ile uluslararası ilişkiler literatüründe, gelişmekte olan ülkeler ve kalkınma iktisadı ile ilişkileri bağlamında da iktisat literatüründe çeşitli araştırmalara konu olmuştur.

Uluslararası ekonomi politik çerçevesinde politika-ekonomi ilişkisinin her iki yönünü de yansıtan dış yardımlar, devletler arasında kimi zaman bir tehdit unsuru, kimi zaman sıkı bir müttefiklik ilişkisine işaret etmiştir. Yardımı veren devletler açısından genellikle olumlu sonuçlar doğuran (*güvenliğine yardımcı olma, ekonomik ilişkileri düzeltme vb.*) dış yardımlar, sistematik bir halde kullanılmaya başlanmasından bu yana, yardım alan devletler açısından ise kayda değer gelişmeler yaratmamıştır. Yardım alan devletlerin gelişmemiş ve kalkınmasını bu yardımlara bağlayan devletler olduğu düşünülünce bu yardımların bağımlılık ilişkileri doğurması doğal bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun yaratılmasında şüphesiz Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin güdümünde, Bretton Woods Sistemi ile kurulan IMF (International Monetary Fund - Uluslararası Para Fonu), Dünya Bankası (DB) ve OECD (Organization for Economic Cooperation and Development - Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) gibi kurum ve kuruluşların, uluslararası ekonomiyi gelişmiş devletlerin denetiminde yürütme işlevinin de etkisi vardır. Devletler bu kurumlar aracılığıyla, dış yardım kavramını ifade edilen tüm amaçların ötesinde, öncelikli olarak kendi ulusal çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır. Soğuk Savaş dönemi boyunca her iki blok tarafından sıklıkla başvurulan bir dış politika aracı olan dış yardımlar, Soğuk Savaş sonrasında da etkin bir biçimde önemini korumuştur.

Dünya tarihi düşünüldüğünde ABD'nin hegemonik bir güç olarak uluslararası politikada etkin bir aktör haline gelmesinde ekonomi alanındaki liderliğinin tartışmasız rolü vardır. Günümüze kadar geçen süreçte ABD zaman zaman gerilemeler yaşasa da halen uluslararası sistemdeki en büyük politik güç olmaya devam etmektedir. Geleneksel

anlamda ABD dış politikasının şekillendirilmesinde, ekonomik araçların kullanımı büyük rol oynamıştır. Çalışmamıza konu olan dış yardımlar, gerek bir ödüllendirme gerekse cezalandırma yöntemi olarak ama en nihayetinde bir şekillendirme aracı olarak ABD dış politikasında sıklıkla başvuru alan bir araç olmuştur. ABD dış politikasında ekonomik araçların bir yaptırım ya da doğrudan etki yaratma amacıyla kullanılması, uluslararası ekonomik sistemden ve bu sistemde yaşanan dönüşümlerden bağımsız olarak değerlendirilemez. Bu değişim ve dönüşümler kimi zaman teknoloji, haberleşme vs. gibi alanlarda yaşanan değişimler gibi doğal dönüşümlerle olurken, kimi zaman da sistem bizzat ABD tarafından şekillendirilerek dönüştürülmüştür.

Bu çalışmada kabul edilen ve çalışmadaki tüm önermelere zemin oluşturan temel varsayım uluslararası politika ile uluslararası ekonomi, yani devletler ile piyasalar arasında doğrudan bir ilişki olduğudur. Bu ilişki türünün/varsayımın uluslararası ilişkilerde etkin olarak ele alınmaya başlanması ve ögeler arasında sistematik ilişkilerin kurulmaya başlanması Uluslararası Ekonomi Politik (UEP) teorilerin uluslararası ilişkiler disiplininde önem kazanmaya başlaması ile gerçekleşmiştir. Bu kapsamda, çalışmada öne sürülen varsayımların analitik bir zemine oturması ABD tarihi ve dış politika süreçlerinin sadece siyasi zeminde incelenmesi ile mümkün değildir. Bu anlamda teorik çerçeveyi oluşturmada tercih edilen UEP teorileri, ABD dış politika üretim süreçlerinin oluşumunda, ekonomik faktörlerin etkisini/kullanılmasını ve politika-ekonomi ilişkisinin karşılıklı sağlıklı bir analizini sunması açısından tercih edilmiştir. Bu noktada temel UEP teorilerinin politik-ekonomik bakış açısı, dünya ekonomisinin ve siyasetinin geçirdiği dönüşümlerin açıklanması açısından da yararlı olacaktır.

Çalışmada amaçlanan; ABD'nin uluslararası sistemde etkili bir güç konumuna yükselmesinde ve gücünü devam ettirmesinde dış yardımların dış politika yapım süreçlerine olan etkisini ve katkısını analiz etmektir. Bu bağlamda dış yardımların ABD dış politikasında oynadığı rol; uluslararası sistem ve bu sistemin geçirdiği değişim ve dönüşümler paralelinde, ekonomi-siyaset ilişkileri düzleminde değerlendirilerek, geleceğe dönük öngörüler ve analitik sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde bir yöntem izlenmesindeki sebep; özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artan bir biçimde dış politika aracı olarak kullanılan dış yardımların gelişiminin de işaret ettiği üzere; uluslararası siyasal sistemin temellerinin ekonomik olarak kurulduğu, diğer siyasal devlet davranışlarının da bundan bağımsız anlaşılamayacağı gerçeğidir. Çalışmada öne sürülen

tez; ABD dış politikasının dış yardımlar örneğinde olmak üzere, ekonomik araçları kullanarak uluslararası ilişkileri, uluslararası ekonomik sistemi ve en nihayetinde de sistemin öğeleri olan devletleri dönüştürdüğü/biçimlendirdiğidir.

Tezde dönemsel bölüm ayrımları ana başlıklar altında Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş sonrası dönem; alt başlıklar altında ise başkanlar düzeyinde olmak üzere yapılmıştır. Bu anlamda kavramsal ve kuramsal çerçeve çizildikten sonra bölümler, “*ABD’nin Kuruluşu ve Erken Dönem ABD Dış Politikası (1945’e Kadar Geçen Dönem)*”, “*Soğuk Savaş Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi*” ve “*Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi*” başlıkları altında incelenmiştir. Soğuk Savaş ve sonrası dönemin ana ayırım olarak belirlenmesinin altında tüm Amerikan dış politik kararlarının/eylemlerinin belirlenmesinde ve hayata geçirilmesinde Soğuk Savaş retoriğinin temel çıkış noktasını oluşturması yatmaktadır. Alt başlıkların başkanlar düzeyinde incelenmesinin/belirlenmesinin sebebi ise literatürde ABD dış politik davranışlarının Başkan imgesinden bağımsız incelenmeyişi sebebiyledir. Nitekim çalışmada incelenen ve başkanların adının verildiği doktrinlerin dış politikada uygulamaya konması, uluslararası sistemde yaşanan değişim ve değişimlerle doğrudan ilgili olup aynı zamanda bu değişimlerde etkilidir. Bu seçimimizin çalışmanın ana sorusu için aynı zamanda bir test alanı oluşturduğunu düşünmekteyiz. Zira çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan realist ve liberal teoriler, ABD siyasal sistemindeki iki partinin; Cumhuriyetçi (*muhafazakârlar*) ve Demokrat (*liberaller*) partinin geleneğini oluşturmaktadır. Dış politikada ekonomik faktörlerin rolüne farklı bakış açıları olan bu iki teorik akım, 1945-2011 yılları arasında görevde olan gerek Cumhuriyetçi gerekse Demokrat başkanların dış yardım politikalarının gelişiminin incelenmesinde ve analitik sonuçlara ulaşabilmek için gerekli sistematik bilginin sunulmasında yol gösterici olmuştur. Böylelikle süreklilik ve değişim çerçevesinde her Başkan döneminde ABD dış politikasında ön plana çıkan dış politika olaylarının yönetilmesinde/planlanmasında dış yardımların oynadığı rol incelenebilmiştir.

Tezin birinci bölümünde teze temel bir çerçeve oluşturacak olan kavramsal ve kuramsal arka plan ele alınmıştır. Kavramsal anlamda; tezin temel konusunu oluşturan dış politika ve dış yardımların, uluslararası ilişkiler literatüründeki yeri/önemi incelenmiş, dış politika-dış yardım ilişkisinde bilinmesi gerekli tüm kavramlar tanımlar eşliğinde açıklanmıştır. Daha sonra kuramsal anlamda, yöntem olarak ekonomi-siyaset ilişkilerinin

uluslararası sistemde temel belirleyici öge olduğunu savunan ekonomi politik teoriler tercih edilmiştir. ABD dış politikasının dönemsel olarak geçirdiği değişimlerin tek bir teori ile anlamlandırılması çalışmayı analitik sonuçlara ulaştırmayacağından ekonomi politiğin temel akımlarından olan realist ve liberal yaklaşımlar ışığında konuya teorik çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda öncelikle ekonomik ve siyasi devlet davranışlarının bu UEP yaklaşımlarınca nasıl ele alındığı incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde, ABD tarihi genel hatlarıyla ele alınmıştır. Böylelikle ABD kuruluş ilkeleri ışığında, ABD dış politik davranışları incelenerek bir dış politika analizi yapılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde dış politika-dış yardım ilişkisi politik ve ekonomik sistemin büyük bir değişim ve yapılanma içerisine girdiği 1945 yılına kadarki dönemde analiz edilmiştir. Bu süreçte ABD'nin uluslararası sistemde büyük bir ekonomik güç haline gelmesinde rol oynayan tarihsel, siyasal ve ekonomik koşullar incelenmiştir. Böylelikle 1945 sonrasında hızlanacak olan dış yardım politikalarına temel oluşturan koşullar analiz edilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde Soğuk Savaş döneminde ABD dış yardım politikalarının gelişimi açıklanmıştır. Başkanlar düzeyinde uluslararası sistemde ve ABD dış politikasında ön plana çıkan gelişmeler örneğinde dış yardımların kullanımı incelenmiştir. Soğuk Savaş döneminde temel dış politika stratejisi olan “çevreleme”nin Cumhuriyetçi ve Demokrat başkanlar örneğinde dış yardım politikalarının gelişimine olan etkisi ve uluslararası sistemde yarattığı dönüşümler incelenmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde Soğuk Savaş'ın bitiminden günümüze kadar geçen süreçte uluslararası ilişkilerde yaşanan dönüşümler ışığında, ABD dış politikası ve dış yardımlar arasındaki ilişkinin gelişimi analiz edilmiştir. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra yeni bir döneme giren dış yardım politikalarının gelişimi Obama dönemine kadar incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. Uluslararası İlişkilerde Uluslararası Politika Kavramı

En genel anlamda dış politika; bir devletin dış dünya ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri başta olmak üzere her çeşit ilişkilerinin yönetimi olarak tarif edilebilir. Dış ekonomik ilişkiler ise her zaman dış politikanın en önemli unsurlarından biri olagelmıştır. Dünya tarihi dini-siyasi hâkimiyet savaşlarının olduğu kadar ticari ilişkiler oluşturma ve ekonomik nüfuz yayma çabalarının da tarihidir. Günümüzde ise dış politika ile dış ekonomik ilişkiler daha çok iç içe geçmiş durumdadır. Ekonomik araçlar, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren devletler tarafından kullanılan en önemli dış politika araçlarından biri haline gelmiştir. Dış yardım kavramı da bu anlamda birçok tartışmanın ortasında yerini almıştır.

Uluslararası ilişkiler literatüründe uluslararası politika kavramı, devleti politika yapım sürecinde konumlandırışına göre farklı teoriler tarafından farklı şekilde tanımlanmaktadır. Örneğin; geleneksel anlamda uluslararası politika, egemen devletler arasındaki siyasal etkileşimi ifade etmekte iken¹; modern anlamda ise bu etkileşim sadece devletler ile sınırlı kalmayıp, bireyler, gruplar, uluslararası örgütler ve uluslar aşırı (transnasyonel) güçler² gibi aktörlerin de dâhil olduğu bir süreç anlamına gelmektedir. Uluslararası politika devletler arası süreçleri-ilişkileri dış politikaya oranla daha geniş bir çerçevede ele alırken, dış politika uluslararası sorunlara ulus devlet ölçeğinde bakmaktadır³.

Günümüzdeki anlamı ile uluslararası ilişkiler disiplinin temelleri 15. ve 16. yüzyılda Avrupa'da ulus devletlerin doğması ile atılmaya başlanmıştır. Yeni kurulan ulus devletler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi amacıyla belli değerler, kurallar ve normlar üzerinde anlaşılarak bir sistem oluşturulmuş, bu sistem de tarihsel süreç içerisinde evrilerek bugünkü anlamdaki uluslararası ilişkiler sistemini oluşturmuştur⁴. Uluslararası

---

¹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 6. Baskı, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, 2006, ss. 62-63.

² Esat Çam, uluslar aşırı (transnasyonel) güçleri devletsel olmayan örgütler, çok uluslu şirketler ve uluslararası kamuoyu şeklinde gruplandırmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, 9. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 282-286.

³ Arı, op. cit., s. 63.

⁴ A. Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", der. Atilla Eralp, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 19.

ilişkilerin bir disiplin olarak kabul edilmesi ise Birinci Dünya Savaşı ertesinde bu alanda sistematik olarak yürütülen çalışmaların başlaması, özellikle ABD ve İngiltere’de uluslararası ilişkiler kürsülerinin kurulması ile olmuştur. Bir anlamda “uluslararası ilişkiler” bir disiplin olarak İkinci Dünya Savaşı ertesinde idealizm ekseninde doğmuş, İkinci Dünya Savaşı ertesinde ise realizm ekseninde ivme kazanarak gelişmiştir⁵. Bu anlamda geleneksel yaklaşımlarda 1950’li yılların sonlarına kadar devletler tüm uluslararası ilişkiler analizlerinde değişmez temel birim olarak ele alınmış, devletin yapısı ve niteliği ise tartışılmamıştır. 1950’li yılların sonlarından itibaren ise uluslararası ilişkilere siyaset biliminde tartışılan pluralizm gibi devlet merkezli olmayan yaklaşımların girmesi ile devletlerin uluslararası ilişkilerde rasyonel tek aktör olmadığı, devlet dışı aktörlerin de uluslararası politika oluşumunda etkin rol oynadığı vurgulanmaya başlamıştır. Özellikle 1970’lerden sonra gelişen karşılıklı bağımlılık teorilerinde değişen uluslararası ekonomik ortamda bağımlılık ilişkilerinin artması ile devletlerin halen tek rasyonel aktörler olup olmadığı sorgulanmaya başlanmıştır. Realizme eleştiri olarak geliştirilen karşılıklı bağımlılık teorileri daha sonra gelişecek olan globalist teorilere katkıda bulunmuştur. Bu anlamda son yıllarda uluslararası ilişkiler kuramlarında devlet kavramı temel aktör olmaktan ziyade sosyo-ekonomik bir kurum olarak da ele alınmaya başlanmıştır⁶.

O halde yapılacak olan bir analizde devlet merkezli ya da devlet merkezli olmayan yaklaşımlardan hangisinin benimsenmesi analizi daha bilimsel kılacaktır? Sönmezoğlu’nun⁷ da belirttiği üzere, her iki yöntemin kullanılmasının da hem avantajları hem de dezavantajları söz konusu olabilir. Sorunun temelde yöntemsel bir sorun olduğu göz önünde bulundurulduğunda, uluslararası politika ile ilgili olgu veya olayın ne türden bir sorunsal içerisinde ne türden bir yaklaşımla ele alınacağı önemlidir. Biz çalışmamızda ana sorunu teşkil eden ekonomik öğelerin varlığını onları doğuran devlet, uluslararası politika ve uluslararası sistemden bağımsız olmamak üzere ele alacağız. Böyle bir yaklaşımla doğal olarak dünya siyaseti ve ekonomisindeki değişim ve dönüşümlerin, ABD dış politikasında yarattığı etkileri her iki yaklaşımla da açıklamaya çalışacağız. Zira dönemsel olarak devlet-ekonomi arasındaki ilişkinin boyutu değişkenlik göstermiştir.

---

⁵ İdealizm ve realizm hakkında ayrıntılı bir çalışma için bakınız: Atila Eralp, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, der. Atila Eralp, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 57-88.

⁶ Faruk Yalvaç, “Devlet”, **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. Atila Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 50.

⁷ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 2. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, ss. 55-56.

2. Uluslararası İlişkilerde Dış Politika Kavramı

Dış politika; devletlerin uluslararası sistem içinde yetkili organ ve temsilcileri aracılığıyla, esas itibarıyla diğer devletlere yönelik olarak izledikleri siyaset ve davranışların tümü olarak tanımlanabilir. Uluslararası ilişkiler disiplinde uluslararası politika; bir bütün olarak uluslararası sistemin yapıları ve süreçlerine odaklanıp, uluslararası sistemin işleyişini açıklamaya çalışırken, dış politika ise esas olarak uluslararası sistemin temel aktörleri olan devletleri inceler. Devletlerin uluslararası sistemdeki davranışları esas olarak dış politika analizlerinin çalışma alanını oluşturmaktadır⁸.

Uluslararası ilişkiler literatüründe farklı ekoller dâhil oldukları grup açısından analizlerinde; aktör, sistem, iç-dış politika ayrımı vb. gibi unsurları kullanarak dış politika kavramının-analizinin belli yönlerini ortaya koymuşlardır. Farklı düşünce okullarının farklı tanımlamalar getirdiği dış politika kavramı, James Rosenau'ya göre:

*“ -bir yönelimler kümesi olarak dış politika,
-bir yükümlülükler seti olarak dış politika,
-bir davranış biçimi olarak dış politika”* olmak üzere üç farklı şekilde ele alınmaktadır⁹.

Dış politika kavramı ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın sonuçta devletlerin dış politika çıktılarının analiz edilmesi gerekmektedir. Bu çıktılar; amaçlar, stratejiler ve araçlardır. Dış politikanın eylem planları olarak anlaşıldığı analizlerde amaçlar, dış politikanın bir davranış biçimi olarak anlaşıldığı durumlarda ise araçlar ön plana çıkmaktadır¹⁰.

3. Dış Politika Araçları

Devletler, amaçlarına ulaşmak, sahip oldukları değerleri korumak veya hayata geçirmek, çıkarlarını savunmak ve bunları yaparken diğer devletleri belli davranışlara yöneltmek veya olası eylemlerden caydırmak için çeşitli araç ve yöntemlere başvururlar¹¹.

⁸ M. Fatih Tayfur, “Dış Politika”, **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. Atilla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 73-74.

⁹ Sönmezoğlu, op. cit., s. 128.

¹⁰ Ibid, s. 129.

¹¹ Arı, op. cit., s. 333.

Devletlerin uluslararası nitelikli hedeflerini gerçekleştirirken kullandıkları yolların tümüne dış politika araçları adı verilir¹². Bu araçlar:

- i) Siyasal etki araçları,
- ii) Ekonomik etki araçları,
- iii) Askeri etki araçları ve
- iv) Karma bir araç olarak müdahale biçiminde sınıflandırılabilir¹³.

Devletlerin dış politikalarını yürütürken kullandıkları ekonomik etki araçları da boykot, ambargo, abluka ve dış yardım olarak sınıflandırılmaktadır¹⁴. Bu noktada çalışmanın ana konusu olan dış yardımların incelenilmesi ile yetinilecektir.

4. Dış Yardım

Günümüzde “dış yardım (foreign aid, foreign assistance)”, anlamı ve sınırları hakkında genel bir uzlaşma olmayan, farklı organizasyonlar ve farklı devletler tarafından farklı şekillerde tanımlanabilen müphem bir kavramı ifade etmektedir¹⁵. Çoğu zaman “dış borç” ile karıştırılan “dış yardım” uluslararası ilişkiler literatüründe devletler arasındaki bağımlılık ilişkileri bağlamında siyasi ve güç unsurları odaklı ele alınmıştır. İktisat literatüründe ise gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunları bağlamında genellikle kalkınma iktisadi kapsamında incelenmiştir.

Uluslararası ilişkiler disiplininde dış yardım, bazı amaçlara ulaşmak için yardımın bir politika aracı olarak kullanıldığı iktisadi devlet yönetme tekniği şeklinde ele alınmaktadır. Bu şekilde bir dış yardım kavramı; bir tarafın “verici”, diğer tarafın da “alıcı” olarak isimlendirilebileceği iki aktör arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Bu anlamda dış yardım bir tür güç ilişkisi biçimi olarak görülebilir. Dolayısıyla, vericinin yardım ilişkisine dönüştürülecek bir kabiliyete sahip olması gerekmektedir. Örneğin bu, bir devletin belirli alıcılara dağıtmak isteyeceği büyük oranda tarımsal fazlaya sahip olması, alıcının da sunulan ürün ve hizmetlerin ek kaynaklar sağlayacağını algılaması, sonuçta her iki tarafın da elle tutulur fayda beklemesi ile başlayan bir ilişki olabilir¹⁶.

---

¹² H. Bülent Olcay - Tarık Olcay, “Dış Politika Araçları”, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler**, ed. İdris Bal, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, s. 209.

¹³ Sönmezoglu, op. cit., ss. 289-290.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ J. M. Healey, **The Economics of Aid**, London Routledge&Kegan Paul, UK, 1971, p. 1.

¹⁶ Graham Evans - Jeffrey Newnham, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, çev. H. Ahsen Utku, Bilimevi Yayınevi, İstanbul, 2007, ss. 163-165.

İktisadi anlamda ise dış yardım farklı akademisyenler tarafından farklı şekillerde tanımlanmış ve sınıflandırılmıştır. Örneğin Seyidoğlu; uluslararası sermaye akımlarının bir bölümünü oluşturan resmi kredilerin genellikle kalkınma amacını taşıması sebebiyle uygulamada kalkınma kredileri (development credits) veya dış yardım (foreign aid) olarak adlandırılabilirliklerini ifade etmiştir¹⁷. Bu anlamda Seyidoğlu dış yardımı kalkınma amaçlı verilen bir yardım olarak değerlendirmiştir. Dikeç'e göre ise dış yardım; hibe veya "soft-loans"¹⁸ gibi ödeme şartları çok uygun olan kredileri ve gelişmekte olan ülkelerin dış finansman ihtiyacını sağlamak üzere verilen değişik şart/şekillerdeki tüm kredileri kapsamaktadır¹⁹.

Tüm bu tanımların ortak noktalarından faydalanarak bir sonuca ulaşmak gerekirse; dış yardımlar, bir devlet veya uluslararası bir kuruluş tarafından, başka bir devlete veya uluslararası kuruluşa; iktisadi ve sosyal kalkınmayı teşvik, demokrasi ve insan haklarında iyileştirme, sosyal eşitlik, acil durumlarda temel ihtiyaçları karşılama vb. amaçlarla verilen bağışlar, krediler ve borçların tümü olarak tanımlanabilir²⁰. Dış yardımda verici taraf; devletler, DB, IMF, OECD, BM (Birleşmiş Milletler) gibi uluslararası kuruluşlar, çeşitli fonlar veya vakıflar olabilir. Devletler arasındaki dış yardım ilişkilerinde; dış yardımı veren devletler genellikle gelişmiş (sanayileşmiş) devletler iken; dış yardımı alan devletler gelişmemiş (sanayileşmemiş) ve/veya gelişmekte olan ülkelerdir. Bu anlamda dış yardım, verici devletlerden alıcılara, sermaye ve mal transferi şeklinde olmaktadır²¹.

5. Dış Yardım Türleri

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dış yardım kavramı uluslararası ilişkiler literatüründe önemli bir yere sahip olmuştur. Dış yardımın tarihçesi çoğunlukla ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanan Batı Avrupa devletlerine yaptığı yardım programına (Marshall Yardımları²²) dayandırılmaktadır. Bu yardım programından neredeyse 15 yıl sonra kurulan OECD bünyesindeki Kalkınma Yardımları Komitesi

¹⁷ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat, Teori, Pratik, Uygulama**, Genişletilmiş 12. Baskı, Güzem Yayınevi, İstanbul, 1998, ss. 700-701.

¹⁸ Soft-loans; faiz oranı %3'ün altında olan uzun vadeli kredilerdir. Bu kredilerin ödemesiz dönemleri ve vadeleri diğer normal kredi türlerine göre uzundur ve faiz oranları çok düşüktür.

¹⁹ Üstün Dikeç, **Dış Yardımların Koordinasyonu ve Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu**, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1984, ss. 6-9.

²⁰ <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/UHYAS/aciklama.html>, (e.t. 20.04.2009)

²¹ http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php/es.dict/dış_yardım.html, (e.t. 20.04.2009)

²² Marshall Yardımları tarihsel, siyasal ve iktisadi olarak konu bütünlüğünün sağlanması açısından ayrıntılı olarak çalışmanın 3. bölümünde incelenecektir.

(Development Assistance Committee - DAC) ile dış yardım kurumsallaşmıştır. DAC OECD'ye üye devletler tarafından verilen dış yardımların planlaması ve adil bir şekilde dağıtımını amacıyla kurulmuştur²³. Zira İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilk etapta Batı Avrupa'ya yapılan dış yardımlar, 1960'dan itibaren gelişmekte olan ülkelere (GOÜ) veya üçüncü dünya ülkelerine yönelmiştir. Bu tarihten sonra verilen dış yardımlarda yapısal bir değişim yaşanmış, “kalkınma” ve “gelişme” kavramları ön plana çıkmıştır. DAC'a göre, kalkınma için ayrılan kaynaklar; imtiyazlı şartlarda yapılmış olan destekleme (assistance)/ yardımlar (aid) ve imtiyazlı olmayan kaynak akışları şeklinde ikiye ayrılmaktadır²⁴.

İktisadi büyüme ve refaha katkısı olmadığı gerekçesiyle aşağıda belirtilen kaynak akışları ise OECD/DAC tarafından dış kalkınma yardımı kapsamında değerlendirilmemektedir;

- askeri amaçlı kredi veya hibeler,
- dini amaçlı dış yardımlar,
- sanat ve kültür faaliyetleri,
- bir ihraç malının bir devlete piyasa fiyatlarının altında satılmasının satıcıya getirdiği maliyet.

Bir başka deyişle, bir kaynak akışının dış kalkınma yardımı olarak tanımlanabilmesi için hibe veya tavizli kredilerden oluşması ve kalkınmaya doğrudan katkısı olması gerekmektedir. Ayrıca, OECD/DAC ancak kamu kesimi tarafından yapılması halinde dış yardımın kaydını tutmaktadır. Bu yardımlar GOÜ'lere yönelik ise Resmi Kalkınma Yardımı (RKY) (Official Development Aid, ODA); pazar ekonomisine geçiş sürecindeki Merkezi ve Doğu Avrupa devletleri ve Yeni Bağımsız devletlere (CEECs/NIS) (Central and Eastern European Countries in Transition and Newly Independent States) yönelik ise Resmi Yardım (Official Aid) olarak anılmaktadır. Özel gönüllü kuruluşların hibe şeklindeki dış yardımları ise istatistiklerde ayrı bir bölümde yer almaktadır. Çünkü bir dış yardımın RKY olarak nitelenebilmesi için;

- kamu kesimi tarafından yapılmış olması,

---

²³ Jan Nijman, “Foreign Aid”, *The Oxford Companion to the Politics of the World*, ed. Joel Krieger, 2. Ed., Oxford University Press Inc., 2001, Oxford Reference Online, <http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t121.e0255&category=>, (e.t. 28.04.2009).

²⁴OECD, Resources for Development: A Short Guide to CEECs/NIS Reporting in DAC Statistics, 1993, p. 15; Aktaran: Nuri Birtek, **Türkiye'nin İkili Dış Yardımları (1992-1996)**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Dış Planlama Teşkilatı Yayını, 1998, s. 2., <http://ekutup.dpt.gov.tr/disekono/yarim/ikili.doc>, (e.t. 20.04.2009)

- ana amacının GOÜ'lerin kalkınma ve refahının iyileştirilmesi olması,
- esas itibariyle imtiyazlı şartlarda verilmesi ve
- en az %25 hibe unsuru içermesi gerekmektedir²⁵.

RKY kapsamına girmeyen kamu veya özel kesim kaynak akışlarının da kaydı tutulmaktadır. Zira bu kaynaklar da kalkınmaya katkıda bulunmaktadır.

İktisadi anlamda alıcı devletin kalkınma düzeyi, yardımın teknik özellikleri gibi faktörlere bakılarak yapılan OECD/DAC sınıflandırması dışında uluslararası ilişkilerde de dış yardımlar farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada esas, devletlerin dış yardımı veriş amaçlarıdır. Örneğin; K. J. Holsti²⁶ dış yardımı askeri yardımlar, teknik yardımlar, hibe şeklindeki yardımlar ve kalkınma kredileri şeklinde sınıflandırmıştır. Hans Morgenthau²⁷ ise dış yardımları; veriliş motivasyonlarını ve amaçlarını dikkate alarak altı başlıkta toplamıştır: 1) insancıl amaçlar için yapılan dış yardımlar, 2) varlığını sürdürmesini sağlamak için yapılan dış yardımlar, 3) askeri amaçlı dış yardımlar, 4) rüşvet niteliğindeki dış yardımlar, 5) prestij amaçlı dış yardımlar, 6) ekonomik amaçlı dış yardımlar. Çalışmamızda ise yukarıda aktardığımız sınıflandırmadan hareketle, devletlerin dış yardım politikalarının amaçları ve hedefleri göz önünde bulundurularak bir sınıflandırma oluşturulacaktır. Böyle bir tercih sonucunda dış yardımları esas olarak askeri, ekonomik (mali-kalkınma), teknik ve insani yardımlar olarak dört grupta açıklayabiliriz.

5.1 Askeri Yardımlar

Dış yardımlar arasında belki de en eski yardım biçimi, askeri yardımlardır. Her ne kadar geçmiş dönemlerde görülmeye başlanmış olsa da yoğunlukla kullanımı ve etkin bir dış politika aracı haline gelmesi 20. yüzyılda olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bloklaşan dünyanın zıt iki kutbu olan ABD ve SSCB'nin dış yardım programlarında askeri yardımlar önemli bir paya sahip olmuştur. Bu yardımlar tabii ki sadece verilen devletin askeri potansiyelini artırmak gibi masum bir amaç taşımamıştır. Her iki blok lideri devlet de kendi güvenliklerini sağlamanın, müttefiklerinin güvenliklerini sağlamaktan geçtiğini bildikleri için, bu askeri yardımları müttefik devletin askeri gücünün artırılması amacıyla yapmışlardır. Askeri yardımın en önemli yönü çoğu zaman veren devletin

²⁵ OECD, Development Assistance Manual, DAC Principles for Effective Aid, 1992 ve OECD/DCD, Issues of Reporting and ODA Definition, 1994, p.51, Aktaran; Birtek, op. cit., ss. 2-3.

²⁶ K. J. Holsti, **International Politics, A Framework for Analysis**, 3. Edition, Prentice Hall Inc., USA, 1977, pp. 259-262.

²⁷ Hans Morgenthau, "A Political Theory of Foreign Aid", **American Political Science Review**, Vol. 56, No. 2, June 1962, pp. 301-304.

kontrolü altında olması ve kullanılmasıdır. Zira yardımı veren devlet yedek parça ve teknik malzemelerin bakımını sağlamadığı ve bu konuda gerekli desteği vermediği sürece yardımı alan devletin bunu istediği amaçlar için kullanması söz konusu olmamaktadır. Yardımı veren devletin söz konusu bu kısmi kontrolü, verilen yardımın kendi amaçları dışında kullanımının engellemesini, diğer bir deyişle yardımın veren devletin amaçları doğrultusunda kullanılmasını sağlamaktadır²⁸.

Askeri yardımlar başka bir devlete yönelik tehdit unsuru olarak da kullanılabilirler. Örneğin; 13 Ocak 1984'te Lübnan'daki ABD deniz piyadelerine yapılan saldırılardan sonra İran'ı terörizmi destekleyen devletler listesine ekleyen ABD yönetimi, Tahran'a dış yardım ve kredi verilmesini yasakladığı gibi silah yapımında kullanılma olasılığı olan malların satışına da önemli kısıtlamalar getirmiştir. 1984 Mart'ında uçak ve uçak yedek parçalarının satışı (geçerlilik süresi bulunan lisanslar hariç) yasaklanmış, 1987'de Reagan yönetimi, uluslararası ekonomik kuruluşların İran'a kredi vermesini engellemeye çalışmıştır²⁹.

Günümüzde ABD dünya çapında yapılan askeri yardımlarda lider konumdadır. Örneğin; ABD 2003 yılında toplam 11.7 milyar dolar olmak üzere, dünyadaki 180 devletten 137'sine, yani tüm dünyanın yaklaşık üçte ikisine askeri yardımda bulunmuştur. Bu devletler; 48 Sahraaltı Afrika devletinden 41'i, Küba hariç tüm Latin Amerika ve Karayip devletleri, Doğu Avrupa'daki eski sosyalist devletlerin tamamı ve özellikle de NATO (Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü -North Atlantic Treaty Organization) üyesi olan ve ABD'nin jeostratejik denkleminde dâhil olan Polonya, Macaristan ve Romanya gibi devletlerdi. Ancak Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi askeri yardım bütçesinden en büyük pay halen Orta Doğu'ya aktarılmaya devam etmektedir. Nitekim ABD İsrail ve Mısır arasında imzalanan Camp David Anlaşması'ndan bu yana bu iki devletin ordularının teçhizat ihtiyacını önemli ölçüde finanse etmektedir. 1962-2003 yılları arasında tüm ABD askeri yardım bütçesinin %57.5 lik kısmını tek başına alan İsrail ve %30'lik kısmını alan Mısır da göstermektedir ki ABD çıkar algılamalarına göre askeri yardımı Orta Doğu'daki bu müttefiklerine yönlendirmiştir³⁰. Ayrıca Şekil 1'de de görüldüğü üzere ABD 2003

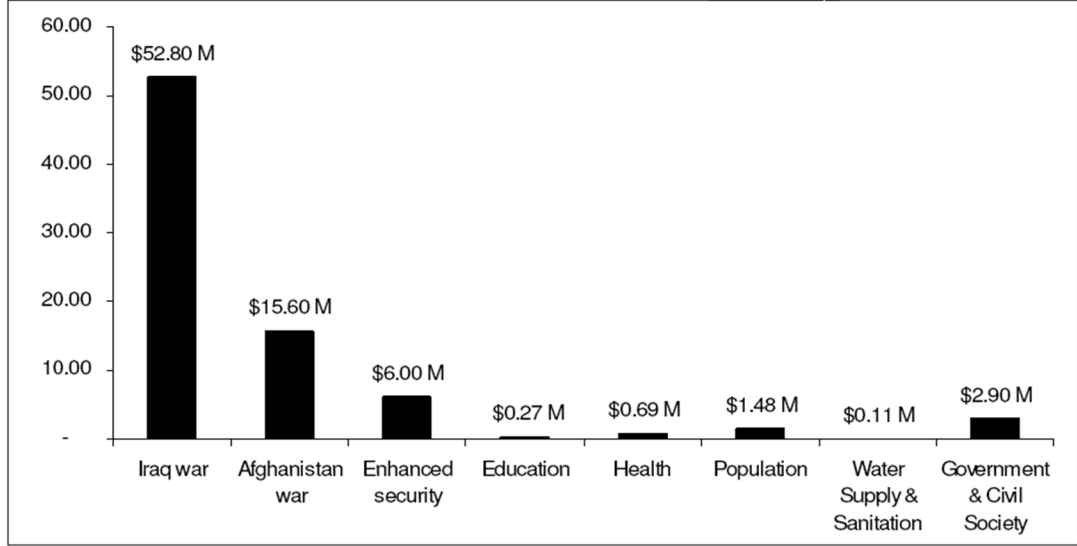
---

²⁸ Arı, op. cit., s. 413.

²⁹ Veysel Ayhan, "Hegemonya Politikası Bağlamında ABD-İran İlişkilerinin Analizi", **Avrasya Dosyası**, Cilt. 12, Sayı. 2, 2006, s. 200.

³⁰ Gérard Dorel, **Amerikan İmparatorluğu Atlası: ABD Hipergücün Jeostratejisi**, çev. Alper Altuğ, NTV Yayınları, İstanbul, 2007, s. 44.

yılında askeri dış yardımlarının çoğunu, en önemli çıkar algılamalarının yer aldığı; işgali altında bulunan Irak, Afganistan gibi bölgelere yapmıştır. 2003 yılındaki askeri dış yardım bütçesinin %68 gibi büyük bir oranı Irak ve Afganistan işgalleri sırasında kullanmıştır.

Şekil 1. ABD'nin 2003 yılı Askeri Dış Yardımlarının Niteliği

(Kaynak: US Congressional Research Services; OECD- DAC, **The Reality Of Aid Reports 2006**, p. 236.)

5.2 Ekonomik Yardımlar

Kalkınma kredileri ya da mali yardımlar olarak da ifade edilmektedir. Ekonomik yardımlar /kalkınma kredileri, kalkınma planları ve yıllık yatırım programlarında yer alan çeşitli kamu sektörü projelerinin dış finansman ihtiyacının karşılanmasına yönelik dış yardımlardır. Bunlar bir projeye bağlı olarak verilebileceği gibi, bir projeye bağlı olmadan ödemeler dengesi darboğazlarının hafifletilmesi ya da kalkınmanın dış finansman ihtiyacının karşılanması için de verilebilir. Proje kredileri, sadece alındıkları projenin finansmanında kullanılabilir yani projeye bağlıdır. Bu nedenle az gelişmiş devletler, genellikle kullanımında sağladığı serbestlik nedeniyle projeye bağlı olmayan kredileri tercih etmektedirler. Proje ve program kredilerinin bir başka özelliği de bu kredilerin veren devletten belli malları ve malzemeleri ithal etmek amacıyla verilmiş olması ve bu anlamda alan devletin gereksinimlerini karşılamaktan ziyade veren devletin ihracatını arttırmaya

yönelik olmasıdır³¹. Ayrıca ekonomik yardımların, veren devletin kendi belirlediği kriterler dâhilinde kullanılma mecburiyeti olabilir. Örneğin; Japonya 30 Haziran 1992’de ilan ettiği ODA tüzüğü (Resmi Kalkınma Yardımı-Official Development Assistance) ile verdiği yardımların kullanımına dair şu şartların altını çizmiştir: Çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınma, yardımların askeri amaçlarla ve uluslararası güvenliği tehdit edici şekilde kullanılmaması, aşırı askeri harcamaların, kitle imha silahları üretiminin ve silah ticaretinin göz önünde bulundurulması ve son olarak piyasa ekonomisi, özgürlük, demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesi³².

Marshall Yardımları, ekonomik yardımların devletlerin çıkarları doğrultusunda şartlı verildiğine dair en güzel örneklerden birini teşkil etmektedir. Marshall Planı çerçevesinde Türkiye’ye, 1948-1952 döneminde toplam 352 milyon dolar tutarında yardım yapılmıştır. Yardımların 175 milyon dolarlık kısmı, ABD piyasalarından mal satın alınması için verilen doğrudan yardımlardır. Doğrudan yardımların 84 milyon doları borçlanma, 73 milyon doları hibe ve 17 milyon doları da şarta bağlı yardım olarak verilmiştir. Geriye kalan 177 milyon dolarlık bölümse OEEC (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü - Organization of European Economic Cooperation) devletlerinden mal satın alınması için verilen dolaylı yardımlardır. Türkiye'nin aldığı yardım, tüm Marshall yardımlarının sadece %0.36’sını oluşturmaktaydı. Türkiye’ye gelen Amerikalı uzmanların görüşleri çerçevesinde yardımların % 60’ı tarım alanında kullanılmıştır. Böylece, 1953’de Türkiye ilk defa buğday ihracatçısı olmuş, diğer yandan tarım aletlerinin yurtdışından alınması dolayısıyla ABD askeri yardımları sonunda ortaya çıkana benzer biçimde yedek parça, bakım-onarım nedenleriyle dışarıya bağımlılık artmıştır. Bu durumda, uzun vadede yardımla verilen miktarın büyük bölümü dolaylı olarak ABD’ye geri dönmüştür. Marshall yardımlarının kullanım alanlarının ve genel olarak Türk ekonomisinin temel hedeflerinin Amerikalılarca belirlenmesi sonucunda, Truman Doktriniyle gelen yardımlar gibi Marshall yardımları da 1950’lerin başlangıcından itibaren Türkiye'nin dışa bağımlı hale gelmesine doğru giden yolda önemli bir kilometre taşı olmuştur³³.

---

³¹ Arı, op. cit., ss. 414-415.

³² Ali Balcı - Murat Yeşiltaş, “Bir Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımların Kullanılması: Japonya Örneği”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt. 2, Sayı. 8, Kış 2005-2006, s. 180.

³³ Çağrı Erhan, “ABD ve NATO ile İlişkiler”, ed. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 542.

5.3 Teknik Yardımlar

Bu yardımlar mal ve hizmet transferi değil de teknik bilgi transferi, az gelişmiş devlet elemanlarının eğitimi, proje ve danışmanlık hizmetleri sağlama şeklinde yapılan yardımlardır. Amerika 1949'dan sonra Dördüncü Nokta (Point Four) olarak bilinen dış yardım programı ile az gelişmiş devletlere teknik yardımlarda bulunmuştur. BM de çeşitli uzmanlık kuruluşları aracılığıyla sanayi, tarım, eğitim ve halk sağlığı gibi çeşitli alanlarda teknik yardımlar yapmaktadır³⁴. Teknik yardımlar, yardım veren devletin, gönderdiği teknik elemanlar yolu ile yardımı alan devletin işlerini ilgilendiren süreçlere ya da projelere ilişkin bilgilere ulaşımı açısından eleştirilmektedir.

5.4 İnsani Yardımlar

Yardım türlerinin geneline bakıldığında en etkili olan yardım türünün acil durumlarda verilen insani yardımlar olduğu görülmektedir. İnsani yardımlar; depremler, sel felaketi, açlık, kuraklık ve salgın hastalıklar sırasında yapılan yardımlardır. Dış yardımlar arasında oldukça küçük bir yer tutan bu tür yardımların genelde siyasi amaçlar taşımadıklarına inanılsa bile bunlar da çoğu zaman siyasi bir amacı gerçekleştirmek için verilmektedir³⁵. Örneğin; büyük devletler bu tür doğal felaketler sırasında yaptıkları yardım karşılığında BM gibi uluslararası örgütlerde alınacak kararlarda yardım alan devletten kendi çıkarları doğrultusunda oy vermesini isteyebilmektedirler.

6. Dış Yardımda Taraflar - Amaçlar - Sonuçlar

Nijman'a göre; kamuoyu tarafından kabul edildiği biçimde dış yardımların amacı kalkınma ve zenginliği teşvik etmektir. Bu düşünce sıklıkla hem yardımı veren hem de alan devlet tarafından dile getirilmektedir. Gerçekte ise; yardım düşüncesinin altında iki sebep yatmaktadır. İlki; çoğunlukla yardım veren devletlerin politik ve stratejik çıkarlarının bağlı olduğunu düşündükleri devlete yardımda bulunmasıdır³⁶. Dış yardımın altında yatan ikinci sebep ise; ticari sebeplerdir. Ekonomik yardımın verici devletten ürün almaya bağlı olarak verildiği yardım türleri buna örnek olarak gösterilebilir³⁷.

³⁴Carol Adelman, "Foreign Aid: Effectively Advancing Security Interests", <http://hir.harvard.edu/index.php?page=article&id=1660&p=4>, (e.t. 15.08.2010).; Arı, op. cit., s. 415.

³⁵ Ibid.

³⁶ Nijman, loc. cit.

³⁷ Nijman, loc. cit.

Realist düşüncenin önemli temsilcilerinden olan Morgenthau'ya göre; ulusal çıkar bağlamında devletlerin gücü maksimize etmede dış yardımları bir dış politika aracı olarak kullanmaları son derece doğal bir davranıştır. Hatta bu bakış açısında insani temelli yardımlar dahi politik bir işlev üstlenebilirler ve gücü maksimize etmenin bir aracı olabilirler. Zaten en yoksul olana yardım, eski sömürge devletlerine yardım, baskı altındaki demokratik rejimlere yardım gibi tanımlamalar da dış yardımların uygulanabilmesini ve bu şekilde politik çıkarın maksimize edilmesini sağlayacak araçlardır³⁸.

6.1 Dış Yardım Veren Devletlerin Amaçları

Seyidoğlu'na göre dış yardımlar siyasal, ekonomik ve insancıl-ahlaki sebepler olmak üzere üç ana nedenle verilmektedir. Yardım veren devletlerin uzun dönemde hiçbir beklenti içinde olmaksızın sadece insancıl ve ahlaki sebeplerle hareket ettiğini düşünmek yanlış olacaktır³⁹. Yenal'a göre ise dış yardım, yardımı veren zengin devletler açısından siyasi çıkar elde etmek amacı ile kullanılan bir siyaset aracı iken; yardımı alan yoksul devletler içinse nihai amaç olan kalkınmaya götürecektir bir araçtır⁴⁰. Arı'ya göre; dış yardım veren devletlerin amaçları şu şekillerde kategorize edilebilir⁴¹;

1. *Kendi ulusal güvenliğini sağlama,*
2. *İnsani bir takım yükümlülükleri yerine getirme,*
3. *Ekonomik kazanç beklentisi,*
4. *Ulusal itibarını arttırma,*
5. *Alan devletteki siyasal istikrarı sağlama,*
6. *Alan devletin iç veya dış politikasını kendi amaçları doğrultusunda değiştirme,*
7. *İttifak üyesi olmayan devleti kendi tarafına çekme,*
8. *Küresel dış politika amaçlarını gerçekleştirme.*

Çok farklı sebeplere dayandırılrsa da dış yardımın asıl amacının, ekonomik olarak az gelişmiş devletlere yardım etmek olmadığı hakkında önemli miktarda delil bulunabilir. Cohen'in naklettiği üzere, ABD başkanlarından Richard Nixon dış yardımın gerçek amacını şöyle özetlemiştir; “*Dış yardımın amacı başka devletlere yardım etmek değil kendimize yardım etmektir.*” Bu çerçevede Cohen, dış yardımın ne dışa dönük (çünkü

³⁸ Morgenthau, op. cit., pp. 304-306.

³⁹ Seyidoğlu, op. cit., ss. 687-689.

⁴⁰ Oktay Yenal, “Dış Yardımlar ve Gelişme Meselesi”, **Dış Yardım**, Çeltüt Matbaacılık Kollektif Şirketi, İstanbul, 1967, s. 23. (Derleyen ve çeviren bilgisi yok).

⁴¹ Arı, op. cit., s.421.

amacı ABD'ye, daha özel olarak Amerikan şirketlerine yardım etmektir) ne de bir yardım olduğunu (çünkü dış yardımın çoğu, ekonomik olarak az gelişmiş devlet vatandaşlarına yardım etmek yerine sorunlarını artıracak niteliktedir) öne sürmüştür. Amerika'nın yaptığı dış yardımların çoğu, Amerikan iş dünyasına yapılan bir sübvansiyon niteliğindedir. Çünkü Amerika'nın yaptığı dış yardımlar, ekonomik olarak az gelişmiş devletler içerisinde kullanılmamaktadır. ABD Kanunları'na göre, askeri yardımların %90'ı, gıda yardımlarının % 90'ı, karşılıksız yardımların yaklaşık yarısı, ABD mal ve hizmetlerine harcanmak zorundadır⁴².

Bu noktada sadece devletlerin değil, BM, DB, IMF gibi uluslararası kurum ve kuruluşların da dış yardım konusunda önemli rol oynadığının unutulmaması gerekir. Devletler dışındaki bu aktörlerin yardımda bulunurken insani sebepler dışındaki amaçlarının ne olduğu tartışma konusudur. Evans ve Newnham'a göre bu tür kuruluşlar, alıcı aktörlere başka türlü yaptırılamayacakları şeyleri yaptırıyorsa, bu durumda vericilerin, belirlenmiş alıcılar üzerinde siyasi güç uyguladıkları söylenebilir. Bu nedenle bu tür kuruluşların faaliyetlerinin tamamen siyasi olmadığını düşünmek kesinlikle hata olacaktır. Yine de dış yardım ile amaçlanan belirli siyasi işlevleri her zaman açığa çıkartmak kolay değildir. Yardımın siyasi olarak en açık ve seçik işlevi, vericinin öne sürdüğü şartların incelenmesiyle anlaşılacaktır. Örneğin IMF gibi kuruluşlar tarafından öne sürülen hükümler, alıcıdan izlemesini bekledikleri bazı iktisadi politika türlerini belirleyebilirler. IMF koşulluluğunu, sonuçları itibariyle iktisadi olduğu kadar siyasi olarak da görmek yerinde olacaktır⁴³.

Sanayileşmiş devletlerin, uluslararası kuruluşlar aracılığıyla ekonomik alanın çok ötesinde siyasal ve kurumsal alanlara taşan müdahalesine karşın, az gelişmiş devletlere yardım konusunda büyük bir isteksizlik içinde oldukları açıkça ortadadır. Bu devletlere yönelik dış yardımların sanayileşmiş devletlerin askeri harcamalarının ve tarımsal desteklerinin çok altında kaldığı ve miktarının giderek azaldığı görülmektedir. Örneğin; 1996–2001 döneminde, başlıca sanayileşmiş devletlerden oluşan Kalkınma Yardımı Komisyonu üyelerinin toplam dış yardımlarının 55.622 milyon dolardan 52.336 milyon dolara, milli gelire oran olarak da %0.25'ten %0.22'ye düştüğü görülmüştür. Yardımların

---

⁴² Andrew Cohen, "The Help That Hurts". The Progressive, January 1994, Aktaran: Hasan Dursun, "Dış Yardımla Ekonomik Büyüme ve Kalkınma, **Kamu-İş Dergisi**, Cilt. 8, Sayı. 4, 2006, www.kamu-is.org.trpdf846.pdf, (e.t. 20.04.2009)

⁴³ Evans - Newnham, op. cit., ss. 164-165.

giderek “iyi yönetim” gibi belirli koşullara bağlı olarak verildiği ve borç geri ödemeleri dikkate alındığında bunların gerçek değerinin daha da az olduğu gözlenmiştir⁴⁴.

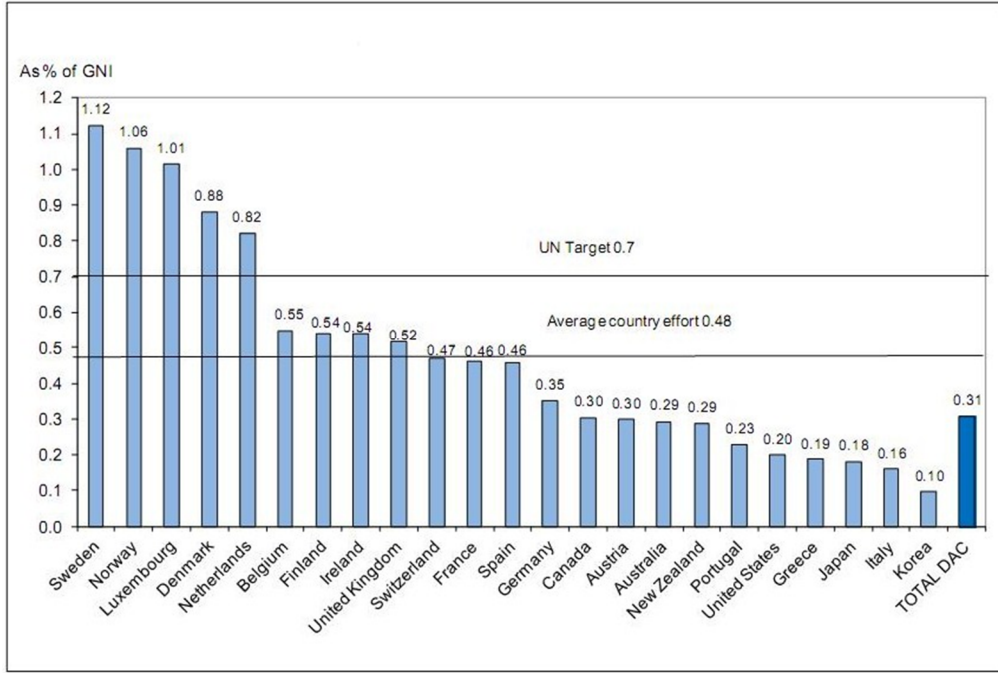
Dış yardım veren devletler açısından getirilen en büyük eleştirilerden biri de devletlerin 1960-1970’lerden başlayan dış yardım sürecinde azalan yönde bir grafik sergilemiş olmalarıdır. BM’nin %0.7 olarak belirttiği ODA(Official Development Assistance)/GNI (Gross National Income); resmi kalkınma yardımları/GSMH (Gayri Safi Milli Hâsıla) hedefinde başarılı olan çok az devlet vardır. (BM 1970 ile 1980 arasındaki dönemde, sanayileşmiş devletlerin GSMH’nin %0.7’sini az gelişmiş devletlere dış yardım olarak ayırmalarını kararlaştırmıştır. OECD devletleri 1970’den sonra GSMH’lerinin ancak %0.3’ünden biraz fazlasını dış yardım olarak vermişlerdir⁴⁵). Şekil 2 ve Tablo 1’de görüleceği üzere, en gelişmiş devletler görünüşte en çok yardım sağlayan devletlerdir, fakat milli gelirleri ile kıyaslandığında gerçeğin böyle olmadığı görülmektedir. Örneğin; Radelet⁴⁶’e göre 2003 yılında dünyadaki en çok kalkınma yardımı veren 22 devletin toplam yardım miktarı olan 69 milyar dolar gibi bir rakam içinde ABD, 16.3 milyar dolarlık payı ile bu rakamın yaklaşık %25 ini oluşturmaktaydı. Ama bu şaşırtıcı bir sonuç da değildir, çünkü bu 22 devletin toplam gelirinin %40’ı tek başına ABD’nin toplam gelirine eşittir. Yine 2009 yılı rakamlarını gösteren Tablo 1’e baktığımızda ABD’nin % 0.20’lik bir payla BM’nin hedeflediği %0.7 hedefinden en uzak devletlerden biri olduğunu söyleyebiliriz.

---

⁴⁴Fikret Şenses, “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı Engel mi?”, ss. 19-20, <http://www.erc.metu.edu.tr/menuseries040409.pdf>, (e.t. 22.04.2009).

⁴⁵ Seyidoğlu, op. cit., ss. 700-701.

⁴⁶Steven Radelet, “Think Again: U.S. Foreign Aid”, http://www.foreignpolicy.com/story/cms.php?story_id=2773&print=1&PHPSESSID=a8fee0032149d096eed944a5ec751a14, (e.t. 27.04.2009).

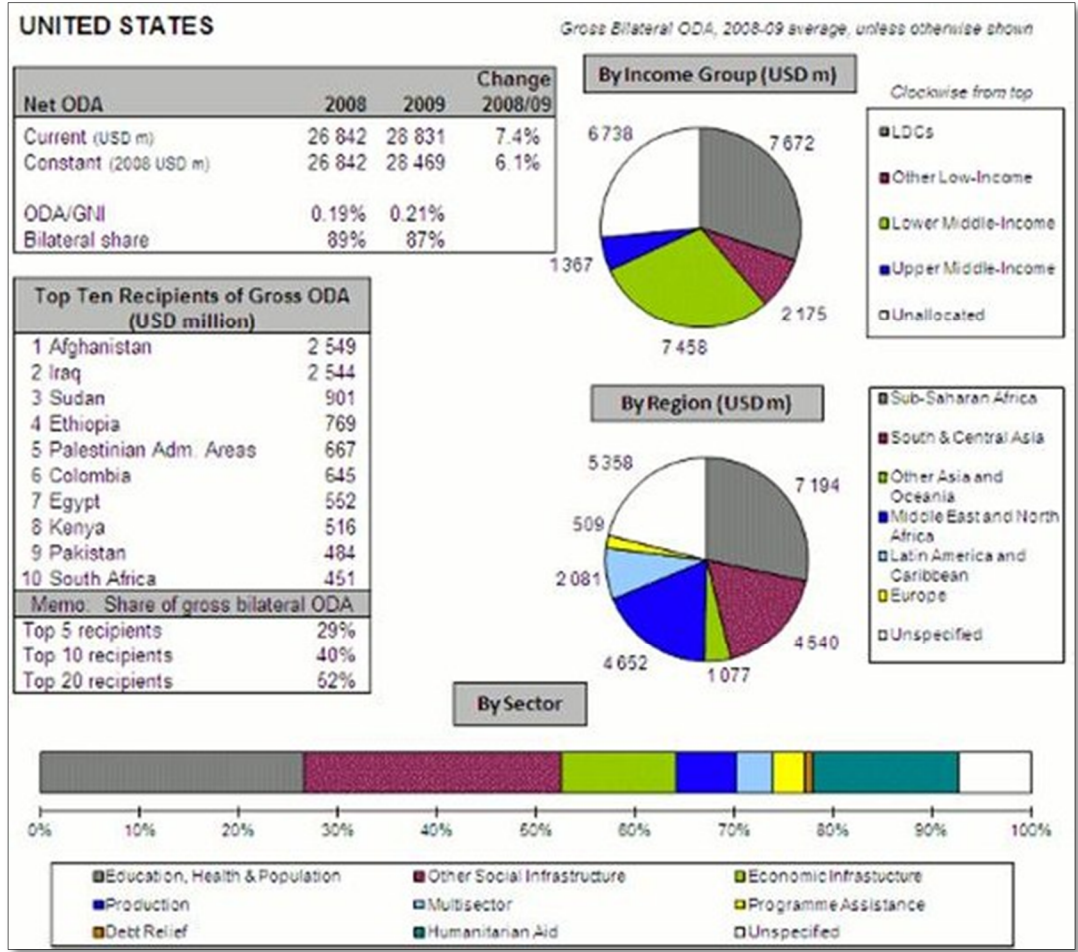
Şekil 2. Kalkınma Yardımları Komitesi Ülkelerinin 2009 Yılı RKY/GSMH Oranları.

(Kaynak: OECD, 14 April 2010, <http://www.oecd.org/dataoecd/17/9/44981892.pdf>, (e.t. 21.02.2011))

	2009		2008		2009	
	ODA USD million current	ODA/GNI %	ODA USD million current	ODA/GNI %	ODA USD million (1) At 2008 prices and exchange rates	Percent change 2008 to 2009 (1)
Australia	2 761	0.29	2 954	0.32	2 912	+1.4
Austria	1 146	0.30	1 714	0.43	1 179	-31.2
Belgium	2 601	0.55	2 386	0.48	2 661	11.5
Canada	4 013	0.30	4 795	0.33	4 341	-9.5
Denmark	2 810	0.88	2 803	0.82	2 922	4.2
Finland	1 286	0.54	1 166	0.44	1 319	13.1
France	12 431	0.46	10 908	0.39	12 746	16.9
Germany	11 982	0.35	13 981	0.38	12 297	+12.0
Greece	607	0.19	703	0.21	618	+12.0
Ireland	1 000	0.54	1 328	0.59	1 077	+18.9
Italy	3 314	0.16	4 861	0.22	3 350	-31.1
Japan	9 480	0.18	9 579	0.19	8 556	-10.7
Korea	816	0.10	802	0.09	910	13.5
Luxembourg	403	1.01	415	0.97	423	1.9
Netherlands	6 425	0.82	6 993	0.80	6 675	+4.5
New Zealand	313	0.29	348	0.30	337	+3.2
Norway	4 086	1.06	3 963	0.88	4 650	17.3
Portugal	507	0.23	620	0.27	523	+15.7
Spain	6 571	0.46	6 867	0.45	6 786	+1.2
Sweden	4 546	1.12	4 732	0.98	5 083	7.4
Switzerland	2 305	0.47	2 038	0.44	2 271	11.5
United Kingdom	11 505	0.52	11 500	0.43	13 179	14.6
United States	28 665	0.20	26 842	0.19	28 305	5.4
TOTAL DAC	119 573	0.31	122 296	0.30	123 119	0.7
<i>Average Country Effort</i>		0.48		0.46		
<i>Memo Items:</i>						
EU Institutions	15 022		14 757		15 412	4.4
DAC-EU countries	67 135	0.44	70 974	0.43	70 838	+0.2
G7 countries	81 390	0.26	82 465	0.26	82 774	0.4
Non-G7 countries	38 183	0.50	39 831	0.49	40 345	1.3
<i>Non-DAC economies:</i>						
Czech Republic	224	0.12	249	0.12	237	+4.7
Hungary	116	0.09	107	0.08	130	21.7
Iceland	34	0.33	48	0.47	43	+11.7
Poland	343	0.08	372	0.08	422	13.2
Slovak Republic	74	0.08	92	0.10	74	+18.9
Turkey	718	0.12	780	0.11	797	-2.1

Tablo 1. 2009 Yılı Net Resmi Kalkınma Yardımları (Tüm Devletler)

(Kaynak: OECD, 14 April 2010, <http://www.oecd.org/dataoecd/17/9/44981892.pdf>, (e.t. 21.02.2011))

Şekil 3. ABD Resmi Kalkınma Yardımlarının 2008- 2009 Yılları Ortalama Dağılımı

(Kaynak: **OECD: Aid at a Glance 2008-2009**,
<http://www.globalissues.org/article/35/foreign-aid-development-assistance>, (e.t. 21.02.2011))

Estimated U.S. government and private international assistance to developing countries (US\$ billions)						
	2000		2005		2010	
U.S. official development assistance (ODA)	9.9		10.4		10.9	
All other U.S. government assistance	12.7		13.3		14	
Millennium Challenge Account	n.a.		3.3		5	
	Low estimates	High estimates	Low estimates	High estimates	Low estimates	High estimates
U.S. private assistance	33.6	43.7	43.5	55.5	55.2	70.3
Foundations	1.5	2.5	2.5	3.5	3.1	4.5
Corporations	2.8	7.7	3.6	10	4.6	12.8
Private and voluntary organizations ^b	6.6	7	8.7	9	10.1	11
Universities and colleges	1.3	1.5	1.7	2.1	2.4	3
Religious congregations	3.4	5	4	5.9	4.8	7
Individual remittances	18	20	23	25	30	32
Total U.S. international assistance	56.2		70.5		84.9	
U.S. ODA as % of total	18		19		19	
Other U.S. government as % of total	22		19		16	
Private as % of total	60		62		65	

n.a. Not applicable.

a. Provisional. The Millennium Challenge Account is set to increase U.S. official development assistance by \$5 billion a year in 2006 and thereafter.

b. Including volunteer time.

Source: U.S. government and private sources.

Tablo 2. ABD'nin Gelişmekte Olan ülkelere Tahmini Özel ve Devlet Yardımının Dağılımı 2005–2010

(Kaynak: USAID,

http://www.usaid.gov/fani/Full_ReportForeign_Aid_in_the_National_Interest.pdf, (e.t. 22.04.2009))

6.2 Dış Yardım Alan Devletlerin Amaçları ve Dış Yardımın Bu Devletlere Etkileri

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını engelleyen ya da kalkınma sürecini geciktirip uzatan pek çok kısıtlayıcı faktör vardır. Yetersiz fiziksel ve beşeri kaynaklar, altyapının yetersizliği, politik istikrarsızlık, hızlı nüfus artışı, verimlilik ve milli gelir seviyesinin düşüklüğü vb. sebepler ilk akla gelenlerdir⁴⁷. Ekonomik açıdan kalkınma, gayri safi milli hâsıladan yatırımlara ayrılan payın büyüklüğüne bağlıdır⁴⁸. Yatırımlar yurtiçi tasarruflardan veya dış kaynaklardan finanse edilebilir. Gelişmekte olan ülkelere gelirlerin az ve tüketim harcamalarının kısıtlı olması sebebiyle yurtiçi tasarruflar yetersiz kalmaktadır. Bu devletlerde oluşan tasarruf açığının yanı sıra, dış alımların dış satımlardan fazla olması sebebi ile ödemeler dengesi açığı (döviz açığı) da görülmektedir⁴⁹. Sanal ve

⁴⁷ Ahmet Aydın, “Kalkınmada OPEC Yardım Kuruluşları ve OPEC Uluslararası Kalkınma Fonu”, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/opecc.doc, (e.t. 27.04.2009).

⁴⁸ Seyidoğlu, op. cit., s. 684.

⁴⁹ Dikeç, op. cit., ss. 2-5.

soyut olarak belirttiğimiz tüm bu sebeplerle gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikimi gerçekleşmemektedir. Yeterli seviyede sermaye birikimi söz konusu olmayınca da kalkınma sürecinin gerektirdiği yatırımlar aksamakta ya da hayata geçirilememekte, dolayısıyla da kalkınma çabaları arzulan sonucu verememektedir. Özellikle düşük gelirli devletlerde yurtiçi kaynaklardan sermaye birikimi oluşturulması oldukça güçtür veya oluşturulabilse bile uzun zaman almaktadır. Bu bağlamda, kalkınmanın gerektirdiği yatırımların finansmanı için tek yol dış yardım temin etmektir⁵⁰.

Günümüzde özellikle yatırımlar için sağlanan yardımlarla yoksulluğun azaltılamadığı, teknoloji açığının kapatılamadığı, eğitim ve beşeri sermaye birikimi için sağlanan kaynakların hem büyüme hem de yoksullukla mücadelede istenilen sonuçları sağlayamadığı birçok araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır. DB çevrelerinde genellikle hızlı nüfus artışı ve hükümetlerin bunu kontrol etmek için yeterince fon ayırmamasını başarısızlığın temel nedeni olarak görme eğilimi bulunmaktadır. Oysa uzun yıllar yoksulluğu azaltma çabalarının neden başarısız kaldığı konusunda çok sayıda çalışma yapmış olan DB iktisatçılarından William Easterly, yüksek nüfus artışının bir efsane olduğunu, esas doğum kontrolünün, ekonomik kalkınmadan geçtiğini belirtmektedir. Örneğin; Afrika'daki yoksulluk ve azgelişmişlik gibi birçok problemin kaynağı hızlı nüfus artışına bağlanmaktadır. Afrika'nın dünya'nın en yüksek doğum oranlarına sahip bölgesi olduğu ve 1960'tan bu yana nüfusunun iki katına çıktığı doğrudur, ancak nüfus artışı ve kötü sağlık koşulları yoksulluğun derinleşmesine katkı yaparken, aynı zamanda yoksulluğun sebeplerinden çok sonuçlarını oluşturduğu gerçeği de unutulmamalıdır. İlk olarak tüm tarihi örneklerde nüfus artışı kalkınmayla birlikte azalmıştır. Bunun dışındaki yöntemlerle, diğer bir ifadeyle gelir ve eğitim imkânlarını geliştirmeden nüfus artışını kontrol çabaları genellikle başarısız kalmaktadır. İkinci önemli nokta, DB'nin gelişmekte olan ülkelere sağladığı yardımlar ve borçların gerçekte yoksullukla mücadeleden çok, borç krizlerini aşımakro ekonomik istikrarı temin etmeye yöneliktir. 1990'lı yıllarda 24 geçiş ekonomisine sahip ülke, Batılı iktisatçıların önerileri doğrultusunda 143 yapısal denge amaçlı borç almıştır. Sonuçta, üretimde büyük kayıplar ortaya çıkmış ve yoksulluk

---

⁵⁰ Aydın, “**Kalkınmada...**”, loc. cit.

artmıştır. Öyle ki bu devletlerde günlük 2 ABD dolarından daha aşağı gelir düzeyine sahip olanların yüzdesi 1.7’den 20.8’e yükselmiştir⁵¹.

Dış yardımın ekonomik olarak yoksul devletlere yardım edici nitelikte olduğuna dair somut bir kanıt bulmak oldukça zordur; buna karşın, dış yardımın yoksul devletleri daha çok yoksullaştırdığına dair önemli miktarda örnek bulunabilir. London School of Economics and Political Science Üniversitesi’nde yapılan bir çalışmada; dış yardımların, 1971 ve 1990 yılları arasında yardım alan 96 ülkenin ekonomik büyümesinin sağlanması veya bebek ölümlerinin azaltılmasında çok az bir etkisi olduğu kanıtlanmıştır. 1985-1995 arası on yıllık dönemde, Afrika Sahrası 170 milyar dolar uluslararası yardım almasına rağmen söz konusu sahranın yaşam standardı yıllık olarak % 2 düşmüş ve 1970 yılından bile daha kötüye gitmiştir. Bu dönemde işsizlik 100 milyon kişiyi etkileyerek dörde katlanmış ve enflasyondan arındırılmış gerçek ücretler, üçte bir oranında erimiştir⁵².

Dış yardımın, ekonomik büyüme ve kalkınmaya hizmet etmemesinin bir başka nedenini, dış yardımın siyasi olması ve bürokratlar tarafından savurganlığa veya yolsuzluğa konu yapılabilmesi oluşturur. Bundan başka, Ganalı bir ekonomist olan Ayittey’in de isabetli olarak belirttiği üzere dış yardımla yapılan çok büyük projelerin bile çok az bir ekonomik değeri bulunmaktadır. Bundan da öte, Wallich ve Holloway da barajlar, jeneratörler ve diğer büyük yapıların, dış yardımı alan devletlerin değil, dış yardımı veren devletlerin kalbini kazanmaya yöneldiğini ifade etmektedirler. Yine, yazarlara göre, beş veya daha fazla yılda bitirilebilecek bir projenin başına su sonuçlardan birisi gelebilir: Hükümet yıkılabilir, bir bakan projeye ilgili olarak müteahhitlerle yaptığı anlaşmalardan belirli bir oranda komisyon isteyebilir veya projenin yapım fiyatının yükselmesi nedeniyle proje için ayrılmış bulunan finansman, projeyi tamamlamaya yetmez ve bu yüzden proje terk edilebilir. Günümüzde her ne kadar uluslararası kuruluşlar çevre konusunda daha duyarlı olsa da geçmişte söz konusu kuruluşlar bu konu üzerinde özenle durmamışlar ve yapmış oldukları yardımlarla çevreye zarar verebilmişlerdir. Örneğin çevre uzmanları tarafından doğaya büyük zarar vereceği ifade edilmesine rağmen DB, Nepal’daki 770 milyon dolarlık Arun River Baraj Projesi’ni finanse etmekten çekinmemiştir⁵³.

---

⁵¹ İlhan Öztürk, “Dünya Bankası Politikaları”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, No.1, Vol. 3, 2006, ss. 36 -53, <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/335/>, (e.t. 22.04.2009)

⁵² U.S. New&World Report, 30 Ocak 1995, p. 32.,’den aktaran: Dursun, loc. cit.

⁵³ Öztürk, loc. cit.

Dış yardım, yardımı alan devletlerin uluslararası rekabet gücüne de büyük zarar vermektedir. Örneğin, 1980'lerden itibaren DB tarafından verilen dış yardımlar, IMF'nin öngördüğü yapısal uyum (structural adjustment) programlarını teşvik etmek amacıyla kullanılmıştır. IMF tarafından öngörülen yapısal uyum programlarının etkisinin incelendiği bir çalışmada, yapısal değişim programından önce düşük gelire sahip olan ülkelerin GSMH cari hesapları ortalama % 12.3 açık verirken, bu programdan sonra %16.8 cari açık verdiği görülmüştür. Söz konusu devletlerin dış borçları ise dışsatımlarının %451'inden %482'sine ulaşmıştır. Devletlerin dışsatım güçleri, düşük faizli kredi ve hibeler yüzünden kötü bir duruma gelmiştir⁵⁴.

Yapısal uyum programları üçüncü dünya ülkelerini istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşturamamış; ancak bu ülkelerdeki demokrasinin zayıflamasına neden olmuştur. Örneğin, DB Eski Başekonomisti Joseph Stiglitz, her iki kurumdaki (DB ve IMF) bürokratların sözde bağımsız ulus devletlerin kendi kendilerini yönetme kapasitesini sınırladıklarını açık sözlülükle dile getirmiştir. Stiglitz, görevinden istifa ettikten kısa bir süre sonra yazdığı bir makalede *"...uluslararası kurumlara aşırı güç devretmekten kaynaklanan gerçek riskler söz konusu.. Kurumlar, kendi konularını korumayı ve güçlerini artırmayı düşünen başlı başına birer çıkar grubu haline gelebilir. Demokratik güçlere inanyorsak; devletler kendi kararlarını kendileri vermeli; ekonomik danışmanlık görevi ise sadece, ağır basan görüşleri değerlendirmek olmalıdır"* şeklinde yazmıştır⁵⁵. Hiç şüphesiz bu kurumların en yüksek birimlerinde yer almış kişilerden bile bu tarz seslerin yükselmesi büyük önem arz etmektedir.

Dış yardımlara getirilen başka bir eleştiri de kavramın ayrı bir tüketim ögesi haline getirilmiş olmasıdır. Thomas Dichter⁵⁶'a göre; dünya çapında birçok insanı iş sahibi yapan bir yardım endüstrisi/ sektörü oluşmuştur ve bu ticari bakış açısı da yardımların etkinsizliğinin artışıdaki en büyük faktörlerden birisidir. Bu durum şüphesiz yardım sözcüğünün doğasına tamamen aykırı bir durumu teşkil etmektedir. Profesyonelleşme sadece yardımların organizasyonunda değil, kötü niyetlere yol açabilecek girişimlerin çoğunda da gerçekleşmiştir.

---

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ellwood, op. cit., s. 48.

⁵⁶ Thomas Dichter, "Time To Stop Fooling Ourselves about Foreign Aid, a Practitioner's View", **Foreign Policy Briefing**, N: 86, 2005, <http://www.cato.org/pubs/FPbriefs/fpb86.pdf>, (e.t. 28.04.2009)

ABD dış yardımı üçüncü dünyanın yoksullarına daha fazla zarar vermiştir. Endonezya, Mali, Mısır ve Haiti kötü örnekler olarak gösterilebilir. Bu ülkelerdeki çiftçiler ABD yardım projeleri ülkelerine girdiğinde, kendi hükümetleri ile ABD yardım yürütücülerinin anlaşmaları sonucunda, kendi ürünlerini daha düşük fiyata satmak zorunda bırakılmışlar ve bu da onları daha fazla yoksulluğa itmiştir⁵⁷.

Yardımlar yapılırken amaçlanan birçok hedefin gerçekliği yansıtıp yansıtmadığı da bir tartışma konusudur. Birçok programda ele alınan çocuk ölümlerini azaltma amaçlı yardımlar buna örnek olarak verilebilir. 2007 yılında yayınlanan bir IMF raporunda verilen yardımlarla bebek ölüm oranları arasında bir ilişki bulunamamıştır⁵⁸. Bunun gibi birçok örnek söz konusudur.

Adelman'a göre, yardım süreçlerinde ilerleme kaydetmek isteyen ABD, herhangi bir projeye fon ayırmadan önce bir teste tabi tutması ve sadece başarılı projelere fon vermesi gerekmektedir. Ayrıca dış yardım verilen ülkelerde daha çok yerel halkın katılımı ve desteği sağlanmalıdır zira bu insanlar ülkelerini ve koşullarını daha iyi tanımaktalar. Bunun yanında yazara göre yardımlarda mutlaka kontrol mekanizması olmalıdır. Dünyanın çeşitli yerlerinde yürütülen yardım projelerinde sorumlu olan danışmanlara çok fazla para harcanmaktadır. Yardımların maliyetini artıran bu durum nedeniyle sadece gerçekten gerekli olan projelerin fonlanması gerekmektedir⁵⁹.

7.Uluslararası Ekonomi Politik Teoriler ve Dış Yardım

Uluslararası ilişkilerin değişen doğası itibari ile uluslararası ilişkiler kuramında son yirmi yılda devlet, salt stratejik bir aktör olarak değil, sosyo-ekonomik bir kurum olarak da kurumsallaştırılma sürecinde ele alınmıştır⁶⁰. Uluslararası ekonomik ilişkilerde meydana gelen çeşitli değişimler ve gelişmelerle uluslararası ilişkiler ve dış politika arasındaki sınır iyice bulanıklaşmıştır. Uluslararası ekonomik ve siyasal ilişkilerin çeşitlenmesi, yoğunlaşması ve devletler arasında karşılıklı bağımlılığın artması, devletlere siyasal ilişkileri kullanarak ekonomik sonuç alma veya ekonomik ilişkileri kullanarak siyasal sonuçlar doğurma ve devletlerin dış hatta iç politikalarını yönlendirme fırsatını vermiştir⁶¹.

---

⁵⁷ James Bovard, “**The Continuing Failure of Foreign Aid**”, Cato Policy Analysis, No. 65, 31 January 1986, <http://www.cato.org/pubs/pas/pa065.html>, (e.t. 15.08.2010).

⁵⁸ Adelman, loc. cit.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Faruk Yalvaç, “**Devlet**”, loc. cit.

⁶¹ Arı, op., cit., ss. 394-395.

Devletler, uluslararası sistemdeki temel siyasi örgütlenme biçimini, piyasalar ise her türlü ekonomik/iktisadi davranışın ve ilişkinin düzenlenmesinde anahtar rol oynayan zemin veya mekanizmaları oluştururlar. Modern dünyada toplumların siyasi alanda örgütlenmesi birincil olarak devletin siyasi otoritesi yoluyla sağlanırken, iktisadi alandaki toplumsal örgütlenme ise piyasaların varlığı ile gerçekleştirilmektedir. Piyasaların işleyişinin temelinde, iktisadi faaliyetleri, üretim güçlerini ve araçlarını en üretken ve en fazla kâr getirecek alanlara taşımak anlayışı yatarken, siyasi otoritenin (devletin) amacı, sermaye birikimi ve iktisadi büyümeyi kontrol altına almaktır⁶².

Uluslararası ilişkiler literatüründe yer alan tüm teorilerde devlet ve ekonomi arasındaki ilişkinin boyutu farklı şekillerde çizilmiştir. Ancak bu ilişkinin boyutları ve devletin rolü, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ertesinde kurulan dünya ekonomisinin işleyişinin 1970'lere gelindiğinde eskisi gibi işlememesi ve 1973'de yaşanan büyük kriz sonrasında daha fazla sorgulanmaya başlanmıştır. Uluslararası ilişkiler literatüründe politika-ekonomi arasındaki ilişkiyi sorgulayan/inceleyen uluslararası ekonomi politik yaklaşımın/teorilerin (UEP) gelişme göstermeye başlaması ile devletler ve dış politika davranışlarının analizlerinde de gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde, politika üretim süreçlerinde ekonominin ve ekonomik araçların rolünü irdeleyebilmek amacıyla, UEP literatürünün önde gelen teorilerinden olan realist ve liberal teoriler tartışılacaktır.

7.1 Ekonomi Politik Disiplininin Doğuşu

Siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkinin boyutları uluslararası ilişkiler alanında tartışılan en eski konulardan birisidir. 17. yüzyıl merkantilistlerinden 20. yüzyıl Marksistlerine kadar birçok teorisyen uluslararası ekonomi politiğin sorunlarına yanıtlar aramışlardır⁶³. 20. yüzyıla kadar ihmal edilen uluslararası ekonomi politik çalışmaları ancak 1970'lerden sonra ilgi görmeye başlamıştır. Bu yıllarda dünya ekonomisinde yaşanan tarihsel ve yapısal dönüşümlerin etkisiyle uluslararası ilişkilerde devletin tek etkin aktör olmadığı yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. UEP bir disiplin olarak, uluslararası siyasi ve ekonomik sistemin sorunsuz işleyemediği, İkinci Dünya Savaşı

---

⁶² M. Fatih Tayfur, "Devletler ve Piyasalar", **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. Atila Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 183-184.

⁶³ Joan Edelman Spero, **The Politics of International Economic Relations**, 3. Ed., st. Martin's Press, USA, 1985, p. 1.

sonrası oluşturulan kurum ve kuruluşların mevcut sorunları çözmeye yetersiz kaldığı bir konjonktürde doğmuştur⁶⁴.

Literatürde UEP, uluslararası düzlemde devletler ve piyasalar arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi inceleyen bilim dalı olarak adlandırılmaktadır⁶⁵. UEP'in ekonomi ve politika arasındaki ilişkiyi açıklaması beklenir. UEP; devletlerin politika üretim süreçlerinde IMF, DB, OECD, OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü - Organization of Petroleum Exporting Countries), G-8 (Group of Eight), G-20 (Group of Twenty), GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması - General Agreement on Tariffs and Trade), DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü - World Trade Organization), NAFTA (The North American Free Trade Agreement - Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması) gibi uluslararası örgütlerle, çok uluslu şirketlerle ve diğer devletlerle olan ilişkilerini ve etkileşimlerini araştırır. UEP inceleme alanı itibari ile ekonomik süreçleri politik süreçlerden ayıran iktisattan ve politik süreçleri ekonomik etkilerden bağımsız şekilde analiz eden uluslararası ilişkiler teorilerinden ayrılmaktadır. Ayhan'ın da belirttiği üzere UEP, ekonomi ile politik arasında etkileşimin varlığının uluslararası sistemde yapısal ve tarihsel bir dönüşüme sebep olduğunu ileri sürmekte ve yapısal dönüşüme yaptığı vurgu ile öteki disiplinlerden ayrılmaktadır⁶⁶.

1970'li ve 1980'li yıllarda gelişen UEP, uluslararası ilişkiler disiplininin bir alt dalını oluşturmakta ve kendi içinde farklı teorik gelenekleri ve bu geleneklerin yeni yorumlamalarını barındırmaktadır. Uluslararası ilişkiler teorilerine paralel bir biçimde uluslararası politik ekonomi alanında da "Realist", "Liberal" ve "Marksist" okullar olmak üzere üç temel düşünce okulunun varlığından söz edilebilir. Her okulun uzun bir entelektüel geleneği, ayırıcı söylemi ve çeşitli yorumları bulunmaktadır⁶⁷. Gilpin'e göre; uluslararası ekonomi politikte bu birbirine zıt üç ideolojiyi anlamak önemlidir, çünkü her ne kadar politika ve ekonomi arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan birçok kuram üretilmiş olsa da bu üç ideolojinin akademi ile siyaset üzerindeki derin etkisi halen devam

---

⁶⁴ Tayfur, "Devletler ve Piyasalar", op. cit., ss. 187-188.

⁶⁵ Ibid., s. 183.

⁶⁶ Veysel Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, Güncellenmiş 2. Baskı, Dora Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Bursa, 2009, ss. 11-12.

⁶⁷ Servet Akyol -Süleyman Ulutürk, "Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Politikası", **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 13, 2007, s. 64.

etmektedir⁶⁸. Bu çalışmada ise ABD dış politika yapım süreçlerinin sağlıklı bir analizinin yapılabilmesi için; Amerikan başkanları ve mensup oldukları siyasi gelenekler çerçevesinde realist ve liberal UEP teorileri incelenecektir.

7.2 Uluslararası Ekonomi Politikte Realist Yaklaşımlar

Realist UEP teorileri başlığı altında öncelikle, günümüz ekonomik sisteminin temellerinin atıldığı dönemin iktisadi yapısının, yani 15. ve 18. yüzyıllar arasında geçerli olan merkantilizmin incelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Zira güç ve zenginlik arasında sıkı bir ilişki kuran merkantilistler, realist düşüncenin ekonomi politikteki ilk uygulayıcıları olarak kabul edilmiş ve 20. yüzyılda UEP teorilerinde realist teori başlığı altında incelenmiştir.

7.2.1. Merkantilizm

Uluslararası ekonomi politik çalışmalarında başlangıç noktası olarak alınan merkantilizm; Rönesans ile Sanayi Devrimi arasında Batı Avrupa’da ortaya çıkan bir politik-iktisadi sistemdir⁶⁹. Adam Smith (1723-1790) “Ulusların Zenginliği” adlı ünlü eserinde dönemin korumacı politikalarını eleştirirken kullandığı “merkantilizm” sözcüğü ile bu döneme ve doktrine adını vermiştir⁷⁰. Ağırlıklı olarak pratik ekonomi politikalarına önem veren bir doktrin olarak merkantilizm etkili olduğu dönem içerisinde Avrupa’da büyük zenginliklerin oluşumuna sebep olmuştur. Merkantilizmin, feodalizm ile kapitalizm arasındaki bir ekonomik sistem olduğu söylenilebilir.

Avrupa’da 10. ile 15. yüzyıllar arasında gelişen ticaret sonucunda 16. yüzyıla gelindiğinde kent merkezli ekonomik sistemden ulus-merkezli ekonomik sisteme geçişler başlamış ve kapitalist ekonomi doğmaya başlamıştır. Bu ekonomik dönüşümde en etkili olan öge, 12. yüzyılda başlayan ve 16. yüzyılın ikinci yarısında hızlanan fiyat artışlarıdır. Özellikle 16. yüzyılda Amerika’dan Avrupa’ya aktarılan yeni bulunmuş madenlerin hızla artması ile enflasyon artmıştır. Üretilen mal ve hizmetlerin miktarındaki artışın maden miktarına yetişememesi sonucunda madenlerin değeri azalmış, dolayısıyla fiyatlar yükselmiştir⁷¹. Nitekim 1520-1620 yılları arasında Avrupa’daki altın ve gümüş para

---

⁶⁸ Alison M. S. Watson, **An Introduction to International Political Economy**, Continuum International Publishing Group, Great Britain, 2005, pp. 1-2; Tayfur, “Devletler ve Piyasalar”, op. cit., ss. 200-201.

⁶⁹ Evans - Newnham, op. cit., s. 405.

⁷⁰ Nalan Ölmezoğulları, **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm**, 5. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2008, s. 40.

⁷¹ Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e**, 15. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, ss. 92-94.

miktarı 5 kat artarken, fiyatlar 6 kat artmıştır⁷². Fiyat artışlarının siyasi sonuçları dışında devlet yöneticilerinin altın ve gümüşün kendi devletlerine yönelmesi için önlem almaları ve bu yöndeki düzenlemeleri merkantilizmin “kendi kendine yeterli ekonomi kurma” düşüncesinin doğmasına neden olmuştur⁷³. Yine bu dönemde yeni buluşlar ile deniz ticareti ve coğrafi keşifler hız kazanmıştır. Sömürgecilik sonucu Avrupa’ya Asya, Amerika ve Afrika kıtalarının değerli madenleri taşınmaya başlamıştır. Gittikçe yoğunlaşan deniz aşırı ticaretin riskleri sebebiyle tüccar sınıfı da kendilerini rakiplerine karşı koruyacak güçlü, merkezi otoritelere ihtiyaç duymuşlardır. Tüm bu nedenler, merkantilizmin en belirleyici niteliği olan “korumacılık”ın gelişmesine yol açmıştır⁷⁴.

Merkantilizmde esas olan devlet idaresidir ve ekonomi politikası hem ekonominin hem de devletin birlikte büyümesini ve güçlenmesini sağlayacak temel bir araç olarak görülmüştür⁷⁵. Modern Çağ’ın başlangıcında Avrupa devletlerinin ekonomik politikaları; ekonomik gücü kullanarak devleti güçlendirmek ve devletin gücünü kullanarak ekonomik gelişmeyi ve devletin zenginleşmesini sağlamak üzere temel iki amaca yönelik olarak şekillenmiştir⁷⁶. Bu dönemde güçlü olmanın kriterlerinden bir diğeri de hazinenin büyümesidir ve bunun için de dış ticaret dengesinin pozitif olması, yani ithalattan çok ihracat yapılması gerekmektedir. Bu anlamda merkantilizmde bir devletin ihracat miktarı bir başka devletin ithalat miktarı olacağı için bu doktrin komşuyu zarara sokma (beggar my neighbour policy) olarak da isimlendirilmiştir⁷⁷. Merkantilist devletler ödemeler bilançosunda fazla verebilmek için bir taraftan tarifeler, kotalar ve ithalat yasakları koyarken, diğer taraftan kambiyo kontrolü ve devletin ihracat ve ithal ikamesi endüstrilerini desteklemesi vasıtasıyla, bazen de bizzat üretim ve dış ticaret yapmak suretiyle ekonomiyi kontrol altında tutmuşlardır⁷⁸.

Merkantilist doktrin emperyalizmin yayılmasının ekonomik sebepleri arasında yer almaktadır. Avrupa’da 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen uluslararası depresyonun etkisi ile 1879’da Almanya, 1892’de Fransa, sonrasında diğer Avrupa devletleri kendi

---

⁷² Ölmezoğulları, op. cit., s. 43.

⁷³ Sander, “**Siyasi Tarih: İlkçağlardan ...**”, op. cit., s. 94.

⁷⁴ Ölmezoğulları, loc. cit.

⁷⁵ Cahit Aydemir - Hüseyin Haşimi Güneş, “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 5, Sayı. 15, Kış 2006, s.136.

⁷⁶ Tefik Güran, **İktisat Tarihi**, Acar Matbaası, İstanbul, 1999, s. 98.

⁷⁷ Evans -Newnham, loc. cit.

⁷⁸ Mehmet Duman, “Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt. 2, Sayı. 4, 2002, s. 2.

lkelerinde ve sömürgelerinde ithalat gümrüklerini yükseltmişlerdir. Bu şekilde Avrupa devletleri arasında yükselen gümrük duvarları, ticaretin sömürgelerle yapılmasını zorlayarak, denizaşırı yayılmayı hızlandırmıştır. Bu anlamda merkantilist doktrin, endüstri çağında hiçbir devletin kendi kendine yeterli kalamayacağını ve bu nedenle her devletin gümrük duvarlarıyla koruyacağı bir sömürge imparatorluğuna sahip olması gerektiğini savunmuřtur⁷⁹. Zira sömürgeler altın ve gümüş kaynaklarına sahip olmasalar bile, yurt içinde üretilmeyen bazı malların devlet içinde kullanılmak ya da ihraç edilmek amacıyla üretilmesini sađlayabilirlerdi⁸⁰. Özetle; merkantilist dönemde sömürgeler metropol devletlerin ekonomik çıkarlarına hizmet etmek üzere tasarlanmış bir dünya ekonomisine eklemlenmişlerdir. Bu dönemde siyasi güç sahipleri yatırımları, ticareti, üretimi ve hatta devlet denetimi altındaki para miktarını kontrol etmişlerdir. Merkantilist uygulamaların doğurduğu bu durum sömürgeci devletlerin ileride fiili olarak sömürgelerini terk ettikten sonra bile sürecek olan ekonomik bağımlılık yapıları oluşturmalarında direkt rol oynamıřtır⁸¹.

Ticari kapitalizmin ideolojisini yansıtan merkantilizm uygulamaları Avrupa'nın her devletindeki sosyo-ekonomik yapılara göre değişen özellikler gstermiřtir⁸². Örneğin; 16. ve 17. yüzyıllarda Kıta Avrupası devletlerinde kralların gücü artarken, İngiltere'deki gelişmeler 1688'de parlamento kontrolünde anayasal bir monarşinin doğması ile sonuçlanmıştır. Bu sebeple İngiltere'de ekonomik politikalar mutlak bir monarşinin talepleri doğrultusunda değil de parlamento temsil edilen aristokratlar, toprak sahipleri, zengin tüccarlar ve saray mensupları gibi grupların etkisi ile şekillenmiştir. İngiliz merkantilizminde de devlet ekonomiye müdahale etmiş, gümrük tarifeleri ve rasyonel vergileme yoğun biçimde kullanılmış, altın ve gümüşün biriktirilerek ulusal servetin artırılması söz konusu olmuştur. Diğer devletlerden farklı olarak, parlamento dış ekonomik ilişkilerde sıkı bir milliyetçilik politikası izlerken, devlet içerisinde o denli başarılı olamamıştır. Devlet içerisinde ekonomiyi kontrol etme gücünden yoksun olan parlamento sebebi ile İngiliz girişimcileri dünyada bir benzeri daha olmayan serbestlikten faydalanmıřlardır⁸³.

⁷⁹ Sander, "Siyasi Tarih: İlkçağlardan ...", op. cit., s. 227.

⁸⁰ Güran, op. cit., s. 99.

⁸¹ Spero, op. cit., pp. 7-8.

⁸² Aydemir - Güneş, op. cit., ss. 137-138.

⁸³ Ölmezoğulları, op. cit., ss. 46-47; Güran, op. cit., s. 100.

Fransa'da Kral 14. Louis'in Maliye Bakanı Jean Baptiste Colbert (1619-1683) zamanında merkantilist düşünce devletin resmi politikası haline gelmiştir. Colbert dönemi Fransa'sında devlet neredeyse tüm üretim faaliyetlerini kontrol altına alan tek güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransız merkantilistleri İngiliz merkantilistlerin aksine işadami değil, resmi devlet görevlileridir. Bu dönemde, İngiliz merkantilizmi büyük bir hızla loncalar ve devlet müdahalesi gibi Orta Çağ kurumlarından ve uygulamalarından kurtulmaya yönelmişken Fransa'da ekonomik yaşam en az Orta Çağ'daki kadar yoğun bir biçimde düzenlemeye tabi tutulmuştur⁸⁴. Colbert, devlet fabrikaları kurarak, bunlara mali kaynak sağlamıştır. Fransız ekonomisinin kendi kendine yeterliliğini geliştirmek ve lehte bir dış ticaret dengesi sağlamak amacıyla çeşitli yasaklar ve yüksek koruyucu tarifeler koymuştur⁸⁵. Merkantilist düşüncenin etkisi ile devletin tüm desteğini sanayiye vermesi, tarımı ihmal etmesi ve mali reformların gerçekleştirilmemesi Fransa'da yeni arayışlara neden olmuş, bu arayışların sonucunda "Fizyokrazi"⁸⁶ adı verilen yeni bir düşünce akımı doğmuştur.

Avrupa'da 19. yüzyıl başlarına gelindiğinde İngiltere ve Fransa diğer tüm devletlerden daha önce sanayileşmiş durumdaydı. Bu nedenle serbest dış ticareti savunmak bu devletlerin çıkarlarına hizmet etmekteydi. Yükselen liberalizme ve bu devletlerin kendi çıkarlarına uygun olarak liberalizmi evrensel olarak sunmalarına karşı 19. yüzyıl ortalarında yeni sanayileşmeye başlayan iki devletten, Almanya ve ABD'den karşı sesler yükselmeye başlamıştır. Almanya ve ABD'de serbest dış ticarete tepki niteliğinde korumacı kuramlar geliştirilmiş ve dış ticaretin katılan tüm tarafların yararına olduğu düşüncesinin yerini, devletlerin çıkarlarının çatıştığı düşüncesi almıştır⁸⁷.

Bu dönemde İngiltere'ye karşı, ABD'nin Alexander Hamilton (1755-1804) korumacılığı savunmuştur. ABD'nin ilk Maliye Bakanı olan Hamilton'a göre, bir devlet uluslararası sistemde diğer devletlerle mücadele edebilmek için öncelikle sanayisini

---

⁸⁴ Ölmezoğulları, op. cit., s. 47.

⁸⁵ Güran, op. cit., ss. 99-100.

⁸⁶ Fizyokrazi; 1750-80'ler arasında başta Dr. François Quesnay olmak üzere, bir grup Fransız düşünürünün ulusal gelirin temelinde kapitalist tarımın bulunduğu dair teoriler geliştirdiği bir Fransız iktisat ekolüdür. Bu teoride ulusal gelirin büyümesi tarımsal verimliliğe bağlıdır. "Doğal düzen" anlamına gelen fizyokraside; merkantilizmin müdahaleci sisteminden uzak bir şekilde Tanrı'nın koyduğu doğal yasalara uyularak, doğal düzenin sağlanacağına, böylece devletin ekonomik yaşama müdahale etmesine gerek kalmayacağına inanılmıştır. Fizyokratların, devletin ekonomik yaşama müdahalesini gereksiz hatta zararlı sayan bu yaklaşımı "laissez faire, laissez passer" (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ifadesi ile sembolleşmiş, daha sonraları liberal düşüncenin sloganı haline gelmiştir. (Ölmezoğulları, op. cit., ss. 48-50.)

⁸⁷ Ölmezoğulları, op. cit., s.65.

güçlendirmek zorundadır. Bu sebeple Hamilton, merkantilizmden sanayi kapitalizmine geçişin yaşandığı dönemde ABD ticaretinin ve “bebek endüstri (infant industry)”⁸⁸lerinin haksız rekabetten korunması için gümrük ve vergilerin kullanılması gerektiğini savunmuştur⁸⁹. Hamilton 1791’de Amerikan Kongresi’ne verdiği ünlü “İmalât Üzerine Rapor” isimli eserinde ABD’nin genç sanayilerinin, gelişme ve büyümelerini tamamlayana kadar ithalat koruması uygulaması gerektiğini savunmuştur⁹⁰. Hamilton’ın böyle bir öneride bulunmasında, raporunu yazdığı yıllarda dünya piyasalarında yeterince alıcı bulamayan Amerikan tarım ürünlerinin de etkisi vardır. Hamilton, tarım ürünlerindeki arz fazlalığının ortadan kaldırılabilmesi için, Amerika’daki iç talebin artırılması gerektiğini, bunun da yerli sanayinin korunması ve teşvik edilmesi sayesinde gerçekleştirilebileceğini savunmuştur⁹¹. ABD’deki ekonomi okullarının önemli temsilcilerinden olan Henry Charles Carey (1793-1879) de devlet içinde “bırakınız yapsınlar”ı sınırsız olarak savunurken, dış ticaret söz konusu olduğunda sürekli koruma politikasından yana olmuştur.

Alman merkantilistler (Kameralistler) de İngiliz ve Fransızlar gibi devletin ekonomiye geniş bir şekilde müdahale etmesini, gümrük tarifelerinin ve vergilerin yoğun biçimde kullanılmasını, altın ve gümüşün yurt içinde geniş oranda biriktirmek suretiyle ulusal zenginliğin artırılmasını istemişlerdir. Merkantilistlerin temel konusu dış ticaret olduğu halde, Alman Kameralistleri bir-iki istisna dışında dış ekonomik ilişkiler, ticaret ve ödemeler dengesi gibi sorunlarla çok az ilgilenmişler, ağırlığı yurt içi tarım ve sanayi faaliyetlerine vermişlerdir⁹². Ayrıca İngiliz merkantilizminden farklı olarak Kameralistler devletin çıkarları ile bireylerin çıkarlarının çatışma içinde olduğu düşüncesindedirler. Bu nedenle Alman Kameralizminde devlet daha otoriter ve mutlakiyetçi bir yapıya sahiptir⁹³.

İktisat literatüründe “infant industries (bebek endüstriler)” teorisiyle tanınan Friedrich List (1789-1846), Almanya’daki merkantilizmin önemli savunucularındandır. List, Adam Smith’in uluslararası işbölümü ve uzmanlaşma kuramına karşı çıkmış, Smith’i

---

⁸⁸ Infant industry (bebek endüstri); yeni kurulan, fakat ileride gelişip rekabetçi güç elde edebilecek olan ve bu nedenle geçici bir süre hükümetler tarafından dış piyasanın rekabetlerine karşı korunmaya ihtiyaç duyan endüstrilerdir. (Halil Seyidoğlu, **İngilizce-Türkçe Ekonomi ve İşletmecilik Terimleri Açıklamalı Sözlük**, Geliştirilmiş 2. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2001, s. 236.)

⁸⁹Watson, op. cit., p. 4.

⁹⁰ M. Erol İyiboçuk, **Uluslararası İktisat Teorisi**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1985, s. 192.

⁹¹ Aykut Kibritçioğlu, **“Friedrich List’in Bebek Endüstriler Tezi”**, http://mpa.ub.unimuenchen.de/2549/1/MPRA_paper_2549.pdf, s. 64., (e.t. 23.08.2009),

⁹² Vural Savaş, **İktisadın Tarihi**, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 163-164.

⁹³ Ölmezoğulları, op. cit., s. 47.

ulusal çıkarları dikkate almadığı için tek taraflı olmakla suçlamıştır⁹⁴. List; bir devletin üretimini ve üretim güçlerini geliştirebilmesi için kısa vadede yaşam standartlarında bazı fedakârlıklarda bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun uzun dönemli devlet refahı ve güvenliği için gerekli olduğunu savunan List'e göre; ulusun çıkarı ve bağımsızlığı için devlet eliyle sanayileşme gerekmektedir. Bu anlamda hem List hem de Hamilton ekonomik güvenliği ve ulusal çıkarları korumak amacıyla ekonomik milliyetçiliğin yani merkantilizmin savunucuları olmuşlardır.

Ancak merkantilist düşünce, sanayi kapitalizminin ve onun fikirselleşmesini oluşturan liberalizmin gelişmesi ile devletler tarafından tercih edilmemeye başlanmıştır. Zira merkantilizmin müdahaleci politikaları sanayi kapitalizmi için uygun değildir. İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme kadar dünya siyasetinde fazla etkin olmayan merkantilizm, savaş sonrasında devletlerin ulusal güvenliklerini sadece askeri değil, ekonomik olarak da sağlamak istemeleri sonucu tekrar gündeme gelmiştir. Soğuk Savaş boyunca hem ABD hem de SSCB, tarafsız devletleri kendi çıkarları yönünde işbirliğine yöneltmek ve uluslararası ekonomik sistemde kendi çıkarlarını korumak amacıyla bazı ekonomik araçları kullanmışlardır. Bu dönemde kullanılan neomerkantilist politikalar; ihracatı geliştirme, müşteri devletleri koruma gibi dolaylı yolları içermektedir⁹⁵. Soğuk Savaş sonrasında, küreselleşmeye ve küreselleşen dünya ekonomisine karşı yükselen korumacı ulusal tepkiler de neomerkantilizm olarak adlandırılmıştır. Neomerkantilistler, korumacı politikaları savunmakla beraber, bu politikaların sadece dış ticareti değil, makro ekonomik birimleri ve para politikasını da içermesi gerektiğini önermişlerdir. Özetle 20. yüzyılda boyutları değişmekle beraber ekonomiye devletin müdahalesini ulusal güvenlik ve çıkar açısından hayati sayan korumacı politikalar genellikle neomerkantilizm olarak adlandırılmıştır.

Genel olarak özetlersek, merkantilizm; devletin bekâsı (national survival) açısından gerekli olan gücü elde etmenin en önemli yolunun zenginlik elde etmek olduğunu, bunun da ticarete korumacı politikaların izlenmesi ile gerçekleştirileceğini savunmaktadır. Merkantilist düşünce devletin ekonomiye müdahalesini; ulusal çıkar ve güvenlik açısından zaruri saymaktadır. Ayrıca devleti güçlendirmek için sömürgeci politikaların izlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle sömürge elde etmek üzere devletlere her türlü askeri, siyasi, ekonomik müdahalelerde bulunmak meşrudur.

---

⁹⁴ Ibid., s. 65.

⁹⁵ Watson, op. cit., pp. 4-5.

İncelediğimiz merkantilist dönem sonucunda, günümüz dünyasının sanayileşmiş devletleri olan İngiltere, Fransa, Almanya ve ABD'nin geçmişte “kalkış⁹⁶” aşamalarında ekonomilerine sıkı bir korumacılık politikası uyguladığını rahatça söyleyebiliriz. Oysa bu devletler 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sıklıkla gündeme gelecek olan gelişmemiş devletlerin kalkınma sorunlarına uluslararası ticaret ve serbest piyasa gibi çözümler öne süreceklerdir. Gelişmemiş devletlerin kalkınmasında itici rol oynayacakları gerekçesiyle de dış yardımlar hız kazanmaya başlayacaktır.

7.2.2. Realizm

Uluslararası sistemin temellerinin atıldığı 1648 Westfalya Barış Anlaşması'ndan bu yana devletler güç ve zenginliklerini artırma çabası içinde hegemonik güç olmak için birbirleriyle mücadele etmişlerdir⁹⁷. Tarih boyunca devletler arasında kurulan ilişkilerde önemli rol oynayan “güç” kavramı, uluslararası ilişkiler disiplininde diğer sosyal bilimlere oranla daha büyük bir ilgiyle ele alınmış ve birçok araştırmaya konu olmuştur⁹⁸. Güç odaklı yaklaşımların başında gelen realizm, önceleri Birinci Dünya Savaşı ertesinde doğan idealizme karşı tepkiler şeklinde yükselmiş, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise sistematikleşmeye başlamıştır. Realizm, klasik realizm ve neorealizm (yapısal realizm) olarak ikiye ayrılabilir⁹⁹. Uluslararası ilişkiler disiplininde, 1940'lardan 1970'lere kadar uzanan çalışmalarda ağırlıklı olarak klasik realist yaklaşım, güç kavramı ve buna bağlı olarak ulusal güç ve insan unsuru önemli bir yere sahip olurken, 1970 sonrasında ise realizme yöneltilen eleştiriler neorealist düşüncenin doğmasına neden olmuştur¹⁰⁰. Realizm, E. H. Carr (1892-1982), Hans Morgenthau (1904-1980) ve Kenneth Waltz (1924-) gibi 20. yüzyıl düşünürleri tarafından geliştirilmiş olmasına rağmen, kökenleri

---

⁹⁶ Çalışmanın 3. bölümünde ayrıntılı olarak incelenecek olan bu kavram, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren az gelişmiş devletlere, gelişmiş devletler tarafından sunulan reçetelerle kalkınma literatürüne girecektir. Kalkış aşaması; Walter Rostow'a göre az gelişmişlikten gelişmişliğe geçiş sürecindeki beş aşamadan birini ifade etmektedir. (Fikret Başkaya, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000 , s. 62.)

⁹⁷ Umut Uzer, “Uluslararası İlişkiler Teorileri”, ed. İdris Bal, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, s. 59.

⁹⁸ Uluslararası İlişkiler teorilerinin güç kavramını ele alışı ayrıntılı bir şekilde inceleyen bir çalışma için bakınız: F. Oktay Tanrısever, “Güç”, **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. Atilla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 53-71.

⁹⁹ Uzer, loc. cit.

¹⁰⁰ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, 4. Baskı, 2006, s. 163.; Eralp, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu.”, op. cit., s. 59.

Thucydides, Machiavelli, Hobbes, Rousseau ve Hegel'e kadar uzanan "raison d'état (devlet akı/hikmet-i devlet)" geleneğini ifade etmek için kullanılır¹⁰¹.

Realizmin temsilcileri "güç" kavramını farklı şekillerde yorumlamışlardır. Örneğin 20. yüzyıl düşünürlerinden Morgenthau'ya göre; güç politikada temel motiftir ve ekonomide kazanca yönelik davranış nasıl temel teşkil ediyorsa, politikada da güç aynı şekilde temel oluşturmaktadır¹⁰². Reinhold Niebuhr (1892-1971) gücü; askeri ve ekonomik güç başta olmak üzere kapasite toplamı olarak görmektedir¹⁰³. E. H. Carr'a göre belli başlı güç unsurları askeri güç, ekonomik güç ve fikri (propaganda gücü) güçtür. Robert Gilpin (1930)'e göre ise güç, devletlerin askeri, ekonomik ve teknolojik yeteneklerini ifade etmektedir.

Realist düşüncede "çıkar" uluslararası politik arenada devletin temel dış politika refleksi ve hatta devletin varlık sebebidir¹⁰⁴. Realizm, uluslararası ilişkilerde devleti tek rasyonel aktör olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla ulus devletlerin etkileşim alanı olarak uluslararası politika da devletler arasındaki mücadele sürecidir. Bu anlamda realizm, devleti tek etkin aktör olarak sunarken, devlet içi faktörleri göz ardı etmiş, iç ve dış politika ayrımı yapmıştır¹⁰⁵. İç politikada üzerinde anlaşılan bir ulusal hukuk ve halk tarafından bir üst otorite olarak kabul edilen bir hükümet bulunurken, uluslararası alanda bütün devletler tarafından kabul edilen, her konuyu düzenleyen bir uluslararası hukuk bulunmadığı gibi, her devlet tarafından yetkisi tanınan bir üst otorite de bulunmamaktadır¹⁰⁶. Bu nedenle realizmin temel savı bu otorite yoksunluğunun, uluslararası sistemi, "anarşi"ye götürdüğü yönündedir. Yine bu anarşi ortamı devletleri, güvenliklerini sağlama ve gücü tüm diğer değerlerden üstün tutma konusunda yarışa itmektir.

Realistlere göre uluslararası politika "değer"den arındırılmalıdır, bu anlamda ideolojik tercihlerin iyi ya da kötü olması diye bir şey yoktur; önemli olan neyin devletin

---

¹⁰¹ Faruk Yalvaç, 'Savaş ve Barış', Atilla Eralp der. **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. Atilla Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 257.

¹⁰² Efe Çaman, "Uluslararası İlişkilerde (Neo)Realist Paradigmanın Almanya'daki Gelişimi ve Evrimi: Kindermann ve Münih Okulu", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt. 2, Sayı. 8, 2006, s. 40.

¹⁰³ Arı, "Uluslararası İlişkiler Teorileri...", op. cit., s. 192.

¹⁰⁴ Şaban Çalış - Erdem Özlük, "Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, No. 17, 2007, s. 231.

¹⁰⁵ Stephen D. Krasner, "International Political Economy", ed. Joel Krieger, 2. Ed., **The Oxford Companion to the Politics of the World**, Oxford University Press Inc., 2001, p. 2., Oxford Reference Online, <http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t121.e036>, (e.t. 04.03.2009).

¹⁰⁶ Arı, "Uluslararası İlişkiler ve Dış ...", op. cit., s. 111.

çıkarları için daha uygun olduğudur¹⁰⁷. Böyle bir değerlendirme çerçevesinde Soğuk Savaş döneminde ideolojik unsurların ön plana çıkması ile realizmin güç kavramına verdiği önem ilk bakışta çelişiyor gibi görünebilir. Ancak, realistler Soğuk Savaş yıllarında güç unsuru ve çıkarları gereği ideolojik tutumlar benimsemek yerine, dış politika uygulamalarında rasyonel çözümleri savunmuşlardır. Bunun en tipik örneklerinden birisi; dönemin önde gelen realist düşünür ve uygulayıcısı George Kennan'ın önerdiği SSCB'yi çevreleme politikasıdır (containment policy). Kennan, önerdiği politika ile ideolojik değil, stratejik unsurlara ağırlık verilmesini savunmuştur. SSCB'nin bütün dünyada çevrelenmesi yerine stratejik öneme haiz Batı Avrupa gibi yerlerde durdurulmasını önermiştir. Realizmin önemli kuramcılarında Morgenthau da çalışmalarında, ABD dış politikasını ideolojik yöneliştiren, güç kavramı temelinde stratejik bir bakışa yöneltmeye çalışmıştır. Morgenthau Soğuk Savaş'ın esasta ideolojiden ziyade çıkar çatışmasına dayandığını savunmuştur. Morgenthau da Kennan gibi ABD'nin gerçek çıkarının SSCB'yi çevrelemek olduğunu belirtmiştir¹⁰⁸.

Realist düşüncede haklı savaş, haksız savaş kavramı yoktur. Kendini savunma kavramı oldukça geniş bir çerçevede ele alındığından, bir anlamda realizm emperyalizme meşruluk tanımaktadır. Realistlere göre; ulusal çıkarın korunması için bir tehdit algılanıyorsa karşı tarafın saldırısını beklemeye gerek kalmadan savaşa girilebilir¹⁰⁹. Örneğin Thucydides; Sparta ile Atina arasındaki savaşı anlattığı “Peleponezya Savaşının Tarihi (The History of Peloponnesian War) ” isimli eserinde, Sparta'nın Atina tarafından anlaşmaları ihlal edilmeye zorlandığını söyleyerek Sparta'nın saldırısını meşrulaştırmaktadır. Böylelikle insanlık, adalet gibi kavramlar ile moral ve hukuksal ilkeler dışlanarak zorunluluk ve gereklilik gibi kavramlarla devletlerin davranışları aklanmaya çalışılmıştır¹¹⁰. Machiavelli “Prens” adlı eserinde hükümdarın siyasete yönelik davranışlarını ele alırken, kimseye bağlı olmayan, zorlama gücüne sahip olanların her zaman başarılı olduğunu ve hatta silahlı peygamberlerin zafere ulaşmış olduğunu, silahsızların ise yenildiğini ifade etmiştir¹¹¹. Bu bağlamda savaşlar Prens'in (siyasal otoritenin) amaçlarına ulaşabilmesi için gerekli bir araç olmaktadır. Machiavelli'e göre; devletin güvenliği söz konusu olduğunda neyin haklı ya da haksız, merhametli ya da

¹⁰⁷ Ibid. ., s. 109.

¹⁰⁸ Eralp, “**Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu...**”, op. cit., ss. 83-84.

¹⁰⁹ Arı, “**Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma....**”, op. cit., s. 165.

¹¹⁰ Ibid., s. 178.

¹¹¹ Alâeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, 4. Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1995, s. 308.

acımasız, övgüye değer ya da utanç verici olduğu önemli değildir¹¹². Ulus devlet ya da ulusal çıkar adına savaşı haklılaştırma, Machiavelli sonrası dönemlerin de temel belirleyici olgusu olmuştur. Modern dönemde prensler, zorunlu olduğunu düşündükleri her sefer savaşı ve bu kararlarının yargılanamayacağı bir egemenlik kazanmışlardır¹¹³. Günümüz dünyasında da bu algının devam ettiğini görülmektedir. Nitekim 21. yüzyılda ABD, küresel terörü durdurma ve demokrasi götürme gibi haklı nedenlerle(!) düzenlediği Irak işgali ile günümüzün “Prens’ini temsil eder niteliktedir.

Realistler, devletin bekâsı için şart gördükleri askeri güvenlik ve stratejik meseleleri yüksek politika (high politics), daha az önem verdikleri ekonomik ve sosyal meseleleri ise düşük politika (low politics) olarak sınıflandırmışlardır¹¹⁴. Bu ayrım neticesinde realist gelenek uluslararası ilişkilerde devlet dışı aktörlerin (bireyler, uluslararası örgütler, STÖ’ler, çok uluslu şirketler vb.) varlığını yadsımasa da diğer tüm aktörleri ya önemsiz ya da daha az önemli görmüş; devleti her halükârda diğerlerinin hareket sahasını belirleyen birincil aktör olarak ele almıştır¹¹⁵.

Machiavelli; Prens adlı eserinde hükümdarlara ekonomik kaynaklar üstünde egemenlik kurmalarını salık vermiş, böylece devlet odaklı bir yaklaşım sergilemiştir. Thucydides ise Peleponnezya Savaşının Tarihi adlı eserinde, Atina ve Sparta arasında gerçekleşen savaşın asıl nedeninin ticaretin büyümesi ile birlikte Atina’nın yeni bir güç olarak yükselmesi olarak görmüştür. Bu anlamda Thucydides klasik realistlerin aksine savaşta asker kadar paranın da önemli olduğunu savunmuştur¹¹⁶.

“Ahlaklı İnsan Ahlaksız Toplum” adlı kitabında, ulusların bencilliğinden söz eden Niebuhr’a göre de uluslararası ticaretin gelişimi, uluslar arasındaki ekonomik bağımlılığın artışı ve teknolojik uygarlığın tüm araçları, uluslararası sorunları ve tartışmaları, bunları çözümlemesi gereken insan aklına göre daha da hızlı arttırmıştır. Ona göre, hiçbir ulus emperyalist güdülerini samimi olarak itiraf etmemiştir. Zira uluslar her zaman için,

---

¹¹² Fulya A. Ereker, “İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt. 1, Sayı. 3, Güz 2004, s. 23.

¹¹³ Ibid., ss. 23-24.

¹¹⁴ Arı, “**Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma....**”, op. cit., s. 167.

¹¹⁵ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerin “ ‘Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt. 1, Sayı. 1, Bahar 2004, s. 40.

¹¹⁶ Yurdusev, op. cit., ss. 33-34.

boyunduruk altına aldıkları insanların mutluluğunun ve barış içinde yaşamasının birincil önemde olduğunu iddia ederler¹¹⁷.

Toparlayacak olursak; ekonomi-siyaset ilişkisi bağlamında realizm, siyasetin ekonomi üzerindeki üstünlüğünü ve piyasanın devlete tabi, onun hizmetinde olduğunu vurgulamıştır¹¹⁸. Realizmde ekonomik konular, askeri konulara göre askeri güvenliği daha az ilgilendiren; daha ziyade ulusal gücü ve prestiji artırmanın araçları olarak görülmüştür¹¹⁹. Sadece siyasi ve askeri konuları temel alması sebebi ile realist teori, en eski geleneğe sahip olmasına rağmen etkisinin sınırlı kalması sonucu ile karşı karşıyadır¹²⁰. Nitekim ABD liderliğinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan ve şekillenen iktisadi ve siyasi uluslararası sistemin işleyişi 1960'ların sonuna doğru önemli aksamalar göstermeye başlamıştır. Özellikle, dünya ekonomisinin düzgün ve istikrarlı bir şekilde işlemesini sağlayan sabit kurlu uluslararası para sistemi ve buna bağlı olarak da uluslararası finans ve ticaret bu dönemde ciddi problemlerle karşılaşmıştır. Savaş sonrasında ortaya çıkan uluslararası güç ve zenginliğin dağılımının değişmesi ile Avrupa ve Japonya; uluslararası ortamda ABD'ye rakip önemli iktisadi güçler olarak ortaya çıkarken ABD, üretim ticaret ve finans alanlarındaki liderlik gücünü kaybetmeye başlamıştır. Savaş sonrası çok hızlı bir şekilde gelişen dünya ekonomisine, çok uluslu şirketlerin, OPEC gibi devlet dışı aktörlerin katılması ve bu aktörlerin uluslararası siyasi-iktisadi gelişmeleri etkilemesi sonucunda devletler artık uluslararası politikada tek aktör olmaktan çıkmışlardır¹²¹.

7.2.3. Neorealizm

Yukarıda bahsedilen gelişmeler sonrasında, devletin tek aktör olarak kabul edilemeyeceğinin vurgulandığı böyle bir ortamda realizme ciddi eleştiriler gelmeye başlamıştır. Uluslararası ilişkilerde “Davranışsal Okul” realizmin hipotezlerinin sınırlanmış olduğunu ve yeterince bilimsel olmadığını ileri sürmüştür. Bu dönemde Kenneth Waltz klasik realizmi uluslararası sistemdeki düzensizlikleri açıklayamamakla

---

¹¹⁷ Reinhold Niebuhr, **Ahlaklı İnsan Ahlaksız Toplum**, çev. Sara Akad, 2. Baskı, Yeryüzü Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 115.

¹¹⁸ Tayfur, “**Devletler ve Piyasalar...**”, op. cit., s. 201.

¹¹⁹ Arı, “**Uluslararası İlişkiler ve Dış ...**”, op. cit., s. 109.

¹²⁰ Akyol - Ulutürk, op. cit., ss. 64-65.

¹²¹ Tayfur, “**Devletler ve Piyasalar**”, op. cit., s. 192.

eleştirmiş ve realizmin yeni bir yorumu olan neorealist teorinin kurucusu olmuştur¹²². Waltz, varsayımını insan doğasına dayandırmaması ve analiz düzeyi olarak sistem ve yapıyı esas alması bakımından daha bilimsel (davranışsalıcı) bir teori geliştirmeye çalışmıştır¹²³. Waltz'a göre uluslararası sistem ulus devletlerden ve buna ek olarak sistemin siyasi yapısından (structure) oluşmaktadır ve bu yapı, sistemi oluşturan diğer birimlerden (devletlerden) farklı bir unsurdur. Yapı, uluslararası sistemin, sistem düzeyindeki asıl özgün unsurdur ve sistemin unsurları arasındaki (devletler arasındaki) ilişkileri düzenleyici bir motor vazifesi görmektedir. Yani devletlerin dış politikalarını belirleyen şey uluslararası sistemin düzenleyici unsuru olan yapıdır¹²⁴.

Waltz'ın neorealist teorisine göre uluslararası ilişkilerin temel özelliği devletlerarası âdem-i merkezîyetçi anarşik yapıdır. Devletler, tüm kültürel, ideolojik vb. farklılıklarına rağmen, temel özellikleri itibarıyla birbirlerine benzerler ve aynı temel işlevi yerine getirirler, sadece farklılaşan kapasiteleriyle birbirinden ayrılırlar. Waltz'ın ifadesiyle, uluslararası sistemin devlet birimleri, *“benzer işlevlerini yerine getirmekteki performans ve kapasiteleriyle (birbirlerinden) ayırt edilebilir ve sistemin yapısı sistemin birimleri arasındaki kapasitenin dağılımının değişimiyle değişir”*. Diğer bir ifadeyle, sistemsel değişim devletler arasındaki güç dağılımının değişimiyle meydana gelir ve bu tür bir değişimin temel aracı savaştır. Burada Waltz temel olarak büyük güçlerin politikalarıyla ilgilenir ve tarihsel olarak uluslararası politikanın yapısındaki değişimi büyük güçlerin yükseliş ve düşüşleriyle açıklar¹²⁵.

Realist UEP'nin en önemli temsilcilerinden olan Robert Gilpin ise teoriye ekonomik faktörleri de dahil etmiştir. Gilpin, “küresel politik ekonomi”yi, “piyasa ile devletler, çok uluslu şirketler ve uluslararası örgütler gibi güçlü aktörler arasındaki etkileşim” olarak tanımlamıştır. Gilpin devlet merkezli yaklaşımında özellikle 1980 sonrası dünyada devletlerin tek önemli aktör olmadıklarını; DB, IMF gibi kuruluşların etkinliğinin göz ardı edilmemesi gerektiğini söylemiştir. Gilpin devlet dışı bu aktörlerin etkinliğini kabul etse de bu kuruluşların karar mekanizmalarında baskın rol oynayan aktörlerin halen devletler olduğunu iddia ederek, devlete vurgu yapmaktadır. Görüldüğü üzere 1970 sonrası

---

¹²² Faruk Yalvaç, “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar”, **Devlet, Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, der. Atilla Eralp, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 149.

¹²³ Arı, “Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma....”, op. cit., s. 165.

¹²⁴ Tayfur, “Dış Politika”, op. cit., s. 100.

¹²⁵ Aydın, “Uluslararası İlişkilerin ‘Gerçekçi’ Teorisi...”, op. cit., ss. 48-49.

dönemde yaşanan ekonomik değişimlerin realist teoriye etkisi sadece ekonomik konularla sınırlı olup siyaset alanını kapsamamaktadır. Örneğin, uluslararası ekonomik düzende değişimi kısmen de olsa kabul eden Gilpin, uluslararası politik düzende değişimin mümkün olmadığı görüşündedir. Gilpin, uluslararası politikanın iki bin yıldır hiç değişmediğini savunmaktadır. Gilpin'e göre Thucydides bugün yaşasaydı günümüz dünyasını anlamakta çok az problem yaşardı¹²⁶. Gilpin'e göre, uluslararası ilişkilerdeki en önemli tarihsel süreç, en güçlü devletin bütün sistem üzerinde kendi politik hâkimiyetini kurması, sürdürmesi ve koruması yolundaki arzusu, yani hegemonyadır¹²⁷. Keohane hegemonyayı ekonomik kaynaklarda üstünlük olarak görürken, Charles Doran saldırgan askeri gücü dikkate almaktadır¹²⁸.

Daha geniş bir biçimde belirtirsek, "After Hegemony" adlı çalışmasında R. Keohane güç ve güç unsurundaki değişikliklerin devletin uluslararası konumunu etkileyebileceğini tartışmıştır. Devletin kapasitesindeki değişikliklerin onun uluslararası konumunu etkilediğini ileri süren Keohane, uluslararası sistemde başat güç olmak isteyen bir devletin en az üç alanda kesin bir kontrol kurmak zorunda olduğunu ileri sürmektedir. Keohane, bu unsurları uluslararası alandaki güç dağılımını değiştirebilecek olmalarından dolayı önemsemektedir. Keohane'a göre bu alanların başında "stratejik hammadde kaynakları" gelmektedir. Hammadde kaynakları üzerindeki denetim, gerektiğinde bu kaynaklara ulaşmaya, rakiplerinden daha avantajlı şartlarda onu elde etmeye ve gerektiğinde rakibe karşı onu kullanmaya imkân vermelidir. Hammadde kaynaklarının yanında "sermaye kaynakları" üzerinde de bir denetim kurulması bu kapsamda zorunlu görmektedir. Diğer devletlerle karşılaştırıldığında daha büyük ölçekli sermaye kaynaklarını yönlendirebilme yeteneğine sahip olunmalıdır. Keohane en son olarak "ileri teknoloji gerektiren malların üretimi"nde karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olan devletin, uluslararası sistemi denetleyen ve düzenleyen hegemon güç konumuna gelmiş olacağını öne sürmüştür. Bu çerçevede 17. yüzyılda Hollanda, 18. ve 19. yüzyılda İngiltere ve sonraki dönemde de ABD uluslararası sistemde başat bir güç konumuna gelmiş devletlerdir. Keohane'a göre 20. yüzyılın ortalarına kadar dünya ekonomisinin merkezi konumunda olan İngiltere, yukarıda değinilen üç alan üzerindeki kontrolünü kaybedince,

---

¹²⁶ Cenap Çakmak, "Realist Teori, Uluslararası İlişkilere Etkisi ve Kritiği", **Kamu Hukuku Arşivi**, Mart 2006, s. 52.

¹²⁷ Aydın, "Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi' Teorisi...", op. cit., s. 49.

¹²⁸ Akyol - Ulutürk, op. cit., s. 68.

yerini özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'ye bırakmıştır. ABD'nin dünya ticaretini yönlendiren güç merkezi konumuna gelmesine paralel olarak tüm uluslararası politikayı önemli ölçüde etkilemeye başladığını ileri süren Keohane, İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD askeri gücünün Amerikan sermayesinin yayılmasına yardımcı olduğunu belirtmiştir. Diğer bir deyişle Keohane, stratejik bölgelerdeki çıkarlarını korumak için yeterli askeri güce sahip bulunan devletin, dünya ekonomisini de kendi çıkarlarına göre yönlendirebileceğini öne sürmektedir. Zira başat konuma gelen devletin sahip olduğu askeri güç, kendi sermayesini tüm bölgelere yaymasına yardımcı olur. Dolayısıyla hegemonik güçler, hem hegemonya olma aşamasında hem de hegemonik konumlarını devam ettirebilme adına birçok bölgede kendi sermayelerine ve ekonomilerine bağımlı yeni ekonomik ve politik yapılar oluştururlar¹²⁹.

Realizm ve neorealizmdeki devlet vurgusuna göre başlıca aktörler olan devletlerin içinde buldukları uluslararası anarşik nitelikli yapıda, “maddi kaynakların üstünlüğü” (preponderance of material resources) anlayışına göre oluşan bir rekabet söz konusudur. Söz konusu maddi kaynaklar, hammadde, sermaye, pazar ve ileri teknoloji gerektiren mallar olarak belirtilebilir. Bu kaynakların kontrolü ise – realizmin öngördüğü anlamda – “hegemonya” kurmak için şarttır. Söz konusu hegemonik sistem ise uluslararası arenanın anarşik yapısının düzen ve istikrara kavuşması için gerekli görülmektedir. Böylelikle kurallar konulacak, bunların meşruiyeti, uygulanacağı kitle tarafından kabul edilecek ve kurallar bu bağlamda işlerlik kazanabilecektir. Waltz'ın iki kutuplu sistemi 19. yüzyıldaki uluslararası sistemden daha istikrarlı bulması ya da Gilpin'in, ABD hegemonyasındaki düşüşün dünya ekonomik düzenini olumsuz yönde etkileyeceği savı bu kapsamda düşünülmelidir¹³⁰.

Genel olarak özetlenecek olursa; realist UEP'te politik ve ekonomik süreçler birbirinden ayrı düşünülemez. Hatta devletin güvenliğini doğrudan ilgilendiren ve çıkarını tehdit eden bir ekonomik süreç söz konusu olmadığı sürece, ekonomi siyasete tâbi olarak algılanır. Politikanın amacı öncelikle güvenliği sağlamak ve ulusal gücü devletin çıkarları doğrultusunda artırmaktır. Bu anlamda devlet ekonomiye çıkarlarını maksimize etmek için her türlü müdahalede bulunabilir. Merkantilizmde olduğu üzere; uluslararası sistem gibi

---

¹²⁹ Aktaran; Ayhan, “Orta Doğu ve Petrol...”, op. cit., ss. 43-45.

¹³⁰ Ersin Embel, **Hegemonya ve Meşruiyet Kavramları Çerçevesinde Amerikan Müdahaleciliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2004, s. 10.

uluslararası ekonomi de sıfır toplamı bir oyun olarak kabul edilir ve bu sebeple ticari korumacılık savunulur. Zira realizmin temel savı olan güç peşinde koşan devletlerin yarattığı uluslararası anarşi ortamında toplam geliri azaltsa da devletin bekâsı açısından bu yolu tercih etmek gerekir.

7.3 Uluslararası Ekonomi Politikte Liberal Yaklaşımlar

Liberal düşünce geleneğinin kökleri Eski Yunan Şehir devletleri'ne kadar geri götürülebilmesine rağmen genellikle 17. yüzyılda John Locke'un eserleriyle birlikte başladığı, 18. ve 19. yüzyılda gelişimini tamamlayarak olgunlaştığı kabul görmektedir¹³¹. Siyasal anlamda liberalizm, Orta Çağ feodal düzeninin çözülmesi ve ulus devletlerin ortaya çıkması ile doğmuştur. Bu dönemde evrensel Hıristiyan dünyası yerini ulusal devletlere, Tanrı yerini akla, Papa rasyonel bireye, feodal ilişkiler ise bir devletin uyrukluğuna bırakmıştır¹³².

7.3.1. Liberalizm

Ekonomik anlamda liberalizm Klasik İktisat Okulu'na dayandırılmaktadır. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere ticari kapitalizm merkantilizmi, Fransa'da tarımın kapitalistleşmesi ise fizyokrasiyi doğurmuştur. Bu anlamda İngiltere'de gerçekleşen Sanayi Devrimi de Klasik İktisat Okulu'nu doğurmuştur. Fizyokrasi her bakımdan merkantilizmin karşıtı olduğu halde, Klasik Okul birçok bakımdan fizyokrasinin devamı niteliğindedir. Her ikisinde de laissez faire ve serbest dış ticaret ilkesi egemendir. Sanayi Devrimi ile üretim ilişkilerinde yaşanan dönüşüm, merkantilizmden kalma sınırlamalarla uyuşmamakta, aksine bireyciliği ve iktisadi özgürlüğü gerektirmektedir. Dış piyasalardan ucuz hammaddelerin ithal edilebilmesi, üretilen malların ise bu piyasalara serbestçe satılabilmeleri için serbest dış ticaret uygulanmalıdır¹³³.

John Locke (1632–1704) liberalizmin öncüsü olarak kabul edilir. Zira Locke'a göre mülkiyet hakkı, özgürlüğün ilk koşuludur. Locke, doğal haklar teorisiyle, insanın doğuştan gelen haklarını vurgulayarak siyasal ve sosyal düzenin bu hakları güven altına alacak ve insanın özgürlüğünü koruyacak biçimde olması gerektiğini belirtirken, piyasa sisteminin

¹³¹ Atilla Yayla, **Liberal Bakışlar**, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s. 158.

¹³² Halis Çetin, "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt. 3, Sayı. 1, 2002, s. 89.

¹³³ Ölmezoğulları, op. cit., ss. 53-54.

işlemesi için zorunlu olan koşulların düşünsel çerçevesini de geliştirmiştir¹³⁴. “Yönetim Üzerine İki Tez” (Two Treatises of Government) adlı yapıtında, mülkiyeti "kişinin kendi emeği ile karışmış olan her şey" olarak tanımlayan Locke’a göre yaşam, özgürlük ve mal sahipliği birbirinden ayrılmaz bir bütündür ve genel olarak mülkiyet kavramı ile açıklanmaktadır¹³⁵.

Klasik iktisadın kurucusu sayılan Adam Smith (1723–1790) ise “Ulusların Zenginliği” (Inquiry into the Nature and Wealth of Nations-1776) adlı eserinde, toplumda bireylerin kendi dışlarında “görünmeyen bir el” tarafından yönetildiğini, bu nedenle bireylerin rekabete dayanan “hür teşebbüs”lerinin, gelişimin motoru olduğunu savunmuştur. Fizyokratlar gibi merkantilizme ve tekele karşı olan Smith, ekonomik rekabet üzerindeki kısıtlamaların kamu yararına hizmet etmek yerine, yalnızca onlardan yararlanabilecek durumda olan bir avuç kişiye hizmet ettiğini savunmuştur. Ona göre, rekabetin olmaması, halkın çoğunluğu için daha yüksek fiyatlar ve daha kıt mal anlamına gelmekteydi¹³⁶. 19. yüzyıl liberalleri, piyasa özgürlüğü konusunda Adam Smith’in görüşlerini hararetle desteklemişler ve piyasaya müdahale edilmediği takdirde ekonomide her şeyin yolunda gideceğine inanmışlardır¹³⁷.

İngiliz iktisatçı ve parlamenter David Ricardo (1772–1823) da “Ekonomi Politiginin ve Vergilendirmenin İlkeleri” (On the Principles of Political Economy and Taxation) isimli eserinde, iktisadi büyümenin temel kaynağı olan artığın çözümlenmesi ve büyütülmesi sorununu açıklamak için ücret, kâr ve rant arasındaki ilişkilerin çözümlenmesi gerektiğini savunmuştur. Ricardo’nun ekonomi politiginin kavramsal çerçevesini İngiltere’de sanayi kapitalizminin yükselişinin ortaya koyduğu sorunlar belirlemiştir¹³⁸. Politik anlamda siyasal özgürlükleri savunurken ekonomik anlamda da uluslararası ticaret ve piyasa önündeki sınırlamaların kaldırılması gerektiğini savunmuştur.

Ricardo’dan sonra J. Stuart Mill (1806–1873) klasik liberal anlayışın gelişmesine katkı sağlamıştır. 1848’de yayımladığı “Ekonomi Politiginin İlkeleri” isimli eseri bu alanda

---

¹³⁴ Hüseyin Özel, “Liberalizmin “Ütopyaçı” Toplum Tasarımı”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 26, No. 1, 2002, s. 109.

¹³⁵ Atilla Yayla, **Liberalizm**, 4. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara, 2002, s. 44.

¹³⁶ Fatmagül Berktaş, “Liberalizm, Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, der. H. Birsen Örs, **Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 60.

¹³⁷ *Ibid.*, s. 61.

¹³⁸ Muammer Kaymak, **Klasik Politik İktisadın Doğuşu**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2002, ss. 290-291.

elli yıl boyunca bir başvuru kitabı niteliği taşımıştır. Mill de Adam Smith'in Ulusların Zenginliği adlı yapıtındaki gibi, ekonomik özgürlüğün büyümeyi en iyi sağlayan unsur olduğunu savunmuştur. Ama o da Smith gibi bu özgürlüğün, refah için istenen şu ya da bu sonucu elde etmeye yetmemesi halinde devlet müdahalesinden yana çıkmıştır. Bu anlamda İlkeler'in beşinci kitabı (toplam yapıtın % 20'si) kuramsal açıdan, devletin ekonomideki ve toplumdaki rolüne ilişkin kayda değer bir düşünce sistemi oluşturmuştur¹³⁹. Mill, hizmetin yürütülmesinde kamu tekeli reddetmesine rağmen, her yerde ve her koşulda hizmetin piyasaya bırakılmasını ve mutlaka içinde özel sektörün bulunduğu bir organizasyonla hizmetin sürdürülmesini düşünmemiştir; kamu denetim gücünü tüm alanlarda korumaya özen göstermiştir¹⁴⁰.

Klasik liberalizm geleneği bir bütün olarak ele alındığında literatürde düşünürlerin üzerinde durdukları ve liberalizmin unsurları olarak ileri sürdükleri kavram ve kurumlar şunlardır; doğal hukuk, doğal haklar, adalet, (negatif) özgürlük, doğal düzen, piyasa ekonomisi, bireycilik, özel mülkiyet, devletin sınırlılığı, sorumlu devlet, kuvvetler ayrılığı, devletin ahlaki alanına çekilmesi, kanun hâkimiyeti, özel hayatın dokunulmazlığı, hoşgörü, müdahalesizlik, gönüllü işbirliği, gönüllülük, sözleşme özgürlüğü, rızaya dayanan yönetim, barışçıl ve parça parça değişim¹⁴¹. Bu sayılan kavramların, hepsi birbirleriyle mantıksal bağlara sahiptir ve bazılarına diğerlerinden yola çıkılarak ulaşılabilir. Dolayısıyla, bu durumu dikkate alarak, klasik liberalizmin dört temel unsuru olduğu söylenebilir: Bireycilik, özgürlük, kendiliğinden doğan düzen-piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet¹⁴².

İnsan doğasını olumlu, iyimser ve uzlaşmacı olarak gören liberalizme göre doğal olan işbirliği olup, çatışma olağan dışı bir durumu yansıtmaktadır. Bir çatışma durumu ise devletler arasında işbirliği ile çözümlenebilir. Yani liberal teorinin uluslararası işbirliğine yönelik yaklaşımı insan doğasına indirgenerek açıklanmaktadır. İnsanın temelde iyi ve işbirliğine yatkın bir doğası olduğunu ifade eden bu bakışa göre bireyler arasında var olan çıkar uyumu, devletlerarası ilişkilerde de mümkün olabilir. Bu doğrultuda var olan çıkar uyumuna bağlı olarak devletler arasında işbirliğine gidilebilir¹⁴³. Liberal teori, uluslararası

---

¹³⁹ Francisco Vergara, **Liberalizmin Felsefi Temelleri: Liberalizm ve Etik**, çev. Bülent Arıbaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 95.

¹⁴⁰ A. Dinç Alada, "Öncü İktisat Düşünürleri Yeni Liberalizme Karşı(mı?)", **Toplum ve Bilim**, Sayı 108, 2007, s. 183.

¹⁴¹ Yayla, "**Liberal Bakışlar**", op. cit., ss. 162-163.

¹⁴² Yayla, "**Liberalizm**", op. cit., s. 149.

¹⁴³ Arı, "**Uluslararası İlişkiler Teorileri...**", op. cit., ss. 364-368.

sistemi oluşturan devletlerin uluslararası kuruluşlar aracılığı ile karşılıklı olarak bağımlı hale geleceklerini, bu kuruluşların işbirliğine zemin oluşturmasıyla devletlerin birbirlerini tehdit riskinin en aza ineceğini öngörmektedir. Liberalizmin uluslararası politika çerçevesinde analizin merkezine “çatışma” yerine “işbirliği”ni koyması, “serbest” piyasadaki aktörlerin uyum içinde ekonomiden kazanç sağlamalarının bir sonucudur. Temel alınan aktörün, liberalizmde hane halkı ve firma olması, yine iktisadi çıkarların piyasada maksimize edilmesi ile ilişkilidir. Buna karşılık; realizm, merkantilist ve neomerkantilist mirası gereği, ulus-devletler ve bunun çıkarlarının uluslararası sistemde maksimize edilmesi ve korunmasına dayanmaktadır¹⁴⁴.

7.3.2. Neoliberalizm

1940’lardan sonra büyük bir güce sahip olan Keynesyen¹⁴⁵ iktisatçıların ortaya koydukları politikaların 1970’lerden sonra meydana gelen genel iktisadi bunalımı aşmada yetersiz kalması ile birlikte Amerikalı Milton Friedman (1912-2006) ve Avusturyalı Friedrich August von Hayek (1899-1992), Adam Smith’in öne sürdüğü serbest piyasa, serbest ekonomi ve bireysel özgürlük olgusunu tekrar gündeme getirmişlerdir. 1974–1975 yıllarında, Keynes’e yönelik eleştirileri doğrular nitelikteki iktisadi bunalımların (işsizlik, kamu borçlarının artması, üretim fazlalığı, düşük tüketim vs.) yaşanması ve bunalımın Keynes’in öngördüğü gibi devlet müdahalesi ile aşılamaması, neoliberal akımın güçlenmesine yardımcı olmuştur¹⁴⁶.

Neoliberalizm makroekonomik düşünceye karşı mikro ekonomik düşüncenin önceliğini savunur ve ekonomiye her türlü devlet müdahalesine karşı çıkar. Neoliberalere göre insanlar, özgür eylem ve seçimlerini yapan bilinçli varlıklardır. İnsanların seçimlerine karşılık verebilen tek mekanizma ise serbest piyasadır. Planlı bir ekonomi, kaçınılmaz olarak diktatörce bir düzenlemeye yol açar ve belirli üretim ve tüketim kalıplarını dayatır. Bunun da ötesinde, politikacıları ve bürokratları "hesabı sorulamayan" güçlerle donatır ve bireyleri, refahları için, devlete bağımlı kılar. Böyle bir sistem, bireylerin yaşamları üzerinde devlet iktidarının baskısını büyük ölçüde artırmakla kalmaz, aynı zamanda güçlü

¹⁴⁴ Akyol - Ulutürk, op. cit., s. 66.

¹⁴⁵ Keynesyen İktisat (Talep Yönlü İktisat); 1. Dünya Savaşı sonrasında, dünya çapında yaşanan toplam arz ve talepteki düşüşler 1929 Büyük Depresyonu’nun yaşanmasına sebep olmuştur. Bu krizin aşılmasında, liberal öğretinin savunduğunun aksine devletin düzenleyici ve müdahaleci fonksiyonlar üstlenmesini savunan John Maynard Keynes’in (1883-1946) görüşleri 1950 ve 1960’lı yıllarda birçok gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde uygulanmıştır. (Çoşkun Can Aktan, **Yeni İktisat Okulları**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 9.)

¹⁴⁶ Ayhan, op. cit., s. 17.

bürokratik engellemeler ve ekonominin aşırı büyümesi yüzünden görevini yerine getiremeyeceği için çökmeye mahkûmdur. Devlet müdahalesi, hem bireysel özgürlüğe karşı gayri meşru bir müdahaledir, hem de yaratıcılığı, yani yeni üretim yöntemlerinin ve ürünlerin keşfini ve geliştirilmesini önler¹⁴⁷.

Neoliberalizmin önemli temsilcilerinden Hayek'e göre, piyasa ekonomisi kendi kendine düzenlenen bir sistemdir, uyumlu bir biçimde çalışmak için hükümet müdahalesine ihtiyaç duymaz. Hayek, kendiliğinden işleyen mekanizmalara bırakılmış piyasa ekonomisinin, karma ekonomilerin ve etkin bir ekonomi siyasetinin yaratabileceği sonuçtan daha iyi bir sonuç vereceğini ileri sürmüştür. Hayek, 1930'lu yıllardaki büyük durgunluk sırasında konjonktürün teşvik edilmesine (faiz oranlarının azaltılması ya da kamu harcamalarının hızlandırılması yoluyla) karşı çıkmış, yapılması gereken tek işin piyasa güçlerinin işleyişini serbest bırakmak olduğunu savunmuştur. Hayek devlete karşı duyduğu güvensizlikte çok ileri giderek, hükümetlerin para bile basmamasını, bu kazanç getiren etkinliğin özel sektörün eline bırakılması gerektiğini savunmuştur¹⁴⁸.

M. Friedman ise iktisadi özgürlüğün hem kendi başına bir amaç hem de siyasal özgürlüğe ulaşımda zorunlu bir araç olduğuna inanır. Bu husus bireysel özgürlük için de temel bir gerekliliktir. Zira bireysel özgürlük bireyin hem başka bireylerden hem de siyasal iktidardan gelebilecek her türlü dışsal müdahale ve zorlamadan bağımsız olma biçiminde tanımlanmaktadır. Friedman'a göre, iktisadi ve siyasal güçlerin aynı ellerde toplanması engellenmelidir. Bu yapılmazsa siyasal gücü ele geçirenler iktisadi gücü de ele geçirirler ve bireysel özgürlükler tehlikeye girer¹⁴⁹. Friedman ekonomi kuramına birçok katkıda bulunmuştur ama geniş kesimler tarafından, hükümetin ekonomi, eğitim, sağlık, yoksullara yardım vb. gibi alanlardaki müdahalelerine karşı yürüttüğü savaşım nedeniyle tanınmıştır. Friedman özellikle paranın miktar teorisini canlandırmış olmasıyla ünlenmiştir. Geliştirdiği monetarizm¹⁵⁰ biçimi, 1980'li yılların başında Margaret Thatcher ve Ronald Reagan hükümetlerine esin kaynağı olmuştur¹⁵¹.

---

¹⁴⁷ Berktaş, op. cit., ss. 95-97.

¹⁴⁸ Vergara, op. cit., s. 173.

¹⁴⁹ Arı, "Uluslararası İlişkiler Teorileri...", op. cit., s. 403.

¹⁵⁰ Monetarizmde de Klasik İktisat'ta olduğu gibi enflasyonun en önemli kaynağının para arzındaki artış olduğu savunulmuştur. Buna göre enflasyonu kontrol altına almak için en etkili yol para politikasıdır. Devletlerin para arzını belirli bir oranda ve ekonomideki gelişmelerle orantılı olarak kademeli bir şekilde artırması halinde enflasyonu kontrol altına alabileceği öngörülmüştür. Klasik iktisattan; doğal işsizlik hipotezi ve miktar teorisi eleştirisiyle ayrılır. (Aktan, op. cit., ss. 159-160.)

¹⁵¹ Vergara, op. cit., s. 172.

Immanuel Wallerstein'a göre; 1980 sonrasında neoliberal hareketin başını çekenler ABD ve İngiltere'nin sağcı hükümetleri (Reagan ve Thatcher) ve iki ana hükümetler arası finans kurumu; IMF ve DB'dir. Bunların birleşimi, Washington Konsensüsü'nü yaratmış ve güçlendirmiştir. Bu ortaklaşa politikanın sloganı TINA ("There is No Alternative"; "Başka Alternatif Yok") Bayan Thatcher'ın buluşuydu. Bu slogan, hükümetlerin politik önerilere uymak zorunda kalmaları, uymazlarsa hızlı büyüyememeye ve karşı karşıya gelebilecekleri herhangi bir güçlükte uluslararası yardımın kesilmesiyle cezalandırılmaları vasıtasıyla tüm hükümetlere taşınmak için tasarlanmıştı¹⁵².

Liberal öğretisi başlığı altında incelenmesi gereken "Karşılıklı Bağımlılık" teorileri ise R. Keohane ve J.S. Nye tarafından geliştirilmiştir. Teorisyenler, 1970'lerde ulus ötesi ekonomik ilişkilerin arttığını ve bu ilişkilerin karşılıklı bağımlılık ilişkilerini artırdığını savunmuşlardır. Karşılıklı bağımlılık teorisyenleri, neo realistler gibi anarşik ortamı kabul etmekle beraber, bu ortamda rızaya dayanan bir hegemon gücün düzenleyici rol oynayacağını savunmuşlardır. Onlara göre ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası düzeni oluştururken uluslararası işbirliği ve örgütlenmeye ağırlık vermiştir. Bu örgütlenme sadece politik ve askeri alanda değil, ekonomik alanda da yoğunlaşmıştır. Avrupa ve Japonya'nın rızası ile bu düzenleyici role soyunan ABD sistemi istikrarlı hale getirmiştir. Neorealistler düzenin hem tesisi hem de devamı için hegemonyanın varlığının gerekliliğini savunurken, Keohane ve Nye, böylece hegemon sonrası da istikrar olabileceğini, hegemonun kurduğu uluslararası örgütler yolu ile işbirliğini devam edeceğini savunmuşlardır¹⁵³. Karşılıklı bağımlılık teorileri klasik anlamdaki güç olgusunu başka araçlarla devam ettirdiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bozdağlıoğlu ve Özen'e göre; İngiltere'nin 18. ve 19. yüzyıllardaki uluslararası sistemdeki hegemonik konumu, bu devletin sistemi kendi çıkarlarına uygun olarak yapılandırmasına sebep olmuşken, İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin hegemon güç olarak savaş sonrası kurumları ve dolayısıyla uluslararası sistemi dönüştürmesi de yine bu duruma örnek teşkil etmektedir¹⁵⁴. Köse ve Öncü'ye göre de; tarihsel kapitalizmin 500 yıllık varlığı boyunca iki uzun dönemde, iktisat hegemonya siyasetinin dilini oluşturmuştur. Bu iki dönemden birincisi klasik liberalizm,

---

¹⁵²Immanuel Wallerstein, "Neo-liberal Küreselleşmenin Sonu", http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=15304, (e.t. 22/04/2008)

¹⁵³Atila Eralp, "Hegemonya", **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. Atila Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, , ss. 164-166.

¹⁵⁴Yücel Bozdağlıoğlu - Çınar Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt. 1, Sayı. 4, Kış 2004, s. 67.

ikincisi de neoliberalizm olarak anılmaktadır. Klasik liberalizm İngiltere'nin hegemonya dönemiye, neoliberalizm ise 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan ve küreselleşme olarak da adlandırılan ABD'nin tehdit altında süregelen hegemonya dönemidir¹⁵⁵.

Neoliberalere yöneltilen eleştirilerde; burjuva bireyinin özgürlüğünün biçimsel özgürlük olduğu ve bunun da mülkiyet özgürlüğüne indirildiği belirtilerek, mübadele özgürlüğünün iddia edildiği gibi zorlama olmadan gerçekleşmediği için bunun da bir anlamı olmayacağı öne sürülmektedir. Ayrıca mülkiyet özgürlüğünün dışında başka özgürlüklerin de varlığına dikkat çekilmektedir. Diğer taraftan piyasanın toplumda var olan eşitsizliği bir düzeltme yapmadan pekiştirdiği, dolayısıyla sınıflar arası çelişkileri her geçen gün biraz daha derinleştirdiği üzerinde durulmaktadır. Çünkü piyasa kimde bir şeyler varsa ona daha çok vermekte ve bunun bir sonucu olarak yoksullar daha da yoksullaşmaktadır.¹⁵⁶

Karl Polanyi, piyasa sisteminin 1800'lerin başından 1930'lara kadar geçirdiği temel aşamaları incelediği başyapıtı "Büyük Dönüşüm"de piyasa sisteminin "*düpedüz bir ütopya*" olduğunu, bunun da esas olarak sistemin kuruluş nedeninin "*özgürlük ve barışı korumak değil, kâr ve maddi üretimi sağlamak*" olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla, piyasa sistemindeki istikrarsızlığın iki temel kaynağı vardır: İlk olarak, piyasanın gerek duyduğu, bireyliğini vurgulayan insan tipi, insanın aynı zamanda bir toplumsal varlık olduğu düşüncesiyle uyumsuz olduğundan, insanın "politik hayvan" olarak yaptıkları sistemin yeniden üretimini tehlikeye atmaktadır. İkinci olarak da sistemin işleyişi bütünüyle böyle bir insan tipinin yaratılmasına bağlı olduğu halde, bu tipin davranışlarının yaratacağı varsayılan "kendiliğinden düzenin" sürmesi, bireyin homo economicus gibi davranmasını, yani sistemin gereklerine boyun eğmesini gerektirdiğinden, insanın bir başka temel özelliği olan "eyleme" gücünü, yani onun bireyliğini duyurabilme, "dünyada bir fark yaratabilme gücünü" de ihlal ettiğinden sistemin "altını oyan" bir başka eğilimi ortaya çıkarmaktadır. Bu iki sorun ise hem özgürlük ve düzen sorunlarının çözülmesini güçleştirmekte, hem de piyasanın iktisadi işlevini yerine getirememesine yol açmaktadır¹⁵⁷.

¹⁵⁵ Ahmet Haşim Köse - Ahmet Öncü, "İktisadın Piyasası, Kapitalizmin Ekonomisi", **İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, ed. A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 114.

¹⁵⁶ Arı, "Uluslararası İlişkiler Teorileri...", op. cit., s. 404.

¹⁵⁷ Aktaran; Özel, "Liberalizmin "Ütopyacı" ...", op. cit., ss. 102-103.

Genel hatlarıyla özetlemek gerekirse liberal ekonomi politik yaklaşımları birey odaklıdır. Devletler uluslararası sistemde, piyasadaki şirketlere benzetilmektedir. Bireyden ve insanın doğal durumundan yola çıkan liberal yaklaşım, kârını maksimize etmeye çalışan bireyin (devletlerin) birbirleri ile rekabet halinde olduğunu söylemektedir. Adil bir rekabeti sağlamak açısından uluslararası sistemi düzenleyecek kurallar ve kurumlar olmalıdır. Bu kurumlar devletler arasında işbirliğini artırarak uluslararası barışa katkıda bulunacaklardır. Zira ülke içinde ve uluslararası sistemde devletin rolü düzenleyicilikten öteye geçemez ve ekonomiye müdahale hiçbir şekilde kabul edilmez.

İKİNCİ BÖLÜM

ABD'İN KURULUŞU VE

ERKEN DÖNEM ABD DIŞ POLİTİKASI

(1945'E KADAR GEÇEN DÖNEM)

1.Amerika Kıtası'nın Keşfi ve Yerleşimin Başlaması

15. yüzyılda Avrupa devletleri arasında görülen nisbi barış ile uluslararası ticaret hızlanmıştır. Buna paralel olarak ticarete en büyük değişim aracı olarak kullanılan değerli madenlere duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu durum dönemin büyük güçleri olan İspanyol ve Portekiz Krallıkları'nı ilk kez deniz aşırı yolculuklara çıkıp, sömürge aramaya yöneltmiştir. Portekiz Krallığı'nın ilerlemesi Doğu yönünde olurken, İspanya Krallığı'nın ilerlemesi Batı'ya doğru yani Atlantik Okyanusu'nda gerçekleşmiştir. Portekizliler Afrika'da altın aramaya çıkarken, Christopher Columbus da yetiştiği Ceneviz'de zenginlikleri gemicilerin dilinde dolaşan “Antilia” adındaki hayali bir ülkedeki altınları bulmak amacıyla İspanya Kralı adına denizlere açılmıştır¹.

Colombus'un 1492'de Hindistan'a vardığını sanarak ayak bastığı Batı Hint Adaları ile Amerika'nın keşfi gerçekleşmiştir. Columbus İspanya Hazine Bakanı'na yazdığı ada hakkındaki ilk izlenimlerinde, ada halkının son derece ilkel ve basit bir hayat sürdürdüğünü, demirden haberdar olmadıkları için silahtan da haberdar olmadıklarını ve bu insanların kolayca Hıristiyan yapılarak, iyi birer hizmetkâr olabileceklerini umduğundan bahsetmiştir². İspanyollar 1492'den 1541 yılına değin Florida yarımadası dâhil Orta Amerika'yı, Brezilya dışındaki tüm Güney Amerika'yı ve Pasifik'te de Filipinler'i ele geçirmişlerdir. İspanyol sömürgecileri, Meksika'daki Aztek ve Peru'daki İnka uygarlıklarını yok ederek kıtaya yayılmışlardır. Ayrıca İspanyol sömürgeciler yerlilerin ellerinde olan altın ve gümüş yataklarını yağma ederek, zenginliği Avrupa'ya taşımışlardır. Öyle ki 1521-1660 yılları arasında Orta ve Güney Amerika'dan İspanya'ya 200 ton altın ve 18 bin ton gümüş aktarılmıştır³.

---

¹Halûk Ülman, **Birinci Dünya Savaşına Giden Yol (ve Savaş)**, Ekli 2. Basım, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973, s. 31.

²Bülent Arı, “Avrupalılar Kozlarını Amerika Kıtası'nda Paylaştı”, **Doğu Batı**, “Bir Zamanlar Amerika”, Yıl. 8, Sayı. 32, Mayıs-Haziran-Temmuz 2005, s. 63.

³ Ülman, op. cit., ss. 28-30.

Zamanla sömürgecilik sahnesine İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın da katılmasıyla, ticaret burjuvazileri tarafından kurulan sömürge şirketleri yükselişe geçmeye başlamış, bu şirketlere hükümetleri tarafından olağanüstü yetkiler tanınmıştır. Kendi donanma ve orduları olan, Avrupa dışı devletlere elçi yollayabilen sömürge şirketleri gittikleri toprakları işgal etmişler, savaş ve barış anlaşmaları yapmışlar, ticareti tekellerinde tutmuşlardır. Bir nevi devlet içinde devlet olan bu şirketlerin faaliyetlerine yıllık ruhsat ve vergi ücretleri tahsili dışında hükümetlerden müdahale gerçekleşmemiştir. Zamanla güçlenen sömürge şirketleri Portekiz ve İspanya'nın ellerindeki sömürgeleri ele geçirmeye başlamışlardır. 1588'e gelindiğinde ise İspanya "Yenilmez Armada" adlı ünlü donanmasının İngiliz ve Hollanda donanmaları tarafından yakılmasından sonra, Amerika kıtasının kuzeyini İngiltere ve Fransa'ya, Batı Hint Adaları'nın bazılarını da Fransa ve Hollanda'ya bırakmak zorunda kalmıştır⁴.

17. yüzyılın başlarına gelindiğinde Amerika kıtasına ilk göçler başlamış, bu tarihten 18. yüzyılın başlarına kadar Avrupa'dan, özellikle de İngiltere ve İrlanda'dan Amerika'ya büyük bir göç yaşanmıştır. Yeni kıtaya göçün temelinde yatan genel sebepler; kaynak ülkelerdeki dinsel ve siyasal baskılar, ekonomik yapıların zorlaması, maceracılık ve büyük kazançlar elde etme tutkusu olarak sıralanabilir⁵. Kıta Avrupası'ndan birçok maceracı, zengin maden özellikle de altın arayıcılığı için Amerika'ya göç ederken, İngiltere'den gelen göçlerin temelinde hem ekonomik hem de dini nedenler yatmaktadır. İngiltere'de 17. yüzyılda yaşanan toprak düzenindeki çözülme ile büyük toprak sahiplerinin köylüleri topraklarından atmaları ve bu topraklara el koymaları Amerika'ya göçlerin önemli bir sebebidir. Ayrıca, İngiltere Kralı I. Charles'ın ülkesindeki Püritenler ve Quakerlar gibi dinsel topluluklara uyguladığı baskı sonucunda bu topluluklar büyük gruplar halinde Amerika'ya göç etmiştir. Kuruluş aşamasında, kolonilerde WASP⁶ unsuru egemen olsa da nüfusun %20'si Afrika'dan getirilmiş ve güneydeki plantasyonlarda çalıştırılan kölelerden oluşmaktadır⁷.

---

⁴ Ibid., ss. 32-33.

⁵ "Amerikan Devrimi", **Devrimler ve Karşı-Devrimler Ansiklopedisi**, Türkçe 2. Baskı, 1987, Cilt 2, ss. 310-312.

⁶ WASP (White Anglo-Saxon Protestant/ Beyaz, Anglosakson, Protestan) kavramı ile İngilizler, İskoçyalılar, Almanlar, Hollandalılar, İskandinavlılar ve ayrıca az sayıda Fransız Protestan, Katolik ve Yahudi kastedilmektedir.

⁷ Lefebvre, op. cit., ss. 12-13.

İngilizler ilk defa 1607 yılında Kaptan C. Newport'un yönettiği üç geminin Chesapeake Körfezi'nin yakınına demirlemesiyle Amerika'ya ayak basmışlardır. Gemilerde bulunanlardan George Percy, "Observation" adlı kitabında bu yeni topraklarda, İngiltere'de görmedikleri türden bol ve lezzetli meyveleri, çok sayıda av hayvanı bulduklarını, gittikleri bir Kızılderili kasabasında iyi karşılandıklarını ve yerlilerin onlara mısır ekmeği ve tütün ikramında bulunduğunu yazmıştır⁸. İngilizler 1607 yılında, Virginia'ya yerleşerek, bir depo ve bir sıra küçük kulübeyle ilk yerleşim birimini - Jamestown'ı kurmuşlardır⁹. Başlarda doğa şartlarına ve hastalıklara yenilerek sayıları azalan koloni yerleşimcilerinin kaderi, John Rolfe'un 1612'de Batı Hint Adaları'ndan ithal edilen tütün tohumlarını yerli bitkilerle melezleyip, içimi Avrupalıların hoşuna giden yeni bir tür üretmesiyle değişmiştir. Bu yeni tür tütünün ilk partisi 1614'te Londra'ya ulaşmış, on yıl içinde de Virginia'nın temel gelir kaynağı haline gelmiştir¹⁰. Zaman içinde Avrupa'daki dinsel çatışmalardan kaçarak Amerika'ya gelen çeşitli dini gruplar yeni koloniler kurmuşlardır. Böylece kıtadaki koloni sayısı artmaya başlamıştır.

Bu arada İngiltere 1688-1763 tarihleri arasında Kuzey Amerika kolonileri üzerindeki denetim yüzünden dört kez Fransa ile savaşmıştır. Son olarak Fransa ile Yedi Yıl Savaşları'nda (1756-1763) karşı karşıya gelen ve savaştan galip çıkan İngiltere, imzalanan Paris Anlaşması ile Fransa'nın Kuzey Amerika'daki topraklarının bir bölümünü, Kanada'yı, Göller bölgesini ve Mississippi Irmağı'nın doğu kıyılarını elde etmiştir. Böylece İngiltere buradaki İngiliz kolonilerini güçlü bir devletin istilası korkusundan kurtarmıştır. Bu güvenlik duygusu ile kolonilerin genişlemesinin önündeki engeller kalkmıştır. Ayrıca Yedi Yıl Savaşları'nın yarattığı bu güvenlik ortamı, ileride Amerikan Devrimi'ni gerçekleştirecek olan Kuzey Amerika'daki kolonilerde bağımsızlık ruhunun gelişmesini sağlamıştır¹¹.

Yeni kıtadaki koloniler 18. yüzyıl başlarına gelindiğinde bütünlükten uzak bir görünüm sergilemekteydi. Bunda Kuzey ve Güney kolonileri arasındaki ekonomik, siyasi ve dini olmak üzere birçok farklılık rol oynamıştır. O dönemde, coğrafi sebeplerden kaynaklanan ulaşım zorlukları (Kuzey-Güney kolonileri arasında deniz yolu ile yapılan

⁸ Allan Nevins - Henry Steele Commager, **ABD Tarihi**, çev. Halil İncalcık, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005, s. 17.

⁹Ibid., s. 22.

¹⁰"**Amerikan Tarihi'nin Ana Hatları**", <http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAAnaHatlar/Tarih.htm>, (e.t. 12.04.2010).

¹¹ Sander, "**Siyasi Tarih: İlkçağlardan ..**", op. cit., ss. 151-152.

ulaşım, Avrupa-Amerika arasındaki ulaşım kadar uzun sürmekteydi) koloniler arasındaki birlik ve bütünlüğün gelişmesini engellemiştir. Bu sebeple koloniler arası ticaret gelişmemiş, her koloni sadece İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu tarım ürününü üretmek ve kendi ihtiyaçlarını İngiltere'den karşılamak zorunda kalmıştır. Coğrafi farklılıklar Kuzey ve Güney kolonilerinin ekonomilerinin farklı alanlarda gelişmesinde de etkili olmuştur. Kuzey'de iklimin Avrupa iklimine benzemesi, ürün çeşitliliğine yol açtığı halde, toprakların verimsizliği çok ürün alınamamasına neden olmuştur. Bu durum Kuzey'de büyük tarım işletmeleri yerine küçük üreticilerin gelişmesine ve ekonomik hayatın daha çok ticarete dayanmasına neden olmuştur. Kuzey'in zenginliğinin kaynağını balık avcılığı, kaçakçılık, köle ticareti ve İngiltere ile yapılan ticaret oluştururken, Güney kolonileri toprak ve tarımdan kaynaklanan daha gösterişli bir zenginliğe sahip olmuşlardır. Bu koloniler büyük çiftliklerde çok büyük miktarlarda üretim yaparak, İngiltere'nin tarım ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Toprağın bol olması buna karşın çalışacak işgücünün yetersizliği ABD'de zenci kölelik sisteminin yerleşmesine neden olmuştur. Toprakta çalışacak işgücüne olan ihtiyaç nedeniyle Güney'de köle ticareti talebi artmıştır. Güney kolonileri ürettikleri malların satışlarını Kuzey kolonilerine ve İngiliz şirketlerine bırakmışlardır, bu anlamda Kuzey kolonilerine bağımlı olmuřlardır¹².

Kolonilerin siyasal yaşamı, beraberlerinde getirdikleri İngiliz siyasal kurumları ve düşünce biçimiyle şekillenmiştir. O dönemde siyasi yönden gelişmiş sayılabilecek olan her kolonide bir yönetici ve iki meclis bulunmaktadır. Kolonilerde oylanan, onaylanan, yayımlanan ve yürürlüğe konan yasaların İngiliz Kraliyet Konseyi'nin onayına sunulması zorunluluğu söz konusudur ve Konsey'in bu yasaları iptal etme yetkisi vardır. Nitekim Konsey bu yetkisine dayanarak 1696 yılı ile Amerikan Devrimi'nin başladığı tarih arasında toplam 400 yasayı iptal etmiştir. Ancak kolonilerin İngiltere'den 3000 mil uzakta olması, anavatanın koloniler üzerinde sürekli ve etkin bir denetim kurmasını engellemiştir. Bu durum da kolonilere İngiliz Parlamentosu'nun kararlarını göz ardı etme ve kendi başlarına hareket etme fırsatı vermiştir. Böylelikle zaman içinde koloniler anavatandan uzaklaşmaya bařlamıřtır¹³.

---

¹² Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Genişletilmiş 8. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.ř., İstanbul, 1998, ss. 471-473.

¹³ *Ibid.*, ss. 470-471.

İngiltere'yle olan siyasi bağ dışında neredeyse hiçbir ortak noktaları bulunmayan kolonileri birleşme kararı almaya zorlayarak, zaman içerisinde İngiltere'den kopuşa kadar götüren asıl sorun siyasi alandan ziyade ekonomik alanda gerçekleşmiştir. Kolonilerin bir yandan en yüksek kârı sağlamak isterken, bir yandan da İngiltere Hükümeti'nin ekonomik çıkarlarını hesaba katmak zorunda kalmaları, ekonomik açıdan büyük bir çelişki yaratmıştır. Bir tür tekel rejimine tâbi olan kolonilerin iktisadı yaşamına İngiltere'nin Ticaret ve Plantasyonlar Bürosu'nun kararlarının yön vermesi, kolonilerin ekonomik gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu kararlardan birkaç tanesi; koloni ürünlerinin çoğunun dış satımının ancak İngiltere'ye ya da öteki İngiliz kolonilerine yapılabilmesi, bir İngiliz kolonisinden bir şey satın alan kolonilerin dış satım vergisi ödemek zorunda kalmaları, hiçbir Avrupa malının İngiltere'de boşaltma ve yeniden yükleme yapılmadan kolonilere getirilememesi olarak sayılabilir. Ayrıca her ne kadar merkezde ve Kuzey'de sanayi gelişmişse de kimi ürünlerin dış satımı yasaklanmıştır¹⁴. İngiltere bu önlemleri, kolonilerden sağladığı hammaddelerle güçlenmek ve denetimi dışındaki herhangi bir yabancı devlete yaşamsal önem taşıyan ürünler konusunda bağımlı olmayan bir imparatorluk yaratmak isteğiyle almıştır. Ayrıca koloniler İngiltere'nin ürünleri için doğal bir pazar oluşturduğundan, İngiltere kolonilerin kendilerine yeter duruma gelmelerini ve yabancı devletlerle bağlantı kurarak ticari ilişkilerini kendi aleyhinde artırmalarına karşı çıkmıştır. İngiltere ile aralarındaki bu temel ekonomik çelişkiye rağmen koloniler; Fransız ve İspanyollara karşı korunma gereksinimlerinin devam etmesi ve İmparatorluk desteği olmaksızın bazı koloni elitlerinin çıkarlarının riske girmesi gibi sebepler nedeniyle 1750'lere kadar İngiltere ile bir arada kalabilmişlerdir¹⁵.

Ancak 18. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, kolonilerde sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Bunun altında 17. yüzyıl boyunca gittikçe büyüyen İmparatorluğun, artan masraflarını İngiltere'deki vergi yükümlülerinden sağlayamayınca kolonilerden tahsil etmeye çalışması yatmaktadır. Bu amaçla güçlü bir merkezi yönetim oluşturmaya çalışan İngiltere 1764 Şeker Yasası (Sugar Act)¹⁶, 1765 yılı başlarında yayımlanan Askeri

---

¹⁴ Server Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası: Aydınlanma ve Devrim**, Cilt 4, 3. Baskı, Adam Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 366-377.

¹⁵ “**Devrimler ve Karşı...**”, op. cit., ss. 318-319.

¹⁶ İngiliz yönetiminde olmayan bölgelerden ithal edilecek rom ve melastan çok yüksek gümrük resmi ya da vergi alınmasını gerektiren 1733 tarihli Melas Yasası yerine getirilen 1764 Şeker Yasası (Sugar Act) ile yabancı kaynaklı rom ithali yasaklanmış; tüm kaynaklardan gelen melas için düşük bir gümrük resmi konularak; şaraba, ipeğe, kahveye ve diğer birçok lüks mala gümrük vergisi getirilmiştir. (**Amerikan Tarihi'nin Ana...**, loc. cit.)

Konaklama Yasası¹⁷ ve son olarak 1765 yılında çıkarılan Pul Yasası (Stamp Act)¹⁸ ile ekonomik yönden kolonilere çeşitli zorunluluk ve vergiler getirmiştir. Tüm bu uygulamalar gerek Kuzey gerekse Güney kolonilerinde büyük tepki yaratarak, çeşitli şiddet olaylarının ve İngiliz askerlerine karşı ayaklanmaların çıkmasına neden olmuştur. Koşulların beraber hareket etmeye zorladığı koloniler, ilk kez Ekim 1765'te 9 koloniden gelen 27 delege ile New York'ta "Pul Yasası Kongresi"ni toplamışlardır. Uzun süren tartışmalardan sonra Kongre "kendi meclislerinden başka hiçbir gücün şimdiye kadar kolonilere vergi koymadığı ve bundan sonra da koyamayacağı" ve "Pul Yasası'nın koloni halkının hak ve özgürlüklerini açıkça çiğnediği" konusunda kararlar almıştır. İngiliz Parlamentosu kolonilerin görüşlerini kabule yanaşmasa da halkın ve tüccarların yoğun baskısıyla 1766 yılında bu yasayı geri çekmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Şeker Yasası da önemli ölçüde değiştirilmiştir¹⁹.

1767 yılında İngiltere Maliye Bakanı Charles Townshend'in yeni bir mali program uygulamaya başlayıp koloniler ticareti üzerindeki vergilerin toplanmasını etkinleştirme çabaları üzerine, kolonilerdeki yeniden sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Yeni vergilerin konması Pul Yasası'nda olduğu gibi kolonilerde birçok şiddet olayının çıkmasına yol açmıştır. Kolonilerdeki direniş eylemlerinin merkezini büyük bir ticaret kenti olan Boston oluşturmuştur. Boston'da birçok toplantı gerçekleşmesine rağmen, 5 Mart 1770'deki "Boston Kıyımı" olayına kadar hiçbirinden etkili bir sonuç alınamamıştır²⁰. Olay, Boston'daki İngiliz askerlerine kartopu atılması gibi zararsızca başlayan bir tepkinin, kitleleşip bir saldırıya dönüşmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Kargaşa esnasında açılan ateş sonucunda üç Bostonlu hayatını kaybetmiş, bu olay tarihe "Boston Kıyımı" olarak geçmiştir²¹. Boston Kıyımı kolonilerin birleşerek beraber hareket etmelerinde itici bir güç oluşturmuş, kamuoyunda "Amerikan Ruhu"nun canlandırılmasını ve ulusal bir havanın yaratılmasını sağlamıştır. İngiltere karşılaştığı muhalefet sebebiyle 1770 yılında

---

¹⁷ 1765 Konaklama Yasası ile Kral, askerlerinin bulunduğu yerdeki koloni halkını, bu askerlere evlerinde yer göstermek ve yiyecek gereksinimlerini karşılamak zorunda bırakmıştır. (Amerikan Tarihi'nin Ana..., loc. cit.)

¹⁸ 1765 Pul Yasası (Stamp Act) ile tüm gazetelere, el ilanlarına, broşürlere, ruhsatlara, kira sözleşmelerine ve diğer yasal belgelere damga pulu yapıştırılması zorunluluğu getirilmiştir. Bu puldan alınacak vergi, Amerikan gümrük memurları tarafından toplanacak ve bu gelir kolonilerin "savunulması, korunması ve güvenliğinin sağlanması" için kullanılacaktı. (Amerikan Tarihi'nin Ana..., loc. cit.)

¹⁹ "Devrimler ve Karşı...", op. cit., ss. 325-328.; "Amerikan Tarihi'nin Ana...", loc. cit.

²⁰ "Devrimler ve Karşı...", op. cit., s. 333.

²¹ "Amerikan Tarihi'nin Ana...", loc. cit.

Townshend tarafından konulan vergilerin (çaya konulan haricinde) hepsini kaldırmıştır²². İngiltere'nin bu tutumu kolonilerde yeniden bir yumuşama dönemine girilmesine yol açmıştır. Bu sırada toplumda az sayıdaki radikal İngiltere'nin bu kararına aldanmamak gerektiğine inanmış ve tek çözümün bağımsızlık olduğunu savunmaya devam etmiştir. Üç yıl süren sessizliğin ardından 1773'de yaşanan "Boston Limanı" olayı savaşa giden gelişmelerin önünü açmıştır. 1773 yılında İngiltere Hükümeti tarafından Doğu Hindistan Şirketi'ne, kolonilere yönelik tüm çay ihracatında tekel hakkı bağışlanmıştır. Bu durum kaçakçılığı kâr getirmeyen bir faaliyet haline getirerek, kolonilerdeki bağımsız tüccarları ortadan kaldırma tehdidi yaratmıştır. Bunun üzerine hem çay ticaretini elden kaçırdıkları hem de tekelci uygulamalarla karşılaştıkları için harekete geçen koloni tüccarları, bağımsızlık yolunda çaba sarfeden radikallere katılmışlardır. Koloni halklarının tüm muhalefetine karşın İngilizlerin çay yüklü gemileri Boston Limanı'nda boşaltmaya çalışmaları üzerine, 16 Aralık 1773 gecesi, Mohawk Kızılderilileri kılığına bürünmüş radikaller Boston limanında demirlemiş olan üç İngiliz gemisine çıkıp, gemilerdeki çayı denize dökmüşlerdir. Bunun üzerine İngiltere "Boston Limanı Yasası" ve "Quebec Yasaları"nı çıkarmıştır. Bu yasalarla var olan haklarından mahrum bırakılan koloniler 5 Şubat 1774'te Philadelphia'da "Birinci Kıtasal Kongre"de toplanmıştır. Bu Kongre tarafından alınan en önemli karar bir "Kıtasal Birlik" kurulması kararı olmuştur. Birlik, savaş öncesi dönemde kolonilerdeki ekonomik ve siyasi örgütlenmenin gerçekleşmesini sağlamıştır.

2.Savaş ve Bağımsızlığın Kazanılması

18 Nisan 1775'e gelindiğinde Lexington Köyü'nde İngiliz askeri birliği ile Amerikalılar arasında gerçekleşen çatışma ile Bağımsızlık Savaşı'nın fitili ateşlenmiştir. Bu çatışmada 8 Amerikalı ölmüştür. Lexington ve Concord'dan gelen çatışma haberlerinin öteki kolonilerdeki yankısı büyük olmuştur. Bunun üzerine 10 Mayıs 1775'te Philadelphia'da "İkinci Kıta Kongresi" toplanmıştır. Bu kongre sonunda John Dickinson ve Thomas Jefferson tarafından "*silahlı çatışmalara girmek zorunda kalan ve esir yaşamaktansa özgür olarak ölmeye istekli olan*" toplumu haber veren bir bildirge yayımlanmıştır. Ayrıca Kongre sonunda Albay George Washington koloni orduları Başkomutanlığı'na atanmıştır. Her ne kadar askeri harekât kararı alınmış olsa da birçok Kongre üyesi ve koloni halkının çoğunluğu Kral'a değil de yönetime karşı savaş açtıklarını

²² "Devrimler ve Karşı...", op. cit., s. 334.

savunmuşlardır. Ancak zamanla İngiltere'nin anlaşmaya yanaşmaması ve Kral III. George'un 23 Ağustos 1775'te kolonilerin “*isyan*” halinde olduklarını açıklaması üzerine, İmparatorluğun bir parçası olarak savaşı devam ettirebilmenin güçlükleri anlaşılmaya başlanmıştır. Tüm bunların üzerine Ocak 1776'da Thomas Paine'in “Sağduyu” adlı 50 sayfalık bir broşür yayımlaması kolonilerin hareketlenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Paine eserinde, soydan geçen krallık anlayışına karşı çıkmış ve bir tek dürüst adamın bile toplum için “gelmiş geçmiş tüm taçlı zorbalardan” daha değerli olduğunu belirtmiştir. Bu broşürle seçenekleri zorba bir Kral ve yıpranmış bir hükümete sürekli boyun eğmek ya da kendine kendine yeterli ve bağımsız bir cumhuriyet olmak olarak sıralayan Paine, iki yoldan birini seçmek gerektiğinin altını çizmiştir. Üç ay içinde 100.000 adet satılan broşür, tüm kolonilerde dağıtılarak, ayrılma isteğinin somutlaşmasında etkili olmuştur²³.

İkinci Kıtasal Kongre toplandıktan bir yıl sonra, 10 Mayıs 1776'da, ayrılık için kolonilere çağrıda bulunan bir karar kabul edilmiştir. 7 Haziran 1776'da ise Virginia temsilcisi Richard Henry Lee bir Amerikan federasyonu kurulması için bir tasarı önermiştir. Resmi bir bildiri hazırlamak üzere Thomas Jefferson'ın da dâhil olduğu 5 kişilik bir komite oluşturulmuştur. Büyük bölümü Jefferson tarafından 2 hafta içinde tamamlanan taslak, Benjamin Franklin ve John Adams tarafından yeniden düzenlenerek 2 Temmuz'da Kongre'nin önüne getirilmiştir. Dört gün boyunca tartışılan taslak metni, bazı yerleri değiştirilip bazı yerleri tamamen metinden çıkarılarak (Jefferson tarafından bu eksiltme acı verici bir süreç olarak görülmüştür) da olsa kabul edilmiştir. Böylece 13 koloni, 4 Temmuz 1776'da “Bağımsızlık Bildirisi (Declaration of Independence)” ile İngiltere'den ayrıldığını açıklamıştır²⁴. Jefferson'ın kaleme aldığı tarihi bildiride John Locke'tan etkilendiği açıkça görülür. Bildiri'nin giriş bölümünde, Locke'nin hükümete ilişkin toplumsal sözleşme kuramının etkileri açıkça görülmektedir;

“Şu gerçeklerin açık olduğunu kabul ediyoruz: Tüm insanlar eşit yaratılmışlardır. Yaratıcıları tarafından başıslanmış belirli ve vazgeçilmez haklara sahiptirler. Yaşamak, özgür olmak ve mutluluğa erişmek bu haklar arasındadır. Bu hakları güvence altına almak için, insanlar arasında, tam gücünü yönetilenlerin onayından alan hükümetler

---

²³ Ibid., ss. 335-337.

²⁴ Milton C. Cummings, Jr. - David Wise, **Democracy Under Pressure: An Introduction to the American Political System**, 6th Edition, Harcour Brace Jovanovich Inc., USA, 1989, p. 30.

kurulmaktadır. Herhangi bir hükümet biçimi bu amaçları yıkmaya yönelirse, bu hükümeti değiştirmek ya da ortadan kaldırmak, yeni bir hükümet kurmak, bu hükümetin temellerini söz konusu ilkelere dayandırmak ve yetkilerini halkın güvenlik ve mutluluğunu en iyi sağlayacak biçimde düzenlemek halkın hakkıdır”²⁵.

Jefferson bildiride, Locke'nin ilkeleri ile kolonilerdeki durum arasında doğrudan bağlantı kurmuştur. Amerikan bağımsızlığı için savaşmanın, Kral'ın hükümeti yerine halkın onayı ile kurulmuş bir hükümet için savaşmak olduğunu belirterek, ancak halkın onayı ile kurulan bir hükümetin, yaşamak, özgür olmak ve mutluluğa erişmek gibi doğal hakları güvence altına alabileceğini savunmuştur. Böylelikle Jefferson, Amerikan bağımsızlığı için savaşan her insanı, aslında kendi doğal hakları için savaşan insanlar olarak tanımlamıştır²⁶.

ABD'nin kurucu babaları (founding fathers) Avrupa'dan sadece cumhuriyet ve eşitlik ile ilgili görüşleri almamışlar, beraberlerinde eski dünyanın apokaliptik kavramını da getirmişlerdir. Apokaliptik kavramı, dünya'daki geri kalan insanları da kurtaracak olan, seçilmiş ve bu kaderi önceden belirlenmiş bir kurtarıcı milleti öngörmektedir. Bu anlamda seçilmiş olmak böyle bir kader sahibi olarak ilahi bir sorumluluk almayı gerektirmektedir. Amerikan apokaliptiki seçilmiş insanların yani Amerikalıların dünya'yı ve halkları kurtarması fikrine dayanmaktadır. Apokaliptik kavramı Amerikan dış politikasının belirlenmesinde büyük rol oynamıştır. Öyle ki apokaliptik günümüze kadarki ABD dış politikasında birçok Başkan tarafından dile getirilmiş ve birçok dış politika davranışında ABD'nin kurtarıcı misyonu vurgulanmıştır²⁷.

Bağımsızlık savaşı altı yıldan fazla sürmüştür. Amerikalılar bağımsızlık savaşı esnasında Fransa ile İngiltere arasındaki çekişmeyi kullanmış ve Fransa'dan büyük destek kazanmıştır. Fransa'ya ilk Amerikan temsilcisi olarak gönderilen Benjamin Franklin'in çabalarının bunda rolü büyüktür. Uzun süre İngiltere'de oturmuş ve bu devlette Amerikan kolonilerini temsil etmiş olan Franklin, yetenekleri sayesinde Fransa'da birçok önemli dost edinmiş ve sağlam ilişkiler kurmuştur. 1776 yılında Franklin, Fransa Dışişleri Bakanı'nı ziyaret ederek ilk resmi notayı sunmuştur. Bu görüşmeden sonraki bir yıl içerisinde, Fransız hükümeti kolonilere 2 milyon frank tutarında yardım yapmış ve 1 milyon frank da

²⁵ “**Amerikan Tarihi'nin Ana...**”, loc. cit.

²⁶ Ibid.

²⁷ C. Akça Ataç - Bahar Gürsel, “Amerikan Apokaliptik'inin Dünü ve Bugünü”, **Doğu Batı “Bir Zamanlar Amerika”**, Yıl. 8, Sayı. 32, Mayıs-Haziran-Temmuz 2005, ss. 76-80.

borç vermiştir. Ayrıca savaş sırasında birçok Fransız genç Atlantik'i aşmış, Kongre'ye hizmetlerini sunmuşlardır. Fransa bu yardımları, Amerikalılar ve İngilizler arasındaki savaşı elden geldiğince uzatabilmek ve Amerikan kolonilerinin gücünü İngilizlere eşit kılabilme için yapmaktayken, Fransız aydın ve gençleri feodaliteye ve ayrıcalıklara karşı duruşları sebebiyle Amerikan halkını desteklemişlerdir²⁸.

Koloniler İngilizlere karşı 1777 ve 1778 yıllarında önemli zaferler kazanmışlardır. Son olarak Fransız donanmasının da büyük desteği sayesinde 1781 yılında İngiliz birliklerinin yenilmesi ile İngiltere'nin yürüttüğü askeri harekât fiilen bitmiştir²⁹. Savaş, bu yenilgiyle tamamen bitmeyip, bir sonuç alınmaksızın iki yıl daha uzasa da yeni kurulan İngiltere Hükümeti, 1782 başlarında Paris'te barış görüşmelerini başlatmıştır. Görüşmeler sonucunda varılan sonuç anlaşması Kongre tarafından onaylanmış ve İngiltere ile eski kolonileri anlaşmayı 3 Eylül'de imzalamışlardır. Paris Anlaşması olarak bilinen barış anlaşmasıyla 13 eski koloninin bağımsızlığı, özgürlüğü ve egemenliği tanınmış ve Doğu'da Pitsburg'dan batıda Chicago'ya, kuzeyde Kanada'dan güneyde Florida'ya kadar uzanan topraklar elde edilmiştir. Bağımsızlığın ilanından sonra ABD içinde Kral'ı savunanlar ile Kral'a karşı olanlar arasında birçok çatışma çıkmıştır. Savaş öncesinde Kuzey'de büyük toprak sahipleri olan soylular, savaş sonrasında topraklarından atılmış ve topraklarına zorla el konulmuştur. Kısaca, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sonrasında iktidar, toprak sahibi soylulardan, ülkeyi Güney'in tarım işletmeleriyle beraber yöneten Kuzey'in sanayi ve ticaret burjuvazisine geçmiştir³⁰.

1776 tarihinde ilan edilen bağımsızlıktan sonra 13 Amerikan kolonisi 1777 yılında konfederasyon maddeleri olarak kabul ettikleri ortak otoriteli üstün "Federal Kongre"yi yaratmışlardır. Başlarda bu Federal Kongre'nin yetki ve sorumluluklarının askeri faaliyetler ile dış ilişkiler çerçevesinde kalması, ayrıca ortak kararların alınabilmesi için 2/3 çoğunluğun sağlanması ortak otoriteyi zayıflatan bir görüntü sergilemiştir. Güçlü bir merkezi otoritenin varlığına duyulan ihtiyaç ve bu yönde George Washington'un giriştiği çabalar küçük federe devletlerin isteksizliğine rağmen 1787 yılında Philadelphia'da 13 devletin gönderdiği delegelerin "Philadelphia Konvansiyonu" adı altında toplanmasını sağlamıştır. Bu konvansiyonda Virginia ve Maryland gibi büyük federe devletlerin

²⁸ Vladimir Potyemkin et al., **Uluslararası İlişkiler Tarihi: Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi**, Cilt 1, çev. Attila Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1977, ss. 372-373; Tanilli, op. cit., ss. 384-385.

²⁹ "Devrimler ve Karşı...", op. cit., ss. 329-343.

³⁰ Ibid., ss. 343-345.

temsilcileri ile küçük devlet delegeleri arasında karşıt eğilimler baş gösterse de uzun tartışmalar sonunda 17 Eylül 1787’de konvansiyonun 55 delegesinden 39’unun olumlu oyu ile ABD’nin ilk ve halen yürürlükte olan Anayasası kabul edilmiştir. “1787 Anayasası” yapı olarak büyük federe devletlerin istekleri ile küçük federe devletlerin istekleri arasında bir orta yolu benimseyen, uzlaştırıcı bir niteliğe sahipti. Ancak bu anayasanın 13 devletin tümü tarafından kabul edilmesi zor olmuştur ve bunun için anayasada çeşitli değişiklikler yapılması gerekmiştir³¹. Sonunda İnsan Hakları Yasası’nın da eklenmesiyle, anayasayı kabulde çekingen davranan federe devletler ikna olmuş ve anayasa 21 Haziran 1788’de onaylanmıştır. Oybirliği ile 30 Nisan 1789’da Başkan seçilen George Washington, 4 Mart 1789’da ABD’nin ilk başkanı olarak göreve başlamıştır³². 1787 Anayasası konfederasyon devrinde olmayan 4 ana ilke ile biçimlenmiştir. Bunlar, federalizm, güçler ayrımı, denge ve yargı denetimidir. Bu anlamda 1787 Anayasası hem ilk yazılı anayasa özelliği göstermekte hem de 18. yüzyılın siyaset bilimi ilkelerinden esinlendiği rasyonel görüntüsü ile yasama yürütme ve yargı güçleri ayrımını kavram biçiminde de olsa uluslararası ilişkilere getiren bir anayasadır³³. 1787 Anayasası ile federasyona geçiş ABD’de ulusal birliğin gerçekleşmesinde ve toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal yönlerden düzeyin yükselmesinde büyük rol oynamıştır³⁴. Bağımsızlığını kazanmış ve ülke içinde siyasi kurumlarını yerleştirmiş olan genç ABD kuruluş yıllarında önceliği ülke içinde hem ekonomik hem de siyasi olarak güçlenmeye vermiştir.

Amerikan Devrimi dünya siyasi tarihi açısından çok önemli sonuçlar doğurmuştur. İlk olarak; Amerikan bağımsızlığı sömürge altındaki Latin Amerikalılara, İngiliz İmparatorluğu altındaki halklara ve 20. yüzyılda da Asya ve Afrika’daki insanlara örnek teşkil etmiştir. Amerikan Devrimi Fransa’yı da birçok yönden etkilemiştir. Bağımsızlık mücadelesi sırasında ABD’ye yapılan yardımların doğurduğu ekonomik sıkıntılar Fransız Devrimi’nin en önemli sebebinin oluşturmuştur. Ayrıca ABD’nin kuruluşunda rol oynayan yasalar ve Bağımsızlık Bildirgesi gibi metinlerin 1778 yılında basılmasıyla Avrupa’nın entelektüel çevrelerinde önemli tartışmalar başlamıştır. Daha öncesinde Avrupa’da var oldukları biçimiyle aristokrasi ve feodalizmle iç içe olan; anayasal haklar, federalizm ve sınırlı hükümet gibi kavramlar, Amerikan Devrimi’nde ilerici bir role bürünmüştür. Öyle

---

³¹ Çam, op. cit., s. 593.

³² Tanilli, op. cit., s. 393.

³³ Çam, op. cit., s. 594.

³⁴ Ibid., s. 599.

ki düşünürler artık İngiltere'yi değil de ABD'yi örnek ülke olarak almaya başlamışlardır. Nitekim Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, Fransızların 1789 Devrimi'ne insan haklarıyla ilgili bir bildiri ve yazılı bir anayasa ile başlamalarında etkili olmuştur³⁵.

3.Genişleme ve Monroe Doktrini (İzolasyonizm Politikası)

Kurulduktan sonra Batı'ya doğru büyük bir hızla genişleyen ABD, ilk genişlemesini 1783'de İngiltere'den kazandığı topraklarla gerçekleştiren, ikinci büyük genişlemesini Fransa'dan Louisiana'nın satın alınması ile gerçekleştirmiştir. Böylece kuzeyde Kanada'dan güneyde Atlantik kıyılarına kadar bütün Orta Amerika ABD'nin egemenliğine geçmiştir³⁶. Jefferson döneminde ABD, 1790-1798 yılları arasında Batı'ya doğru yayılmacı akınları sayesinde bir okyanustan diğerine uzanan dev bir toprak parçasını fethetmiş; yüzölçümünü 2.300.000 km²'den 7.825.000 km²'ye yükseltmiştir³⁷.

19. yüzyılın başında Orta ve Güney Amerika'da İspanyol egemenliği altında yaşayan halklar da Amerikan kolonileri gibi ayaklanmışlardır. 1808 yılında başlayan ayaklanmalar ile 1810'da Kolombiya, 1811'de Meksika ve Venezüella, 1816'da da Arjantin bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. İspanya Kralı tarafından bastırılmaya çalışılan hareketler San Martin ve Simon Bolivar gibi liderlerin ortaya çıkmasıyla başarıya ulaşmıştır. Nihayet 1818 yılında Şili, Peru, Paraguay, Orta Amerika devletleri ve Dominik bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir³⁸.

İspanyol sömürgelerindeki ayaklanmalar diğer Avrupa devletleri tarafından yakından izlenmiştir. 1822 yılında toplanan Verona Kongresi'nde görüşülen sömürgelerdeki ayaklanma sorunlarının çözümünde Fransa, bu bölgelerde üstünlük kurmak amacıyla istekli olmuştur. Bu noktada Orta ve Güney Amerika'ya Avrupa'dan yapılacak olan herhangi bir müdahaleye İngiltere ve ABD karşı çıkmıştır. İngiltere'nin itirazındaki sebep; bağımsız kalan İspanyol sömürgeleri ile yapılacak olan ticaretin ve kurulacak ticari ilişkilerin İspanyol Krallığı dönemine göre daha rahat olacağıyken, ABD Avrupa devletlerini kendi doğal yayılma alanı olarak gördüğü Amerika kıtasından uzak tutmak istemiştir³⁹.

³⁵ Sander, "Siyasi Tarih: İlkçağlardan ..", op. cit., ss. 156-157.

³⁶ Selçuk Çolakoğlu, "Asya- Pasifik'te Amerika: ABD'nin "Batı"ya Açılma Macerası, **Doğu Batı "Bir Zamanlar Amerika"**, Yıl. 8, Sayı. 32, Mayıs-Haziran-Temmuz 2005, s. 183.

³⁷ Dorel, op. cit., p. 10.

³⁸ Ülman, op. cit., ss. 37-38.

³⁹ Ibid ., s. 38.

Başkan James Monroe, 1823'te Kongre'ye gönderdiği mesajda iki Amerika kıtasının “bundan sonra herhangi bir Avrupa devleti tarafından yeni kolonizasyonlara tâbi sayılmaması gerektiğini”, ikinci olarak da herhangi bir Avrupa devletinin Latin Amerika devletlerini “*ezmek veya onların yazgısını herhangi bir şekilde kontrol etmek*” amacıyla araya girmesi halinde bunun, Birleşik devletler'e karşı dostluğa aykırı bir hareket olarak algılanacağını ilan etmiştir. Monroe Doktrini olarak bilinen bu açıklama ile Amerikan dış politikasında bir yüzyıldan fazla sürecek olan izolasyonizm devri başlamıştır⁴⁰. Böylece ABD'nin yanı sıra İngiltere'nin de itirazı üzerine İspanya'ya yardım etmek isteyen devletler geri çekilmiş, 1824 yılı biterken Batı Hint Adaları dışında kalan tüm Orta ve Güney Amerika devletleri bağımsızlıklarını kazanmışlardır⁴¹.

Her ne kadar 1823'ten sonra resmi bir dış politika haline gelse de izolasyonizm, ABD'de ilk kez 1782 yılında John Adams tarafından dile getirilmiştir. Adams, Avrupa işlerine karışmama ilkesini, ABD'nin bir dış politika kuralı olarak benimsemesini istemiştir. Öte yandan 1796'daki veda mesajında (farewell speech) George Washington; hiçbir devletle ittifak içine girmeden ve Avrupa'nın önemli sorunlarına dâhil olmadan sürdürülen politikanın gerçekçi bir politika olacağını söylemiştir⁴². Sönmezoğlu'na göre; “İki büyük okyanusla “Eski dünya”dan ayrılan, güneyinde ve kuzeyinde güçsüz komşulara sahip olan ve ekonomik açıdan kendine yeterli bu yeni devletin karar alıcılarının izolasyonist bir politika izlemesi önemli bir ölçüde teşvik edilmiştir.”⁴³

Esasen erken dönem ABD dış politikasının önemli köşe taşlarından birisi olarak sayılan Monroe Doktrini basit bir izolasyonist politika değildir. Hatta Çolakoğlu'na göre; bu politikayı izolasyonizmden ziyade “tarafsızlık” olarak adlandırmak daha doğru olacaktır. Zira ABD'nin uyguladığı bu politika siyasi ve askeri alanları kapsamaktayken ekonomik alanlar açısından herhangi bir sınırlama söz konusu olmamıştır. Siyaseten tarafsız kalarak daha çok Avrupa devleti ile rahatça ticaret yapabilen ABD, çıkarlarına en uygun olan stratejiyi izlemiştir⁴⁴. ABD bu doktrinle asıl amaçladığını, yani Avrupa etkisinden korunmuş bir Orta ve Güney Amerika'yı elde etmiştir. Nitekim ABD, 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Monroe Doktrini'ni “Amerika, Birleşik

⁴⁰ Nevins-Commager, op. cit., ss. 162-163.

⁴¹ Ülman, op. cit., s. 39.

⁴² Arı, “**Uluslararası İlişkiler ve Dış ...**”,op. cit., s. 253.

⁴³ Sönmezoğlu, op. cit., s. 250.

⁴⁴ Çolakoğlu, op. cit., s. 182.; Sönmezoğlu, op. cit., s. 251.

devletlerindir” şeklinde yorumlayarak, Latin Amerika’yı ekonomik ve siyasi açıdan denetimi altına alacak ve sonrasında da öyle tutmaya çalışacaktır⁴⁵. Ayrıca Pasifik Okyanusu ile Uzak Doğu bölgesindeki etkisini de artırmak isteyen ABD, Monroe Doktrini’nin geçerli olduğu dönemde Hawaii, Guam ve Filipinleri ele geçirecek, Çin’de Açık Kapı politikasını destekleyecek, 1854 yılında donanmasını göndererek Japon limanlarını zorla ticarete açtıracaktır⁴⁶.

4. İç Savaş

Dış politika alanında bunlar yaşanırken, 19. yüzyılın ikinci yarısına girilmesiyle beraber ABD, kuzey eyaletleri ile güney eyaletleri arasında çıkan savaşla sarsılmıştır. Savaşın sebebi kölelik sorunu gibi görünse de temeli yine ekonomik kaygılara dayanmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere Güney’in ekonomisi tarıma, özellikle pamuk ekimine dayanmaktaydı. Kolonilerin kurulduğu ilk günlerden itibaren çalıştırılmak üzere Afrika’dan zenci köleler getirilmişti. Kuzey’in ekonomisi endüstri ve bankacılık gibi faaliyetlere dayanmaktaydı ve zamanla endüstrinin gelişimiyle emeğe duyulan ihtiyaç artmıştı. Kölelik karşıtları hem insani sebeplerle hem de köleliğin kalkması halinde zencilerin serbest kalıp Kuzey’e gelerek emek gücünü ucuzlaştıracağından hareketle köleliğin kaldırılmasını talep etmişlerdir. Kölelik karşıtı hareket Kuzey’de Abraham Lincoln’un başkanlığı sırasında zirveye ulaşmıştır⁴⁷.

Ayrıca zenci köleliğiyle Kuzey’in ekonomik çıkarlarına uymayan bir durum oluşmuştur. Zira o dönemde İngiltere siyasi baskıyla Afrika’dan Güney’e ucuz zenci köleler getirmekte, karşılığında ise kendi tekstil endüstrisi için gerekli olan pamuğu satın almaktadır. Zamanla Kuzey’in gelişen tekstil endüstrisinin Güney’in pamuğuna olan ihtiyacı artmış ve bu malın ucuz fiyatla İngiltere ve diğer Avrupa devletlerine satılması işine gelmemiştir.⁴⁸

Giderek bölünmüş bir ülke görünümü sergileyen ABD’de Güney eyaletleri ile Kuzey eyaletleri arasında 1861’de başlayan savaş 4 yıl sürmüş ve Kuzey’in galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Savaş sırasında Kuzey 22 milyonluk 23 eyalet ile mücadele ederken, Güney 9 milyonluk 11 eyaletle mücadele etmiştir. Kuzeyin endüstriyel üstünlüğünün

---

⁴⁵ Ülman, op. cit., s. 40.

⁴⁶ Sönmezoglu, loc. cit.

⁴⁷ Ülman, op. cit., ss. 36-37.

⁴⁸ Sander, “Siyasi Tarih: İlkçağlardan ..”, op. cit., ss. 158-159.

yanında, demiryolu ağı da ordusunun hareket hızını ve ulaşım gücünü olumlu etkilemiştir. Savaşta 1 milyon 320 bin insanını kaybeden ABD, savaş sonrasında toparlanarak, ekonomik bakımdan görülmemiş bir biçimde hızla büyümeye başlamıştır⁴⁹.

4 yıl süren Amerikan iç savaşı boyunca savaş endüstrisi hızla gelişmiştir. Böylelikle savaşın bitmesi ile ABD’de hem üretimi farklı alanlara kaydırılabilecek bir sürü fabrika ve hem de silah fazlalığı ortaya çıkmıştır. Bu fabrikaların canlandırılması ve silah endüstrisinin ürettiği ürünlerin de başta Avrupa olmak üzere dış devletlere satılması ABD’nin dış ticaret dengesinin pozitif olmasına yol açmıştır⁵⁰. Yine iç savaş döneminde Andrew Carneige, John D. Rockefeller gibi ABD kapitalizminin sembol isimleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan Carneige demir çelik sanayisi ve demiryolu alanında, Rockefeller da petrol alanında büyük servetler elde etmişlerdir⁵¹.

5. Ekonomik Gelişme

ABD’nin dış politikasının gelişiminde 1865 ile 1900 yılları arası kritik bir dönemi oluşturmaktadır. Çünkü bu zaman diliminde ABD sanayileşme ile birlikte hızla ekonomik güç seviyesine yükselmiştir⁵². Bu denli hızlı bir büyümenin altında yatan sebep; ABD’nin uluslararası sistemdeki diğer devletlerde olmayan avantajlara sahip olmasıdır. Öncelikle ABD endüstrileşme için gerekli olan nüfus ve doğal kaynaklar dengesine sahipti⁵³. Nitekim ABD’nin nüfusu 1790-1820 arasında 4 milyondan 9 milyona, 1850-1870 arasında ise 23 milyondan 40 milyona yükselmiştir. Bu o dönemde Rusya dışındaki tüm Avrupa devletlerinin sahip olduğundan daha büyük bir nüfustur. 1915 yılına gelindiğinde ise nüfus 100 milyonu aşmıştır. Doğal nüfus artış hızının yanında ülkeye gelen göçmenler bu devasa nüfus artışının arkasındaki sebeplerdir. 1820-1825’lerde ABD’ye yıllık 10.000’den az göçmen gelirken, 20. yüzyılın başlarında bu rakam 1 milyonu aşmıştır⁵⁴.

Her ne kadar nüfus artışı hızla gerçekleşse de geniş topraklar ve zengin doğal kaynakların yanında toplam işgücü kıt kalmıştır. İşgücü kıtlığı ise yüksek ücretlere ve Avrupa’dan daha yüksek bir hayat standardının oluşmasına sebep olmuştur. Ayrıca hızlı teknolojik gelişme ve artan bölgesel uzmanlaşma, ABD’nin ekonomik büyüme oranı ile de

⁴⁹ Server Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası: 19. Yüzyıl İlerlemenin Çelişmeleri**, Cilt 5, 2. Baskı, Adam Yayınları, İstanbul, 1999, s. 109.

⁵⁰ Sander, “**Siyasi Tarih: İlkçağlardan...**”, op. cit., ss. 159-160.

⁵¹ Lefebvre, op. cit., pp. 16-17.

⁵² Sümer, op. cit., ss. 123-124.

⁵³ Sander, loc. cit.

⁵⁴ Güran, op. cit., s. 143.; Tanilli, “**Yüzyılların Gerçeği ve...**”, op. cit., s. 90.

Avrupa'yı geçmesinde etkin olmuştur. Bunda ABD'nin yeni kurulan bir devlet olarak eski teknolojileri iyileştirmek yerine tamamen yeni teknolojileri yerleştirme olanağının olması da önemli bir rol oynamıştır. Emeğin kıtlığı ve yüksek maliyeti, işgücünden tasarruf eden yeni tekniklerin sanayide olduğu kadar tarımda da benimsenmesini kolaylaştırmıştır.

Coğrafi büyüklüğün getirdiği bir diğer avantaj suni ticaret kısıtlamalarından uzak geniş bir pazarın oluşmasıdır. Bu avantajdan faydalanmak için gereken geniş bir taşıma ağının oluşması için 19. yüzyılın ilk yarısında ABD'de pek çok kanal ve yol açılmıştır. 1840 yılına gelindiğinde ABD'deki tamamlanmış demiryollarının uzunluğu tüm Avrupa'daki demiryollarından fazladır. Demiryolları hem taşıma hizmeti ile hem de başta demir ve çelik olmak üzere diğer sanayilere sağladığı teşvik ile ABD ekonomisine büyük katkıda bulunmuştur. 1860'lardan sonra demiryollarının yarattığı talep, demir-çelik sanayisini katma değer itibarıyla en büyük ABD sanayisi haline getirmiştir⁵⁵.

ABD, sanayisinin gösterdiği büyük gelişmeye rağmen; sanayi faaliyetlerinin büyük oranda kırsal bölgelerde yürütülmesi nedeniyle 19. yüzyıl boyunca tarım ülkesi olma özelliğini korumuştur. Örneğin 1860'lara gelindiğinde bile demir sanayisi kırsal bölgelerde yaygındır. Ucuz ve etkin su enerjisinden faydalanan diğer sanayilerde de aynı durum geçerlidir. Buharlı motorun giderek su gücünün yerini almasıyla birlikte, kırsal sanayinin ancak elektrik kullanımının yaygınlaşmasından sonra çökmüştür. 19. yüzyıl boyunca ABD ihracatında hâkim ürünler zirai ürünlerdir. 1880'lere gelindiğinde tarım-dışı işgücü, tarımda çalışanları sonraki 10 yıl içinde de sanayi gelirleri, tarım gelirlerini aşmıştır⁵⁶. 1885'e gelindiğinde ABD, İngiltere'yi geçerek dünya'nın bir numaralı sanayi gücü haline gelmiştir. 1900'lerin başına gelindiğinde ise ABD; Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan, Rusya, Japonya ve İtalya'nın toplamından daha fazla enerji tüketir hale gelmiştir. İç savaş ile yüzyılın bitimi arasındaki dönemde Amerikan kömür üretimi % 800, çelik rayları %523, döşenen demiryolu uzunluğu %567 ve tahıl üretimi %256 artmıştır⁵⁷

ABD'nin ekonomik olarak güçlenmesine bağlı olarak ülkedeki ekonomik elitler arasında daha etkili bir dış politika izlenmesi gerektiği yönünde görüşler oluşmuştur. The New Republic dergisinin kurucusu Herbert Croly bu anlamda ABD'de yeni bir dış politika geleneğine öncülük etmiştir. İlerici emperyalizm (progressive imperialism) olarak

⁵⁵ Güran, op. cit., ss. 143-144.; Sander, “**Siyasi Tarih: İlkçağlardan ..**”, op. cit., ss. 159-160.

⁵⁶ Güran, op. cit., s. 144.

⁵⁷ Henry Kissinger, **Diplomacy**, Simon&Schuster, New York, 1994, p. 37.

tanımlanan bu düşünce biçiminde, ABD'nin diğer devletlere karşı uygarlaştırıcı bir misyon üstlenmeye hakkı olduğuna inanılmıştır. İlerici emperyalizm kavramının gelişmesinde ABD'nin kurucularının sahip oldukları apokaliptik düşüncesi etkili olmuştur. Bu politikanın oluşumuna katkıda bulunan bir başka olgu da Alfred Mahan'ın Roma İmparatorluğu'ndan etkilenecek geliştirdiği deniz gücü teorisidir. Mahan'a göre ABD bir deniz gücü olmak zorundaydı çünkü ABD sanayisinin üretim fazlasının yeni pazarlar bulması gerekiyordu. ABD'nin ekonomik yükselişi başta William McKinley, Theodore Roosevelt gibi ABD başkanlarını ve Mahan gibi düşünce elitlerini yönlendirmiştir⁵⁸.

6. ABD'nin Pasifik'e Açılması

ABD henüz Pasifik kıyılarına gelmeden önce ABD bayraklı gemiler Güneydoğu Asya sahillerinde görülmeye başlanmıştır. Asya ile ticaret yapan ilk gemi 1784 yılında New York'tan Çin'in Canton Limanı'na sefer düzenlemiştir. ABD 1820'li yıllardan başlayarak Çin'e giderek artan oranda tekstil ürünleri satmaya başlamıştır. Ancak 1846'da İngiltere'den Oregon ve 1848'de Meksika'dan California'nın alınması ile birlikte ABD, 1200 millik sahil şeridi ile tam bir Pasifik gücü haline gelmiş ve San Francisco koyuna muazzam büyük bir liman inşa edilmiştir⁵⁹.

Pasifik'e çıkan ABD'nin dış politikası bu tarihten itibaren Pasifik'te yayılma yönünde olmuştur. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak, Japonya'yı kendisi ile ticaret yapmaya zorlamıştır. Nitekim Japonya 17. yüzyılın başlarından itibaren ülkeye yabancıların girmesini yasaklamış, 1638 yılında da adalarını tamamen dünya'ya kapatmıştı. ABD 1853 yılında Japonya'ya bir donanma yollamış ve Japon limanlarının ABD ticaretine açılmasını yönünde 1 yıl süreli ultimatoma vermiştir. Bunun üzerine Japonya bu ultimatoma kabul etmiş ve 1854'te Japonya'nın iki limanı ABD gemilerine açılmıştır⁶⁰.

Bu hak sadece ticaretin Japonların aracılığıyla yapılması şartı ile verilmişti. Ancak ABD bunla yetinmemiş, 1858 yılında bir ultimatoma daha vermiş ve bunun sonucunda 5 yeni Japon limanını tüccarlarına açtırmış, Japon aracılığıyla olmaksızın ticaret hakkı, vergi ve yargı bağımsızlıkları kazanmıştır. Bundan sonra kısa bir süre içerisinde İngiltere, Rusya, Fransa ve Hollanda da Japonya ile benzer sözleşmeler imzalamışlardır. 1863'te Japon

⁵⁸ Sümer, op. cit., s. 124.

⁵⁹ Çolakoğlu, op. cit., ss. 184-185.

⁶⁰ Ülman, op. cit., s. 37.

İmparatoru 1858 Anlaşması'nı onaylamadığını açıklamış ve tüm yabancıların ülke dışarısına çıkarılmasını buyurmuştur. Bunun üzerine İngiliz, ABD, Fransız ve Hollanda donanmaları bir araya gelerek Japon limanlarını topa tutmuşlardır⁶¹. Görüldüğü üzere ABD erken dönem dış politikasında çıkarları gerektirdiği anda gerek tek başına gerekse başka devletlerle işbirliği içerisine girerek -izolasyonist politikanın tam aksine- askeri müdahalelerde bulunmuştur.

ABD'yi yönetenlerin genişleme istekleri kendisini "Manifest Destiny" olarak bilinen siyasi felsefede ortaya koyacaktır. 1839 yılında John O'Sullivan tarafından ortaya atılan "önceden çizilmiş kader" öğretisine göre Tanrı Amerikan genişlemesinin, yani seçilmiş bir milletin ilahi başarısının taraftarıdır. Buna göre ABD'nin kuruluşu yeni bir başlangıcı ifade etmektedir ve ABD, tarihinde monarşi ve aristokrasiyi benimsedikleri için cehennem kapılarında bekleyen milletlere gelecekte kurtuluş yolunu gösterecek ilerlemeci güçtür. Önceden çizilmiş kader öğretisi ile Anglosaksonların ırk olarak doğal bir üstünlüğe sahip oldukları, Protestanların cennetin anahtarını elinde tuttuğu ve yalnızca Cumhuriyetçi yapıya sahip politik organizasyonların özgür, daha önceden belirlenmiş olan geleceğe insanlar tarafından daha hızlı ve kolay ulaşılacağı söylenmiştir⁶². Bu anlayışa göre ABD bulunduğu kıtada çok doğal bir yayılma hakkına sahiptir ve ABD'ye bu hakkı veren bizzat Tanrı'dır. Bu hakkı ABD'nin elinden almaya kalkışmak Tanrı'ya karşı çıkmakla eş anlamlıdır. Üstelik bu görüşü savunanlar Tanrı'nın ABD'yi dünya'nın geri kalan yerlerini özgürleştirmesi için görevlendirdiğine inanmaktadır. Bu görüş sürekli artan ABD nüfusunun kıtada yayılması için uygun bir ortam hazırlamıştır⁶³.

1867 yılına gelindiğinde Alaska'nın Ruslardan satın alınması ile ABD, Amerika kıtasından Avrupalı güçleri atma konusunda önemli bir adım atmıştır. Maden, orman ve hayvani doğal kaynaklar açısından çok zengin olan Alaska, Kanada'ya yayılma konusunda önemli bir avantaj oluşturduğu gibi Bering Boğazı ve Aleutian Adaları ile ABD'nin Asya kıtasına daha da yaklaşmasını sağlamıştır⁶⁴. Böylece 1867'de yüzölçümü 9.325.000 km²'ye yükselen ABD, yüz yıldan kısa bir süre içinde kıta çapında büyük bir güç olmayı başarmıştır⁶⁵.

---

⁶¹ Ibid., ss. 46-47.

⁶² Ataç - Gürsel, op. cit., s. 82.

⁶³ Sümer, op. cit., s. 123.

⁶⁴ Çolakoğlu, op. cit., s. 186.

⁶⁵ Dorel, op. cit., s. 10.

7.ABD-İspanya Savaşı

Pasifik'e hâkim olma çabası 1898 yılına gelindiğinde ABD'yi İspanya ile savaşa götürmüştür. Esasen ABD ile İspanya arasındaki anlaşmazlığın sebebi Küba'dır. Küba hem Panama kıstağına uzanan ulaşım yollarını örtmesi hem de ABD'nin güney kıyılarını kaplayan Meksika Körfezi için bir çeşit kalkan görevi üstlenmesi sebebiyle ABD açısından büyük bir jeostratejik önem taşımaktadır. Nitekim 1849 yılında ABD 100 milyon dolar karşılığında Küba'yı satın alma önerisinde bulunmuştur ancak bu öneri İspanya tarafından reddedilmiştir⁶⁶. Ayrıca, Küba'nın İspanya'ya karşı sıklıkla ayaklanması, adadaki şeker ve tütün endüstrisine büyük yatırım yapan ABD iş çevrelerinin çıkarlarına aykırı bir durumu ortaya çıkarmıştır. Yatırımları tehlikeye giren bu çevrelerin Küba'nın İspanya'nın elinden alınması yolunda hükümete baskı yapmasıyla, 1898 yılında Küba'da çıkan bir ayaklanmayı fırsat bilen ABD, Havana Limanı'nda demirli bir ABD zırhlısının tuhaf bir biçimde havaya uçmasını bahane ederek İspanya'ya karşı savaş açmıştır⁶⁷.

İspanya bu olayı araştırmak için ABD'ye önerilerde bulunsa da ABD tüm bu önerileri kesinlikle ve anında reddetmiştir. *“Tüm insanlık adına davranarak Küba'daki insanlık dışı durumu bir an önce son verme çabasına girişeceğini”* bildiren⁶⁸ ABD, üç ay süren savaştan galip çıkmış, sonuçta sadece Küba'yı değil, Filipinler, Porto Riko ve Guam'ı da ele geçirmiştir. Bunlardan Küba, bağımsızlığa kavuşuncaya kadar geçici olarak işgal altında kalmak üzere, ABD'ye devredilirken, Porto Riko ile Guam savaş tazminatı olarak, Filipinler de 20 milyon dolar karşılığında İspanya tarafından terk edilmiştir⁶⁹.

Bu adaların alınması ABD'nin Pasifik egemenliğine doğru attığı ilk adımdır⁷⁰. Yine bu galibiyet sonrasında ABD “arka bahçesi” olan Latin Amerika'da söz sahibi olmaya başlayacak ve yıllar içerisinde bölgeye askeri, siyasi ve ekonomik birçok müdahalede bulunacaktır. ABD-İspanya Savaşı dünya politikasında ayrıca önemli bir dönemece meydana getirmektedir. Zira o zamana kadar yapılan savaşlarda hiçbir Batılı devlete ait olmayan toprakların bölüşümü amaçlanırken, bu savaş sonrasında ABD bir başka Batılı devlete yani İspanya'ya ait olan sömürgeleri ele geçirmiştir. Bir anlamda bu savaş,

---

⁶⁶ Vladimir Potyemkin et al., **Uluslararası İlişkiler Tarihi: Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi**, Cilt 2, çev. Attila Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1977, s. 274.

⁶⁷ Ülman, op. cit., ss. 134-135.

⁶⁸ Potyemkin et al., **“Uluslararası İlişkiler...”**, op. cit., Cilt 2, ss. 274-275.

⁶⁹“**Amerikan Tarihi'nin Ana...**”, loc. cit.

⁷⁰ Ülman, op. cit., ss. 134-135.

dünya'nın bölüşümünü değil yeniden bölüşümünü amaçlayan ilk savaş olarak tarihe geçmiştir⁷¹.

1898 savaşı sonrası ortamdan faydalanan ABD Hawaii takımadalarını işgal etmiştir. Bu adalar, California ile Uzak Doğu'nun tam ortasında güneydoğudan kuzeybatıya 3200 km boyunca uzanan yedi büyük adadan ve bir sürü küçük mercan adasından oluşmaktadır. Konumu gereği jeostratejik önemi yüksek olan bu adaların işgali ile ABD hem güçlü bir kara üssüne sahip olmuş hem de Honolulu'daki Pearl Harbor koyunda kuzey Pasifik'teki tüm kuvvetlerini komuta edecek bir donanma üssü kurmuştur. Bundan sonra ABD 10 yıl boyunca uğruna Almanya ile savaştığı Samoa'yı 1899 yılında imzaladığı bir anlaşmayla Almanlarla paylaşmayı kabul etmiştir. Böylece Pasifik'teki takımadalar imparatorluğunun kuruluşu tamamlanmıştır⁷².

8. Panama Kanalı'nın Ele Geçirilişi

Atlantik ve Pasifik Okyanuslarını birleştirecek bir kanalı açma sorunu 19. yüzyılın ortalarından beri tartışma konusu olmuştur. Daha önce İngiltere tarafından da düşünülen bu yol ABD'yi bölge üzerinde olası bir İngiliz egemenliği düşüncesiyle tedirgin edince iki taraf 1850 yılında aralarında Clayton-Bulwer Anlaşması'nı imzalamışlardır. Bu anlaşmayla kanalın açılması durumunda her iki devlet de kanalı kendi tekelci kontrolleri altına almayacaklarını taahhüt etmişlerdir. Ancak 1901 yılına gelindiğinde ABD İngiltere'nin dünyanın diğer bölgelerinde sürdürdüğü sömürge savaşlarından faydalanarak konuyu tekrar gündeme getirmiştir. İmzalanan Hay-Pauncefote Anlaşması ile ABD, Panama Kanalını tek başına inşa etmek ve hem bölgenin hem de kanaldan geçişin düzenini sağlamak için burada askeri polis kuvveti bulundurmaya hakkını kazanmıştır⁷³.

1914 yılında işletmeye açılan Panama Kanalı ABD'nin başlıca savunma unsurları arasında kabul edilmiş ve Donanma tarafından büyük gemileri bir okyanustan diğerine geçirmek için kullanılmıştır. Kanal İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD'nin iki cephede birden savaşılabildiğini sağlamıştır. Savaştan sonra da sıkı denetim altında tuttuğu kanal bölgesindeki 14 askeri üste, tropik bölgelere müdahale için eğitilmiş 10.000 asker bulunduran ABD, burada 1960 ve 1970'li yıllarda Latin Amerika devletlerinden gelen subayların eğitildiği kontrgerilla okulları kurmuştur. Konumu gereği adeta Latin

⁷¹ Potyemkin et al., "Uluslararası İlişkiler...", op. cit., Cilt 2, s. 276.

⁷² Dorel, op. cit., s. 14.

⁷³ Ülman, op. cit., s. 135.

Amerika'ya açılan bir kapı olan kanal, ABD'ye Karayipler ve Latin Amerika'yı izleme merkezi olarak hizmet etmiştir⁷⁴.

9. Açık Kapı Doktrini

ABD Pasifik'te konumunu sağlamlaştırırken Avrupalı devletler Asya pazarına çoktan hâkim durumdaydılar. 1894-95'te Japonlar tarafından yenilen Çin, ticari çıkar elde etmek isteyen Avrupa devletleri tarafından büyük bir av olarak görülmekteydi. ABD ise eşit şartlarda rekabet istemekteydi. İngiltere, ABD-İspanya Savaşı'nın hemen öncesinde Çin'deki ticari çıkarların korunabilmesi için ABD'ye beraber hareket etme önerisinde bulundu ise de bu ABD tarafından kabul edilmemiştir. Ancak 1899'a gelindiğinde Amerikan sanayi ve ticaret çevrelerinin Uzak Doğu'da daha etkin bir siyaset yürütülmesi yönündeki baskıları ve dini misyoner teşkilatlarının da buna destek vermesiyle ABD bu konudaki tutumunu değiştirmiştir. 6 Eylül 1899 günü ABD Dışişleri Bakanı John Hay Avrupalı büyük devletlere birer nota vererek Açık Kapı olarak bilinen doktrini ilan etmiş ve Çin'de nüfuz bölgeleri olan devletlerden bu bölgelerde özel gümrük tarifeleri, liman vergileri ve demiryolu ücretleri koymayacaklarına dair taahhütlerde bulunmalarını istemiştir. Gelen yanıtların birçoğu bazı çekinceli kayıtlar içermekle beraber, Hay 1900 yılı başlarında tüm büyük devletlerin bu konuda "son ve kesin" onaylarını bildirdiklerini ilan etmiştir⁷⁵.

Theodore Roosevelt'in 1901'de başkanlığa geçmesinden sonra ABD uluslararası alanda daha etkin olmaya başlamıştır. Roosevelt ABD dış siyasetinde önemli bir yer tutar, zira ondan önce hiçbir Başkan ABD'nin dünya'daki rolünü bu denli ulusal çıkar ve güç terimleriyle tanımlamamıştır. Roosevelt de diğer tüm Amerikan vatandaşları gibi ABD'nin dünya için en iyi seçenek olduğuna inansa da yine birçoğunun aksine ABD'nin barışı koruma ve kaderini gerçekleştirme rolünü "yurttaşlık erdemlerini" uygulayarak yerine getiremeyeceğini savunmuştur⁷⁶. Roosevelt uluslararası politikada "*Alçak sesle konuşun ama elinizde büyük bir sopa bulunsun, böylece çok etkili olursunuz*" şeklinde ifade ettiği "big stick" siyasetini savunmuştur⁷⁷. Roosevelt'in sürdürdüğü saldırgan dış politika güçlü bir Başkan ortaya çıkarmış güçlü bir Başkan'ın ortaya çıkışı da saldırgan bir dış politikayı beraberinde getirmiştir. Böylece ABD Monroe Doktrini ile belirlediği dış politika çizgisini

⁷⁴ Dorel, op. cit., s. 13.

⁷⁵ Nevins, Commager, op. cit., ss. 356-357.; Çolakoğlu, op. cit. s. 189.

⁷⁶ Kissinger, op. cit., s. 39.

⁷⁷ Lefebvre, op. cit., p. 19.

çiğnemeye başlamıştır. Roosevelt ABD'nin artan ekonomik gücünü Latin Amerika'yı nüfuz alanına çevirmekte kullanmak istemiştir. Bu amaç Roosevelt'ten sonra göreve gelerek, 1908-1912 yılları arasında başkanlık yapan William H. Taft döneminde uygulanan dolar diplomasisi ile gerçekleştirilebilmiş, Orta Amerika'nın tümü Amerikalı bankacıların ve diplomatların ekonomik ve siyasal denetimi altına girmiştir⁷⁸.

Özetle, 1776-1822 arası dönemde bağımsızlığın korunması ve toprakların genişletilmesine önceliği veren ABD, 1823 tarihli Monroe doktrini ile kuruluşunun üzerinden 50 yıl geçmeden Avrupa'nın sömürgeci güçlerini Amerika kıtasından atma kararlılığını göstermiştir. 19. yüzyılın sonuna kadar devam eden bu dönemde ABD kendi ülke topraklarını genişletmiş, Amerika kıtası üzerindeki nüfuzunu pekiştirmiş ve Pasifik'e açılmıştır⁷⁹. 1898'deki İspanya ile savaşından sonra Asya-Pasifik'te emperyal bir güç olarak yükselen ABD, 1914 yılına gelindiğinde Amerika Kıtası'na tamamen egemen olmuş ve askeri alanda üstünlüğü henüz tam olarak oluşmamış olsa da bir dünya gücü haline gelmiştir⁸⁰.

10. Birinci Dünya Savaşı ve ABD

Avrupa'da savaş başladığı zaman ABD hükümeti tarafsız kalacağını açıklamıştır. ABD dış politikasına göre savaş halindeki iki taraftan hiçbirinin tam ve kesin zaferi ABD'nin çıkarlarına uygun değildi. Zira ABD, Rusya ya da İngiltere'nin tam üstünlük kazanmasını istemediği gibi, Almanya'nın da Avrupa'da tek güç olarak yükselmesini istememekteydi⁸¹. Tüm bunlara rağmen başta tarafsızlığını ilan eden ABD zaman ilerledikçe çıkarları gereği savaşa dâhil olmak zorunda kalmıştır. Savaş esnasında ABD, İtilaf devletleri'ne teçhizat desteği sağlarken aynı zamanda bu devletlere borç verme politikası izlemiştir⁸². 1914-15 yıllarından başlayarak savaşın o güne değin görülmemiş ölçüde gereç ve silah gerektireceği ve savaşın uzayacağı, bu durumun da silah ihtiyacını uzun zaman için sürekli hale getireceği gerçeği anlaşılmıştır. 1914 yılının Aralık ayında J. P. Morgan'ın bir temsilcisi Londra'ya gelerek İtilaf devletleri'nin ABD'ye verecekleri askeri siparişler konusunda İngiltere hükümeti ile pazarlığa oturmuştur. Nitekim 1915

---

⁷⁸ Sümer, op. cit., s. 126.

⁷⁹ Çolakoğlu, op. cit. s. 194.

⁸⁰ Lefebvre, op. cit., pp. 19-20.

⁸¹ Potyemkin et al., "Uluslararası İlişkiler...", op. cit., Cilt 2, ss. 508-509.

⁸² Lefebvre, op. cit., s. 21.

yılının başlarından itibaren İtilaf devletleri'nin ABD'ye sürekli silah siparişleri olmuş ve ABD girişimcilerine sınırsız yepyeni bir pazar doğmuştur⁸³.

Savaş esnasında İtilaf devletleri'ne cömertçe borç veren ABD'nin bu politikasının altında yatan nedeni, ABD Dışişleri Bakanı'nın 1915 yılının Ekim ayında Başkan Wilson'a yazdığı şu satırlarda görebiliriz;

“Büyük mali zorluklarla karşılaşmamamız için ülkemizden bu kadar mal satın alan İtilaf devletleri'ne kredi açmamızın kesin bir ihtiyaç haline geldiğini şüphesiz ki size açıklamış bulunmaktadır (Mac Adou) . Bugün bizden mal satın alan Avrupa ülkeleri yarın ödeme güçlüklerine girdikleri takdirde bunun zararı herkesten çok ve önce bize dokunacaktır. Gerçekten de böyle bir durum bizdeki üretimin azalmasına, sanayinin depresyona uğramasına, yatırımsız sermaye bolluğuna, işsizliğe, mali çevrelerde maneviyat kırıklığına kısacası ülkemiz için genel bir yıkıntıya ve işçi sınıfının büyük acılar çekmesine yol açacaktır. Ülkemiz ekonomisine korkunç bir darbe bindirecek olan bu durumu ortadan kaldırmanın biricik çaresi bence, bizimle alışveriş yapan savaşçı ülkelere bol bol borç vermektir. Elimizde yeterince para bulunduğuna göre bundan kaçınmamız için hiçbir neden kalmamaktadır”⁸⁴.

Daha sonraları Başkan Wilson, İtilaf devletleri'nin savaş sonunda parasal açıdan ABD'nin elinde olacağını söylemiştir. Nitekim 1914 yılında ABD'nin Avrupa'ya 6 milyar dolar borcu bulunmaktayken, 1918 yılına gelindiğinde bu devletlerin ABD'ye olan borcu 16 milyar doların üstüne çıkmıştır⁸⁵.

Almanya'nın, İngiltere ve İrlanda sularını savaş suları ilan ederek, bu bölgeye giren her gemiyi düşman ya da tarafsız devlete ait olup olmadığına bakmaksızın imha edeceğini ilan etmesi, ABD ticareti için büyük bir sorun doğurmuştur. 17 Mayıs 1915'te Almanlar tarafından batırılan Lusitania adlı İngiliz gemisinde ölen 1200 kişiden 128'inin ABD vatandaşı olması, ABD ile Almanya arasında gerginliğe yol açmıştır. 1916 yılında iki devlet arasında yaşanan karşılıklı nota verme girişimleri sonucunda Almanya bir süre için denizaltı savaşını durdurmuştur⁸⁶. Bu yumuşamanın asıl sebebi; Almanya'nın ABD'nin İtilaf devletleri'nin yanında savaşa girmesinden çekinmesidir. Oysa ABD'deki savaş

⁸³ Potyemkin et al., “**Uluslararası İlişkiler...**”, op. cit., Cilt 2, s. 509.

⁸⁴ Ibid., s. 510.

⁸⁵ Lefebvre, op. cit., p. 22.

⁸⁶ Sönmezoğlu, op. cit., s. 252.

tarafatları bütün umutlarını Alman denizaltı savaşını sürdürmelerine bağlamışlardır. Nitekim ABD'nin Londra büyükelçisi, Başkan Wilson'ın danışmanına şöyle yazmıştır; “*İlk bakışta garip gözükebilir ama bence sorunun biricik çözüümü Almanların Lusitania'ya yapmış oldukları cinsten yeni bir saldırıya kalkışmaları olur. Ancak böyle bir olay savaşa girmeyi zorlayabilir bizi.*”⁸⁷

ABD, 1917 yılının Ocak ayında yeniden denizaltı savaşını başlatma kararı alan Almanya'ya tepki olarak şubat ayında bu ülke ile diplomatik ilişkileri kesmiştir. Başlangıçta ABD kamuoyunun geneli bu duruma karşı kayıtsızdır. Almanya'ya savaş açılmasını isteyen kesimler; denizaltı savaşından doğrudan doğruya zarara uğrayan büyük armatörler, ihracatçılar, sanayiciler ve Orta-Batı (Middle West) çiftçileriyle Güney'in pamuk ekicileridir⁸⁸. Ayrıca ABD'deki birçok finans kuruluşundan oluşan çıkar çevreleri; İtilaf devletleri'ne verilen kredi borçlarının geri ödenmesi kaygısıyla ABD'nin savaşa girmesi taraftarı olmuřlardır⁸⁹. ABD kamuoyu genelinde Almanya'ya karşı tepkilerin doğmaya başlaması, Alman Dışışleri Bakanı Zimmerman'ın Meksika'ya gönderdiği telgrafın İngiliz haber alma servisleri tarafından ele geçirilip yayımlanmasıyla gerçekleşmiştir. Zira bu mektupla Zimmerman o günlerde sınır olayları nedeniyle ABD ile arasında anlaşmazlık bulunan Meksika'nın kendileri ile anlaşma yapması halinde savaş sonrasında, 1848 yılında kaybettiği toprakları (Texas, New Mexico ve Arizona) alabileceği taahhüdünde bulunmuştur. Bunun üzerine Başkan Wilson Mart ayı başında Amerikan ticaret gemilerine top taşıma iznini vermiştir. Yine Mart ayında Almanlar tarafından iki Amerikan ticaret gemisinin batırılması üzerine ABD sürdürdüğü izolasyonist politikayı terk etme kararı almış ve 6 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan etmiřtir⁹⁰. Savaş süresince ABD'de seferberlik ilan edilmiş ve 2 milyon askerden oluşan bir ordu oluşturulmuştur. İtilaf devletleri ise ABD'nin savaşa girmesiyle hem moral hem de ekonomik destek kazanmışlardır. Nitekim ABD savaşta Fransa'nın dört yılda harcadığı parayı bir buçuk yılda harcamış ve müttefiklerine cömertçe borç vermiştir. Almanya'nın 11 Kasım 1918'de ateşkes anlaşmasını imzalamaya, silahlarını teslim etmeye ve Ren'in sol kıyısını boşaltmaya razı olmasıyla savaş sona ermiřtir⁹¹.

⁸⁷ Potyemkin et al., “**Uluslararası İlişkiler...**”, op. cit., Cilt 2, s. 511.

⁸⁸ Ülman, op. cit., ss. 240-242.

⁸⁹ Sönmezoglu, op. cit., ss. 252-253.

⁹⁰ Ülman, op. cit., ss. 240-242.

⁹¹ Lefebvre, loc. cit.

Başkan Wilson ilhaksız ve tazminatsız bir barış talep etmiştir. Zira O'na göre ABD savaşa toprak kazanma amacıyla değil, Almanya'nın ABD dış ticaretine verdiği zararı önlemek amacıyla katılmıştır. Wilson'a göre savaşın nedenleri; savaştan önce ve savaş esnasında uygulanan gizli diplomasi ile imzalanan gizli anlaşmalarda, Avrupa'daki sınırların milliyetler ilkesine uymamasında, totaliter yönetim biçimlerinde ve uluslararası ticarete konulan kısıtlamalarda aranmalıydı. Bu savaşın bütün savaşları sona erdirecek savaş olması için; açık diplomasiye, milliyetler ilkesine, demokratik yönetimlere ve kısıtsız uluslararası ticarete dayanan yeni bir düzen kurulmalıydı. Tüm bunları sağlamak için de gerekirse ortak yaptırım ilkesiyle donatılmış uluslararası bir örgüt kurulması gerektiğini savunan Wilson bu düşüncelerini 1918 Ocak ayında 14 Nokta adı altında sıralamıştır⁹². Wilson'un 14 noktası her ne kadar idealizm esinli olsa da gizli diplomasinin son bulması, denizlerde ve ticarete tam bir serbestlik, silahsızlanma, halkların kendi kaderlerini tayin hakkı gibi maddeler aslında ABD'nin ekonomik çıkarlarını korumaya dönük olmasıyla eleştirilmiştir⁹³.

Paris ve Versailles'da yapılan barış konferanslarında hakemlik yapan Wilson, Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Wilson'a göre bu yeni kurum, yeni bir anlayışa yani kolektif bir güvenlik prensibine dayanacak, bu sayede eski güç dengesi yaklaşımları ortadan kalkacak ve barışçıl bir dünya düzeninin kurulmasına öncülük ederek savaşları imkânsız kılacaktır⁹⁴. Bu görüşlerini uluslararası topluma kabul ettirebilen Wilson, Versailles Anlaşması'nı tüm seferberlik çağrılarına rağmen kendi ülkesinde Senato'ya kabul ettirememiş, böylelikle ABD Milletler Cemiyeti dışında kalmıştır. Zira o dönemde Kongre'de çoğunlukta olan Cumhuriyetçiler ABD'nin Avrupa'da yeni çatışmalara sürüklenmesinden korkmuş ve Milletler Cemiyeti'nin Amerika kıtasındaki işlere karışmasını istememiştir. 1920 yılı sonunda Cumhuriyetçi aday Warren G. Harding, "normale dönüş" ve Milletler Cemiyeti'nin reddi temasıyla Başkan seçilmiştir⁹⁵. Böylelikle ABD Birinci Dünya Savaşı öncesi izlediği izolasyonizm politikasına geri dönmüş ve Avrupa ile siyasi ilişkilerini en alt düzeye indirmiştir. ABD bu dönemde Almanya'nın mağlubiyeti, İngiltere ve Fransa'nın da Avrupa sorunlarıyla uğraşmak zorunda kalmaları

---

⁹² Ülman, op. cit., ss. 242-243.

⁹³ Lefebvre, op. cit., s. 23.

⁹⁴ Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin...", op. cit., s. 63.

⁹⁵ Lefebvre, op. cit., p. 26.

sebebiyle geleneksel etki alanı olan Latin Amerika'da rakipsiz kalmıştır⁹⁶. Uluslararası politikada bu denli barışçıl ve idealist bir söylem edinen Wilson'ın her ne kadar ılımlı bir dış politika izlendiği öne sürülse de söz konusu olan şey Amerikan çıkarları olduğunda Wilson da dış politikada güç kullanmaktan vazgeçmemiştir. Wilson döneminde de Amerika kıtasındaki askeri müdahalelere devam edilmiş, ABD Birlikleri 1911-1933 yılları arasında Nikaragua'da, 1914-1917 arasında Meksika'da, 1914-1933 arasında Haiti'de, 1916-1924 arasında Santa Domingo'da kalmışlardır⁹⁷.

Görüşleriyle uluslararası ilişkiler okullarından idealizme öncülük edecek olan Wilson'ın önerdiği politikaların (genel silahsızlanma, uluslararası işbirliği ve uluslararasılık) başarısızlığa mahkûm olduğu iddia edilmiştir. Mutlak ve evrensel ilkeler olarak sunulan bu ilkelerin ilke olmadığı, belirli bir zamanda ulusal çıkarın gerektirdiği ulusal politikanın yansımaları olduğu ileri sürülmüştür⁹⁸. Nitekim ABD dış politikasında, ABD hükümetleri, amaçlarını dünya'ya bildirirken bunların gerçekleştirilmesi gereken "evrensel doğrular" olduklarını iddia etmişlerdir. Diğer devletlerin ulusal çıkar odaklı dış politikalar izlediği belirtilirken, ABD'nin sorumluluk duygusunun bilincinde olarak, dünya'nın geri kalanına yardım amaçlı hareket ettiği vurgulanmıştır. Wilson prensiplerinde ileri sürülen "self determinasyon hakkı" ve "devlet sınırlarının milliyet ve dil sınırlarıyla belirlenmesi" ilkesi pratikte uygulanması mümkün olmayan bir ilke olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Ayrıca savaş sonrasında giderek artan oranda uluslararası alanda tanımlanmaya başlayan dünya siyaseti ve milliyetçiliğin yaygınlaşması ile imparatorlukların çözülmeye başladığı; çok milletli imparatorlukların ortadan kalkması ile bu bölgelerde temsili demokrasinin yerine, diktatörlük ve karmaşanın hâkim olduğu iddia edilmiştir⁹⁹.

11. İki Savaş Arası Dönemde ABD

1914 yılında dünya'nın sayılı borçlu devletleri arasında yer alan ABD, 1920 yılına gelindiğinde alacaklı devlet konumuna gelmiş ve ekonomisinde üretim fazlası bunalımı baş göstermeye başlamıştır. Ülke içinde 1919'dan başlayarak grev ve suikastlar artış

⁹⁶ Sönmezoglu, op. cit., s. 254.

⁹⁷ Sümer, op. cit., ss. 126-127.; Lefebvre, op. cit., s. 20.

⁹⁸ Evans - Newnham, op. cit., ss. 295-296.

⁹⁹ İnci Özkan Kerestecioğlu, "Milliyetçilik, "Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens"ten Frankeştayn'ın Canavarına", **Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla**, der. H. Birsen Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 340-341.; Arı, "Uluslararası İlişkiler ve Dış ...", op. cit., s. 108.

göstermiştir. 1920 yılı sonunda Rusya’da Bolşeviklerin kesin zafer elde etmesi ise ABD’de antikomünist histerinin gelişmesine yol açmıştır. Bu dönemde ülkenin batısında ve güneyinde Püriten dincilik yükselmiştir. 1919-1923 yılları arasında ABD’de içki yasağı vardır ve 1925’te bir öğretim üyesi insanın maymundan geldiğini söylediği için mahkûm olmuştur (Dayton davası). 1915’te yeniden kurulan Ku Klux Klan ile beraber ırkçılık yeniden şiddetlenmiştir. 1921 ve 1924’te göçü sınırlamak için kotalar konmuştur. 1922’de McCumber tarifesi olarak bilinen korumacı tarife ile gümrük vergisi ortalama %38’e çıkarılmıştır¹⁰⁰.

Bu dönemde ABD ekonomisi elektrik, otomobil, havacılık, medya gibi birçok modern sanayi kolunda ilerleme göstermiştir. Taylorizm ve Fordlaşma gibi Amerikan üretim metotları tüm dünya’da model olarak alınmış ve 1929’da ABD üretimi 1913 yılı düzeyini %26 oranında geçmiştir. Ancak Ekim 1929’da New York borsasının çökmesi ile başlayan ekonomik kriz önce ABD’ye ve sonrasında tüm dünya’ya yayılmıştır. Kriz sonrasında ABD’de ticarethaneler, fabrikalar ve bankalar iflas etmiş ve kapanmış, 1929-1932 arasında ABD üretimi yarı yarıya azalmış ve işsizlik %25 oranına varmıştır. 1932’de Franklin Delano Roosevelt önceki yönetimlerin ekonomi politikalarını eleştirerek önerdiği “New Deal” programıyla Başkan seçilmiştir. Bu programda; devlet müdahalesiyle ekonominin eski işlerliğine kavuşturulması esas alınmıştır. Kriz sonrasında ABD’de ticarete içe kapanma gerçekleşmiş ve korumacılık yükselmiştir. 1930 yılında Hawley-Smoot tarifesi ile ABD ithalatında gümrük vergisi ortalama %59 a yükselmiştir¹⁰¹.

Kriz sonrasında uluslararası camiada da sarsıntılar yaşanmaya başlanmıştır. Krize giren Almanya borçlarını ödeyememiş ve 1931’deki Hoover Moratoryumu ile devletlerarası borçların ödenmesi askıya alınmıştır. 1932 yılında borçlu devletler ABD’ye olan borçlarını ödemeyi reddetmişlerdir. Bu olaydan sonra ABD daha fazla izolasyonist bir politikaya yönelmiştir. 1934-35’te ülkenin Birinci Dünya Savaşı’na girmesinin nedenlerini araştıran bir komisyon kurulmuştur. Komisyondan çıkan kararda, savaş döneminde Amerikan bankalarının ve işadamlarının Avrupa devletleri ile aşırı bir angajman haline girdikleri belirlenmiştir. 1934’te çıkan Johnson Yasası ile eski borçlarını ödemeyen devletlere borç verilmesi yasaklanmıştır. 1935-1937 arasında kabul edilen yasalarla savaş halindeki devletlere silah satışı yasaklanmış ve silah alan devletlere de peşin ödeme ve

---

¹⁰⁰ Lefebvre, loc. cit.

¹⁰¹ Ibid., s. 27.

nakliye zorunluluğu (clause cash and carry) getirilmiştir. Bu arada hızlanan Japon ve Alman milliyetçiliği ABD’de bir bilinçlenme yaratmıştır. Ancak Başkan Roosevelt, kendi kamuoyunun izolasyonist tavrı nedeniyle sadece söylevlerinde bu tehlikenin işaretlerinden bahsetmekle yetinmiş ve silahlanmayı hızlandırmıştır¹⁰².

12. İkinci Dünya Savaşı ve ABD

İkinci Dünya Savaşı başladığında Amerikan kamuoyu Birinci Dünya Savaşı’ndan farklı olarak Almanya’ya karşı bir tutum içinde olsa da bu karşıtlık savaşa girmeyi gerektirecek kadar etkili değildir. Hem Birinci Dünya Savaşı’nın kötü anıları hem de ABD’nin bu savaşa girmesine yol açan asıl unsurların (bazı silah fabrikalarının ve özel girişimcilerin) anlaşılmasıyla, Amerikan hükümeti tarafsızlık yasaları çıkarmış ve Avrupa politikasına kesinlikle karışmama ilkesini benimsemiştir. Savaşın başlangıcında Başkan Roosevelt ABD kamuoyundan tarafsız kalmasını istemiştir. Ancak savaş Almanya’nın lehine gelişme göstermeye başlayınca tarafsızlık yasalarında değişiklik yapma yoluna gidilmiştir¹⁰³.

Kasım 1939’da tarafsızlık yasaları yumuşatılarak Müttefiklere savaş malzemesi gönderilebilecek hale getirilmiştir. Böylelikle Amerikan gemisiyle taşınmaması koşuluyla tehlikeyi göze alan her devlet kendi gemisiyle savaş malzemelerini ülkesine götürmekte serbest bırakılmıştır. Bu değişikliklerle en çok İngiltere’nin rahatlatılması amaçlansa da 1940’da Fransa’nın düşmesiyle tehlikenin yaklaştığını sezen ABD sadece yasalarda yapılan değişikliklerin İngiltere’ye yardımcı olamadığını görmüş ve bu devlete para ve silah yardımı yapılması gerektiğine karar vermiştir. Kasım 1940’da ABD İngiltere’ye Atlantik’teki askeri üslerin boşaltılması karşılığında 50 destroyer vermiştir. Ayrıca ABD yeni bir deniz kuvvetleri silahlanma programı başlatmış ve zorunlu askerlik yasası çıkarmıştır. ABD’nin İngiltere’ye yardım etmesinin arkasında güvenliğini büyük ölçüde İngiliz deniz gücüne bağlamış olması, bu nedenle İngiltere’nin yenilgisine ya da Almanya ile anlaşmasına engel olmak isteği yatmaktadır¹⁰⁴.

Bu arada ABD kamuoyunda müdahaleciler ve izolasyonistler olmak üzere iki grup oluşmuştur. Roosevelt 1940 yılındaki Başkanlık seçiminden önce Amerikalılara çocuklarının hiçbir yabancı savaşa gönderilmeyeceğini taahhüt etmiştir. Tekrar seçildikten

¹⁰² Ibid., ss. 27-28.

¹⁰³ Sander, “**Siyasi Tarih: 1918...**”, op. cit., ss. 160-161.

¹⁰⁴ Lefebvre, op. cit., s. 30.; Sander, “**Siyasi Tarih: 1918...**”, op. cit., s. 161.

sonra ise ABD dış politikasında önemli bir değişiklik sayılabilecek olan Ödünç Verme ve Kiralama (Lend and Lease) Yasası'nı Kongreden geçirmiştir. ABD'deki dış yardım tarihinin, 11 Mart 1941 tarihli Ödünç Verme ve Kiralama Yasası ile Kongre'nin Başkan'a "*korunmasını Başkan'ın ABD'nin savunması için çok önemli saydığı herhangi bir devlete*" yiyecek maddeleri de dâhil, tüm savaş maddeleri ikmalinde bulunma yetkisinin vermesiyle başladığı söylenebilir. Savaşın bitimine kadar yürürlükte kalan yasa çerçevesinde 40 devlete toplam 49.1 milyar dolarlık yardım yapılmıştır. Yardımlardan en büyük payı 31 milyar dolarla İngiltere almıştır. Bunu 11 milyar dolar ile SSCB, 3 milyar dolar ile Fransa ve 1.5 milyar dolar ile Çin takip etmiştir¹⁰⁵. Bu yardım ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'ya yaptığı ve savaştan sonra faiziyle istediği yardımlardan farklıdır. Zira ABD bu kez, güvenliğini sağlamak isteyen her devlete her türlü yardımı geri ödenemeyeceğini bilerek yapmıştır¹⁰⁶.

1941 yazında Alman-Sovyet Savaşı'nın başlaması ve Japonya'nın Çin'ini işgal etmesi ABD'nin savaşa girmesini hızlandırmıştır. Roosevelt Amerikan deniz kuvvetlerini Atlantik ötesi ticareti engelleyen Alman denizaltılarına karşı savaşa sokmuştur. Diğer yandan Japonya'ya petrol ve hammadde ambargosu konmuş ve Japonya'nın 1931'den sonra girdiği tüm bölgelerden çekilmesi istenmiştir. Bu ambargo ile Japon dış ticaretinin 3/4'ü ve petrolünün 9/10'u kesilmiştir. Geri çekilmekten çok, yeniden silahlanmakta olan ABD'yi engellemek isteyen Japonya 7 Aralık 1941'de Pearl Harbor saldırısını gerçekleştirmiştir. Bu saldırı ile Pearl Harbor deniz ve hava üssünün yok edilerek ABD'ye ölümcül bir darbe indirilmesi planlanmıştır. Saldırı sırasında ABD'nin irili ufaklı 14 savaş gemisi batırılmış, 350 uçağı yok edilmiş ve 100'ü sivil olmak üzere 3600 kişi hayatını kaybetmiştir. Saldırıyla ABD'nin Pasifik Donanması ve hava filosunun büyük bir bölümü yok olmuş ancak ileride savaş gemilerini gölgede bırakacak ABD uçak gemilerinin dördü, saldırı sırasında açık denizde olmaları sebebi ile kurtulmuştur. Ayrıca Japonların Hawaii'deki büyük petrol depolarını yok etmeyi düşünmemeleri ve Pearl Harbor üssünü işgal etmemeleri ABD'nin lehine olmuştur. Saldırı haberinin yayılmasının ardından ABD'de ulusal dayanışma artmış ve 8 Aralık'ta Kongre'den savaşa girme kararı çıkmıştır. Birkaç gün sonrasında ise Almanya ve İtalya ABD'ye savaş ilan etmiştir¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Aydın, "**Ödünç Verme ve Kiralama ...**", op. cit., s. 411.

¹⁰⁶ Sander, "**Siyasi Tarih: 1918...**", op. cit., s. 162.

¹⁰⁷ Lefebvre, op. cit., p. 30; Sander, "**Siyasi Tarih: 1918...**", op. cit., s. 165.

Bundan sonra ABD’de müthiş bir insan ve sanayi seferberliği başlatılmıştır. Ülkede tarım, imalat, madencilik, ticaret, istihdam, yatırım, iletişim, eğitim ve kültür alanındaki tüm faaliyetler sıkı bir denetim altına alınmıştır. Ülke çapında önemli miktarda para toplanmış ve gemi, zırhlı araç ve uçak seri imalatı için büyük yeni fabrikalar kurulmuştur. Bu seferberlik sayesinde ABD savaş sanayisi 1939’da %1.4 kapasiteyle çalışırken bu oran 1944’te %41’e yükselmiştir. ABD savaş sanayisinin kalbini oluşturan Büyük Göller bölgesi eyaletleri Atlantik Cephesi’nin ihtiyacı olan silah ve mühimmatın %35’ini, Pasifik Cephesi’nin ihtiyacının %86’sını karşılayan devasa bir cephanelik haline gelmiştir. Ayrıca bir dizi yasa çıkarılarak yaklaşık 15.100.000 kişi silah altına alınmıştır. 1943 yılı sonlarına gelindiğinde, hemen hemen 65 milyon kişi silahlı kuvvetlerde ya da savaşla ilgili işlerde çalışmaktadır.¹⁰⁸.

ABD savaşta askeri açıdan önceliği Avrupa cephesine vermiş ve kıtanın yeniden ele geçirilerek, müttefiklerin ikmal edilmesi için 1942’de ilk olarak Kuzey Afrika’yı ele geçirmiştir. Sonrasında Amerikan birlikleri 1943 yazında İngilizler ile birlikte İtalya’ya çıkmış ve bu da Mussolini rejiminin çökmesine yol açmıştır¹⁰⁹. 6 Haziran 1944’de ABD, İngiliz ve Kanada ordu güçleri Kuzey Fransa’nın Normandiya kıyılarına çıkarma yapmışlardır. Çıkarma ile beraber yoğun çatışmalar yaşanmış ve Alman kuvvetleri kısırılmıştır. Müttefik Orduları Fransa üzerinden Almanya’ya hareket etmiş, 25 Ağustos’ta Paris kurtarılmıştır. Şubat ve Mart aylarında Almanya’da ilerleme kaydeden ordular 8 Mayıs 1945’te Alman kuvvetlerinin teslim olmasıyla zafere ulaşmışlardır¹¹⁰. 1943-1945 arasında ABD, Filipinler, Birmanya ve Yeni Gine’yi ele geçirse de Japonlar ancak atom bombasından sonra teslim olacaklardır.

Öte yandan savaş henüz devam etmekteyken bir araya gelen devletler savaş sonrası sistemi oluşturacak olan kurumlar hakkında uzlaşmaya varmak amacıyla toplantılar düzenlemişlerdir. 1 Ocak 1942’de ABD’nin savaşa girmesinden sonra 26 devlet Washington’da kabul edilen Birleşmiş Milletler Bildirisi ile “dünya’yı boyunduruk altına almaya çalışan vahşi ve acımasız güçlerle ortak mücadeleye katıldıklarını” ve bu mücadeleyi silah bırakmadan, ayrı bir barış girişiminde bulunmadan sonuna kadar götüreceklerini kabul etmişlerdir. 28 Kasım 1943’te Kahire’de bir araya gelen Roosevelt,

¹⁰⁸Dorel, op. cit., p. 16.; “**Amerikan Tarihi’nin...**”, loc. cit.

¹⁰⁹Lefebvre, op. cit., p. 32.; Dorel, op. cit., p. 16.

¹¹⁰“**Amerikan Tarihi’nin Ana...**”, loc. cit.

Churchill ve Stalin savaş sonrası için uluslararası bir örgütün kurulması konusunda anlaşmışlardır. Şubat 1945'te Yalta Konferansı'nda tekrar bir araya gelen liderler BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimi üyelere veto hakkı ilkesinin getirilmesi konusunda uzlaşmışlardır.

ABD, Temmuz 1945'teki Potsdam Konferansı başlamadan bir gün önce New Mexico'nun Alamogordo yakınlarında bir atom bombası denemesi yapmıştır. Müttefikler 26 Temmuz'da yayımladıkları Potsdam Bildirisi'nde Japonya'nın teslim olması halinde ülkenin imha edilmeyeceği ve halkın esaret altına alınmayacağına yönelik garantiler vermişlerdir. Ancak Başkan Truman, Japonlar'ın 3 Ağustos'a kadar teslim olmamaları gerekçesiyle bombanın kullanılmasını emretmiştir. Japonya'nın savaş endüstrisinin merkezini oluşturan kentlerden Hiroşima'ya 6 Ağustos'ta, Nagasaki'ye ise 8 Ağustos'ta birer atom bombası atılmıştır. Bombalar Hiroşima'da 140.000, Nagasaki'de 70.000 kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Bunun ardından Japonya 2 Eylül 1945'te resmen teslim olmuştur¹¹¹.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte ABD uluslararası sistemde süper güç konumuna yükselmiştir. Bundan sonra sistemde İngiltere'nin bıraktığı boşluğu dolduracak olan ABD, savaş sonrası uluslararası ekonomik sistemi düzenleyici kurumların oluşturulmasında liderlik yapacaktır.

---

¹¹¹ Lefebvre, op. cit., ss. 32-33.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE

ABD DIŞ YARDIM POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

ABD'nin sistemli bir dış yardım politikası izlemeye başladığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden, Soğuk Savaş'ın bitimine değin sürdürdüğü dış yardım politikalarının inceleneceği bu bölümde öncelikle, uluslararası sistemde ve ABD'de mevcut olan siyasi-ekonomik yapı incelenecektir. Bu kuramsal ve kısmen teorik çerçevenin ardından ise uluslararası sistemin ABD'nin dış yardım politikalarını yönlendirmesindeki rolü analiz edilecektir. Diğer bir deyişle, dış yardımların kurumsal anlamda gelişiminde ve diğer devletlerin dış yardım ilişkilerine angajesinde uluslararası sistemin etkisi ve sistemin dönüştürülmesinde ABD'nin oynadığı rol tartışılmaya çalışılacaktır.

1. Harry S. Truman Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1945-1953)

Çalışmanın önceki bölümünde incelendiği üzere, 1945 yılından önce ABD dış politikasında dış yardımların kullanılmasına rastlansa da yardımların diplomatik amaçlı kullanımı İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlamıştır¹. Savaş sonrası uluslararası ortamın en belirleyici özelliği olan iki kutupluluk, ABD dış yardım politikalarının da belirleyici özelliğini oluşturmuştur.

ABD'nin Moskova'daki danışmanlarından olan George Kennan 1946 yılında Washington'a gönderdiği uzun telgrafında SSCB ile kapitalist devletler arasındaki temel uyumsuzlukları belirtmiş ve ABD'nin SSCB'ye karşı harekete geçmesi gerekliliğini savunmuştur². Bu uzun telgraf daha sonra makale olarak ve Bay X rumuzu altında 1947 yılının Temmuz ayında Foreign Affairs dergisinde yayınlanmıştır. Kennan, SSCB'nin yayılcı eğilimlerine karşı uzun dönemli, katı ve ihtiyatlı bir "çevreleme stratejisi (containment strategy)"nin izlenmesi gerektiğini savunmuştur³. Kennan makalesinde bu çevrelemenin içeriğinin askeri ya da ekonomik olup olmadığını ve dünyanın hangi bölgelerinde ABD'nin hayati çıkarlarının olduğunu belirtmemiştir. Ancak Kennan'ın

---

¹ Carol Lancaster, **Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics**, The University of Chicago Press, USA, 2007, p. 63.

² James M. McCormick, **American Foreign Policy and American Values**, F.E. Peacock Publishers Inc., USA, 1985, p. 34.

³ Ibid., p. 37.

tavsiyelerini izleyen Kongre aynı ay içerisinde, Ulusal Güvenlik Yasası (National Security Act)'nı kabul ederek ABD'nin aktif bir dış politikaya yöneleceğini göstermiştir. Bu yasa ile Ulusal Güvenlik Konseyi (National Security Council-NSC), CIA (Merkezi Haber Alma Teşkilatı - Central Intelligence Agency) ve Savunma Bakanlığı (Department of Defense) kurulmuştur⁴. Bütün bu kurumlarla ABD, 40 yıldan fazla sürecek olan Soğuk Savaş dönemi boyunca temelini komünizm karşıtlığının oluşturduğu çevreleme politikasını dünyanın dört bir yanında uygulamıştır. Bu süreçte hem Cumhuriyetçi hem de Demokrat parti liderleri çevreleme stratejisini ve ABD'nin dünya liderliğini desteklemiştir.

Çevreleme politikası doğrultusunda Truman döneminde ABD dış yardım politikasında dört önemli olay rol oynamıştır. Bunlar Truman Doktrini, Marshall Planı, Dördüncü Nokta Programı (Point Four Program) ve Karşılıklı Güvenlik Yasası (Mutual Security Act)'dir.

1.1 Truman Doktrini

Truman Doktrini'nin ilan edilmesinin temelinde, ABD'nin artan Sovyet etkisinden duyduğu korku yatmaktadır. Nitekim 1947 yılının Şubat ayına gelindiğinde, İngiliz büyükelçi Lord Inverchapel, ABD Dışişleri Bakanlığı'na İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye'ye daha fazla ekonomik destekte bulunamayacağını, olası bir SSCB saldırısı halinde ABD'nin sorumluluk alması gerektiğini bildirmiştir⁵. Hâlihazırda SSCB'nin yayılcı politikalarından rahatsız olan ABD bunun üzerine SSCB'nin Türkiye'den boğazlar ve üs istekleri ile Yunanistan'da Kral'a karşı süren komünist gerilla hareketinin eklenmesiyle daha aktif bir dış politika izlemek zorunda kalmıştır. Zira ABD yetkililerine göre Yunanistan'ın komünist bir rejime kayması onun Kremlin'le olan siyasi bağlarını kuvvetlendirecek bu da tüm Batı Avrupa'nın SSCB etkisi altına girmesini kolaylaştıracaktı. Ayrıca SSCB'nin Türkiye ve İran üzerinde etkisini artırması bu devletin Akdeniz'e inmesine ve tüm Orta Doğu'da nüfuz alanını genişletmesine yol açacak bu da SSCB karşısında tek büyük güç olan ABD'nin elini zayıflatacaktır⁶.

Bu nedenle harekete geçen Başkan Truman 12 Mart 1947'de Kongre'de yaptığı ve daha sonraları Truman Doktrini olarak anılacak konuşmasında, ABD'nin komünizmin

---

⁴ Howard Jones, **Crucible of Power: A History of American Foreign Relations From 1897**, Second Edition, Rowman & Littlefield Publishers Inc., USA, 2008, p. 256.

⁵ Lancaster, loc. cit.

⁶ Jones, op. cit., p. 252.

yayılmamasının durdurulmasında etkin rol alması gerektiğini vurgulamıştır. Başkan, totaliter rejimlerin baskısı ve tehdidi altındaki özgür uluslara yardım etmenin ABD'nin görevi olduğunu belirterek, Yunanistan ve Türkiye'yi komünizmin yıkıcı etkilerinden korumak üzere toplam 400 milyon dolarlık büyük bir askeri ve ekonomik yardım programını duyurmuştur⁷. Böyle büyük bütçeli bir yardıma karşı ülke içerisinde muhalif sesler yükselmiş, ancak Truman yönetimi ülke içinde izlediği anti-komünist propagandalarla Amerikan kamuoyunu ve Kongre'yi ikna etmiştir. Nitekim planın açıklanmasından iki ay sonra Dışişleri Bakanı Müsteşarı Dean Acheson, yardımın, sadece siyasal ve iktisadi rejiminin ABD tarafından uygun bulunduğu ülkelere yapılacağını söyleyerek, her halükârda Amerikan çıkarlarının korunacağını vurgulamıştır⁸. Mayıs 1947'de Kongre'nin onayından geçen yardımlar Ağustos'ta ülkelere gönderilmeye başlanmıştır. Bu yardımların 300 milyon doları ağırlıklı olarak askeri yardım olmak üzere Yunanistan'a, 100 milyon doları ise Türkiye'ye gönderilmiştir⁹. Plan dâhilinde bu devletlerin sivil ve askeri personelleri ABD'de eğitime tabi tutulmuş, ABD'den de bu devletlere uzmanlar gönderilmiştir. ABD Truman Doktrini ile SSCB'yi çevreleme deneyiminin ilkinde başarılı olmuştur. ABD'nin sağladığı silahlarla güçlenen Yunan ordusu Yunanistan'daki Komünist gerilla hareketini 1949 yılında tamamen bastırılmış, Türkiye'de ise ordu ABD yardımlarıyla güçlendirilmiştir.

Özetle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin dış yardım politikalarına yönelmesinde¹⁰;

- *Uluslararası sistemde siyasi ve ekonomik anlamda İngiltere'nin yerini almak zorunda olması,*
- *Serbest piyasa normlarını yerleştirme isteği,*
- *Uluslararası komünizmin yayılmasını engelleme isteği gibi faktörler rol oynamıştır.*

Truman Doktrini ABD dış politikasında önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardımlar ABD resmi dış yardım politikasının başlangıcı olarak da görülmektedir. Bundan sonra ABD 1940'ların sonundan 1950'lerin ortasına kadar geçen dönemde çevreleme politikasının unsurları

---

⁷ Ibid., p. 254.

⁸ Server Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası: 20. Yüzyıl: Yeni Bir Dünyanın Arayışında?**, Cilt 6, Adam Yayınları, İstanbul, 1999, s. 292.

⁹ Sander, "**Siyasi Tarih: 1918-1994**", op. cit., s. 259.

¹⁰ Katherine A. S. Sibley, "Foreign Aid", **Encyclopedia of American Foreign Policy**, Second Edition, ed. Louise B. Ketz, Charles Scribner's Sons - Gale Group, USA, 2002, p. 95.

olarak ekonomik ve askeri yardımları kullanacaktır. Bu zaman diliminde öne çıkan dış yardım programları sırasıyla Marshall Planı, Point Four (Dördüncü Nokta) Programı ve Mutual Security Concept (Karşılıklı Güvenlik Konsepti)'dir¹¹.

1.2 Marshall Planı

İkinci Dünya Savaşı'ndan ekonomileri yıkılmış halde çıkan Avrupa devletleri 1947'ye kadar ABD'den toplam 9 milyar dolar yardım aldıkları halde kayda değer bir iyileşme gösterememişlerdir. Bunun üzerine 1947 yılının son derece sert geçen kışı eklenince Avrupa tüm kaynaklarda kıtlıkla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum Avrupa ekonomilerini derinden sarsmıştır. Bunun üzerine ABD toplam ihracatının büyük bir bölümünü gerçekleştirdiği Avrupa'ya yardım etmeye karar vermiştir. Dünya ekonomisinin normal işleyişine dönmesi için ABD'nin her şeyi yapabileceğini ifade eden Dışişleri Bakanı George Marshall, Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmayla resmi adı Avrupa İmar Programı (European Recovery Program) olan ancak daha sonraları kendi soyadıyla anılacak planı ilan etmiştir. Marshall konuşmasında Avrupa'daki durumun vahimliğinden bahsedip, ABD'nin refahının Avrupa'da büyüyen bir ekonomiye bağlı olduğunun altını çizmiştir¹². Bu nedenle ABD'nin Avrupa'ya yardımda istekli olduğunu ancak inisiyatifin yine Avrupa içerisinden gelmesi gerektiğini söyleyerek Avrupa devletlerine çağrıda bulunmuştur. Çağrısına SSCB'yi de dâhil eden Marshall Avrupa devletlerinin, Avrupa'nın bir bütün olarak iyileşmesini sağlamak amacıyla işbirliğine gitmesi gerektiğinin özellikle altını çizmiştir.

Marshall Planı, üç farklı noktayla önceki yardım girişimlerinden ayrılmıştır. Birincisi, planda Truman Doktrini'nden farklı olarak, ekonomik iyileşme üzerine vurgu yapılmıştır. Yeni politika, açlık, yoksulluk ve kaosla mücadeleye yönlendirilmiştir. Herhangi bir askeri yardım söz konusu edilmemiştir. İkincisi, ulusal düzeyden, bölgesel düzeye (tüm Avrupa kıtası) çıkılmıştır. Tek tek ülkeler değil, bir bölge söz konusu edilmiştir. Daha önce Türkiye ve Yunanistan örneğinde görüldüğü gibi tek tek ülkelerle yardım ilişkisine giren ABD bu politikasını değiştirmiştir. Öneride dikkati çeken son nokta ise bu girişimi engellemeye kalkışacak olan hükümetler, siyasal partiler ya da grupların

---

¹¹ McCormick, op. cit., p. 41.

¹² Sümer, op. cit., s. 128.

ABD'nin direnişiiyle karşılaşacağıının ifade edilmiş olmasıdır. Bu sözler SSCB'ye ve Batı Avrupa'daki komünist partilere yönelik açık bir ihtar oluşturmıştır¹³.

Marshall Planı Avrupa'da İngiltere, Fransa ve İtalya'da coşkuyla karşılanmış ancak SSCB ve Doğu Avrupa devletleri tarafından reddedilmiştir. SSCB'ye yardım davetiyle ABD, şüphesiz büyük bir politik risk almıştır. Kennan'a göre SSCB'nin ABD yardımını kabul etmesi mümkün olamazdı çünkü bu planla ABD, yardım alan devletin ekonomik planlamasına dâhil olarak, yardım ihtiyacını sorgulamak amacıyla tüm hükümet verilerini inceleme yetkisine sahip olmaktadır. Şüphesiz, Moskova hükümeti daveti kabul etmiş olsaydı ve Kongre SSCB'ye bu yardımı vermeyi reddetmiş olsaydı ABD ciddi bir propaganda zafiyetine düşmüş olurdu. Ancak Stalin'in plana dâhil olmayı reddetmesiyle ABD rahatlamış ve Avrupa'da çevrelemeyi başlatan bir planın temelini atmıştır¹⁴.

Marshall'ın davetine yanıt olarak 1947 Haziran'ında Paris'te toplanan Avrupa devletleri Avrupa'nın ihtiyaçlarını belirlemiş ve bir rapor halinde ABD'ye sunmuşlardır¹⁵. Marshall Planı çerçevesinde tahsis edilen yardımların dağılımı için, ABD bünyesinde Ekonomik İşbirliği İdaresi (Economic Cooperation Administration-ECA) kurulmuştur. ECA bir kamu kuruluşu niteliği taşımayan, özel sektör yetkililerinden oluşan ve danışma komiteleri yoluyla özel sektör gruplarıyla ilişkilendirilen bir bağımsız ajanstır. Avrupa ülkeleri de 16 Nisan 1948'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (Organization of European Economic Cooperation, OEEC)'nü kurmuşlardır. Bu örgüt ileriki tarihlerde, kamu ve özel sektör temsilcilerinin işbirliği yaparak, ulusal para ve maliye politikalarını düzenleyecekleri, Avrupa'nın istikrarı ve bütünleşmesi için çalışacakları OECD'ye dönüşecektir¹⁶.

Avrupa'da gelişen olaylar, ABD'de Marshall Planı'nın kabul edilmesinde büyük rol oynamıştır. 1948'de Çekoslovakya'da komünistlerin iktidara gelmesi, İtalya'da yapılacak seçimleri komünistlerin kazanmasının uzak bir ihtimal olarak görünmemesi gibi gelişmeler, Kongre üyelerinin çoğunun planı desteklemesine yol açmıştır. Senato, 20 Mart 1948'de 69'a 17; Temsilciler Meclisi ise 31 Mart'ta 329'a karşı 74 oy ile tasarıyı kabul

---

¹³ Çağrı Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", **AÜSBF Dergisi**, Cilt LI, 1-4, 1996, <http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dergi/?cilt=5>, ss. 278-279, (e.t. 23.08.2010).

¹⁴ Jones, op. cit., p. 259.

¹⁵ Pelin Güney, "Marshall Planı: Avrupa Birliği'nin İnşasında Amerikan Harcı", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt. 5, No. 3, Bahar 2006, s. 110.

¹⁶ Erhan, "Ortaya Çıkışı ve...", op. cit., ss. 283-284.

ederek yasalaştırmıştır. Başkan Truman da İtalya seçimlerinin hemen öncesinde, 3 Nisan 1948'de yasaı onaylayarak yürürlüğe sokmuştur¹⁷.

ABD'de 3 Nisan 1948'de kabul edilen Dış Yardım Yasası (Foreign Assistance Act of 1948)nin 1. maddesinde Avrupa İmar Programı tanımlamıştır¹⁸. 1948-1952 yılları arasında Marshall yardımları ile ABD'den Avrupa'ya 13.15 milyon dolar aktarılmıştır¹⁹. Yardımlar hükümetten hükümete olmak üzere yapılmış ve çok büyük bir bölümü hibe geri kalanı krediler şeklinde yapılandırılmıştır²⁰. Bu devletler aynı zamanda yaklaşık 3 milyar dolar düzeyinde de DB kredisinden faydalanmışlardır²¹. Tablo 3'te yardımları alan ülkelerin dağılımları, Şekil 4'te ise verilen yardımların dağılımı görülmektedir.

İngiltere	3,189.9
Fransa	2,713.6
İtalya	1,508.8
Batı Almanya	1,390.6
Hollanda	1,083.5
Yunanistan	706.7
Avusturya	677.8
Belçika/Lüksemburg	559.3
Danimarka	273.0
Norveç	255.3
Türkiye	225.1
İrlanda	147.5
İsveç	107.3
Portekiz	51.2
İzlanda	29.3

Tablo 3. Avrupa İmar Programı (milyon dolar)

(Kaynak: United States Information Agency, Aktaran: Rhonda L. Callaway - Elizabeth G. Matthews, **Strategic US Foreign Assistance: The Battle Between Human Rights and National Security**, Ashgate Publishing Limited, Great Britain, 2008, p. 38.)

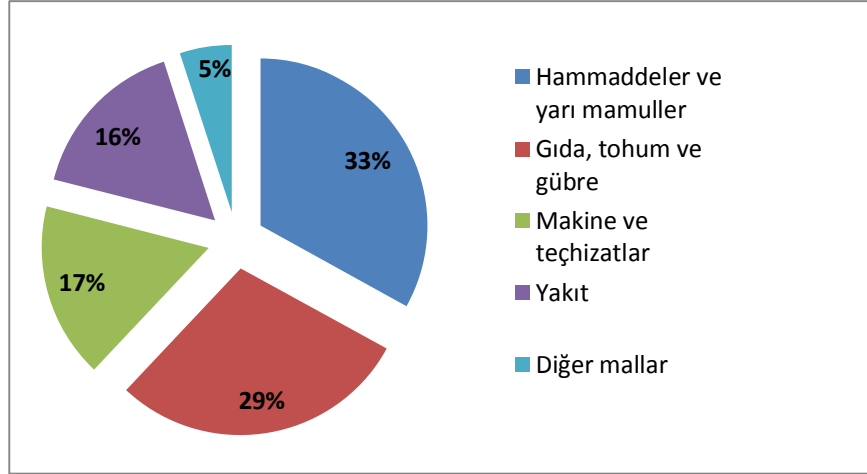
¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ruth Logue, **History of the US Foreign Aid Since the Second World War (Report Submitted to Federal Reserve Board)**, 24 April 1961, pp. 18-19.

¹⁹ Ibid., p. 21.

²⁰ Thomas C. Schelling, "The Marshall Plan: A Model for What?", **The Marshall Plan Today: Model and Metaphor**, editors: John Agnew,-J. Nicholas Entrikin, Routledge, Great Britain, 2004, p. 235.

²¹ J. M. Roberts, **Yirminci Yüzyıl Tarihi**, çev. Sinem Gül, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 529.

Şekil 4. Marshall Yardımları'nın Dağılımı²²

(Ruth Logue, **History of the US Foreign Aid Since the Second World War**, Report Submitted to Federal Reserve Board, 24 April 1961, pp. 18-19)

ABD'nin sağladığı dolar kredileri ile Avrupa hükümetleri ithal malları satın alarak bu malları yeniden kendi vatandaşlarına satmışlardır. Tüketiciler ödemeleri kendi ulusal paraları üzerinden yaptıkları için, hükümetler dolar dışı birikim elde edebilmişlerdir. Ayrıca ABD yardımı, ödemeler dengesini düzenleyerek ve önemli mallardaki darboğazları kaldırarak Avrupa ekonomilerinin kendi sermayelerini 1930'lu yılların deflasyonist yarışına girmeden özgürce oluşturmalarını sağlamıştır²³.

Marshall Planı'ndan faydalanan ülkelerde 1948-1952 yılları arasında sanayi üretimi %40²⁴, ulusal gelirler ise %15 ile %25 arasında artmıştır²⁵. Sağlanan yardımların %33'ünü hammaddeler ve yarı mamuller, %29'unu gıda, tohum ve gübre, %17'sini makine ve teçhizatlar, %16'sını yakıt ve geri kalan %5'ini de diğer mallar oluşturmuştur²⁶. Ancak bu yardımların ABD'ye siyasi ve ekonomik anlamda çok daha fazla faydası olmuştur.

ABD, Marshall Planı'nda daha çok insani kaygılara vurgu yapmış olsa da Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan yardımlarda olduğu gibi bu planın oluşturulmasında da siyasi ve ekonomik kaygılar öncelikli rol oynamıştır. Nitekim Lancaster'e göre ne sadece insani ne de ticari kaygılar Kongre'nin Marshall Planı ve Türkiye ve Yunanistan'a yardım

²² Logue, loc. cit.

²³ Güney, loc. cit.

²⁴ Jerry W. Markham, **A Financial History of the United States: From J.P. Morgan to the Institutional Investor (1900–1970)**, Vol. 2, M. E. Sharpe Inc., USA, 2002, pp. 277-278.

²⁵ Sinan Sönmez, **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s. 89.

²⁶ Logue, loc. cit.

gibi büyük yardım programlarını onaylamasına yetmeyecektir. Kongre'yi bu denli hızlı davranarak dış yardım alanında yeniliklere yönelten en büyük etken Soğuk Savaş'ın başında ABD'nin güvenliğine yönelik tehditlerin varlığıdır. Kongre bu sebeple dış yardım alanında ciddi değişimlere yönelmeye başlamıştır²⁷.

Plan ABD'de ülke içinde başta çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Muhafazakârlar dış yardımların bu denli hızlı ve radikal bir şekilde artmasını, özel yatırımlar ve denizaşırı ticari faaliyetler için tehlikeli bulduklarını beyan etmişlerdir. İş dünyasının yenilikçi kesimi ise planın, Avrupa'nın iş ve emek dünyasının yenilenmesi ve modernize edilmesi için önemli bir fırsat olduğunu savunarak, planın kabul edilmesi için lobi yapmışlardır. Özetle Amerikan firmalarının kârlı ihracat anlaşmalarından ve 13 milyar dolarlık ekonomik yardımın genişleteceği ticaret hacminden faydalanacakları düşünülmüştür²⁸.

Nitekim iş dünyasında birçok kişi Soğuk Savaş'ın çerçevesini çizdiği Avrupa yardımlarının faydasını görmüştür. Amerikan şirketlerinin Avrupa yatırımları 1947-1950 yılları arasında, madencilik sektöründe %38, sanayi ürünlerinde %58, petrol ürünlerinde %143 artmıştır. Marshall Planı ABD ekonomisini durgunluktan kurtarmıştır. 1955'de İngiltere'deki ayakkabı fabrikalarının %60'ı; bebek maması, renkli ve siyah beyaz film, nişasta, dikiş makinesi, daktilo fabrikalarının %80'i; kahvaltılık malzeme, hesap makinesi, sigara, patates cipsi, jilet, buji fabrikalarının %65'i; otomobil, süt, kozmetik ürünleri, ilaç, traktör, petrol ürünleri, elektrikli ev aletleri fabrikalarının %50'si; lastik, sabun, deterjan, baskı makinesi fabrikalarının %45'i; Amerikan sermayesinin yönetimindedir. Aynı tablo diğer Avrupa ülkelerinde de geçerli olmuştur. Avrupa, Amerikan sermayesi için neredeyse 19. yüzyıl ortalarındaki Uzak Batı haline gelmiştir. Yardımlar sonucunda, Amerikan şirketlerinin, 1929-1940 döneminde % 1.5 artan Avrupa yatırımları 1947-1950 yılları arasında, madencilik sektöründe %38, sanayi ürünlerinde %58, petrol ürünlerinde %143 artmıştır²⁹.

ABD, Marshall Planı ile sağlanan kredilerin kullanımına dair birçok şart getirmiştir. Bunlar; kaynakların donanım malları yatırımında kullanılması, dış ticarete serbestleşmeye gidilmesi, dış ödemeler bilançosunda dengenin sağlanması, denk bütçe ilkesine uyulması

²⁷Lancaster, op. cit., p. 64; Güney, op. cit., s. 109.

²⁸ Jacqueline McGlade, "Confronting the Marshall Plan: US Business and European Recovery", **The Marshall Plan Today: Model and Metaphor**, editors: John Agnew - J. Nicholas Entrikin, Routledge, Great Britain, 2004, pp. 171-177.

²⁹ Erhan, "**Ortaya Çıkışı ve...**", op. cit., s. 284.

ve ABD'nin hammadde kaynaklarına serbestçe ulaşması vb. koşullardır. Bu planla ilgili devletlerde ekonomi canlanmış ve ulusal gelirler artmıştır, ancak bu yardımların ABD'ye siyasi ve ekonomik anlamda çok daha fazla faydası dokunmuştur. Savaş sırasında kendi toprakları üzerinde savaşmayan ABD, silah ve askeri araç-gereç imalat sektörüne dayalı hızlı bir birikim sürecinden faydalanmıştır. Bu anlamda savaş sırasında ABD'de hızla bir sermaye birikimi gerçekleşmiştir. Marshall Planı ile ABD'deki birikimin bir bölümü Avrupa'ya aktarılmış, böylece hem aşırı sermaye birikiminin yol açacağı olumsuz etkiler giderilmiş hem de Avrupa'nın yeniden inşası ile geniş bir pazara ulaşılmıştır. Tüm bunlar için de Avrupa'daki koruyucu duvarların yıkılması gerekmiştir. Bu nedenle Marshall Planı'nın öne sürdüğü koşullar arasında dış ticarete serbestlik ve ABD'nin hammadde kaynaklarına serbestçe ulaşması yer almıştır. Bu plan süresince, ABD'nin sağladığı mali kaynaklardan yararlanan devletler ihtiyaç duydukları sanayi ürünlerinin %60'ını, tarımsal ürünlerin de %78'ini ABD'den ithal etmişlerdir³⁰. Ayrıca katılımcı ülkelere, yardım programındaki malların yarısının Amerikan gemileri ile taşınması zorunluluğu getirilmiştir³¹. Yine Marshall Planı'nın uluslararası bir ajans tarafından değil de sadece ABD tarafından yürütülmesi ABD'nin çıkarlarını sağlama amaçlıdır.

Marshall Planı ekonomik yönlerinin yanı sıra siyasi olarak da etkili olmuştur. Avrupa devletleri komünizm etkisi altına girmekten kurtarılmıştır. Zira büyük ekonomik sıkıntıların yaşandığı o dönemde Fransa'da Bakanlar Kurulu'nda komünistler vardır, İtalya ise çok daha istikrarsız görünmektedir. İtalya'ya ilk yardım gemilerinin ulaşmasıyla, siyasal propagandasını komünizm karşıtlığına ve Marshall yardımlarına dayandıran Hıristiyan Demokrat Parti seçimi kazanmıştır. Başbakan Alcide de Gasperi'ye göre Marshall yardımları İtalya'nın umudu olmuştur. Kampanyasını Marshall ve Amerikan karşıtlığına dayandıran komünist lider Palmiro Togliatti ise tahmin edilenden çok daha az oy toplayabilmiştir. Fransa'da ise komünistler, Planla gelen kaostan kurtulma havası içinde, 1947-1952 döneminde hükümetten dışlanmışlardır. Liberal ve ılımlı sol eğilimler, sağ kanat partileriyle işbirliği yaparak sağlam koalisyonlar kurmuşlardır. Bir anlamda Avrupa'ya yapılan ekonomik yardım, Truman Doktrini ile sağlanan askeri yardımın, ekonomik ve siyasi alanlardaki tamamlayıcısı olmuştur. Planla komünist tehlike önlenmiş

---

³⁰ Sönmez, op. cit., ss. 89-90.

³¹ Logue, op. cit., p. 19.

ve Batı Almanya'yı da içeren bütünleşik bir ticaret bloğu oluşturularak, kapitalizm ve serbest piyasa ilkelerinin yayılması sağlanmıştır³².

Marshall yardımının başarısı o denli göz alıcıdır ki günümüze kadar geçen süreçte her türlü yardım çağrısında yeni bir Marshall Planı'nın gerekliliği vurgulanır hale gelmiştir. ABD'nin Avrupa'nın bütünleşmesinde öncü rol oynadığı söylenir. Bu doğrudur ancak ABD'nin o dönemki ekonomik çıkarları birleşik-bütünleşik bir Avrupa pazarından geçtiği için bu durum desteklenmiştir. Zira sınırlar ve ticari engellemeler olmaksızın serbestleşecek bir dünya piyasası en çok ABD piyasalarını, yatırımcılarını ve tüccarlarını rahatlatmıştır³³. Ayrıca ABD'nin Avrupa'nın yeniden yapılanmasında oynadığı rol bir dereceye kadar abartılmış da olabilir. ABD, Marshall yardımları ile çok büyük miktarlarda ekonomik yardımda bulunsa da Avrupa'da var olan endüstriyel potansiyel de Avrupa'nın tekrar ayağa kalkmasında etkili olmuştur. Zira ABD sonraki yıllarda dünyanın diğer bölgelerindeki az gelişmiş ülkelere yine büyük miktarda yardım yönlendirse de tatmin edici sonuçlar elde edilmemiştir³⁴.

1.3 Dördüncü Nokta Programı (Point Four Program)

Truman yönetimince ortaya konan üçüncü dış yardım planı Dördüncü Nokta (Point Four) Programı'dır. Marshall Planı'nın Avrupa'nın ekonomik iyileşmesinde başarılı olduğu görülünce 20 Ocak 1949'da Truman dünyanın geri kalanına yönlendirilmek üzere yeni bir yardım programını ilan etmiştir. Başkan, 4 temel nokta ile açıkladığı dış yardım programında şu öncelikleri vurgulamıştır³⁵;

- BM'ye destek olunması,
- dünyanın ekonomik olarak iyileşmesi için organize edilecek ABD yardım programlarının devamının sağlanması,
- Özgür ülkelere olası saldırılara karşı destek verilmesi,
- ABD'nin teknik ve endüstriyel birikiminden dünyanın diğer geri kalmış ülkelerinin yararlandırılması.

Programın adı Başkan'ın ABD politikası için önerdiği rotada dördüncü önemli noktayı oluşturmasından gelmektedir. Truman konuşmasında ülkesinin bilimsel üstünlüklerinden ve endüstriyel birikiminden gelişmekte olan ülkelerin

³² James T. Patterson, **Grand Expectations: The United States, 1945-1974**, Oxford University Press Inc., USA, 1996. pp. 130-131.; Erhan, "Ortaya Çıkışı ve...", op. cit., s. 285.

³³ Güney, op. cit., ss. 111-113.

³⁴ Patterson, op. cit., pp. 132-133.

³⁵ Sibley, loc. cit.

faydalanabileceğini, böylece gelişme sağlayarak sanayileşmiş ülkeler seviyesine ulaşabileceklerini söylemiştir. Bir teknik yardım programı olan Point Four, kalkınma amaçlı yardım programlarının ilki olarak görülebilir³⁶.

Truman, programı duyurduktan yaklaşık 6 ay sonra 45 milyon dolarlık yardım için Kongre'den onay istemiştir. Kongre Mayıs 1950'de Uluslararası Kalkınma Yasası (Act for International Development)'nı programı kabul ederek, ilk yıl için programa 29.9 milyon dolar tahsis etmiştir. 1952 ve 1953'te Teknik İşbirliği İdaresi (Technical Cooperation Administration) 300 milyon dolardan fazla bir tutarı teknik yardımlar için almıştır³⁷. 1954'te program Dış Etkinlikler Yönetimi (Foreign Operations Administration) kurumu tarafından yönetilmeye başlanmış ve bütçesi 400 milyona ulaşmıştır. Program dâhilinde yüzlerce teknisyen, birçok gelişmekte olan ülkeyi ziyaret etmiş, bu ülkelerden gelen binlerce öğrenci de ABD'de eğitim görmüştür. Marshall Planı gibi Dördüncü Nokta Programı da BM tarafından değil, ABD tarafından yönetilmiştir. Bu durum programın esasen Amerikan çıkarlarına hizmet ettiği iddiasıyla eleştirilmesine sebep olmuştur. Ayrıca ABD'nin bu programla daha ziyade kendinden önceki sömürgeci güçlerin eski sömürgelerine yönlendiği iddia edilmiştir. Teknik yardım adı altında henüz bağımsızlığını kazanmış ancak halen sömürgecilik döneminin izlerini taşıyan ülkelere giren ABD'nin, ticaret yönünden bâkir olan bu bölgelerde yatırımcısının olanaklarını artırmaya çalıştığı iddia edilmiştir.

Point Four programı iki temel üzerinde ilerlemiştir; gelişmekte olan ülkelerde teknik yardımların artırılması ve dış yatırımların teşviki. Program ile dünyanın geri kalmış bölgelerinde Amerikan yatırımlarının artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Bundan sonra Amerikan sermayesi özellikle petrol, maden, kimya ve kauçuk sanayilerine yönelmiştir. Bu sanayiler en çok Kanada'da, Latin Amerika'da, Brezilya'da, Karayipler'de ve Avrupalıların Afrika'da ve Orta Doğu'daki topraklarında yayılmaktaydı. ABD, dünya petrol rezervlerinin 2/3'ünün yer aldığı Orta Doğu'da Amerikan şirketlerine yardımcı olmuş, Standart Oil, Socony Vacuum ve Aramco gibi şirketler; Irak, İran, Kuveyt, Mısır ve Suudi Arabistan'da İngilizleri saf dışı etmeye çalışmışlardır³⁸.

³⁶ McCormick, op. cit., pp. 42-43; Lancaster, op. cit. pp. 64-65.

³⁷ Michael Wala, "Point Four", **Gale Dictionary of American History**, Vol. 06, ed. Stanley I. Kutler, Third Edition, Charles Scribner's Sons - Gale Group, USA, p. 381.

³⁸ Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası: 20. Yüzyıl: Yeni Bir Dünyanın Arayışında**, Cilt 6, s. 304.

Program altında gönderilen teknik yardımlar Liberya, Etiyopya, Eritre, Libya, Mısır, Suudi Arabistan, Lübnan, Irak, İsrail ve İran gibi ülkelere yönlendirilmiştir. 1950'lerin sonuna kadar Latin Amerika ülkeleri teknik yardımlardan yararlandırılmamışlardır. Buna karşın ABD komünist tehdit algıladığı çeşitli Latin Amerika ülkelerine askeri destekte bulunmaktan çekinmemiştir³⁹.

Point Four programı Marshall Yardımı gibi ekonomik ve politik motivasyonlara sahip olduğu halde Kongre'den hiçbir zaman yeterince kaynak alamamıştır. Bu küresel yardım stratejisi kısa zamanda yerini daha politik bir bakış açısına sahip olan Karşılıklı Güvenlik Konsepti (Mutual Security Concept)'ne bırakmıştır⁴⁰.

1.4 Karşılıklı Güvenlik Konsepti (Mutual Security Concept)

1940'lar biterken gerçekleşen iki olay, ABD dış yardım politikalarında önemli bir dönüşüm yaşanmasına sebep olmuştur. Bu olaylar 1949'da Çin'de gerçekleşen komünist devrim ve Haziran 1950'de Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi işgal etmesidir. Komünizmin bu kazanımları, Amerikan dış yardımlarının içeriğinin değişmesinde ve coğrafi olarak farklı alanlara yayılmasında etkili olmuştur⁴¹. Bu tarihten sonra komünist askeri yayılmacılığa karşı direniş ABD dış politikasının birincil önceliği olmuştur. Bu nedenle, dış yardım programlarının savunma çabalarını destekleyecek şekilde değiştirilmesi ve düzenlenmesi gerekmiştir⁴².

1949'da NATO'nun kurulmasıyla, Batı Avrupa'da ABD'nin liderliğinde bir askeri blok oluşturulmuştur. Ancak 1949'da Çin'de gerçekleşen komünist devrim ve SSCB'nin atom bombası denemesi gibi gelişmeler Truman'ın konuşmasında 3. nokta olarak vurguladığı özgür uluslara desteğin pratiğe dökülmesine yardımcı olmuştur. ABD'de Ekim 1949'da Karşılıklı Savunma Yasası Yardımı (Mutual Defense Assistance Act of 1949) kabul edilmiştir.⁴³

---

³⁹ Sibley, op. cit., p. 96.

⁴⁰ McCormick, op. cit., p. 43.

⁴¹ Lancaster, op. cit., p. 65.

⁴² Logue, op. cit., p. 30.

⁴³ Sibley, loc. cit.

Bu yasa NATO'ya üye olan bazı ülkelere askeri yardım sağlamak üzere çıkarılmıştır. Aynen Marshall Planı'nda olduğu gibi bu askeri yardımlar da ABD ile yardımı alan ülkeler arasında ikili anlaşmalarla düzenlenmiştir. Karşılıklı Savunma Yasası altında 1.314 milyar dolarlık bir bütçe ile oluşturulan askeri yardımların 1 milyon doları NATO ülkelerine, 211.4 milyon dolarlık kısmı Türkiye ve Yunanistan'a, 27.6 milyon doları İran, Filipinler ve Güney Kore'ye, 75 milyon dolarlık kısmı da Çin "genel bölge"sine tahsis edilmiştir⁴⁴. Görüldüğü üzere askeri yardım alan bu ülkeler SSCB'ye ve Çin'e komşu olan ülkelerdir.

1950 yılında Kore Savaşı'nın başlamasıyla, ABD'nin savunma harcamaları artmıştır. Bu sebeple Avrupa'ya yönelik ekonomik yardımlar, askeri yardımlara dönüştürülmüş ve NATO çerçevesinde verilmeye başlanmıştır. Komünizm tehlikesine karşı hür dünyanın koruyucusu olarak ABD, dost devletlere Karşılıklı Savunma Yasası'na uygun bir şekilde, ekonomik yardımlardan çok askeri ortak güvenlik ve savunma yardımları yapmaya başlamıştır⁴⁵.

Truman tarafından resmi olarak 30 Eylül 1950'de imzalanan Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu (A Report to the National Security Council – NSC 68) ile ABD'nin gelecek 20 yıl boyunca sürdüreceği dış politika stratejileri kabul edilmiştir. Bundan sonra yoğun bir silahlanma ve ABD birliklerinin SSCB çevresinde konuşlandırılması başlamıştır. 1950'li yıllarda Avrupa'daki ABD askerlerinin sayısı 400.000'i geçmiştir⁴⁶.

NSC-68 belgesi Amerikan kamuoyunun komünizme karşı örgütlenmesine yaptığı vurguyla diğer çevreleme politikası unsurlarından ayrılmaktadır. Bu belgede iki konuya vurgu yapılmıştır; ABD'nin askeri ve manevi kapasitesinin artırılması. Belgede Amerikan savunma harcamaları SSCB ile karşılaştırılmış ve SSCB'nin milli gelirinin %13'ünü, buna karşılık ABD'nin ise milli gelirinin sadece %6-7 sini savunmaya ayırdığı belirtilmiştir. Sonuç bölümünde ABD'nin Sovyet tehdidini karşılamak üzere bir an önce politik, ekonomik ve askeri gücünü artıracığı bir politika izlemesi gerekliliğinden bahsedilmiştir. Ekonomik ve askeri yardımların artırılmasıyla müttefik ilişkilerinin güçlendirmesi yönünde birçok tavsiyede bulunulurken, iç politikaya dair de önemli noktalara vurgu yapılmıştır. Bu belgede yer alan askeri önerilerden olan termonükleer silahların geliştirilmesi 1952'de

⁴⁴"Mutual Defense Assistance Act of 1949", **Oxford Companion to US Military History**, <http://www.answers.com/topic/mutual-defense-assistance-act>, (e.t. 21.08.2010).

⁴⁵ Dikeç, op. cit., ss. 16-17.

⁴⁶ Lefebvre, op. cit., s. 42.

Hidrojen bombasının geliştirilmesiyle gerçekleşse de bundan bir yıl sonra SSCB de aynı bombayı geliştirmiştir⁴⁷. Savunma harcamaları 1950'lerin başında Kore Savaşı'nın da etkisiyle milli gelirin %10'unu aşmış ve 1960'ların sonuna kadar genellikle %8'in üzerinde seyretmiştir⁴⁸.

1951 yılında çıkan Karşılıklı Savunma Yasası (Mutual Security Act of 1951) ile askeri, ekonomik ve teknik yardımlar bir yasal otorite altında birleştirilmiş, ECA'nın görevleri yeni kurulan Karşılıklı Savunma Kurumu'na (Mutual Security Agency) aktarılmıştır. Teknik yardımların koordinasyonu Dışişleri Bakanlığı'na, askeri yardımların koordinasyonu ise Savunma Bakanlığı'na bırakılmıştır⁴⁹. Bu yasada daha çok askeri yardımlar ön plana çıkarılmıştır ve 1951-1952 yılları için 8.5 milyar dolar değerinde bir yardım öngörülmüştür. Bu yardımın 7 milyar doları askeri, 1.5 milyar doları da ekonomik ve teknik yardımları içermiştir. Ekonomik yardımlar hâlihazırda Avrupa'nın askeri üretimine destek olarak verilmiştir. Ayrıca Başkan'a fonların %10'unu ekonomik ve askeri kategoriler altında birbirine transfer edebilme yetkisi verilmiştir⁵⁰. Görüldüğü üzere 1951 yılındaki bu yasa ile günümüze kadar sistematik bir biçimde sürecek olan Amerikan askeri yardımlarının temelleri atılmıştır.

Özetle Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında, politik amaçlar ve çıkarlar dış yardım politikalarında etkin olmuş ve yardımın miktarı ile hangi ülkeye verileceğini belirlemiştir. Truman döneminde güvenlik temelli (gerek ekonomik gerekse askeri) yardımların verildiği görülmüştür. Ayrıca SSCB-ABD mücadelesinde tarafsız kalarak herhangi bir bloğa dâhil olmayan ülkelere şüpheli yaklaşılmış ve bu ülkeler ABD askeri ve ekonomik yardımlarından yararlanamamışlardır. Yardımlar, bu ülkeler yerine SSCB ve Çin komünizminden korunmak istenen ABD müttefiklerine yönlendirilmiştir⁵¹.

2. Dwight D. Eisenhower Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1953-1961)

Eisenhower, ilk Ulusa Sesleniş (State of the Union Address) konuşmasında yönetimince “yardım değil ticaret (trade not aid)” düsturunun benimsendiğini belirterek, Amerikan dış politikasının temel amacının, yurtdışındaki özel Amerikan yatırımlarının

⁴⁷ McCormick, op. cit., pp. 45-47.; Jones, op. cit., p. 267.

⁴⁸ McCormick, op. cit., p. 47.

⁴⁹ Logue, op. cit., p. 29.

⁵⁰ Ibid., p. 30.

⁵¹ McCormick, op. cit., p. 44.

güvenliğini sağlamak olduğunu söylemiştir. Ancak Soğuk Savaş ilerledikçe ve dönemdeki gelişmelerin etkisiyle Eisenhower yönetimi dış yardımların gerekliliğini kavrayarak, ekonomik yardımlar (ağırlıklı olarak yumuşak krediler) vermeye devam etmiştir⁵².

Eisenhower dönemi dış yardım politikalarının şekillenmesinde o dönemde gerçekleşen iki büyük değişiklik etkili olmuştur. Bunlar, gelişmekte olan ülkelerin dünya siyasetinde artmakta olan etkileri ve SSCB ile rekabetin dış yardım alanına da yansımalarıdır. 1953'ten önce, Stalin döneminde SSCB, gelişmekte olan ülkelere çok fazla ilgi göstermemiştir. Ancak Stalin sonrası yöneticiler, gelişmekte olan ülkelerin SSCB için önemini kavrayarak yeni bir dış yardım politikası başlatmışlardır⁵³.

SSCB ilk kez 1954 yılında gelişmekte olan ülkelere teknik ve ekonomik yardımlarda bulunmuştur. Bu çerçevede ilk ticaret anlaşmaları Arjantin ve Afganistan ile yapılmıştır. Kruşçev, bu dönemde ABD ile SSCB arasındaki rekabeti, "*SSCB olmasaydı ABD'nin ve kapitalist ülkelerin diğer ülkelere yardım etmeyeceklerine eminim*" şeklindeki sözleriyle ifade etmiştir. Esasen ABD yardımları 1948 yılında başlamıştır ancak yardımların bağımsızlığını yeni kazanan ülkelere yönelmesi bu yıllarda gerçekleşmiştir. Sovyet yardımlarının da politik olduğu kuşku götürmez bir gerçektir zira yardımların yönlendiği ülkelere bırakılacak olursa çoğunun Batı ile ilişkilerini kesmiş, sol nitelikteki hükümetlere sahip ya da tarafsız ülkeler olduğu görülmektedir. Bunlara örnek olarak Gine, Mali -ki bu ülkeler Fransa'dan ayrılmışlardır-, Castro döneminde Küba gösterilebilir⁵⁴. Ayrıca dış yardım verirken Batılı devletler, gelişmekte olan ülkelerin altyapı yatırımları, bütçe açıkları ve teknik yardımlar üzerinde dururken; SSCB teknik eleman göndermeyi, sermaye ve askeri yardımlarda bulunmayı ve Mısır'daki Asuan Barajı, Hindistan'daki Bhilai Çelik Tesisleri, Endonezya'daki Asya Olimpiyatları Stadyumu gibi özellikle dünya kamuoyunun dikkatini çeken devasa ve gösterişli projelerin finansmanını tercih etmiştir. Her devletin taşıdığı kadar siyasi amaç taşısa bile uygulama bakımından bu yolları tercih etmesi SSCB'nin ekonomik kaygılardan çok siyasi kaygılarla yardımda bulunduğu gerçeğini gözler önüne sermiştir⁵⁵.

---

⁵² Sibley, op. cit., p. 97.

⁵³ Lancaster, op. cit., pp. 65-66.

⁵⁴ Little - Clifford, op. cit., pp. 27-28.

⁵⁵ Dikeç, op.cit., s. 26; Selahattin Tuncer, "Doğu Bloku İktisadi Yardımları", **İktisadi Gelişme ve Dış Yardım**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1969, s. 213., (derleyen bilgisi yok).

1956'da Hindistan, Afganistan ve Burma'ya yardım ve teknik destek teklifinde bulunan SSBC'nin yardımlarının uydu ülkeleri dışındaki ülkelere taşması aynı zamanda ABD ile arasındaki çekişmenin dünya çapına yayıldığını göstermekteydi. Bunun üzerine bir de SSCB'nin 1957'de Subutnik Uydusu'nu yörüngeye yerleştirmesi bu ülkenin ciddi anlamda teknolojik ve ekonomik ilerleme içinde olduğunu ve kapitalist Batı'ya karşı ciddi bir alternatif olarak durduğunu göstermiştir.

1950'li yıllarda ABD dış politikasına yön verenlerin düşünceleri de yardımların geliştirmekte olan ülkelere yönlendirilmesi şeklindedir. Zira bu ülkelerdeki ekonomik ve sosyal süreçleri dış yardım yoluyla desteklemek, onların Soğuk Savaş ortamında şekillendirilmesine yardımcı olacaktır⁵⁶. Ayrıca bu ülkelerden sağlanacak olan hammaddeler ABD açısından hayati önem taşımaktadır. Henüz 1952 yılında "President's Material Policy" isimli komisyondan çıkan önerilere göre ABD; Afrika, Orta Doğu, Güney-Güneydoğu Asya'da ve Latin Amerika'da özellikle bağlı yardımlar yoluyla önemli madenlerin, minerallerin ve hammaddelerin ithalatını sağlamalıydı⁵⁷. Dış yardımlar, geliştirmekte olan ülkelere yönelmenin yanında, SSCB ve Çin'e karşı, bu ülkelerin sınırlarında askeri üsler, iletişim birimleri ve müttefikler elde etmek için özellikle de önemli müttefiklerin ekonomisini düzenlemek için kullanılmıştır. Bu duruma en güzel örnek olarak savaşın yıkıcı etkilerinden kurtulmaya çalışan Güney Kore'ye yapılan yardımlar gösterilebilir⁵⁸.

Bu iki blok başkanının yanı sıra 1950'li yıllarda, BM ve DB de dikkatini üçüncü dünya ülkelerine yönlendirmiştir. 1950'lerde geliştirmekte olan ülkelerin BM'den SUNFED (BM Ekonomik Özel Kalkınma Fonu - Special United Nations Fund for Economic Development) isminde hibelerin ve yumuşak kredilerin büyük oranda kullanılacağı ve o güne değin sürmüş ikili yardımların yerini alacağı bir kurum oluşturulması yönünde talepleri olmuştur. Ancak zengin ülkeler tarafından bu fikre karşı çıkmıştır. Zira bu fikir hayata geçseydi, kontrol gelişmiş ülkelere geçecek ve yardımların organizasyonu sırasında söz sahibi olabilecek olanlar geliştirmekte olan ülkeler olacaktır. SUNFED fikri kabul edilmemiştir fakat geliştirmekte olan ülkelerin baskıları sonucunda IDA (International Development Association - Uluslararası Kalkınma Birliği) kurulmuştur.

---

⁵⁶ Lancaster, loc. cit.

⁵⁷ Sibley, op. cit., p. 96.

⁵⁸ Lancaster, loc. cit.

1960'da çalışmalarına başlayan IDA, DB yapısı altında gelişmekte olan ülkelere yumuşak krediler veren bir kurumdur⁵⁹.

2.1 Barış için Gıda Programı (Public Law 480)

Başkan Eisenhower 10 Temmuz 1954'de Barış için Gıda Programı (Food For Peace Program)'nı yürürlüğe koymuştur. Bu programla ABD tarımsal ürün fazlalarını, dost devletlere düşük faizli uzun vadeli krediler (yumuşak krediler) karşılığında vermeye başlamıştır. Bu devletler özellikle eski İngiliz ve Fransız sömürgeleri olan Afrika ülkelerinden tercih edilmiştir. Günümüzde de halen devam etmekte olan bu programla, Amerikan tarım fazlası ürünleri gelişmekte olan ülkelere yönlendirilmiştir. Ancak çoğu çalışmada da öne sürüldüğü üzere, program üçüncü dünya ülkelerinin üreticilerine çok büyük oranda zarar vermiştir⁶⁰.

Aslında 1954 tarihli Barış için Gıda Programı'ndan önce de çeşitli yardım programları dâhilinde ABD'nin üretim fazlaları kullanılmıştır. Örneğin; Ödünç Verme ve Kiralama Yasası ve Marshall Planı ile sağlanan yardımların bir bölümü tarımsal ürün fazlalarının kullanılması için ayrılmıştır. Yine 1951 tarihli Karşılıklı Güvenlik Yasası'nda da aynı amaçlı bir bölüm vardır. Fakat P.L. 480 programı ile beraber tarımsal ürün fazlaları, ABD dış yardım politikasında çok daha önemli bir yere sahip olmuştur. Yardımın organize edildiği 1954 tarihli yasada (Agricultural Trade Development and Assistance Act of 1954) üç farklı başlık altında yardımların nasıl kullanılması gerektiğine dair açıklamalar yapılmıştır. Başlık 1'de tarımsal ürün fazlalarının başka hükümetlere kendi yerel para birimleri karşılığında satılması zorunluluğu getirilmiştir. Tarımsal ürün fazlalarının yerel para karşılığında satılmasından sağlanan kazançlar tanımlanan on altı farklı amaçla kullanılabilirdi. Ancak yabancı paraların kullanımı tamamen yasaklanmıştır. Başlık 2'de karşılıksız dağıtılacak olan ürün fazlalarının herhangi bir doğal afet ya da açlıkla karşılaşmış dost toplumlara dağıtılacağı açıklanmıştır. Başlık 3'te ise tarımsal ürün fazlalarının uluslararası örgütlere ya da kâr amacı gütmeyen gönüllü kuruluşlara dağıtılacağı belirtilmiştir. 1952'nin ortalarından 30 Haziran 1960'a kadar ABD'nin tarımsal ürün fazlaları programı bütçesi toplam 9 milyar dolardan fazla bir tutara ulaşmış,

⁵⁹ Little - Clifford, op. cit., pp. 46-47.; Spero, op. cit., p.183.

⁶⁰ Richard Vengroff, "Food and Dependency: P.L. 480 Aid to Black Africa", **The Journal of Modern African Studies**, Vol. 20, No. 1., March 1982, pp. 27-43.; Sibley, op. cit., p. 97

bu tutarın 5.4 milyar doları yerel para satışı, 2.4 milyar doları hibeler ve geri kalan 1.2 milyar doları da takas işlemleri için kullanılmıştır⁶¹.

Tarımsal ürün fazlaları, gıda sıkıntısı içindeki az gelişmiş devletlere onların yerel paraları karşılığında satılmıştır. Satışların tutarı olan ulusal paralar, ilgili devletteki bir bankada ABD hükümeti adına açılan bir hesaba yatırılmıştır. ABD bu fonlardan genellikle yerel hükümetlere ödünç vermiş ya da bunları o devletteki elçilik ve konsolosluklarının giderlerini karşılamakta kullanmıştır. Ayrıca bu fonlardan söz konusu devletteki çok uluslu Amerikan şirketlerine kredi de açmıştır. Ancak ABD hükümeti adına biriktirilen bu paralar, ABD'nin ilgili hükümetlerin işlerine karışmasına yol açtığı (bazı gizli siyasi faaliyetlerin desteklenmesi gibi) gerekçesiyle alıcı devletlerde büyük tepkilere yol açmıştır⁶².

ABD bu yardımlar sayesinde hem kendi piyasasındaki fazla ürünleri elden çıkarmış hem de gelişmekte olan ülkelerin hammadde piyasalarına giriş olanağı bulmuştur. Ayrıca bu program süresince yardım edilen otuz iki devletin ABD ile olan bağımlılık ilişkilerinin incelendiği bir çalışmada, söz konusu devletlerin hem ekonomik hem de siyasi açıdan ABD ile bağımlılık ilişkisi içine girdiği gözlemlenmiştir. Verilen yardımların dağılım olarak az gelirli devlet çok yardım alır mantığından uzak bir şekilde, siyasi ve ekonomik çıkarlara yönelik kullanıldığı görülmüştür⁶³. Diğer yardımların aksine gıda yardımı ülke içerisinde çok az kişinin muhalefeti ile karşılaşmış, büyük çiftlik organizasyonları, birçok STÖ ve açlık karşıtı grup tarafından destek görmüştür. Bu yardım programı daha sonra Japonya ve Avrupa'nın da kendi tarımsal fazlalarını değerlendirmek üzere gıda yardımlarına yönlenmelerinde örnek olmuştur⁶⁴.

ABD Barış için Gıda Programı dâhilinde bir yıl içinde gelişmekte olan ülkelere 2 milyar dolar değerinde tarım fazlasını aktarmıştır. Bu tarım ürünleri ile alıcı ülkelerde kısa vadede açlık-kıtlık sorunu yenilse de programın uzun vadede yerel tarım piyasalarını yok ettiği ve yoksul insanların geçimini daha da zorlaştırdığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca P.L. 480 dış yardım programına konu olan ürünlerin Amerikan gemileriyle taşınması ve Amerikan makinelerinin satın alınma (başka ülkelerin eşdeğer mallarından daha pahalı olsalar bile) zorunluluğunun olması, yardımın asıl olarak ABD çiftçilerine ve deniz tacirlerine yardım

---

⁶¹ Logue, op. cit., pp. 30-31.

⁶² Seyidoğlu, op. cit, s. 691.

⁶³ Vengroff, loc. cit.

⁶⁴ Lancaster, op. cit., pp. 68-69.

etmek üzere planlandığının iddia edilmesine sebep olmuştur. Sonradan yapılan bir çalışmanın ortaya çıkardığı üzere, bu şekilde yapılan bir taşıma normal bir taşımadan 4-5 kat fazla maliyete neden olmuştur. Hatta bazı durumlarda taşıma maliyetleri en az yapılan yardım kadar bir tutara ulaşmıştır. Tüm bu sebeplerle yardımlar alıcı devletlerce yardımdan ziyade düşük faizli ihracat kredisi olarak görülmüştür⁶⁵.

1950'ler ve 1960'lar boyunca büyük miktarlardaki Amerikan tahılı gelişmekte olan ülkelere gönderilmiştir. Daha sonraları Senato Tarım Komitesi gıda yardımlarının Hindistan'da yaşanan kıtlığın ve açlık çeken milyonların sebebi olduğunu iddia etmiştir. Zira gönderilen yardımlar sebebiyle, bu ülkelerdeki (özellikle Pakistan, Endonezya ve Hindistan'daki) hükümetler üzerlerine düşen gerekli tarım reformlarını gerçekleştirmemişler ve tarımsal yatırımlara yeterince önem vermemişlerdir. Sonraları oluşturulan farklı komitelerin de Mısır ve Haiti için benzer sonuçlara ulaştığı görülmektedir. Yardımların verildiği ülkelerde insanlar üretmek yerine hazır ABD yardımı tercih etmektedirler. Böyle bir durumda yardımlarla amaçlanan gelişme ve kalkınma gerçekleşmemekte, tam tersine mevcut durumdan daha kötü bir durum elde edilmekte ve alıcı ülkeler olumsuz etkilenmektedir⁶⁶.

Barış için Gıda Programı aynı zamanda bir yönetim hezeyanı olarak görülmektedir. Alıcı hükümetlerin yıllar boyunca gıda yardımlarının nasıl kullanıldığına dair geri bildirim yapmamasına rağmen, ABD tarafından yardım programları devam ettirilmiştir⁶⁷. Örneğin Kongo'ya gönderilen yardımların topluma yönlendirilmek yerine İtalya'ya verilerek karşılığında küçük bir silah fabrikası satın alındığı, Etiyopya yardımlarının ise daha çok Sovyet silahı almak üzere kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Bunca kötü kullanım örneğine rağmen, kontrol mekanizması olmaksızın bu denli büyük bütçeli yardım programlarının sürdürülmesi ancak ABD'nin realist dış politika anlayışı çerçevesinde anlaşılabilir bir durumdur. Zira realist teoride uluslararası ilişkiler sıfır toplamlı bir oyun olarak kabul edilir ve bu oyunda ilişki içerisinde bulunan her iki devlet aynı anda kazanç elde edemez. Aksine bir devletin kazancı diğerinin kaybı haline gelmektedir. Yıllarca süren bu dış yardım ilişkisi içerisinde yardım alan devletlerin negatif etkilendiği halde ilişkinin ısrarla sürdürülmesi ABD'nin kazançlı çıkan taraf olduğunu göstermektedir.

---

⁶⁵ Bovard, loc. cit.; Sibley, loc. cit.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.

2.2 Antikomünist Müdahale Aracı Olarak Dış Yardımlar

1950'lerde dış yardımlar sadece ülkelere gıda sağlama manasında değil, birçok antikomünist müdahale öncesi ve sonrası ülkeleri şekillendirme aracı olarak da kullanılmıştır. Örneğin, 1953'te ABD karşıtı milliyetçi İran Başbakanı Muhammed Musaddık'ı düşürüp yerine Şah Muhammed Rıza Pehlevi'yi getiren ABD, bu olayın hemen ardından ülkeye 85 milyon dolarlık dış yardımda bulunmuştur. Kısa sürede Şah'ın ordusu Orta Doğu'daki en iyi teçhizat sahibi ve en güçlü ordu haline gelmiştir. Eisenhower bu dönemde dış yardımları Latin Amerika'da müttefik kazanmak için de kullanmıştır. 1954 yılında Latin Amerika ülkelerinden Guatemala'ya müdahalede bulunan ABD, Jakobo Arbens Guzman rejimini devirmiş ve onun yerine Carlos Castillo Armas'ın geçmesini desteklemiştir. Bu olaydan önce yıllık 600 bin dolar düzeyinde olan ABD yardımı, olay sonrasındaki dramatik bir biçimde yükselerek, 6 yıl sonunda 130 milyon dolara ulaşmıştır⁶⁸. ABD 1972 yılına kadar birçok ülkeye müdahalede bulunmuştur. Bunlar Yunanistan, Lübnan, Kongo, Küba, Dominik Cumhuriyeti, Kolombiya, Panama, Bolivya, Çin, Kore, Tayland, Laos, Kamboçya, Endonezya ve Vietnam gibi ülkelerdir. Ancak Askeri Savunma Yardımı (Military Defense Assistance) ve askeri dış yardım programlarının dolaylı ve görünmeyen etkileri yapılan bu direkt müdahalelerin etkisinden daha fazla olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden 1972 yılına kadar geçen dönemde ABD dünyanın birçok ülkesinde askeri operasyonlar yürütmüş, yaklaşık 100.000 yabancı ordu görevlisi ABD'de uzun askeri ve politik eğitimler almışlardır. Yine bu dönemde ABD'den dünya çapındaki diğer ülkelere değeri 100 milyar doları aşan silah satışı yapılmıştır⁶⁹.

ABD'de 1951-1956 yılları arasında toplam dış yardım miktarlarında önceki döneme oranla belirli bir düşüş görülmüştür. Bu düşüşün altında yatan sebepler Avrupa'daki yapılanma sürecinin bitmesi, Kore Ateşkesi, Stalin'in ölümü, Batı-Doğu ilişkilerindeki tansiyonun azalması ve ülke içinde Eisenhower'ın Başkan olarak seçilmesi sayılabilir. 1951 mali yılında toplam 7.6 milyar dolar olan dış yardımlar, 1956 mali yılında 2.7 milyar dolara düşmüştür. ABD dış yardımlarındaki düşüşe rağmen dış yardım politikasında yeni yapılanmalara gidilmeye devam edilmiştir⁷⁰.

---

⁶⁸ Sibley, loc. cit.

⁶⁹ Robert Zevin, "An Interpretation of American Imperialism", *The Journal of Economic History*, Vol. 32, No. 1, March 1972, p. 333.

⁷⁰ Logue, op. cit., pp. 32-33.

26 Ağustos 1954’de kabul edilen Karşılıklı Güvenlik Yasası (Mutual Security Act of 1954) ile Eisenhower yönetiminin ilk 18 ayı boyunca ABD dış yardım politikası, çeşitli değişikliklere uğramıştır. Bu yasa ile getirilen yardım tanımı askeri yardım ve savunma desteğini içermektedir. Yasada dört başlık altında yardım çeşitleri sıralanmıştır. Bunlar; Başlık 1 altında Karşılıklı Güvenlik Yardımı (Mutual Defense Assistance), Başlık 2 altında Development Assistance (Kalkınma Yardımı), Başlık 3 altında Teknik İşbirliği Yardımı (Technical Cooperation Assistance) ve son olarak Başlık 4 altında Diğer Programlar (Other Programs)’dır⁷¹.

Karşılıklı Güvenlik Yardımı, kendi kaynaklarından fazlasının gerektirdiği bir şekilde savunma çabası gösteren müttefik bir ülkeye gönderilecek ekonomik yardım olarak tanımlanmıştır. Ayrıca kalkınma yardımına ilk defa bir ABD dış yardım programında özel bir önem atfedilmiştir. Daha önceleri kalkınma yardımı bazı teknik yardım programları altında gösteri projeleri adı altında yürütülse de burada ilk defa ayrı bir program olarak öne çıkmıştır. Nitekim 1955 mali yılında Yakın Doğu, Afrika, Hindistan ve Bolivya’ya kalkınma yardımları sağlanmaya başlanmıştır⁷².

1954 tarihli yasa ile ABD dış yardım programlarının 1960’lara kadar olan çerçevesi belirlenmiştir. Daha önceki tüm dış yardım yasalarının gözden geçirilip, birleştirilmesi suretiyle oluşturulan bu yasa, kurduğu kalıcı yardım kurumları ve kalkınma yardımına verdiği önemle de Soğuk Savaş sonrası gelişen ABD dış yardım programlarından farklı bir anlam taşır⁷³.

1953 yılında Cumhuriyetçi ve Demokrat partilerden delegelerin oluşturduğu Inland Çelik (Inland Steel)in yöneticisi Clarence Randall’ın başkanlığında Dış Ekonomi Politikası Komisyonu (Commission on Foreign Economic Policy) kurulmuştur. Bu komisyonun amacı ABD dış ekonomik politikasının dış yardımı da içerecek şekilde her açıdan incelenmesidir. Komisyonun Başkan ve Kongre’ye sunduğu sonuç raporunda dış yardıma dair görüşlere de yer verilmiştir. Komisyona göre savunma yardımı dışındaki ekonomik yardımları daha fazla artırmanın bir anlamı yoktur ve savunma yardımları ABD’nin güvenliğini sağlamaya yönelik konularda harcanmalıdır. Gelişmekte olan ülkelere yardım hakkında komisyon raporunda “...Bugün gelişmekte olan bölgeler BM’de ve Parlamentolar

⁷¹ Ibid., p. 34.

⁷² Ibid.

⁷³ Logue, op. cit., p. 35.; “USAID History”, http://www.usaid.gov/about_usaid/usaidhist.html, (e.t. 13.05.2010).

Arası Birlik görüşmelerinde (Interparliamentary Union-IPU) kendilerinin ABD'den ekonomik yardım talep etme hakkı olduğunu savunmaktadırlar. Biz kesinlikle böyle bir hakkı tanımamaktayız" denilmiştir. Raporla Amerikan dış ticaretinin savaş sonrasında yılda 1.5 milyar dolar artış gösterdiği ancak bu artışın son derece zayıf olduğu savunulmuş ve hükümetten yardımlar yerine yurtdışında Amerikan özel girişimciliğini artıracak anti tröst yasaları çıkarması, avantajlı vergi uygulamalarına gitmesi ve Amerikan dış ticaretine verilen devlet güvencesinin artırılması önerileri savunulmuştur. Özetle komisyon raporunda ön plana çıkan konu yurtdışındaki ABD yatırımlarının artırılması ve ticaret ve yatırım politikalarının liberalizasyonudur⁷⁴.

2.3 Eisenhower Doktrini

Eisenhower'ın başkanlık dönemi ABD'nin Orta Doğu'da aktif olarak yer almaya başladığı bir dönemdir. Söz konusu dönemde Amerikan kamuoyunda, bölgede İngiltere'nin etkinliğinin giderek azalması sebebiyle sürdürülen belirsizlik politikasının terk edilmesi isteği önemli bir faktör olmuştur⁷⁵.

Daha geniş bir ifade ile belirtirsek, 1950'lerin ilk yarısında Mısır'da bir Arap milliyetçisi olan Cemal Abdul Nasır yönetime geçmiştir. ABD Nasır'ı kendi tarafına çekebilmek için çok uğraşmıştır. Nitekim ABD, Nasır'ın hem ABD'den finansal yardım alıp hem de SSCB ile işbirliği yapamayacağını ileri sürmüştür. Yardım pazarlıkları görüşmelerinde Mısır'a nakit karşılığında ya da İngiliz birliklerinin Süveyş Kanalı çevresinde yeniden konuşlanması ve oradaki üsleri askeri amaçlı kullanmasına izin verilmesi karşılığında silah satışı yapabileceğini söylemiştir⁷⁶. Ancak gerçekte, Mısır ne silah alımı için gerekli nakde sahiptir ne de milliyetçi hükümet tarafından İngiltere'nin yerinin alınacağı yeni bir emperyalizm türü kabul edilebilirdir. Belirttiğimiz bu faktörlerin yanı sıra ABD'den beklentileri karşılanmayıp üstüne üstlük bir de İsrail'in oluşturduğu potansiyel tehdidi hisseden Mısır, SSCB ile ilişkilerini geliştirmiştir. Nitekim 1955 yılında Mısır, Çeklerle bir silah anlaşmasına varmıştır. Bu gelişme üzerine ABD harekete geçerek, Mısır'ı SSCB ile olan diplomatik ilişkilerini geliştirecek bu anlaşmadan vazgeçirmek için

⁷⁴ Thomas V. DiBacco, "American Business and Foreign Aid: The Eisenhower Years", **The Business History Review**, Vol. 41, No. 1, Spring 1967, pp. 26-27.; Logue, op. cit., p. 33.

⁷⁵ Tayyar Arı, **İran, Irak, ABD ve Petrol**, Güncellenmiş 2. Baskı, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, 2007, s. 242.

⁷⁶ Yakub Halabi, **US Foreign Policy in the Middle East: From Crises to Change**, Ashgate Publishing Limited, England, 2009, p. 36.

Dışişleri Bakanı George Allen'i Mısır'a göndermiştir. Bu ziyaret sırasında Mısır hükümeti tarafından kontrol edilen Al-Ahram gazetesinde SSCB'nin Mısır'a Asuan Barajı⁷⁷ inşasında yardım etmeyi kabul ettiğini duyuran haberler çıkmıştır. ABD bunun üzerine DB ile işbirliği içerisinde bu proje için hemen bir karşı teklif sunmuştur. Ancak daha sonra, bu olayın Mısır hükümeti ya da medyası tarafından uydurulduğunu anlayan ABD, 1956 Haziran'ında teklifini geri çekmiştir. Genel hatlarıyla belirttiğimiz bu gelişmeler üzerine 1956 Temmuz'unda Nasır, Asuan Barajı'nın finansmanı için Süveyş Kanalı Şirketini millileştirdiğini açıklamış⁷⁸, kısa bir süre sonra ise İsrail, İngiltere ve Fransa ortak bir plan içinde Mısır'a saldırmışlardır.

Süveyş Krizi esnasında Başkan Eisenhower göstermelik de olsa İsrail, İngiltere ve Fransa'ya işgale son vermeleri için baskı yapmış lakin bu ülkeler saldırıyı durdurmamışlardır. Yaşanan gelişmelerin SSCB'nin bölgedeki etkinliğini arttıracığının ABD tarafından öngörülmesi nedeniyle bir kez daha savaşın sonlandırılması çağrısını yapılmıştır. Bu çağrı üzerine 6 Kasım'da ateşkes sağlanmış, 1956 yılının Aralık ayında İngiltere ve Fransa, 1957 yılının Mart ayında ise İsrail geri çekilmiştir. İşgal esnasında uluslararası kamuoyundan yükselen tepkiler ve Nasır taraftarlığı SSCB'ye bölgede bir taban oluşturmuştur⁷⁹. Süveyş Krizi'nden sonra Eisenhower her ne kadar Nasır'ın Arap milliyetçiliğinden ve anti-Amerikancılığından hazzetmese de Mısır'a verilen gıda yardımlarını yeniden yapılandırarak, bu ülkeyle olan ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır⁸⁰.

Eisenhower ABD Senatosu'na gönderdiği 5 Ocak 1957 tarihli mesajda, bölge ülkelerinin ekonomik sıkıntılarının giderilmesine yardımcı olmak ve komünizmin etkilerinden korumak için kendisine Senato'dan yetki verilmesini istemiştir. Yetki, Orta Doğu ülkelerine ekonomik ve askeri konularda tüm yardımları yapabilmeyi, komünizmin kontrol ettiği bir ülkeden gelecek saldırılara Amerikan silahlı kuvvetleriyle karşı koymayı ve üç yıl boyunca bu amaçlar için her yıl 200 milyon dolar harcama yapmayı kapsamıştır⁸¹. Bu doktrin esnasında Mısır lideri Nasır ile Sovyet lideri Kruşçev arasında geliştirilen işbirliğine verilen bir tepkidir ve doktrine göre komünizm tarafından desteklenen herhangi

---

⁷⁷Bu barajın inşasıyla Mısır'ın tarımsal üretiminin artması, gıdaya olan bağımlılığının azaltılması ve kırsal bölgelere elektriğin götürülmesi amaçlanmıştır.

⁷⁸ Silvia Borzutzky - David Berger "The Eisenhower Administration and the Aswan Dam", **Middle East Journal**, Vol. 64, No 1, Winter 2010, pp. 90-91.

⁷⁹ Arı, "Irak, İran..." , op. cit., ss. 243-245.

⁸⁰ Halabi, op. cit., p. 38.

⁸¹ Mehmet Kocaoğlu, **Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu: Parçalanmak İstenen Topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar**, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 1995, ss. 114-115.

bir saldırı sonrasında ABD, Orta Doğu'da yardım isteyen herhangi bir ülkeye yardımcı olacaktır⁸².

Kongre, 5 Mart 1957'de bu yetkiyi Başkan'a vermiştir. ABD, Monroe Doktrini'nden beri ilk kez dış politikada oldukça büyük bir değişiklik yaparak, resmen ABD toprakları dışına çıkmıştır. Daha geniş bir ifade ile vurgularsak, ABD Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan'ın Sovyet etkisinden korunmasına yardımcı olmuştur ancak Eisenhower Doktrini ile tüm Orta Doğu ülkelerinin, komünizme karşı Amerikan askerleri kullanılarak koruma altına alınmaları garanti edilmiştir⁸³. Bu şekilde ABD doğrudan askeri güç kullanımının meşru altyapısını oluşturulmuştur⁸⁴. Süveyş Krizi'nin en temel sonucu ise İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'da ABD desteği olmaksızın tek taraflı bir girişimde bulunamamaları⁸⁵ ve bölgenin iki süper gücün çatışma alanı haline gelmesidir.

Eisenhower Doktrini'nin ilk uygulaması, Ürdün Kralı Hüseyin'in devrilmesi için, Nasır tarafından desteklenen iç karışıklıkların bastırılmasında kendini göstermiştir. Amerikan 6. Filosu'nun desteği ve 20 milyon dolarlık askeri ve ekonomik yardım sayesinde kriz atlatılmış ve Kral Hüseyin tahtını korumuştur. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Eisenhower Doktrini Orta Doğu ülkelerini ikiye ayırmıştır. Lübnan, Pakistan, Irak, Türkiye, Yunanistan, Afganistan, Libya, Tunus, Fas Doktrini benimserken; Mısır, Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan şiddetli tepki göstermişlerdir. Ancak, Suudi Arabistan ve Ürdün daha sonra Eisenhower Doktrini'ni benimseyerek, Mısır ve Suriye cephesinden ayrılmıştır. Esas tepkiyi SSCB göstererek, ABD'nin Orta Doğu'yu esaret altına alma amacını güttüğünü ve doktrinin tekelci Amerikan emperyalizminin Orta Doğu'ya militarist müdahalesi olduğunu iddia etmiştir⁸⁶.

2.4 Gelişmekte Olan Ülkeler ve Çok Yanlı Yardımlar

Uluslararası politikada 1960'lı yıllara gelindiğinde, çoğunluğu Fransa, Belçika, İngiltere ve İtalya'nın Afrika'daki eski kolonileri olan devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmesi ve BM'ye üye olmaları ile dış yardım konusunda önemli değişimler yaşanmaya

⁸² Sibley, op. cit., p. 98.

⁸³ Kocaoğlu, loc. cit.

⁸⁴ Tayyar Arı, "BOP, Orta Doğu ve ABD: Politika mı Yoksa Propaganda mı?," <http://www.tayyarari.com/bop.doc>, (e.t. 21.10.2007)

⁸⁵ Robby C. Barrett, **The Greater Middle East and the Cold War: US Foreign Policy under Eisenhower and Kennedy**, TJ International Ltd, Padstow, Cornwall, Great Britain, 2007, p. 38.

⁸⁶ Ibid.; Arı, "Irak, İran..." , op. cit., s. 246.

başlamıştır. 1959'dan önce iki yanlı yardımlar için Latin Amerika ve Asya'daki birçok devlet ABD'ye, Hindistan, Pakistan, Sri Lanka gibi devletler ise İngiltere ve Commonwealth devletlerine başvurmuşlardır⁸⁷. Bu dönemde iki yanlı yardımlar, alıcı devlette siyasi bağımlılık yaratması sebebiyle eleştirilirken, çok yanlı yardım ve hibeler ise iki yanlı yardımlara nazaran hem kredi ve hibeyi veren hem de alan taraf arasında çok daha az siyasi bağımlılığa neden olduğu gerekçesiyle savunulmuştur. Özetle yardım alan devletlerin; yardımlar iki yanlı geldiği oranda siyasi etkiye maruz kaldıkları savunulmuştur⁸⁸. İşte tüm bu sebeplerle 1959'dan itibaren bağımsızlıklarını yeni kazanan devletler dış yardımların iki yanlı değil de çok yanlı gerçekleştirilmesi yönünde BM'ye baskı yapmaya başlamışlardır⁸⁹.

Bu devletler taleplerini BM'ye iletirken, herhangi bir kaynaktan –SSCB de dâhil- gelecek bir yardımı kabul etmeye gönüllü olduklarını açıkça belirtmişlerdir⁹⁰. Bu taleplerin yarattığı baskı ve Sovyet korkusu, ABD'nin ve diğer sanayileşmiş devletlerin dış yardım konusunda cömert davranmalarında etkili olmuştur. 1960'lardan itibaren dünya genelinde gelişmekte olan ülkelere yapılan yardımlarda artış yaşanmıştır. ABD özelinde ise SSCB ile dünya çapındaki rekabetin artan bir şekilde dış yardım alanına yansması ile yeni bir dönem başlamıştır. Her ne kadar yardımlar arasında büyük bir orantısızlık olsa da SSCB'nin ve Doğu Bloku devletlerinin yardımlarının Batı Bloku tarafından tehdit olarak algılandığı iddia edilebilir. Nitekim Healey de 1960'larda genelde Batı dünyasının, özelde ABD'nin yardımlarındaki dikkate değer artışı iki nedene dayandırmaktadır, bunlar⁹¹;

“i) Tarafsız devletleri Sovyet yardımına bağlı kılmaktan korumak gibi siyasi sebepler,

ii) 1950'lerin sonunda Batı Almanya, İtalya ve Japonya'nın ekonomik yapılanmalarını tamamlamaları ve finansal yardımları ihracat pazarlarında rekabet aracı olarak kullanmaya başlamaları gibi ticari sebeplerdir”.

Ancak yapılan çalışmalarda da açıkça görüldüğü üzere o dönemde SSCB ve Doğu Bloku devletlerinin dış yardımları, ABD dış yardımları ile rekabet edebilecek düzeyde

⁸⁷ Little - Clifford, op. cit., pp. 17-18.

⁸⁸ John H. Adler, “Yabancı devlet Sektörü Mali Yardımının İktisadi Gelişmeye Etki Ve Faydaları”, **Dış Yardım**, Çeltüt Matbaacılık Kollektif Şirketi, İstanbul, 1967, ss. 76-77. (Derleyen ve çeviren bilgisi yok)

⁸⁹ Little - Clifford, loc. cit.

⁹⁰ Ibid., p. 23.

⁹¹ Healey, op. cit., pp. 5-7.; Little - Clifford, op. cit., p. 20.

gerçekleşmemiştir. Örneğin; 1955-1961 yılları arasında ABD 21.4 milyar doları askeri, 25.5 milyar doları ekonomik olmak üzere toplamda 46.9 milyar dolar dış yardımda bulunurken; Doğu Bloku devletleri ise 2 milyar doları askeri, 4.5 milyar doları da ekonomik olmak üzere toplamda 6.5 milyar dolar dış yardımda bulunmuştur. Açıkça görüleceği üzere ABD'nin dış yardım tutarı Doğu Bloku'nun dış yardımlarının 7 mislinden daha fazladır⁹².

Gelişmekte olan ülkelere yardım veren Batı devletleri arasındaki işbirliğini düzenlemek ve bir sisteme bağlamak amacıyla 14 Aralık 1960'ta yirmi devletin imzaladıkları anlaşma ile OECD kurulmuş ve bu örgüt 30 Eylül 1961'de faaliyete geçmiştir. OECD, ABD tarafından Avrupalı müttefik devletlere verilen Marshall yardımlarını organize etmek ve Batı Avrupalı devletler arasında işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla 16 Nisan 1948'de kurulan OEEC'nin devamı olan bir kuruluştur. OECD üyeleri tarafından gelişmekte olan ülkelere yapılan ekonomik, mali ve teknik yardımları organize etmek üzere kurulan DAG (Development Assistance Group- Kalkınma Yardımları Grubu-1960), örgüte ABD, Kanada, Avustralya ve Japonya'nın katılması sonucu Mart 1961'de görevini yine OECD çerçevesinde kurulan DAC (Development Assistance Committee-Kalkınma Yardımları Komitesi) 'ne devretmiştir. Altmışlı yıllarda gelişmiş devletlerce çeşitli yardım kuruluşlarının kurulması ile yardım kavramı değişmiş, yardımlar ticari amaçlı dış satım kredileri şeklindeki sermaye akımlarından arındırılarak kamu kaynaklı ODA yardımları haline dönüşmüştür. Uzun vadeli, düşük faizli ve içindeki hibe payı yüksek olan ODA yardımları genellikle devlet tarafından verilen ya da devlet tarafından garanti edilen yardımlardır. ODA yardımları günümüzde çoğunlukla DAC devletlerince sağlanmaktadır. Bugün dünya çapında verilmekte olan tüm resmi kalkınma yardımlarının %90'ı DAC'a üye 27 devlet tarafından gerçekleştirilmektedir⁹³.

1950'lerin sonuna gelindiğinde, ABD dış yardım politikalarındaki değişim gözle görünür hale gelmiştir. SSCB'nin dış yardım politikalarının değişmesiyle ve Asya'ya yönelmesiyle ABD askeri ve ekonomik yardımları da Asya'ya yönelmiştir.1953 mali yılında Avrupa'ya gönderilen yardımlar toplam yardımın %73'ünü, Asya ve Pasifik %14'ünü, Yakın Doğu ve Afrika %11'ini, Latin Amerika %1'ini ve diğer programlar

---

⁹² Tuncer, op. cit., ss. 218-219.

⁹³ Dikeç, op. cit. ,ss. 22-23.; OECD Development Assistance Committee, **Where Governments Come Together to Make Aid Work**, <http://www.oecd.org/dataoecd/39/58/39218438.pdf>, s. 2., (e.t. 28.04.2009).

%12'sini almıştır. 1960 yılına gelindiğinde dış yardımlarda Asya'nın payının arttığı kolaylıkla görülmektedir. 1960 yılında Uzak Doğu ülkeleri yardımların %33'ünü, Yakın Doğu ülkeleri %28'ini, Avrupa %13'ünü, Afrika %5'ini, Latin Amerika %4'ünü ve geri kalan bölgesel olmayan programlar da %15'ini almıştır. Bu dönemde yönetim Hindistan, Pakistan ve Tayvan'a yapılacak ekonomik yardımların üzerinde özellikle durmuştur zira komünist Çin'in yükselişine karşı bu bölgelerin de güçlendirilmesi gerekliliğine inanılmıştır⁹⁴.

1957-1958 yıllarından itibaren ABD çok yanlı yardım programlarını artan bir şekilde desteklemeye başlamıştır. Daha önceleri SUNFED'in kurulmasına karşı çıkarken, 1957 yılında kendisi BM'ye özel bir proje fonunun kurulmasını önermiş, böylelikle teknik yardım programının genişletilmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu fonla gelişmekte olan ülkelere teknik yardım esas alınmıştır⁹⁵. Yine 1958'de Amerikan yönetimi IDA'nın kurulmasına destek vermiştir.

Uzun zamandan beri bölgesel kalkınma bankalarına karşı çıkan ABD, 1958 yazında Orta Doğu'da ve Latin Amerika'da bu tip kurumların kurulmasına destek vereceğini açıklamıştır. Her ne kadar Orta Doğu'daki kuruluş bir türlü kurulamasa da Latin Amerika için Ağustos 1959'da Inter American Development Bank (Amerika Ülkeleri Kalkınma Bankası - IADB)'ın kurulması kabul edilmiştir. Uzun zamandan beri Latin Amerika ülkeleri tarafından talep edilen bu bankanın toplam kaynağının %45'ini oluşturan 450 milyon dolarlık pay ABD'den gelmiştir⁹⁶. Bölgesel bir kalkınma bankası olmakla beraber amacı Orta ve Güney Amerika'daki ülkeler ile Karayipler'e kalkınma amaçlı borçlar vermektir. Daha önce böyle bir girişimde bulunulsa da sürecinin hızlanması Fidel Castro'nun Küba'da zafer kazanması (1959) ile gerçekleşmiştir⁹⁷. Bu arada dünya çapında artan Amerikan yardımlarına paralel olarak Amerikan yatırımlarında da artışlar görülmüştür, 1950-1970 döneminde, Amerikan şirketlerinin Latin Amerika'daki yatırımlarındaki artış %320, Asya'da %556 ve Avrupa'daki tüm yatırımlarındaki artış %1400 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Avrupa'da şube açan Amerikan bankalarının sayısı da 6'dan 72'ye çıkmıştır⁹⁸.

---

⁹⁴ Logue, op. cit., p. 38.

⁹⁵ Ibid., p. 39.; Lancaster, loc. cit.

⁹⁶ Logue, op. cit., pp. 39-41.

⁹⁷ Lancaster, op. cit., p. 68.

⁹⁸ Erhan, "Ortaya Çıkışı ve...", op. cit., s. 284.

Ülke içinde ise 1959 yılında oluşturulan Draper Komitesi (The Draper Committee)'nin "Economic Assistance Programs and Activities" (Ekonomik Yardım Programları ve Faaliyetleri) adlı raporunda; Dışişleri Bakanlığı'ndan bağımsız olmak üzere ekonomik ve teknik yardımların birlikte yürütüldüğü bir kurumun oluşturulması tavsiye edilmiştir. Bu kurumla uzun dönemli, ülkeden ülkeye yardım odaklı, yardım alanında daha merkezileşmiş bir yapı oluşturulması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca askeri, ekonomik ve tarımsal yardımların koordinasyonunun Dışişleri Bakanlığı tarafından yürütülmesi gerektiği bildirilmiştir. Bir anlamda komite USAID'e (United States Agency for International Development - ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı) giden yolu işaret etmiştir⁹⁹

Özetle bu dönemde ABD dış yardım politikalarında dört başlık altında toplanabilecek değişiklikler gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi kalkınma yardımının artan bir şekilde ilgi görmesi, ikincisi hibe şeklindeki yardımlarda değil de kredilerde (bunların çoğu yerel para birimleri ile ödenen yardımlardır) artışın görülmesidir. Üçüncüsü bu dönemdeki yardımların çok büyük bir ülke topluluğuna değil de belirli ülkelere yoğunlaşmasıdır. Dördüncüsü bu dönemde özellikle kalkınma yardımının kullanımında uluslararası ve bölgesel kurumlara verilen önemin artmasıdır. Bu dönemde ABD'nin dış yardım programlarında ekonomik yardımların ön plana çıkmasıyla dış yardımlar içerisinde askeri yardımların payı düşmeye başlamıştır. Örneğin 1954 mali yılında savunma yardımlarını içermeyen askeri yardımlar tüm yardımların %74'ünü oluştururken, 1971 yılında sadece %48'ini oluşturmuştur¹⁰⁰. Eisenhower döneminin sonlarına doğru dış yardımda ciddi artışlar görülmüştür. Başkanlık görevine gelirken dış yardımları kesme niyetinde olduğunu belirten Eisenhower, dış yardımların dış politikadaki etkin kullanımına paralel olarak ofisi bırakırken kendi maaşının bir kısmını artan dış yardım ihtiyacını karşılamak üzere bağışlamıştır¹⁰¹.

ABD dış politikasında dış yardımların kullanımı, çevreleme politikası dâhilinde gerçekleşmiştir. İlk olarak, Truman Doktrini ile SSCB'ye komşu olan Türkiye ve komünizmin Avrupa'ya yayılmasında etkin rol oynayabilecek olan Yunanistan'a yardım edilmiştir. Bu yardımlarla hem Orta Doğu'yu hem de Avrupa'yı çevreleme stratejisine

⁹⁹ "USAID History", http://www.usaid.gov/about_usaid/usaidhist.html, (e.t.13.05.2010).

¹⁰⁰ Logue, op. cit., pp. 36-37.

¹⁰¹ Lancaster, op. cit., pp. 68-69.

dâhil eden ABD, sonrasında tükenmiş haldeki Avrupa ekonomilerini Marshall Planı ile yeniden yapılandırmış böylece Batı Avrupa'da komünizmin yayılmasının önüne geçmek istemiştir. 1950'lere gelindiğinde ABD dış yardım politikaları bağımsızlığını yeni kazanan Asya devletlerine yönelmiştir. Çin'in çevrenin ek olarak, bu ülkelerdeki yoksulluk ve gelişmemişlik seviyesinin radikal fikirlerin yeşermesine uygun bir ortam oluşturulacağı savunulurken, eski sömürge olan bu ülkelerin yeni açılan pazarlarında sermaye yatırımları teşvik edilmiştir.

Amerikan dış politikasını realist görüşleriyle önemli ölçüde etkilemiş olan Morgenthau, dış yardımı incelediği "A Political Theory of Foreign Aid" isimli makalesinde ekonomik kalkınma ile demokrasi arasında doğrudan bir ilişki olmadığını savunmuş, bu duruma örnek olarak SSCB'yi vermiştir. Morgenthau SSCB ve Çin'in ekonomik bir güç olarak ortaya çıkana değin ABD tarafından askeri bir tehdit olarak görülmediğini, SSCB'den sonra Çin'in de ekonomik kalkınma ile güç bulan bir askeri tehdit olduğunu belirtmiştir¹⁰².

Yazarın bakış açısından yola çıkılacak olursa ABD'nin geliştirmekte olan ülkelere verdiği yardımların savunulmasının aksine özgür dünyanın demokrasi düşüncesini gerçekleştirmeyi hedeflemediği sonucuna varılabilir. Zira yardımlarla sağlanacak ekonomik kalkınmanın bu ülkelerde demokrasinin ve demokratik kurumların yerleşmesine bir katkısı olmayacaktır. O halde ABD bu ülkelere neden dış yardım vermiştir ve vermektedir? Çalışmada daha önce de ifade edildiği üzere ABD öncelikle askeri-stratejik hedeflerini gerçekleştirme, sonrasında ise yatırımcılarına ve Amerikan ekonomisine faydalı olma amaçlı dış yardımları kullanmıştır. Bu dönemde verilen ekonomik yardımlar dahi askeri amaçlara hizmet etmiştir. Yardımlar verilen ülkenin coğrafi-siyasi desteğini sağlamak amacıyla bir nevi rüşvet olarak kullanılmıştır.

3. John F. Kennedy Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1961–1963)

Uluslararası ortamda bu gelişmeler yaşanırken, 1960'lara girilmesiyle beraber ABD'de dış yardımlar ülke çapında sorgulanmaya başlanmıştır. Soğuk Savaş yarışı dünya çapında geliştirmekte olan ülkelere yayıldıkça ABD kamuoyunda liberallerden muhafazakârlara kadar politik yelpazedeki tüm insanlar yardım programlarının etkisizliğini

---

¹⁰² Morgenthau, op. cit., p. 307.

eleştirmeye başlamıştır. Gerek Kongre gerekse kamuoyu nezdinde var olan dış yardım programlarına olan destek azalmıştır. ABD dış yardımları üzerindeki tartışmalar çeşitli romanlara dahi konu olmuştur. 1958 yılında basılan, William J. Lederer ve Eugene Burdick'in beraber kaleme aldıkları “The Ugly American” (Çirkin Amerikalı) isimli kitapta, Amerikan büyükelçisinin Güneydoğu Asya’da hayali bir ülkeye gönderilmesi, burada komünizmle mücadele ederken yerel halkın isteklerini anlayamaması, yardım etmek yerine halka zarar vermesi anlatılmıştır. (Aynı roman 1963 yılında başrolünde dönemin ünlü aktörü Marlon Brando'nun yer aldığı filmle bir kez daha ABD kamuoyunun gündemine gelmiştir) 1960'daki Başkanlık seçim yarışında dış yardım konusu Richard M. Nixon ile John F. Kennedy arasında önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir¹⁰³.

Kongre'nin birçok üyesine göre dış yardımlar kullanılarak müttefikleri satın almanın yanlış bir politika olduğu anlaşılmıştır. Aynı zamanda bu dönemde muhafazakârlar tarafından, yaşanan başarısızlıklar sebebiyle dış yardımın azaltılması ya da tamamen sonlandırılması gerektiği öne sürülmüştür. Öte yandan Senato Dış İlişkiler Komitesi üyesi William Fullbright gibi liberaller, ekonomik yardımın uzun dönemli kalkınma yardımı haline getirilmesini, böylelikle bu yardımların yoksul ülkeleri komünizme sürüklenmekten kurtarılabilceğini belirtmişlerdir¹⁰⁴.

Dış yardımı uzun dönemli kalkınma yardımı şeklinde vermeyi savunan kişilerin başında Walter Rostow gelmektedir. Rostow kalkınma iktisadında “Kalkınma ve Modernleşme” ismi ile bilinen teoriyi üretmiştir¹⁰⁵. Daha önce Marshall Planı'ndan başlayarak dış yardım programlarının organize edilmesinde görev üstlenen Rostow, 1958'de Eisenhower'ın metin yazarı olarak görev yapmıştır. Sonrasında Kennedy ile Başkanlık kampanyasındaki slogan yazarlığından başlayarak (Let's get this country moving again) çalışmaya başlamıştır. Kennedy'nin Başkan olarak seçilmesinden sonra danışmanlarından biri olarak Beyaz Saray'da çalışmaya başlayan Rostow'un 1960 yılında yayımladığı “Ekonomik Gelişmenin Evreleri: Bir Anti-Komünist Manifesto (The Stages of Economic Growth: A non-communist manifesto)” adlı kitabında, gelişmekte olan ülkelere yönelik önerdiği politikalar Kennedy'nin liberal yönetimi tarafından benimsenmiş ve uygulamaya konulmuştur¹⁰⁶. Rostow'a göre geleneksel bir toplumdan oluşan ülkeler,

¹⁰³ “USAID History”, [http://www.usaid.gov/about_usaid/usaidhist.html_\(e.t.13.05.2010\)](http://www.usaid.gov/about_usaid/usaidhist.html_(e.t.13.05.2010)).

¹⁰⁴ Lancaster, op. cit., p. 66.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ “Walt Rostow”, <http://www.economist.com/node/1591985>, 20 February 2003, (e.t. 14.07.2010)

birikim ve sanayileşmeyi gerçekleştirerek son aşama olarak kitlesel tüketime ulaşabilirler bu da gelişmeyi oluşturur¹⁰⁷. Buna göre gelişmekte olan ülkelere yapılan dış yardımlar, bu ülkelerin bazı aşamalardan geçerek kalkınmasında etkili olabilmektedir. Rostow yardım alan gelişmekte olan ülkelerin aynen gelişmiş ülkeler gibi önce bir hazırlık aşamasından geçip sonra take-off (kalkış) aşamasına geleceğini iddia etmiştir. Kalkış aşamasından itibaren ekonomiler toparlanmaya başlıyor, olgunlaşma aşamasına geliyor, en sonunda ise dış yardımların etkisiyle yüksek miktarda tüketimle ülke içinde yüksek tüketim toplumunun oluşmasına neden oluyordu¹⁰⁸. Böylelikle, yani yüksek tüketim toplumunun oluşmasıyla, bu ülkenin radikal fikirlerin (komünizmin) etkisine girmeyeceğini iddia etmiştir. Özetle Rostow dış yardımların gelişmekte olan ülkelerin modernleşmesinde ve kalkınmasında kışkırtıcı bir rol oynayacağını söylemiştir. Rostow'un görüşleri 1960'ların dış yardım politikalarının oluşumunda son derece etkili olmuştur¹⁰⁹. 1963'te Kennedy'nin suikasta uğramasından sonra Başkan Lyndon Johnson yönetiminde çalışmaya devam etmiş olan Rostow, 1966 sonrasında Vietnam Savaşı sırasında Johnson'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı olmuştur. ABD'nin Vietnam politikalarının şekillenmesinde son derece etkili olan Rostow, Nixon'un Başkan olmasıyla görevinden ayrılarak, akademisyenliğe geri dönmüştür.

3.1 1961 Dış Yardım Yasası (The Foreign Assistance Act of 1961)

1961 yılında Başkan olan Kennedy ABD'nin dış yardım politikasında köklü değişikliklere ve yeniliklere yönlenmiştir. Kennedy ve ekibinin böyle bir değişimi arzularının altında yatan sebepler; yardımların eşit olmayan bir şekilde dağıtıldığına, bürokratik yapıların gereksiz ölçüde dağınık ve yaygın olduğuna, yönetim ve otoritenin düzenlendiği mevzuatın bütünlük arz etmediğine ve kısa vadeli stratejik hedeflere fazla önem verilirken uzun vadeli uluslararası kalkınmaya yeterince önem verilmediğine olan inançlarıdır¹¹⁰. Kennedy dönemi ABD dış yardım programlarının itibarının en yüksek olduğu dönem olmuştur. Ayrıca bu dönemde ABD tarihinde aynı anda hem Beyaz Saray'dan hem de Dışişleri'nden bu denli yüksek katılımın sağlandığı tek dış yardım

¹⁰⁷ Oswaldo de Rivero, **Kalkınma Efsanesi: "21. Yüzyılın Bağımsız Yaşayamayan Ekonomileri"**, çev. Ömer Karakurt, Çitlenbik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 90.

¹⁰⁸ Lancaster, op. cit., pp. 66-67.

¹⁰⁹ Ibid., p. 67.

¹¹⁰ Larry Nowels, "Foreign Aid Reform Commissions, Task Forces, and Initiatives: From Kennedy to the Present", **Security By Other Means: Foreign Assistance, Global Poverty, and American Leadership**, ed. Lael Brainard, Brookings Institution Press, USA, 2006, p. 256.

inisiyatifi oluşturulmuştur. Nitekim Kennedy göreve geldikten 6 hafta sonra 10 Mart 1961'de dış yardım reformunu kamuoyuna duyurmuş, 26 Mayıs'ta teklifi Kongre'ye göndermiş, 4 Eylül'de ise ilgili yasayı imzalamıştır¹¹¹.

Kennedy 22 Mart 1961'de Kongre'ye gönderdiği mesajında; "ABD hükümeti ve halkının Güney Yarım Küre'deki ülkelere, özellikle Latin Amerika, Afrika, Orta Doğu ve Asya ülkelerine kendi bağımsızlıklarını korumada yardımcı olması gerektiğini, bu ülkelerin ABD yardımı olmaksızın komünist tehdit altında olduğunu ve ülkelerin gelişiminin sadece ekonomik büyüme ve demokrasinin gelişmesiyle gerçekleşeceğini belirtmiştir. Başkan'a göre ABD'nin çıkarları Güney Yarım Küre'nin ekonomik kalkınmasından geçmekteydi ve 1960'lar "kalkınmanın on yılı (decade of development)" olacaktı¹¹².

1961 yılının Eylül ayında Kongre, Dış Yardım Yasası (The Foreign Assistance Act of 1961) -bu yasa günümüzde halen ABD dış yardımlarını düzenleyen ve yöneten yasadır- kabul etmiştir. 1961 Dış Yardım Yasası tüm dış yardım programlarını sistematize etmek amacıyla kurulmuştur ve böylelikle ABD dış yardım bürokrasisi oluşmaya başlamıştır¹¹³. 1961 Yasası ile "kalkınma" ve "destekleme" olmak üzere iki çeşit ekonomik yardım belirlenmiştir. Ağırlığı taşıyan kalkınma yardımları uzun vadeli kredileri ve hibeleri kapsamaktadır. Bu tür yardımların etkin bir şekilde ekonomik kaynakların ve verimli kapasitelerin artırabilmesinde kullanımı için özel kıstaslar geliştirilmiştir. Destekleme yardımları ise normal kalkınma yardımları ile karşılanamayan durumlarda ekonomik ve politik istikrarı sağlamak amacıyla verilmekte olup, bu yardımlar ekonomik büyümeye en fazla katkıyı sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Belirtilen yardımların yürütülmesinden ve askeri yardımlar dâhil koordine edilmesinden AID (Agency for International Development:-Uluslararası Kalkınma Ajansı) sorumlu tutulmuştur¹¹⁴.

3.1.1. USAID ve Dış Yardımların Kurumsallaşması

3 Kasım 1961'de Başkan Kennedy USAID (United States Agency for International Development - ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı)'in kuruluşunu ilan etmiştir. Ajans mevcut tüm yardım programlarını -ICA'nin ekonomik ve teknik yardım çalışmalarını,

---

¹¹¹ Ibid, pp. 264-271.

¹¹² John F. Kennedy, Special Message to the Congress on Foreign Aid, 22 March 1961, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=8545#axzz1G1RcJSN0>, (e.t. 20.09.2010).

¹¹³ Sibley, loc. cit.

¹¹⁴ Dikeç, op. cit., ss. 19-20.

DLF'nin kredi çalışmalarını, İhracat İthalat Bankası'nın faaliyetlerini ve Tarım Bakanlığı'nın yönettiği Barış için Gıda Programı'nın tarımsal fazla dağıtımlarını - bünyesinde birleştirmiştir. Bu yönü ile USAID'in ABD dış politikasında uzun dönemli ekonomik ve sosyal gelişmeyi ve kalkınmayı amaçlayan ilk dış yardım kuruluşu olduğu söylenebilir¹¹⁵.

Bu kurum günümüzde de ABD'de tüm yardım programlarını yönetmeye devam etmektedir. Çeşitli özel gönüllü kuruluşları (300'ün üzerinde Amerikan kuruluşu), yerel organizasyonlar, üniversiteler, Amerikan iş dünyası (3500 Amerikan şirketi), uluslararası ajanslar, diğer hükümetler ve diğer ABD hükümet ajansları ile yakın ilişki içerisinde çalışmaktadır¹¹⁶.

Kennedy döneminde USAID'in uygulamaya koyduğu ilk programlar Gelişme İttifakı (Alliance For Progress) ve Barış Gönüllüleri (Peace Corps) programları olmuştur.

3.1.2. Gelişme İttifakı (Alliance for Progress)

Kennedy, Latin Amerika'da komünizmin yayılmasını engellemek amacıyla 13 Mart 1961'de Gelişme İttifakı (Alliance For Progress) adlı, bu ülkelere ekonomik kalkınmalarını sağlayıcı dış yardımı esas alan programı yürürlüğe koymuştur. ABD programla Latin Amerika'da uzun dönemli ekonomik ilerlemeyi, serbest piyasaların oluşumunu destekleyerek, bölge ile bilimsel ve teknik işbirliğini artırarak, kültürel işbirliğini geliştirmeyi hedeflemiştir. Ancak programla hedeflenenin sadece ekonomik gelişme olmadığı, bu gelişmeye politik özgürlükler ve sosyal reformların da eşlik etmesinin gerektiği belirtilmiştir. Başkan program dâhilinde ilk yıl Kongre'den bölgedeki hastalıklar, açlık ve yoksullukla mücadele etmek için 500 milyon dolar istemiştir. Ayrıca o dönemde Şili'de gerçekleşen deprem için ek 100 milyon dolar daha talep etmiştir. 1962 yılında ABD'nin bölgeye Sosyal İlerleme Güven Fonu, Barış için Gıda Programı, İhracat İthalat Bankası (Export-Import Bank) ve AID aracılığıyla yaptığı yardımlar 1 milyar doların üzerindedir. 60'lar boyunca Latin Amerika devlet ve özel yardımları olmak üzere toplamda

---

¹¹⁵ "USAID History", [http://www.usaid.gov/about_usaid/usaidhist.html_\(e.t.13.05.2010\)](http://www.usaid.gov/about_usaid/usaidhist.html_(e.t.13.05.2010))

¹¹⁶ http://www.usaid.gov/about_usaid/, (e.t. 13.05.2010)

18 milyar dolardan fazla yardım almıştır. Bu miktarın 10 milyar dolardan fazlası ABD kamu kuruluşlarından yönlendirilmiştir¹¹⁷.

Esasen ABD'nin bölgeye ilgisinin başlaması Eisenhower yıllarına dayanmaktadır. 1950'lerde gerçekleşen olaylar ABD ile Latin Amerika arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. 1958 yılının ortalarında Başkan Yardımcısı Nixon Venezuela'yı ziyareti sırasında başkent Caracas'ta ses bombası ile saldırıya uğramıştır. Nixon'ı protesto edenler ABD'nin Marcos Pérez Jiménez (1952-1958 arasında görev yapmıştır) gibi diktatörleri desteklediğini ve Latin Amerika'daki sosyo-ekonomik koşulları göz ardı ettiğini iddia etmişlerdir. 1959 yılında Panama'da ABD karşıtı gösteriler çoğalmış, Kolombiya ve Venezuela'da sol doktrinleri benimseyen çeşitli gerilla hareketleri ortaya çıkmıştır. En önemlisi ve sonuncu olarak Fidel Castro'nun ABD taraftarı Batista'yı devirerek gerçekleştirdiği Küba Devrimi büyük bir Anti-Amerikancı harekete dönüşmüştür¹¹⁸.

Bu dönemde Dışişleri Müsteşarı George Bull; *“Latin Amerika'da değişim rüzgârları esmekte, milyonlarca insan daha iyi yaşam koşullarına ulaşabileceklerinin farkında. ABD'nin görevi bu istekleri komünizmden ve komünizmin etkilerinden uzaklaştırarak, bölgede barışçıl bir değişimi sağlamaktır”* diyerek, ABD'nin görevinin bir nevi “kontrollü devrimler”in gerçekleşmesini sağlamak olduğunu belirtmiştir¹¹⁹. Bu dönemde ABD'nin geçmişte kısa dönemli güvenlik çıkarları sebebiyle desteklediği Dominik Cumhuriyeti diktatörü Rafael Trujillo, Haiti diktatörü Duvalier, Nikaragua'daki Somoza ailesi, Paraguay diktatörü Alfredo Stroessner gibi isimleri desteklememesi gerektiği savunulmuştur. Bunun yerine sokaktaki insanların desteğini sağlamak için bir politik araç olarak demokratikleşmeyi kullanması gerektiği belirtilmiştir¹²⁰.

1960 yılında Latin Amerika'daki doğrudan ABD yatırımları 8 milyar doların üzerindeydi. Bu o dönemde ABD'nin dünyadaki toplam doğrudan yatırımlarının %25'ine

---

¹¹⁷ Stephen G. Rabe, “Controlling Revolutions: Latin America, the Alliance for Progress, and Cold War Anti-Communism”, **Kennedy's Quest For Victory: American Foreign Policy 1961-1963**, ed. Thomas G. Paterson, Oxford University Press, Inc., USA, 1989, pp. 106-107.

¹¹⁸ Ibid., p. 107.

¹¹⁹ Bu Latin Amerika deneyiminin üzerinden 50 yıl geçtikten sonra dünyanın demokrasi yönünden geri kalmış ve diktatörlüklerle yönetilen diğer bir bölgesi olan Orta Doğu'da da bugün benzer değişimler yaşanmaktadır. Halklar özgürlük talebiyle sesini yükseltmekte ve çoğunluğu ABD destekli olan diktatörlere karşı ayaklanmaktadır. ABD ise yıllardır desteklediği diktatörleri halklarına karşı zulüm yapmakla suçlamakla birlikte 2011'in Mart ayı itibarıyla henüz (Irak'a yaptığı gibi) tek yanlı bir müdahaleden bahsetmemektedir. Bu da bölgede gelişen demokratikleşme isteğinin ve iç dinamiklerin geçmişte Latin Amerika'da olduğu gibi ABD'yi böyle bir politika izlemek ve “kontrollü devrimler”in gerçekleşmesini sağlamak üzere hareket etmek zorunda bırakıp bırakmadığı sorusunu akıllara getirmektedir.

¹²⁰ Rabe, op. cit., p. 108.

tekabül etmekteydi. Bu yatırımların çoğunluğu Venezuela petrolü ve Şili bakırı gibi çeşitli hammadde sektörlerine yoğunlaşmış durumdaydı. Latin Amerika ile yapılan ticaret de ABD'nin toplam ticaretinin %20'sini oluşturuyordu. Ancak Castro örneğinde görüldüğü üzere bölgede ABD kontrolünde olmayan bir değişimin yaşanmasıyla ABD'nin ticari üstünlüğünün bir anda sarsılabileceği gerçeği ortaya çıkmıştır. Nitekim Castro, yönetimi ele geçirdikten sonraki iki yıl içinde 1 milyar dolar tutarındaki Amerikan yatırımını kamulaştırmıştır¹²¹.

Gelişme İttifakı 1940'ların yardım başarısını tekrarlamak isteyen ABD tarafından, Latin Amerika'nın Marshall Planı olarak görülmüştür. Ancak Latin Amerika'nın Avrupa olmadığı aşikârdır. Zira Batı Avrupa savaştan yıkılmış olarak çıksa da finansal ve teknik deneyimi, kurumsallaşmış siyasi partileri, yetenekli politikacıları, güçlü ulusal kimlikleri ve Almanya dışındakilerin güçlü demokratik gelenekleri vardı. ABD bu anlamda sosyal bir dokusu, politik bir geleneği ve ekonomik kurumları olan ülkelerin yeniden toparlanmasına yardımcı olmuştur. Ancak Latin Amerika'da bu tür yerleşmiş siyaset ve ekonomi kurumları bulunmamaktadır. Ayrıca bölge teknik olarak da Batı Avrupa'nın geçirdiği büyük değişimleri yaşamamıştır¹²².

Kennedy bu dönemde Venezuela, Kolombiya, Meksika, Kosta Rika, gibi ülkelere ziyaretlerde bulunmuştur. Washington'da Venezuela'nın demokratik lideri Betancourt'u ağırlayarak, Başkanı "*bir politik liderde olması gereken, hayran olduğumuz her şeye sahip*" şeklinde nitelemiştir. Temmuz 1962'de Peru'da ordunun yönetime geçmesinden sonra bu ülkeye olan ekonomik yardımları ve diplomatik ilişkileri kesmiştir. Ancak Başkan Kennedy Peru örneğinde olduğu gibi her zaman askeri müdahalelere karşı çıkmamıştır. Örneğin 1962 yılında Arjantin'de Frondizi'nin devrilmesini, 1963'te Ekvator ve Guatemala'da askerlerin başa geçmesini görmezlikten gelmiş, 1963'ün sonlarında Honduras ve Dominik Cumhuriyeti'nde gerçekleşen darbeleri ılımlı bir şekilde protesto etmiştir. Kennedy yönetiminin bazı ülkelerdeki askeri yönetimlere karşı çıkarken bazılarında ses çıkarması; bölge ülkelerini komünizmle olan ilişkileri seviyesinde değerlendirmesinden ileri gelmektedir. ABD hükümeti Latin Amerika'daki askeri müdahalelere o ülke içindeki komünist tehdidi ve hükümetin Küba'ya karşı tavrını değerlendirerek karşı çıkmış ya da sessiz kalmıştır. Arjantin örneği bu sebeple çok dikkat

---

¹²¹ Ibid., p. 109.

¹²² Ibid., p. 112.

çekicidir. Başkan Frondizi ABD'nin Castro'yu neredeyse bir takıntı haline getirdiğini söyleyerek Küba'nın Amerikan Devletleri Örgütü (Organization Of American States-OAS)'nden atılmasına karşı çıkmış ve bu devletle ilişkilerini kesmeyi reddetmiştir. 1962'de Frondizi'yi devirerek yerine geçen askerler ise Küba'ya karşı tavır almışlardır ve ABD'den yeni ekonomik yardım paketleri almaya hak kazanmışlardır¹²³.

ABD'nin bu dönemde demokrasiyi savunduğunu söylerken aksini yaptığını gösteren en iyi örneklerden birisi; Haiti'dir. Dışişleri Bakanı Haiti'deki Duvalier rejimini bulunduğu yarımkürenin utancı olarak nitelemiştir. Ancak Küba'nın Amerikan devletleri Örgütü'nden çıkarılması için Haiti'nin oyu gerektiğinden bu ülkeye hiçbir yaptırımda bulunmamış aksine bir havayolu ve ekonomik yardımı içeren paketi onaylamıştır. Bunu yaparken Amerikan yetkilileri Duvalier'in bu fonları projelere yatırmak yerine kendi gücünü ve prestijini artırmak için kullanacağını farkındadırlar¹²⁴.

Gelişme İttifakı Programı'nı duyurduğu konuşmasında Kennedy, bölgedeki askeri harcamaların azaltılacağını söylemiştir. Ancak bunun tersi bir durum gerçekleşmiştir. ABD Latin Amerika'da komünizme karşı çeşitli askeri ve polis birimleri kurulmasına yardımcı olmuştur. FBI (Federal Soruşturma Bürosu - Federal Bureau of Investigation), ve AID programları dâhilinde Latin Amerikalı askeri personeller eğitilmiş, bu amaç için Amerikalı görevliler bu ülkelerdeki kırsal bölgelerde görev yapmıştır. Yetkililer bütün bu askeri programları ulusal güvenlik çerçevesinde açıklamış ve bu programların demokratik kurumların oluşmasını güçlendirdiğini iddia etmişlerdir. Ancak Savunma Bakanlığı bünyesinde 1964-1965'te yapılan gizli bir araştırmada askeri yardımların demokrasiyi ve ekonomik kalkınmayı desteklediğine dair hiçbir bilimsel sonuca ulaşılmamıştır. Tüm bu programlarla Kennedy yönetimi Latin Amerika'nın askeri güçlerinin yeteneklerini artırmıştır¹²⁵.

ABD yardım koşullarına bağlı olarak toprakların yeniden dağıtımının yapılmasını reddetmiştir. Ekonomik yardım programlarını Latin Amerika ülkelerinin kendi paralarını stabilize etmeleri ve sistemlerini liberalleştirmeleri yönünde şartlarla vermiştir. Ancak kendi ulusal çıkarları için zararlı gördüğü toprak reformlarının gerçekleşmesine izin vermemiştir. Örneğin; ABD 1962'de Honduras'ta Başkan Ramón Villeda Morales'e

---

¹²³ Ibid., pp. 113-115.

¹²⁴ Ibid., p. 116.

¹²⁵ Ibid., p. 119.

gerçekleştirdiği tarım reformunu geri çekmesi konusunda baskı yapmıştır. Zira o dönemde Honduras'ta faaliyet gösteren iki büyük Amerikan şirketi Standard Fruit ve United Fruit'in toprakları da kamulaştırılmıştı. Kamulaştırmaya cevap olarak United Fruit ekim programını durdurmuştur. Kennedy ve United Fruit temsilcileri ile görüşükten sonra Başkan yasayı değiştirme kararı almıştır¹²⁶.

Program Latin Amerikan toplumlarının dönüşümünde başarısız olmuştur. 1950'lerde olduğu gibi kalkınmanın on yılı olarak nitelendirilen 1960'lar boyunca da Latin Amerika ülkeleri ortalama %1.5'lik büyüme oranı ile düşük bir performans sergilemiştir. Bu dönemde işsiz Latin Amerikalıların sayısı 18 milyondan 25 milyona çıkmış ve kişi başına tarımsal üretim azalmıştır. Ancak yardım programının bazı olumlu etkileri de görülmüştür. Bölge genelinde yaşam süresi ortalama 5 yıl uzamış, birçok yerde en az 6 yıllık temel eğitim geçerli kılınmıştır. Ancak bunlar istatistiklerde görülebilen sonuçlardır. Yardım programının asıl amacı olan sosyal, adil ve demokratik ülkelerin oluşması gerçekleşmemiştir, eşitsizlik yaygındır. Örneğin; Arjantin ve Brezilya'daki toplumların en zengin olan %10'luk kesimi toprakların çoğunluğuna sahip olmaya devam etmiş ve ülkelerinin milli gelirlerinin %40'ından fazlasına sahip olmuşlardır. ABD'nin bölgedeki askeri elitleri güçlendirmesinden kaynaklanan sosyal dengesizlikler, kronik politik istikrarsızlıkları üretmiştir. Latin Amerika'da 60'lar boyunca on altı ani hükümet değişikliği gerçekleşirken, sadece Kennedy döneminde ordu ve askerler halk tarafından seçilmiş altı başkanı devirmiştir¹²⁷.

Sonuç olarak Gelişme İttifakı Programı başlangıçta hedeflediği amaçları gerçekleştirilememiş, aksine askeri ve ekonomik yardımları ve güvenlik temelli programları ile demokratik olmayan, muhafazakâr ve çoğunlukla baskıcı grupları ve rejimleri güçlendirmiş, bu ülkelerdeki anti-komünist elitlerin sağlayacağı kısa vadeli güvenlik çıkarları için, uzun vadede sosyal demokrasi feda edilmiştir¹²⁸.

3.1.3. Barış Gönüllüleri (Peace Corps)

Henüz Başkanlık yarışındayken Kennedy'nin çeşitli seçim konuşmalarına ve ekibindeki çalışmalarına yansıyan, gönüllü Amerikalıları dünyanın gelişmekte olan

---

¹²⁶ Ibid., pp. 119-121.

¹²⁷ Hilton L. Root, **Alliance Curse: How America Lost the Third World**, The Brookings Institution, USA, 2008, p. 191.; Rabe, op. cit., p. 110.

¹²⁸ Rabe, op. cit., p. 122.; Patterson, op. cit., p. 496.

ülkelerine gönderme fikri Başkanlık'a seçildikten sonra hızla ele alınmıştır. Başkan çalışma arkadaşlarından oluşan kurulların çalışmalarından sonra 1 Mart 1961'de Barış Gönüllüleri'nin geçici olarak kuruluşu için (Kongre onayına değin) karar almıştır. Önceleri AID kurumuna bağlı olarak faaliyet göstermesi beklenen Barış Gönüllüleri'nin, 2 Mayıs'ta Beyaz Saray'dan gelen açıklama ile Dışişleri Bakanlığı bünyesinde yarı-özerk bir program olacağı belirtilmiştir. Uygulamada ise gönüllülerin seçilmesi ve eğitilmesinden projelerin yönetimine kadar birçok konuda bağımsız davranmıştır. Onayı için 3 aydan fazla süren lobi çalışmalarından sonra Kongre 22 Eylül 1961'de 40 milyon dolarlık bir bütçe ile Barış Gönüllüleri (Peace Corps)'ni onaylamıştır. Kuruluşundan sonra geçen yirmi yedi ay içerisinde, program bünyesinde Asya'da, Afrika'da ve Latin Amerika'da toplam 44 ülkede çalışan gönüllü sayısı 7000'i geçmiştir. Gönüllülerin %50'sinden fazlası eğitim alanında, %25'i toplum kalkınmasında, geri kalanı ise kamu işleri, sağlık ve tarımsal konularda çalışmaktaydı. Kennedy döneminde programda ağırlık eğitim çalışmalarına verilmiştir¹²⁹.

Çoğunluğu üniversite mezunu, yaşları 22 ile 28 arasında değişen gençlerden oluşan gönüllüleri böyle bir görev üstlenmeye yönelten en büyük etken Başkan Kennedy'ye duydukları sonsuz inançtı. Ayrıca program dâhilinde görev yapan ilk gönüllülerin ifadeleriyle, görmedikleri yerleri tanıyabilme fırsatı ve macera tutkuları da böyle bir karar almalarında etkili olmuştur. Ülke içinde de bu gönüllülere kahraman gözüyle bakılmış, görevleri bitip de ABD'ye döndüklerinde birçoğu Dışişleri Bakanlığı bünyesinde çalışmaya başlamıştır. Genç ve idealist ABD Başkanı'nın "değişim elçileri" olarak gelişmekte olan bölgelere gönderilen bu gençler gittikleri yerlerde birer "Ugly American" olmadıklarını kanıtlamaya çalışmışlardır. Ancak özellikle programın ilk eğitim projesi olan Etiyopya deneyimi sonucundan başlayarak gelişmemiş olan bu bölgelerin ancak kendi toplumlarının yaratacakları deneyimlerle gelişmeyi başarabilecekleri anlaşılmıştır¹³⁰.

Her ne kadar bu dönemde kalkınmaya ve gelişmeye önem verildiği iddia edilse de komünizmle savaş tüm programların önde gelen amacı olmuştur. Hatta bu dönemde ülke içinden de dış yardıma birçok eleştiri gelmiştir. Özellikle planlanan büyük yardım programları gelişmemiş ülkelerdeki insanların günlük yaşamlarına dokunmadığı ve

---

¹²⁹ Gary May, "Passing the Torch and Lighting Fires: The Peace Corps", **Kennedy's Quest For Victory: American Foreign Policy 1961-1963**, ed. Thomas G. Paterson, Oxford University Press, Inc., USA, 1989, pp. 285-288.; "The Establishment of Peace Corps", http://clerk.house.gov/art_history/highlights.html?action=view&intID=83, (e.t. 23.08.2010).

¹³⁰ May, op. cit., pp. 291-311.

yardımcı olamadığı yönüyle eleştiri almıştır. Bu eleştirileri dikkate alan Kennedy o dönemde dış yardım programlarına hararetle karşı çıkan muhaliflerin başında gelen General Lucius Clay'den bir komisyon oluşturarak dış yardımlarla ilgili olarak bir rapor hazırlamasını istemiştir. Başkan, Clay'in inceleme sonucunda dış yardımların ne kadar etkili ve yararlı bir araç olduğunu göreceğinden emin olarak böyle bir istekte bulunmuştur. Ancak komisyonunun sonuç raporunda yardımlarla ilgili olumlu sonuçlara ulaşılmamıştır. Raporda en fazla öne çıkan sorun, bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin bağımsızlıklarına çok fazla değer verdiği, dolayısıyla eski sömürgecilerin yerine bir yenisinin (çok kısa zamanda çok fazla şey yapmak üzere dış yardımlarla ülkelere giren ABD'nin) olmasını istemedikleri gerçeğidir. Raporda ayrıca Gelişme İttifakı ve Barış Gönüllüleri gibi programların üçüncü dünya ülkelerindeki sosyal ve ekonomik zorluklarla başa çıkamadıkları iddia edilmiştir¹³¹. Sorunlara çözüm olarak, toplam yardım miktarının azaltılması gerektiği, Afrika'nın kalkınma sorununun Avrupa'nın sorumluluğunda olduğu, Latin Amerika hükümetlerinin ise sosyal ve ekonomik gelişmelerini sağlayacak reformları ABD'den yardım talep etmeden önce kendi iç dinamikleriyle sağlamaları gerektiği belirtilmiştir¹³².

Kennedy döneminde dış yardım programlarına farklı boyutlar getirildiği iddia edilse de dikkatli bir incelemeyle program bileşenlerinin birçoğunun önceki yönetimlerin programlarında da var olduğu görülür. Bunlara kalkınma yardımları, teknik yardımlar, bütçe desteği için verilen hibeler, Eisenhower döneminde Barış için Gıda Programı altında dağıtılan tarımsal ürün fazlaları gibi örnekler verilebilir¹³³. Kennedy döneminde farklı olarak ülke içi bürokratik süreçlerin ve programların çok başlılığıyla sebep olduğu çeşitli sorunları ortadan kaldırmak adına tüm dış yardım faaliyetlerinin tek bir yönetici kuruluş altında birleştirilmeye çalışılmıştır (USAID). Ancak bu çabalar yönlendiği ülkelerin koşullarını iyileştirmekten ziyade ülke içi yardım politikalarındaki koordinasyonsuzluğu düzeltmeye yönelik adımlar olarak görülebilir.

Kennedy'nin dış yardım konusundaki idealizmi, ABD'nin dış yardım politikalarının aslında ABD'nin ulusal güvenlik çıkarlarını yansıttığı gerçeğini değiştirememiştir. Kennedy döneminde de dış yardımlar üçüncü dünya ülkelerini komünist

---

¹³¹ Sibley, op. cit., p. 100.

¹³² Little - Clifford, op. cit., p. 26.

¹³³ Logue, op. cit., p. 43.

etki altına girmekten kurtarmak ve uluslararası anlamda antikomünist hareketleri desteklemek amacıyla kullanılmıştır. O dönemde Savunma Bakanı Robert McNamara güvenlik ve dış yardım arasındaki ilişkiyi şöyle ifade etmiştir; “*Askeri yardım programları tüm ulusal güvenlik çabamızın önemli bir aracı haline gelmiştir*”. 1964 yılında Başkan Johnson dış yardım programlarını; “*Sahip olduğumuz ve kendi askerlerimizi herhangi bir savaşa gitmekten kurtaran en iyi silah*” şeklinde tanımlayacaktır¹³⁴.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD dış yardım politikalarının gelişiminde göze çarpan en önemli unsur yardımların sürekliliğidir. Yani Truman ve Kennedy’nin demokratik yönetimleri ya da Eisenhower’ın cumhuriyetçi yönetiminde ideolojik farklılıklarından doğan bir politikayla dış yardımda değişikliklere gidilmemiş aksine uluslararası ekonomik ve politik sistemdeki gerçekler ve dönüşümler dikkate alınarak dış yardım politikaları yürütülmeye çalışılmıştır¹³⁵. Zaman ilerledikçe Soğuk Savaş’ın değişen dengelerine göre konumlandırılan dış yardım politikaları bu yardımların politik amaçlardan bağımsız verilmediğini göstermektedir. ABD’nin kuruluşundan itibaren idealist-realist kutuplar arasında ilerlediği iddia edilen dış politikası dış yardım örneğinde de açıkça görüldüğü üzere Amerikan ulusal çıkarları neyi gerektiriyorsa o yönde evrilmiştir. Kennedy döneminde liberal-idealist bir söylemle savunulan dış yardımlar, pratikte bu söylemin gereklerini yansıtamamıştır. Kalkınma ve demokratikleşme hedeflerinden ziyade askeri ve güvenlik konuları ön plana çıkmıştır. Devletler ABD çıkarları doğrultusunda dış yardımlar aracılığı ile şekillendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında ABD tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Vietnam Savaşı ve dış yardımlar arasındaki ilişki incelenecektir. ABD tarihi boyunca beş Başkan’ın müdahil olduğu konu, savaşın dış politikada önceliğe sahip olduğu Johnson, Nixon ve Ford dönemlerini kapsayacak şekilde açıklanacaktır. Böylelikle Vietnam Savaşı esnasında Demokrat ya da Cumhuriyetçi yönetimlerin hepsinde dış yardımların kullanımında farklı amaçların olup olmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

---

¹³⁴ Sibley, loc. cit.

¹³⁵ Logue, op. cit., p. 44.

4. Lyndon B. Johnson Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1963-1969)

1963 Kasım'ında Kennedy'nin suikast sonucu hayatını kaybetmesinin ardından Başkan yardımcısı Lyndon B. Johnson Başkanlık görevini üstlenmiştir. 1964 yılında yapılan seçimlerle Başkanlığa seçilen Johnson'ın dış politika anlayışı Kennedy dönemi dış politikasından farklılık göstermemiştir. Bu politikanın temelleri; BM'ye ve ABD'nin müttefiklerine güçlü destek vermek, askeri gücü artırmak, doları güçlü ve istikrarlı duruma getirmek, dış ticareti artırmak ve Asya, Afrika ile Latin Amerika'ya hâlihazırda verilmekte olan kalkınma yardımlarını devam ettirmek olarak sıralanabilir¹³⁶.

1964 yılı konuşmasında on maddede savunma ve dış politikasının hedeflerini sıralayan Johnson gıda yardımlarını bir barış sağlama aracı olarak kullanmaya devam etmek istediğini, Latin Amerika ülkeleri ile daha güçlü ilişkiler geliştirmek için Gelişme İttifakı Programı'nı sürdüreceğini, kalkınma yardımlarının yönetiminin daha titizlikle ele alınacağını söylemiştir. Ancak Johnson, görevde olduğu süre boyunca, Gelişme İttifakı Programı'nın temel dokusu olan politik ve sosyal içeriklerinden arındırılarak sadece bir ekonomik yardım programı haline getirildiği iddiasıyla eleştirilmiştir. Latin Amerika'da askeri yönetimlerin sağladığı politik istikrardan memnun olan ABD, bu dönemde David Rockefeller gibi işadamlarının dış yardım konusundaki tavsiyelerini dikkate almaya başlamıştır. İşadamlarına göre, ancak özel girişimcilikle sağlanacak olan ekonomik gelişme sosyal reformları yaratabilirdi. Bu dönemde Johnson Gelişme İttifakı Programı'nı Amerikan iş dünyasının kullanımına sunduğu iddiasıyla eleştirmiştir¹³⁷.

4.1 Vietnam Savaşı ve ABD Dış Yardımları

Johnson döneminde ABD'nin fiili olarak Vietnam Savaşı'na katılması ABD dış politikasını ve dış yardım politikasının gelişimini birinci derecede etkilemiştir. 1965-1973 yılları arasında ABD'nin fiili olarak katıldığı Vietnam Savaşı'nın kökenleri 1950'li yıllara dayanmaktadır. 1954 yılında Cenevre'de yapılan uluslararası konferansla 17. enlem çizgisi üzerinden ikiye bölünen Vietnam'ın kuzeyinde komünizm yanlısı Vietnam Demokratik Cumhuriyeti (Kuzey Vietnam), güneyinde ise Batı'ya yakın olan Güney Vietnam kurulmuştur. 1955'de Güney'de Ngo Dinh Diem'in başa geçmesi ve BM tarafından 1956

¹³⁶ Jack Godwin, *The Arrow And The Olive Branch: Practical Idealism in U.S. Foreign Policy*, Praeger Security International, USA, 2008, p. 112.

¹³⁷ Rabe, op. cit., p. 113.

yılında yapılması öngörülen seçimlerin yapılmasına yanaşmaması sonucunda Kuzey, 1957 yılında Vietkong saldırılarına başlamıştır. Kuzey'in galip gelmesinin yaratacağı domino etkisinden korkan ABD Başkanı Eisenhower 4 Nisan 1959'da Güney Vietnam'a çevreleme stratejisi çerçevesinde askeri ve ekonomik yardımları başlatmıştır¹³⁸. Kennedy döneminde de bölgeye verilen önem devam etmiş, ancak askeri bir müdahale için Dışişleri ve Savunma Bakanlığı arasında ortaya çıkan görüş farklılıkları Başkan'ı etkilemiştir. Dışişleri'nin önerilerini dinleyen Kennedy aktif bir müdahale yerine bölgeye askeri danışmanlar göndermeyi tercih etmiştir. Dış yardımlar bu süreçte müttefik bir ülkenin var olan konumunu stabilize etmesine yardımcı olacak şekilde verilmiştir.

ABD için Başkan Johnson dönemi Vietnam'da dönüm noktasını oluşturmuştur. Zira ABD'nin aktif olarak savaşa girmesi Başkan Johnson döneminde gerçekleşmiştir. Dış yardımlar devam ederken 1964 Temmuz'unda ABD, Güney Vietnam'a 5.000 askeri danışman daha göndermiştir. Böylelikle Güney Vietnam'daki üniformasız Amerikalıların sayısı 21.000'e yükselmiştir. Başlarda sadece danışmanlar göndererek ve dış yardımlarla sürdürülen Vietnam politikası 1964 Ağustos'u sonrasında değişmiştir. 2 Ağustos 1964'te Kuzey Vietnam güçlerinin Tonkin Körfezi'nde Amerikan gemilerine düzenledikleri saldırıdan¹³⁹ sonra Johnson, Kongre'den ABD'nin Güneydoğu Asya'daki barış ve özgürlükleri korumadaki kararlılığını belirten bir kararname hazırlamasını istemiştir. ABD'nin SEATO (Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı - Southeast Asia Treaty Organization - 1955) anlaşmasından kaynaklanan bölgeyi komünist tehditlere karşı savunma hakkının bulunduğu altını çizen Başkan, özellikle Kuzey Vietnam'ın sistematik tahrip ve gerilla savaşına karşılık verilmesi gerektiğini belirtmiştir. ABD'nin bölgede askeri ve politik hiçbir çıkarının bulunmadığını söyleyen Johnson, Kuzey Vietnam'ın bölgenin istikrarı ve Amerikan ulusal güvenliği için tehdit oluşturduğunu

---

¹³⁸ Trevor B. McCrisken, **American Exceptionalism and the Legacy of Vietnam: US Foreign Policy since 1974**, Palgrave Macmillan, Great Britain, 2003, p. 25.

¹³⁹ Bu olay ile ilgili olarak, Kuzey Vietnam'ın Amerikan gemilerine bir kere saldırdığı, bunun ABD tarafından çok ciddiye alınmadığı ancak yaklaşan seçim sebebi ve hâlihazırda planlanan bölgeye müdahaleyi meşrulaştırmak amacı ile hayali bir ikinci saldırının ABD basınının da desteği ile büyütülerek, Amerikan kamuoyunun ve Kongre'nin yönlendirildiği ortaya çıkmıştır. Bu, Amerikan hükümetlerinin, varlığı şüpheli olayları ve delilleri kullanarak başka ülkelere müdahale etmesinin ilk örneği değildir. Çalışmanın önceki bölümünde henüz kuruluş aşamasındaki ABD yönetiminin de (İspanya Savaşı'na yol açan şüpheli patlama-1898), 2003 Irak işgali (sonradan asla var olmadığı kesinleşen nükleer silahlar) öncesinde gücünün doruğundaki ABD yönetiminin de dış politikalarında aynı yolu tercih ettiği görülmektedir.

savunmuştur. 7 Ağustos'ta çıkarılan Tonkin Körfezi Kararnamesi'nin ardından 10 Ağustos 1964'te ABD resmen savaşa dâhil olmuştur¹⁴⁰.

Bölgeye olan tüm müdahalelerine ve sürdürmekte olduğu savaşa rağmen Başkan Johnson (Kennedy'nin de yaptığı üzere) halka yönelik yaptığı tüm konuşmalarda ülkesinin antiemperyalist duruşundan bahsetmiş ve her ülkenin kendi kaderini kendisinin belirleme hakkının olduğunu altını çizerek, ABD'nin bu amaçlarla bölgeye yardımda bulunduğunu söylemiştir. 1966 yılı mesajında Johnson, Vietnam'da çok çetin şartlarda devam ettirilen savaşın ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında beri devam eden ve Truman yönetiminin Kore'de, Kennedy yönetiminin Küba'da uyguladığı aynı politikanın devamı olduğunu söylemiştir. Johnson'a göre bu politika Batı Avrupa'nın yeniden inşasına yardım eden, Türkiye ve Yunanistan'ı komünizmden kurtaran, Batı yarıkürede demokrasinin ve sosyal adaletin yerleşmesini sağlayan, Barış Gönüllüleri'ni kuran ve dünyanın en büyük ekonomik yardım programını uygulayan politikanın devamıdır¹⁴¹.

1960'ların ikinci yarısından 1970'lerin ortalarına kadar geçen süreçte ABD'nin toplam yardım miktarında düşme yaşanırken, Güneydoğu Asya'da devam eden savaşın etkisiyle yardım bütçesinin büyük bir kısmı bölge ülkelerine yönlendirilmiştir. Bu dönemde Vietnam, Laos ve Kamboçya'ya verilen yardımlarda artış görülmüştür. Tablo 4 ve Tablo 5'te de görüldüğü üzere 1967-1973 yılları arasında Vietnam'a verilen yardım sürekli artmıştır. Paris Barışı'ndan sonra ise gözle görülür bir biçimde düşüş yaşanmıştır. 1973 yılında nerdeyse 4 milyar dolar olan toplam yardım miktarı, 1974 yılında yaklaşık 1.6 milyar dolara gerilemiştir. Ayrıca Tablo 4'te ABD'nin 1955-1975 yılları arasında Vietnam'a verdiği toplam yardımların yarısından fazlasının askeri nitelikte olduğu görülmektedir. Tablo 5'te de görüldüğü üzere ABD'nin aktif olarak savaşa girmeden önceki dönemde (1953-1961 arasında) Vietnam'a verdiği toplam yardımın 3/4'ünü ekonomik yardımlar oluşturmaktayken, 1962-1974 döneminde bu oran askeri yardımlar için geçerli olmuştur. 1965-1975 yılları arasında Latin Amerika'ya yönelik algılanan komünist tehdidin azalmasıyla bu bölgeye yapılan yardımlarda azalma görülmüştür. Ayrıca Afrika'ya yapılan yardım miktarı da düşmüştür. Yardım programlarına getirilen eleştiriler sonucunda dünyanın birçok yerindeki programlar ya azaltılmış ya da sonlandırılmıştır¹⁴².

---

¹⁴⁰ Godwin, op. cit., p. 113.; McCrisken, op. cit., p. 27.

¹⁴¹ Godwin, op. cit., p. 117.

¹⁴² Lancaster, op. cit., p. 75.

Fiscal year	AID ^a	PL 480	Piaster subsidy	Total economic aid	Military assistance	Total assistance
1955	320.2	2.2		322.4		322.4
1956	195.7	14.3		210.0	176.5	386.5
1957	259.4	22.8		282.2	119.8	402.0
1958	179.4	9.6		189.0	79.3	268.3
1959	200.9	6.5		207.4	52.4	259.8
1960	170.6	11.3		181.8	72.7	254.5
1961	140.5	11.5		152.0	71.0	223.0
1962	124.1	31.9		156.0	237.2	393.2
1963	143.3	52.6		195.9	275.9	471.8
1964	165.7	59.1	5.8	230.6	190.9	421.5
1965	225.0	49.9	15.4	290.3	318.6	608.9
1966	593.5	143.0	57.4	793.9	686.2	1,480.1
1967	494.4	73.7	98.5	666.6	662.5	1,329.1
1968	398.2	138.5	114.4	651.1	1,243.4	1,894.5
1969	314.2	99.4	146.9	560.5	1,534.0	2,094.5
1970	365.9	110.8	178.7	655.4	1,577.3	2,232.7
1971	387.7	188.0	202.3	778.0	1,945.6	2,723.6
1972	386.8	67.8	133.1	587.7	2,602.6	3,190.3
1973	313.3	188.3	29.5	531.2	3,349.4	3,880.6
1974	384.3	269.9	3.2	657.4	941.9	1,599.3
1975	191.3	49.6		240.9	625.1	866.0
Total	5,954.4	1,600.7	985.2	8,540.3	16,762.3	25,302.6

Tablo 4. 1955-1975 Yılları Arasında ABD'nin Güney Vietnam'a Yardımları (mali yıl ve milyon dolar bazında)

(Kaynak: Statistical Reports Division, Office of Financial Management, U.S. Agency for International Development, Aktaran; Douglas C. Dacy, **Foreign Aid, War, and Economic Development: South Vietnam, 1955-1975**, Cambridge University Press, USA, 1986, p. 200.)

Country	1953-61		1962-74	
	Economic assistance	Military assistance	Economic assistance	Military assistance
All countries	24.053	24.240	52.469	43.302
Four-country total	5.610	4.279	9.242	26.106
Israel	0.507	nil	0.714	3.912
Korea	2.579	1.561	2.447	4.830
Taiwan	0.979	2.145	0.311	1.798
Vietnam	1.545	0.572	5.770	15.566

Tablo 5. 1953-1974 Yılları Arasında ABD Ekonomik ve Askeri Yardımları (milyar dolar bazında)

(Kaynak: AID, Aktaran; Douglas C. Dacy, **Foreign Aid, War, and Economic Development: South Vietnam, 1955-1975**, Cambridge University Press, USA, 1986, p. 245.)

Doty'e göre bu dönemde dış yardımlar gelişmekte olan ülkelere yönlendirilirken ABD'nin bu ülkelerdeki "sosyal durumun yaratacağı tehlikenin sadece Amerikan ulusal çıkarlarına değil dünyaya da tehdit oluşturacağı" söyleminin temelinde "küresel kimlik inşası" çabası yatmaktadır. Dış yardımlar bu anlamda sadece yoksullukla mücadele etmek için verilmemiş, ABD tarafından algılatıldığı şekilde uluslararası sosyal tehlikeyi önlemek için de kullanılmıştır. ABD dış yardım politikasında ölçüt olarak öne süreceği uluslararası normları belirlerken ulusal çıkarları çerçevesinde hareket etmiştir. Örneğin; 1966 yılı Dış Yardım Yasası'nda Demokrasi başlığı altında kalkınmada "demokratik kurumların kullanımı"na vurgu yapılmıştır. Kalkınma yardımlarının alıcı ülkelerdeki demokratik, sosyal ve politik eğilimleri desteklemesi gerektiği vurgulanmıştır. 1967 yılında AID, MIT (Massachusetts Teknoloji Enstitüsü - Massachusetts Institute of Technology) bünyesindeki CIS'den (Uluslararası Çalışmalar Merkezi - Center for International Studies)'den demokrasi başlığı altında tavsiye edilen politikaları tam anlamıyla analiz etmesi ve uygulama yollarını bulabilmesi konusunda yardım istemiştir. Bunun üzerine çeşitli akademisyenlerden, Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen üyelerden ve AID görevlilerince bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Grubun raporu ve Kongre'deki çeşitli tartışmalarla "demokrasi ve katılım"ın ne olduğu tanımlanmış, bu kavramların nasıl desteklenmesi ve en önemlisi de hangi durumlarda desteklenmemesi gerektiği belirlenmiştir. Buna göre ABD

dış yardımının temel amacı; geliştirmekte olan ülkelerdeki insanlara, kendi kendilerine yardım etme ve başarılı olmaları için fırsatları sağlamaktır¹⁴³.

Ancak politik istikrar ve demokrasi gibi kavramlar bu toplumların dönüşümünü gerektirmiştir. Özellikle ABD askeri varlığının olduğu ülkelerde bu değişimler herhangi bir şekilde ABD'nin varlığından rahatsız olan ya da ABD'ye karşı olan grupların iktidara gelmesini ya da güçlenmesini sağlıyorsa, ABD'nin demokrasiyi *desteklememesi* gerektiği belirtilmiştir. Bu da ABD'nin çeşitli diktatörlükleri yıllarca dış yardım programlarıyla destekleme politikasını açıklar niteliktedir. İlginç olan başka bir husus da geliştirmekte olan ülkelere reçete olarak verilen demokrasi, katılım gibi kavramların uluslararası politikada çok taraflı kurumlarda, bu ülkeler lehine çoğu zaman çalıştırılmadığı gerçeğidir.

CIS raporunun sonlarında geliştirmekte olan ülke liderlerinin “politika ile ekonomi arasında” nadiren keskin bir ayrım yapabildikleri belirtilmiştir. Burada kastedilen politikanın, ideoloji/duygu alanı, ekonominin ise akıl/mantık alanı olduğu yönündeydi. ABD'nin demokratik katılımı desteklemesiyle, bu ülkelerde ideolojinin yerini pragmatizm ve rasyonelliğin alacağı ve bunların yürütücü güçler olarak toplumu şekillendireceği vurgulanmıştır. Görüldüğü üzere dış yardımlara bağlı olarak savunulan ve geliştirmekte olan ülkelerdeki politik yapıları hedefleyen tüm süreçler ABD açısından bir nevi bu toplumları dönüştürmekte kullanılan *sosyal mühendislik* araçlarıydı¹⁴⁴.

5. Richard M. Nixon Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1969-1974)

1968 yılında Başkanlık seçimini kazanan Nixon, Vietnam Savaşı'nı sonlandıracağını vaat ederek zafer kazanmıştır. Ancak Nixon ABD'nin Vietnam'dan çıkışının “onurlu” bir biçimde olması gerektiğini savunmuş ve ABD'nin bölgeden hemen çekilmesinin dünya tarafından bir yenilgi olarak algılanabileceğini, bu durumun da sadece Asya'da değil dünya çapında ABD liderliğine olan güveni sarsacağını belirtmiştir. Bu nedenle Nixon ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger Vietnam'dan kademeli olarak çekilmenin yanı sıra ABD liderliğinde yeni bir uluslararası düzenin kurulması gerektiğini düşünerek, SSCB ve Çin ile olan ilişkilerini düzeltmeye çalışmışlardır¹⁴⁵. Dış

¹⁴³ Roxanne Lynn Doty, **Imperial Encounters: The Politics of Representation in North-South Relations**, Third Edition, University of Minnesota Press, USA, 2002, pp. 130-131.

¹⁴⁴ Ibid., pp. 135-137.

¹⁴⁵ McCrisken, op. cit., p. 31.; Godwin, op. cit., pp. 125-127.

yardımlar (özellikle askeri yardımlar) ile Güney Vietnam'ın güçlendirilmesi bu politika kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Nixon ve danışmanı Kissinger tarafından “Onurlu Barış” retoriği ile ifade edilen esasen ABD'nin Vietnam'dan çıkışının bir yenilgi olarak görülmemesini sağlamaya çalışmaktan ibarettir. ABD bir yandan askeri yardımlarla Güney Vietnam ordusunu güçlendirirken, bir yandan da bölgedeki Amerikan birliklerinin kademe kademe geri çekilmesini planlamıştır. Bu politika ile ABD, bölgedeki kara birliklerini azaltmış, ancak Amerikan askerlerinin güvenliğini sağlama amacıyla hava saldırılarını devam ettirmiştir. Politika birçok yönden de beklenen etkiyi yaratmıştır. Paris Barış görüşmelerine giden süreçte 4 yıl boyunca Vietnam'daki ABD birliklerinin sayısı 550.000'den 24.000'e, haftalık ABD ölü sayısı ise yüzlü rakamlardan 25'e düşmüş ve savaş için yapılan yıllık harcama 25 milyar dolardan 3 milyar dolara gerilemiştir. Bu süreçte Güney Vietnam rejimi, askeri yardımlar ve çeşitli eğitim programları ile komünistlerle mücadele edecek düzeye getirilerek güçlendirilmiştir. Bu da Kongre'nin Güney Vietnam'a olan askeri ve ekonomik yardımlarının sürmesinde etkili olmuştur¹⁴⁶.

5.1 Nixon Doktrini

ABD dış yardım politikalarını önemli ölçüde etkileyecek olan Nixon Doktrini, 25 Şubat 1969'da Guam Adası'nda açıklanmıştır. Vietnam Savaşı'nın uzaması ve olumlu bir askeri başarı elde edilememesi başta ABD ekonomisine ve ABD'nin uluslararası politikadaki liderliğine zarar vermiş ayrıca bu dönemde uluslararası sistemde görülen genel yumuşama da ABD'nin doktrin ile açıkladığı politikaları benimsemesine yol açmıştır. Nixon Doktrini ile işbirliğine dayalı bir barış savunulmuş, ABD'nin artık sıcak çatışmalara girmeyeceği bunun yerine askeri ve ekonomik yardımlarla müttefiklerine destek olacağı vurgulanmıştır. Bu politika ABD'nin sadece Vietnam'daki savaşını bitirmeyecek aynı zamanda gelecekte başka Vietnamların oluşmasını da engelleyecektir. Doktrin ABD'nin Asya'daki dış politikasını yönetecek şu üç temel prensibi içermektedir; 1. ABD tüm anlaşmalara bağlı kalmaya devam edecektir, 2. ABD müttefiklerine ve kendi ulusal güvenliği için hayati önemde gördüğü tüm ülkelere nükleer himaye sağlamaya devam edecektir. 3. ABD yardım talebinde bulunan tüm uluslara, tehditlere karşı öncelikli olarak

---

¹⁴⁶ McCrisken, op. cit., p. 32.

kendi askeri güçleri ile sorumluluğu almaları karşılığında askeri ve ekonomik yardımda bulunacaktır¹⁴⁷.

ABD bu politikayı Asya dışında Orta Doğu'da da aktif olarak kullanmıştır. 1971'de İngiltere'nin Orta Doğu'dan çekilme niyetini açıklamasının ardından İngiltere'nin yerini almaya niyetli gözükmeyen ABD, bölgedeki ülkelere ekonomik, askeri, teknik yardımlar vererek işbirliğini geliştirmeye çalışmıştır. Nitekim bölgeye uyguladığı 'İki Ayaklı' politika ile Orta Doğu'daki iki büyük devlete, İran ve Suudi Arabistan'a silah transferini artırmış, ABD askeri yardımları ile güçlendirilen bu iki devletin bölgenin güvenliğinden de sorumlu olmasını amaçlamıştır¹⁴⁸.

Açıkça görüldüğü üzere Nixon Doktrini ile ABD, nihai ulusal amaçlarında değişikliğe gitmemiş, Vietnam'ın yarattığı olumsuz politik ve ekonomik durumun ve uluslararası konjonktürün de yarattığı zorunlu sebeplerle politikasında sadece yöntem değiştirmiştir. Bu yeni konjonktürde dış yardımlar ABD'nin aktif bir çatışmaya müdahil olmama düsturu çerçevesinde müttefiklikler elde etmek ve bölgesel jandarmalar oluşturmak için kullanılmıştır.

5.2 Temel İhtiyaçlar Stratejisi

1970'ler ABD'de dış yardım politikalarının iflas ettiği ve yeni yolların arandığı bir süreç olarak ifade edilebilir. Vietnam deneyimi sonrasında dış yardımın gerekliliği için öne sürülen tüm amaçlar ve dinamikler sorgulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde dış yardımlara getirilen en büyük eleştiriler; yardımların büyük bir kısmının kısa vadeli askeri hedefleri gerçekleştirmek amacı ile kullanıldığı ve bunlardan somut sonuçlar elde edilemediği yönündedir¹⁴⁹.

1970'li yıllarda Vietnam başarısızlığının getirdiği finansal yük ile çoğu zaman ABD dış yardımlarında azalma görülmüştür. Bazı ülkelere dış yardımlar kesilmiştir. 1971 yılında Kongre ABD dış yardım politikalarında önemli bir değişikliğe gitmiştir. Güneydoğu Asya'da sürmekte olan savaştan ve bunun yarattığı askeri yardım bütçesinden

---

¹⁴⁷ Lien-Hang T. Nguyen, "Waging War on All Fronts: Nixon, Kissinger, and the Vietnam War, 1969–1972", **Nixon in the World: American Foreign Relations, 1969–1977**, editors. Fredrik Logevall-Andrew Preston, Oxford University Press, Inc., USA, 2008, p. 190.; Godwin, op. cit., p. 130.

¹⁴⁸ Arı, "**İrak, İran...**", op. cit., ss. 242-247.

¹⁴⁹ Sibley, op. cit., p. 101.

rahatsız olan liberaller, ilk defa muhafazakârlara katılarak bir dış yardım bütçesini onaylamamışlardır¹⁵⁰.

1970 yılı mesajında Nixon, ABD'nin tek başına tüm dünyadaki kalkınma ve gelişme hareketlerini destekleyen ulus olmaması gerektiğini söyleyerek, savaş sonrası yaralarını tamamen sarmış olan Avrupa'nın ve Japonya'nın da bu sorumlulukta üstlerine düşeni yapması gerektiğini belirtmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin kendi kalkınmalarından birinci derecede sorumlu olmaları gerektiğini belirtmiştir¹⁵¹. Bu dönemde ABD dış yardım politikalarındaki en büyük değişim çok yanlı yardımlara dönüştür. 1970'lerde ABD, hem uluslararası katılımı sağlamak hem de kendisinin çok yanlı ve iki yanlı dış yardım süreçlerinde liderliğini göstermek amacıyla DB ve benzeri uluslararası kuruluşlara katkılarını artırmıştır¹⁵².

1973 yılında kabul edilen Dış Yardım Yasası (US Foreign Assistance Act of 1973) ve Karşılıklı Kalkınma ve İşbirliği Yasası (Mutual Development and Cooperation Act) ile Kongre dış yardım programlarına yeni bir boyut getirerek “temel ihtiyaçlar” kavramını geliştirmiştir. Washington merkezli, kalkınma araştırmaları yapan bir düşünce kuruluşu olan Overseas Development Council (Denizaşırı Kalkınma Konseyi) ve yönetimin desteğiyle yardım programlarında kalkınma ve ihtiyaç içindeki insanlara ulaşmasını sağlayacak şekilde değişiklikler yapılmıştır¹⁵³. 1960'larda dış yardımlar, ödemeler dengesi desteği ve hükümetlerin bütçe açıklarına yöneliktir. Bu dönemde ABD eğitim, sağlık, altyapı gibi makro konulara önem vermiştir. Gelişmekte olan ülkelerdeki en yoksul kesimlere yönelik temel ihtiyaçlar stratejisi ile mikro konulara yönelenmiştir¹⁵⁴. Böylelikle yardım programlarında temel eğitim, temel sağlık ve tarımsal kalkınma gibi konular ön plana çıkmaya başlamıştır. USAID büyük altyapı projeleri yerine, ilaç ve gıda yardımları, kırsal bölgelerde yerleşimlerin sağlanması, temiz su kaynaklarına ulaşım gibi küçük ölçekli projelere odaklanmıştır. Ayrıca yardım kalemleri daha özelleşmiş ve ihtiyaca göre tanımlanmaya başlamıştır¹⁵⁵.

---

¹⁵⁰ Lancaster, op. cit., p. 76.; Sibley, loc. cit. ,

¹⁵¹ Godwin, op. cit., p. 131.

¹⁵² Carol Lancaster - Ann Van Dusen, **Organizing U.S. Foreign Aid: Confronting the Challenges of the Twenty-first Century**, Brookings Institution Press, USA, 2005, p. 10.

¹⁵³ Lancaster, loc. cit.

¹⁵⁴ Lancaster - Dusen, op. cit., p. 11.

¹⁵⁵ Sibley, loc. cit.

Bu arada 1974 yılında gelişmekte olan ülkelerin girişimiyle BM’de Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen-YUED (New International Economic Order-NIEO) adlı bir eylem planı benimsenmiştir. Bu planın kökenleri 1961’deki Bağlantısızlar Hareketi’ne ve 1964’te UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı - United Nations Committee of Trade and Development) ve 77’ler grubunun kurulmasına kadar dayandırılabilir. 1970’li yıllarda var olan uluslararası ekonomik sistemden memnun olmayan ve bu düzenin kendilerinin aleyhine işlediğini düşünen gelişmekte olan ülkeler bu taleplerini BM’de dile getirmeye başlamışlardır¹⁵⁶. YUED’in yarattığı etki ile var olan yardım sistemi de sorgulanmaya başlamıştır. Kalkınma modeli ile verilen yardımların gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul kesimlere ulaşmadığı, bu ülkelerdeki elitlerin var olan sistemden faydalandıkları iddiasıyla dış yardım sisteminde yeni arayışlara gidilmiştir. Bu sorgulamanın sonunda temel ihtiyaçlar stratejisi benimsenmiştir¹⁵⁷. Bundan sonra dış yardımlara ilişkin; yoksul ülkelerin daha fazla yardım talep etme hakkının bulunduğu, gelişmiş ülkelere verilen bu yardımların daha uygun koşullarla yapılandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu plana göre hibe şeklinde verilen dış yardımlar artırılacak, kredi-borç şeklinde verilen yardımlar ise azaltılacaktır. Ayrıca yardımların iki temel alanda -gıda yardımı ve teknik kalkınma yardımları- yoğunlaşması gerektiği kabul edilmiştir¹⁵⁸.

YUED’e çağrı yapıldığı yıllarda ABD yardımlarının dağılımında bu prensiplerin ne denli uygulandığını analiz eden bir çalışmada; ABD’nin 1962-1979 yılları arasında 89 gelişmekte olan ülkeye (gelişmiş olarak kabul edilen ülkelere verilen büyük miktarlardaki yardımları dikkate alınmamıştır) verilen gıda ve kalkınma yardımları karşılaştırılmıştır. Analiz sonucunda 76 ülkenin gıda yardımı, 68 ülkenin ise kalkınma yardımı aldığı belirlenmiştir. İlk bakışta YUED ile uyuşan bu tabloda, yardımların dağılımına bakıldığında farklı sonuçlarla karşılaşmıştır. 18 yıllık süreçte 2.2 milyar dolardan 3.8 milyar dolara çıkan ABD yardımının bileşiminde hibelerin değil de kredilerin ağırlıkta olduğu görülmüştür. ABD toplam yardımların %54’ünü hibe, %46’sını ise kredi şeklinde vermiştir. Ayrıca program bazında gıda yardımlarının %68 oranında kredi şeklinde, %32 oranında ise hibe şeklinde verildiği görülmüştür. Kalkınma yardımlarının ise %53’ü hibe,

¹⁵⁶ James M. McCormick, “The NIEO and the Distribution of American Assistance”, **The Western Political Quarterly**, Vol. 37, No. 1, March 1984, pp. 102-103.

¹⁵⁷ Jean-Philippe Thérien, “Debating Foreign Aid: Right Versus Left”, **Third World Quarterly**, Vol. 23, No. 3, 2002, p. 455.

¹⁵⁸ McCormick, loc. cit.

%47'si ise kredi şeklinde verilmiştir¹⁵⁹. Özetle ABD, YUED taleplerini dış yardım dağılımına yansıtmemiştir. Ne yardım alan ülke sayısı, ne yardım türü (gıda ya da kalkınma yardımları) ne de verilen yardım biçimi (krediler ve hibeler) YUED taleplerine göre şekillenmemiştir. Ayrıca gıda yardımları genelde en yoksul ülkelere verilirken, kalkınma yardımları aynı şekilde bu ülkelere yönlendirilmemiştir. Görüldüğü üzere ABD bu dönemde bir yandan çok yanlılığa vurgu yaparken bir yandan da çok yanlı mekanizmaların ürettiği politikaları uygulamaktan kaçınmıştır. Yardımların direkt tarafı olan gelişmekte olan ülkelerin taleplerinin ABD yardım politikasına etki edemediği görülmüştür. Hâlbuki ABD tarafından da sıklıkla dile getirildiği biçimde temel ihtiyaçlar stratejisi gelişmekte olan ülkelerdeki en yoksul kesimlerin refaha ulaşmasını hedeflemektedir. Analiz sonucunda da açıkça görüldüğü üzere ABD dış politikasında retorik ve eylem farkı 1970'lerin temel ihtiyaçlar stratejisi için de geçerli olmuş, dış yardımların dağılımı ABD çıkarları çerçevesinde şekillenmiştir.

Temel ihtiyaçlar stratejisi DB'nda Robert McNamara¹⁶⁰'nın başta olduğu dönemde (1968-1981) etkin olarak uygulanmıştır. DB uzmanlarınca dünya çapındaki yoksulluk ve az gelişmişlikle bu ülkelerdeki politik koşullar devam ettiği sürece baş edebilmenin imkânının olmadığı, gerekli olanın kurumsal ve yapısal değişimler olduğu vurgulanmıştır¹⁶¹. Ancak temel ihtiyaçlar stratejisi ile ülkelerdeki yoksulluk karşıtı projelerin doğrudan üretim artışına bağlanmaması, sonraki 10 yıl boyunca bu ülkelerin borç batağına saplanmasına neden olmuştur. 1973 krizinden sonraki 15 yıl boyunca bu ülkeler ekonomilerinin birincil ihracat ürünlerinin fiyatlarındaki düşüşler ve enerji krizleri ile boğuşurken, borç geri ödeme problemleriyle de karşı karşıya kalmışlardır. Bu borçları ödeyebilmek içinse uluslararası finans kuruluşlarına daha çok borçlanmışlardır. Çok yanlı yardımlara geçişin başını çeken kurum olan DB'nin 1971-1980 yılları arasında borç verme oranı 13 kat artmıştır ki bu borçlanma oranının yıllık 83 milyon dolardan 12 milyar dolara çıkması demektir¹⁶². 1970'lerin temel ihtiyaçlar stratejisinin yarattığı zeminle, 1980'lere gelindiğinde ise IMF ve benzeri uluslararası finans kuruluşları borçlu ülkelerin borçlarını

---

¹⁵⁹ Ibid., pp 106-107.

¹⁶⁰ Kennedy ve Johnson dönemlerinde Savunma Bakanlığı yapmış olan McNamara, Vietnam Savaşı'nın mimarlarından ve en önemli savunucularından biridir.

¹⁶¹ Dacy, op. cit. ,pp. 24-25.

¹⁶² Sibley, loc. cit.

ödeyebilmeleri için gerekli ekonomik reformları ve ülkelerinde birçok kamu sektörünü güçsüzleştiren yapısal uyum programlarının gerekliliğini şart koşmuşlardır¹⁶³.

Nixon sıkı bir realist olmasına rağmen ülke içinde dış yardım programlarını savunurken programların insani-ahlaki yönlerine ve kalkınma hedeflerine vurgu yapmıştır. Bunun sebebi ise o sırada Güneydoğu Asya'da devam eden savaşın ve bu savaş için harcanan yardım miktarlarının olumsuz etkisini azaltmak istemesidir. Nixon önerdiği dış yardım bütçelerinin onaylanabilmesi için Kongre'deki liberallerin desteğine ihtiyacı olduğundan bu yola başvurmuştur¹⁶⁴.

Nixon 1970 yılında ABD birliklerinin Kamboçya'yı işgali öncesinde dış yardımları bir çeşit müdahale seçeneği olarak değerlendirmiştir. Bu olay Vietkong gerillalarının Kamboçya'nın Vietnam sınırında kamplar kurması ve buradan Güney Vietnam'a saldırması sebebiyle başlamıştır. ABD birliklerinin çekilişi tehlikeye girmiş, daha fazla kayıp vermek istemeyen Başkan saldırı öncesinde bir seçenek olarak Kamboçya'ya çok büyük miktarlarda askeri yardımda bulunmayı düşünmüştür. Ancak bu seçenek, ülkenin yardımları etkili bir şekilde ve ABD'nin istediği amaçlara yönelik olarak kullanamayacağını düşünülmesi üzerine iptal edilmiştir. Hiçbir tepkide bulunmamanın yine ABD birliklerini tehlikeye atacağını düşünen Nixon böylelikle müdahale kararı almıştır¹⁶⁵.

ABD kamuoyu Haziran 1971'de New York Times'ın "Pentagon Papers"i yayınlamaya başlamasıyla sarsılmıştır. RAND Corporation (Research and Development) isimli düşünce kuruluşunda çalışan Daniel Ellsberg isimli bir sivilin Savunma ve Dışişleri Bakanlığı'na ait birçok gizli dosyayı sızdırması sonucunda ortaya çıkan belgeler, 1945 yılından 1967 yılına kadar geçen süreçte ABD'nin Vietnam politikalarındaki dış politika karar süreçlerini açıklamaktaydı. Bu belgelere göre üst düzey birçok hükümet yetkilisinin Vietnam'daki savaşın kazanılamayacağını bilmesine rağmen savaş sürdürülmüştür¹⁶⁶. Bu

---

¹⁶³ Nan Wiegiersma - Joseph E. Medley, **US Economic Development Policies Towards the Pacific Rim**, Antony Rowe Ltd., Great Britain, 2000, p. 30.; Thérien, op. cit., pp. 456-457.

¹⁶⁴ Lancaster, op. cit., pp. 76-77.

¹⁶⁵ Godwin, op. cit., p. 133.

¹⁶⁶ Vietnam Savaşı'nda 58.000'den fazla Amerikalının hayatını kaybettiği, 300.000 dolayında Amerikalının yaralandığı ve savaşın toplamda Amerikan ekonomisine 155 milyar dolara mal olduğu iddia edilmektedir. Vietnamlıların kayıpları ise çok daha dramatik boyutlarda gerçekleşmiştir; 2 milyon dolayında ölü. Savaş, Kamboçya ve Laos için görece olarak daha az kayıpla sonlansa da bölgenin geneli hava bombardımanları sonucunda harabe haline dönmüş, savaş sırasında bölgedeki ülkelere atılan bombaların tonajı İkinci Dünya Savaşı sırasındaki tüm hava saldırılarında atılan miktarı geçmiştir. (McCrisken, op. cit., p. 26.)

belgeler kamuoyunda büyük güvensizlik yaratmış ayrıca Nixon yönetimini zor durumda bırakmıştır. Nixon'ın politikalarını içermese de Başkan bu durumu kendi iç düşmanlarına karşı kullanmak isteyince Watergate Skandalı'na giden yol açılmıştır¹⁶⁷.

Mart 1973'e gelindiğinde Vietnam'dan tüm ABD birliklerinin çekilişi bitmiştir. Başkan Nixon, 12 yıldan bu yana ilk kez Vietnam'da ABD birliğinin olmadığını açıklamıştır. Başkan aynı konuşmasında bu kadar uzun süren bir savaşa ve etkilerine rağmen ABD'nin savunma harcamalarının kısılmayacağını altını çizmiştir. ABD'nin savunma harcamalarını tek taraflı olarak kısması halinde dünyanın ikinci büyük gücü haline geleceğini bu durumun da dünyaya düzeltilemez zararlar vereceğini savunmuştur. Başkan Reagan da yıllar sonra aynı politikayı izleyecektir¹⁶⁸.

Vietnam Savaşı'nın bitmesinde ve Güney Vietnam'ın yumuşamasında, ABD'nin bu ülkeye dış yardımları kesme tehdidi de etkili olmuştur. Güney Vietnam lideri Başkan Nguyen Van Thieu, ülkesine ABD yardımlarının devam edeceği söylenerek 1973 barış görüşmelerine ikna edilmiştir¹⁶⁹. Vietnam, ardından gelen Pentagon Papers ve Watergate skandalı gibi olaylar Amerikan kamuoyunda iyileşmeyecek yaralara yol açmıştır. 9 Ağustos 1974'de Nixon istifa etmiştir ve Başkan Yardımcısı Gerald Ford görevi almıştır. Nixon'ın istifası ile Güney Vietnam'da endişeler başlamıştır. Başkan Thieu "ABD hükümeti ve halkının daha önceki beş ABD Başkanı tarafından sürdürülen politikaya destek vermeye devam edeceğini ve Vietnam halkına olan desteğini devam ettireceğini" düşündüğünü söylemiştir. Nitekim Nixon'dan sonra göreve gelen Ford da Nixon'ın Güney Vietnam'a olan yardım taahhütlerinin kendi yönetimince de kabul edildiğini ve bu taahhütlerin gerçekleştirileceğini söylemiştir. Sonrasında Kongre, Güney Vietnam'a 700 milyon dolarlık askeri ve ekonomik yardım programını onaylamıştır¹⁷⁰.

6. Gerald R. Ford Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1974-1977)

Vietnam Savaşı'nın travması sürerken başa geçen Ford uluslararası politikada ve ülke içinde ABD'nin ahlaki meşruluğunu geri kazanmayı amaçlamıştır. Ford'un geçiş

---

¹⁶⁷ Godwin, op. cit., p. 136.; Nguyen, op. cit., p. 197.

¹⁶⁸ Godwin, op. cit., p. 139.

¹⁶⁹ Robert D. Schulzinger, "The End of the Vietnam War, 1973–1976", **Nixon in the World: American Foreign Relations, 1969–1977**, editors. Fredrik Logevall-Andrew Preston, Oxford University Press, Inc., USA, 2008, p. 205.; Nguyen, op. cit., p. 200.

¹⁷⁰ Schulzinger, op. cit., pp. 210-211.

dönemi yönetiminin temel amacı; Amerikan kamuoyunun kendisinin politik liderliğine, kurumlara ve süreçlere olan güven ve inancını sağlamaktır¹⁷¹. Kissinger'ın hem Ulusal Güvenlik Danışmanı hem de Dışişleri Bakanı olarak görevde kalması sebebi ile Ford'un çok büyük oranda Nixon'ın politikalarını sürdürdüğü iddia edilebilir¹⁷².

Ford Başkan olduğunda Afrika geneli ve özellikle Etiyopya ciddi kıtlıkla karşı karşıya olup ayrıca aynı yıl Bangladeş'te meydana gelen sel sebebiyle de kıtlık baş göstermiştir. Her iki olay da ABD medyasında çok büyük yer almış ve etki uyandırmıştır. Bu sebeple 1974-1975 arasında ABD'nin toplam gıda yardımı iki katına, Bangladeş'e olan yardımı ise 3 katına yükselmiştir. Daha sonrasında artmaya devam eden ABD dış yardımında bu dönemde sayıları hızla artan Amerikan STÖ'lerinin (Sivil Toplum Örgütleri) de büyük etkisi olmuştur (Food for Hungry, Bread for the World vb. gibi)¹⁷³.

Ford döneminde ABD dış yardım politikalarının seyrini etkileyen bir başka olay da yardımların diplomatik kullanımınıdır. 1973 Yom Kippur Savaşı sonrasında ABD taraflar arasında uzlaşmayı sağlamak ve "barışın tesisi" sürecinde dış yardımı bir diplomatik araç olarak kullanmıştır. Başkan Ford bir anlaşma sağlanmasında başarılı olamasa da 1973 ateşkesini teyit eden geçici bir anlaşmaya (interim agreement) varmasında başarılı olmuştur. Bu durumda ABD yardımı iki tarafın da anlaşmaya sadık kalması için bir destek ve teşvik görevi görmüştür. Nitekim ABD 1975 yılında İsrail'e yardımını 350 milyon dolara, 1976'da Mısır'a ise 245 milyon dolara çıkarmıştır¹⁷⁴.

Başkan Ford göreve geldiğinde Vietnam'daki durum Kuzey'in lehine gelişmekte olup, Ocak 1975'de Ford ABD'nin bölgede tekrar aktif bir çatışmaya girmeyeceği garantisini vererek, Kongre'den Güney Vietnam için ek 300 milyon dolarlık askeri yardım talebinde bulunmuştur. Kissinger Kongre üyelerine, yönetimlerinin bu yardım isteğinin ABD'nin dünya çapındaki güvenilirliği açısından çok önemli olduğunu, ABD'nin Vietnam'a destek vermemesinin onun uluslararası pazarlık gücünü azaltacağını söylemiştir. Kissinger bu yardımın Güney Vietnam'a 2-3 yıllık bir toparlanma süresi kazandıracağını belirtmiştir. Ancak Kongre, 20 yıllık askeri yardım tecrübesi ile bu kadar

---

¹⁷¹ McCrisken, op. cit., p. 40.

¹⁷² Schulzinger, op. cit., p. 211.; McCrisken, op. cit., pp. 41-42.

¹⁷³ Lancaster, op. cit., p. 77.

¹⁷⁴ Ibid., pp. 78-79.

kısa bir süre içerisinde ülkenin kendi savunmasını yeterli hale getiremeyeceği gerekçesiyle yardım karşılığı karar almıştır¹⁷⁵.

Kuzey'in Mart ayında kaydettiği ilerlemelerden sonra, Başkan Ford Nisan ayında tekrar Kongre'den 300 milyon dolarlık bir askeri yardım talebinde bulunmuştur. Ancak Kongre savaşın kaybedildiğini ve bu durumda sadece insani yardım sağlayabileceğini belirtmiştir. Kissinger Kongre'yi bir müttefike ihanet etmekle suçlamış, bu durumun ABD tarihinde iç politikanın bir başka hükümeti ciddi olarak etkilediği ilk olay olduğunu söylemiştir. Kissinger ayrıca SSCB ve Çin'in yardım verdiği Kuzey Vietnam'ın ordusunun güçlendiğini, ABD'nin yardım etmeyi reddettiği Güney Vietnam'ın ise zayıfladığını, bu durumun da Kuzey lehine bir yapıyı ortaya çıkardığını söylemiştir. 1975 Nisan'ında Kuzey Vietnam'ın Kamboçya ve Güney Vietnam'ı işgal etmesiyle Ford Başkanlık döneminin en büyük krizi ile karşılaşmıştır. Yardımlar olmaksızın bu ülkenin daha fazla dayanamayacağını söyleyen Ford Kongre'den daha fazla yardım için yetki istemiş ancak Kongre bu talebi de reddetmiştir¹⁷⁶.

29 Nisan 1975'de Saygon'un Kuzey Vietnam güçlerince ele geçirilmesi ile ABD, tarihinde ilk kez tamamen yenilgiye uğramıştır. Bu olaydan sonra ABD halkının ülkelerine olan inancı geri dönülemez şekilde sarsılmış, bunun yanında ABD'nin müttefikleri arasında da endişeler başlamıştır. Ford'un Başkanlığa seçildiğinden beri büyük ölçüde düzeltmeye çalıştığı Vietnam etkisi yeniden başlamıştır. Kissinger, kendisinin ve Başkan Ford'un tüm çabalarına rağmen Kongre'nin Güney Vietnam'a 1974 ve 1975 yıllarında ek askeri yardımda bulunmayı reddetmesi sonucunda Kuzey'in zaferinin gerçekleştiğini iddia etmiştir¹⁷⁷.

Dış yardımlar Kuzey'in zaferinden sonra ABD ile bir pazarlığa da konu olmuştur. Başkan Nixon'ın barış halinde yeniden yapılandırma için Kuzey'e verileceğini taahhüt ettiği 3 milyar dolar üzerindeki yardım Kuzey tarafından talep edilmiştir. ABD ne Kuzey'in egemenliğinin tanınması ne de bu yardımın sağlanması konusunda istekli görünmemiştir. Ancak 1975 yılının ortalarında gündeme gelen ve savaş sırasında Vietnam'da kaybolmuş ve akıbetleri belirsiz olan 2.500 Amerikalı bu yardım pazarlığına konu olmuştur. ABD kamuoyunun tepkisini iyi ölçemeyen Vietnamlılar 1975 Haziran'ında

---

¹⁷⁵ Schulzinger, op. cit., pp. 213-214.

¹⁷⁶ McCrisken, op. cit., p. 43.

¹⁷⁷ Ibid., pp. 44-46.

Paris'te başlayan görüşmelerde bu kayıpların akıbeti hakkında bilgi verme karşılığında ABD yardımının taahhüdünü almaya çalışmıştır. Ancak Kissinger, hem Cenevre Anlaşması hem de Paris Anlaşması yükümlükleri altında kayıpların akıbetinin açıklanması zorunluluğunun bulunduğunu belirterek konunun ABD yardımı için pazarlığa konu olamayacağını savunmuştur. 1975 yılı sonunda görüşmeler tıkanmış ve sonuç alınamamıştır¹⁷⁸.

6.1 Dış Yardım Politikalarında Yeni Bir Retorik: İnsan Hakları

1975 yılı sonrasında ABD dış yardım politikalarında önemli bir değişim yaşanmıştır. 1970'lerin ortalarından itibaren Kongre, ABD güvenlik yardımını daha sonrasında ise ekonomik yardımları uluslararası insan hakları normlarının yerine getirilmesi şartına bağlamıştır¹⁷⁹. 1976 yılı sonuna gelindiğinde çok sayıda insan hakları mevzuatı Kongre'nin baskısıyla kabul edilmişti¹⁸⁰. ABD Kongresi'nin insan haklarına olan ilgisi ABD'deki sivil haklar hareketinin gelişmesiyle ve Nixon'ın dış politikayı yönetim şekline bir tepki olarak gelişmiştir. Bu dönemde insan hakları liberaller için ABD dış politikasının etik yönünü ve Watergate, Vietnam skandallarının bir nevi kefareti temsil ederken; muhafazakârlar için de SSCB'yi sıkıştıracak yeni bir dış politika aracını ifade etmiştir¹⁸¹. ABD'nin savaşlar sonunda uluslararası politikada etik olarak kaybettiği saygıyı ve liderliği insan hakları vurgusu ile tekrar kazanabileceği düşünülerek dış politikanın yanı sıra dış yardım politikaları da bu kavram ile şekillendirilmeye başlanmıştır¹⁸².

Kongre 1974 Dış Yardım Yasası'na eklediği iki ek madde ile dış yardımları insan hakları koşuluna bağlamıştır. Bunlardan 502B ek maddesine göre; olağanüstü koşullar dışında; kendi vatandaşlarına insan hakları ihlalleri yapan hiçbir devlete güvenlik yardımı verilmeyecektir. ABD Başkanı bir ülkenin insan hakları ihlali yaptığı halde yardım alması gerekliliğinde, bu durumu yaratan “olağanüstü koşullar”ı detaylı bir biçimde açıklamakla yükümlü kılınmıştır. Kongre tarafından “olağanüstü koşullar”ın ayrıntılı bir şekilde tanımlanmaması ve anlamının netleştirilmemesi yasayı güçsüzleştirmiştir. Yasadaki bu boşluk her ABD Başkanı'na kendi politikası çerçevesinde insan hakları ihlallerini meşru

¹⁷⁸ Schulzinger, op. cit., p. 219.

¹⁷⁹ David P. Forsythe, “US Foreign Policy and Human Rights: The Price of Principles”, **Human Rights and Comparative Foreign Policy**, ed. David P. Forsythe, United Nations University Press, USA, 2000, p. 39.

¹⁸⁰ Doty, op. cit., p. 137.

¹⁸¹ Clair Apodaca, “U.S. Human Rights Policy and Foreign Assistance: A Short History”, **Ritsumeikan International Affairs**, Vol. 3, 2005, p. 64.

¹⁸² Forsythe, loc. cit.

kılma imkânı tanımıştır. Böylece her Başkan gerçek ya da hayali herhangi bir ulusal çıkar sebebiyle, insan hakları ihlallerinde bulunan ülkelere dış yardımda bulunmuştur. Ayrıca yasada bahsi geçen güvenlik yardımının içeriğinin ayrıntılı olarak tanımlanmaması, her Başkanın yardım içeriğini kendi politikasına göre tanımlamasına yol açmıştır. Örneğin Reagan yönetimi, Kongre Nikaragua'daki isyancılara askeri yardımı kestiginde bile, silahlı helikopterleri posta dağıtım araçları gibi göstererek bölgeye göndermeye devam etmiştir. İkinci düzenleme olan 116 ek maddesi (1975 de eklenmiş dış yardım yasası) ile insan haklarını ihlal eden herhangi bir ülkeye ABD iki yanlı ekonomik yardımı yasaklanmıştır. Burada da aynen 502B ek maddesinde olduğu gibi Başkan'a olağanüstü koşullar altında yine bir müdahale alanı bırakılmıştır¹⁸³.

Kongre'nin insan haklarını dış politikada etkin kılma çabalarına rağmen Ford ve öncesinde de Nixon yönetimleri ABD dış yardımlarını insan hakları ile ilişkilendirmeye aktif bir şekilde karşı çıkmışlardır. Realpolitik ve Soğuk Savaş bu dönemde insan haklarının ABD ulusal güvenlik çıkarlarında birinci sırada olmadığını göstermektedir. Nitekim Kissinger'ın şekillendirdiği ABD dış politikası, her türlü ahlaki ve ideolojik bileşenden bağımsız bir politikayı temsil etmiştir. Nixon döneminde dış yardımların kullanılışı tamamen askeri-güvenlik çıkarlarla gerçekleşmiştir¹⁸⁴.

Savaş süresince ABD'nin Güney Vietnam'a verdiği çok büyük miktardaki yardımlar kalkınma amacından çok bu ülkeyi Batı kürenin etkisi altında tutmayı sürdürme amacı taşımıştır. Bu anlamda Güney Vietnam'a verilen ekonomik yardımlar dahi bu ülkenin askeri olmayan sebepler nedeniyle çökmesini engellemek için verilmiştir. ABD'ye göre Amerikan dış politikasının Güneydoğu Asya'da başarı kazanmasının tek yolu Güney Vietnam'ın askeri olarak başarılı olmasından geçmektedir. Vietnam'ın askeri başarısı ise iyi bir ekonomi ve refahla tatmin olan halkın yaratacağı politik istikrarla gelecektir. Bu anlamda dış yardımlar halkı gerekli olduğu kadarıyla mutlu edecek şekilde hükümetlerinden memnun kalmalarını sağlamak ve politik istikrar yaratmak amacıyla verilmiştir¹⁸⁵. Esasen ABD tarafından Güney Vietnam'a verilen yardımlar bu ülkeye zarar vermiştir. Ülkede devam eden savaşı finanse edebilmek amacıyla verilen yardımların yaratacağı uzun vadeli ekonomik sonuçlar göz ardı edilmiştir. Yardımların dağıtımı ve

---

¹⁸³ Apodaca, op. cit., pp. 65-67.

¹⁸⁴ Ibid., p. 68.

¹⁸⁵ Dacy, op. cit., p. 28.

yönetiminin etkisiz bir şekilde yapılması ile Vietnamlılar ABD'ye bağımlı hale getirilmiş, uzun dönemli kalkınma hedeflerini gerçekleştirememişlerdir¹⁸⁶.

Özetle Vietnam Savaşı süresince bu ülkeye verilen ABD yardımı siyasi liderlerin söylediğinin aksine ne ekonomik kalkınma ne de insani yardım amaçlarıyla verilmemiştir. Öncelikli ve en önemli hedef uluslararası güvenlik kapsamında ABD'nin ulusal güvenlik çıkarlarını korumaktır. Ekonomik kalkınma ise ülkenin askeri başarısını desteklediği oranda önemszenmiştir.

7. Jimmy Carter Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1977-1981)

Carter döneminde dış yardım politikalarında yaşanan değişimler ABD'nin İsrail'e yaptığı yardımlar özelinde, bu dönemde en çok vurgulanan kavram olan "insan hakları" çerçevesinde incelenecektir. Bu doğrultuda öncelikle ABD dış politikasında yaşanan değişimler analiz edilecek, sonrasında İsrail ile olan özel yardım ilişkisi açıklanmaya çalışılacaktır.

Vietnam Savaşı ve yarattığı travma 1976 yılı Başkanlık seçimlerinde birçok aday için seçim malzemesi haline gelmiştir. Carter lekesez geçmişi sebebiyle az farkla Ford'u yenmiş ve Başkan olarak seçilmiştir¹⁸⁷. 1977 yılı halka sesleniş konuşmasında Carter ABD'nin tamamen idealist bir ulus olduğunu vurgulayarak yönetimince ele alınacak konuların başında insan haklarının geleceğini söylemiştir. Bu dönemde Carter'ın ABD dış politikası için ahlaki bir amaç tanımlamaya çalıştığı görülmektedir¹⁸⁸.

Carter Soğuk Savaş ortamının değiştiği, sömürgeciliğin bittiği, yeni şekillerde milliyetçiliğin güç kazandığı bu yeni dönemde ABD dış politikasının da buna uygun olarak revize edilmesi gerektiğini söylemiştir. Başkan daha fazla dış yardım için Kongre'den talepte bulunacağını, BM Kalkınma Programı, IDA ve DB gibi uluslararası kuruluşlara daha fazla katkıda bulunacağını ve daha fazla gelişmekte olan ülkenin IMF'ye katılımını sağlayacağını belirtmiştir. Carter ayrıca Amerikan ihracatçıları için çok daha açık ve serbest bir uluslararası ticaret sistemi için çalışacağını da vurgulamıştır. Carter dönemi dış politikası beş ana konu üzerinde şekillenmiştir¹⁸⁹; insan hakları, ekonomik işbirliği (ticaret

---

¹⁸⁶ Ibid., pp. 35-36.

¹⁸⁷ Schulzinger, op. cit., p. 221.

¹⁸⁸ Callaway - Matthews, op. cit., p. 43.

¹⁸⁹ Godwin, op. cit., pp. 143-144.

ve savunma sayesinde müttefiklikleri geliştirmek), SSCB'yi silahlanma yarışını durduracak bir anlaşmaya razı etmek, Orta Doğu'da özellikle İsrail, Mısır, Suriye ve Ürdün'ü içeren ülkelerde barışı sağlamak, dünya çapında nükleer ve konvansiyonel silahlanmayı azaltmak.

7.1 Teoriden Pratiğe: İnsan Hakları ve Dış Yardımlar

Ford yönetiminin son zamanlarında Kongre'de ABD dış yardımını insan haklarına bağlayan kararların çıktığı önceki bölümde açıklanmıştır. Ancak insan haklarının ABD dış politikasında baskın bir unsur haline gelmesi ve ABD dış yardım politikalarında da belirleyici bir rol oynaması Carter döneminde gerçekleşmiştir.

Carter döneminde insan hakları politikası güçlü bir biçimde savunulmuş, yönetim tarafından birçok yasa önerilmiş ve desteklenmiş ancak bu politikaların uygulanması konusunda aynı şiddette ısrarlı olunmamıştır¹⁹⁰. İnsan hakları ABD'nin katkıda bulunduğu çok taraflı uluslararası kurumlarda -DB gibi- daha çok vurgulanır ve uygulanırken, iki yanlı yardım ilişkisi içerisinde olduğu ve Amerikan çıkarlarının son derece önemli olduğu ülkelerde aynı derece önemle vurgulanmamıştır¹⁹¹. Ayrıca yapılan birçok çalışmada ABD dış yardımları ile insan hakları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır¹⁹².

ABD ekonomik ve askeri yardımları ile insan hakları arasındaki ilişkiyi Carter dönemi özelinde, Nixon ve Ford dönemleriyle karşılaştırarak inceleyen bir çalışmada¹⁹³, Carter dönemi için insan hakları ile dış yardımlar arasında olumlu ilişkiyi açıklayacak bir sonuca ulaşılmamıştır. Aksine Carter döneminde de (Nixon yönetiminde olduğu gibi) insan hakları ihlalleri yüksek olan devletlere daha çok yardımda bulunulduğu ortaya çıkmıştır¹⁹⁴. Buna bir başka örnek olarak, yirmi Latin Amerika ülkesinin ABD ile olan yardım ilişkisinin incelendiği bir çalışma verilebilir. Bu çalışma ABD'nin insan hakları ihlalleri yüksek olan Latin Amerika ülkelerine daha fazla yardım verdiğini göstermiştir. Özellikle

---

¹⁹⁰ Michael Stohl - David Carleton - Steven E. Johnson, "Human Rights and U.S. Foreign Assistance from Nixon to Carter", **Journal of Peace Research**, Vol. 21, No. 3, September 1984, pp. 223-224.

¹⁹¹ Lancaster, op. cit., p. 79.

¹⁹² Ayrıntılı bilgi için bakınız; Patrick M. Regan, "U.S. Economic Aid and Political Repression: An Empirical Evaluation of US Foreign Policy," **Political Research Quarterly**, Vol. 48 No. 3, September 1995, pp. 613-628.; Clair Apodaca - Michael Stohl, "United States Human Rights Policy and Foreign Assistance", **International Studies Quarterly**, Vol. 43 No. 1, March 1999, pp. 185-198.

¹⁹³ Stohl - Carleton - Johnson, loc. cit.; David Carleton -Michael Stohl, "The Foreign Policy of Human Rights: Rhetoric and Reality from Jimmy Carter to Ronald Reagan", **Human Rights Quarterly**, Vol. 7, No. 2, May 1985, pp. 216-217.

¹⁹⁴ Ibid.

diktatörlerin başta olduğu ve kendi vatandaşlarına sistematik işkenceler yapan ülkelere aktarılan bu yardımların yoğun olarak kullanımı Kissinger'ın dış politikada etkin olduğu Nixon ve Ford'un Başkanlık dönemlerinde görülmüştür¹⁹⁵. Nitekim Nixon ve Kissinger insan haklarının sadece güvenlik ile mümkün olabileceğini ve bu kavramın ulusal çıkarlar açısından ikinci derecede önemli olduğunu savunmuşlardır¹⁹⁶. Aynı zamanda Carter bu dönemde Latin Amerika ülkelere insan hakları bağlamında çeşitli standartları empoze etmekle suçlanmıştır. Zira benzeri insan hakları ihlallerinin yaşandığı ülkelere sadece ABD çıkarı olduğu için askeri, ekonomik ve stratejik hiçbir uyarıda bulunmamıştır¹⁹⁷.

Carter döneminde kalkınma yardımlarının daha etkin hale getirilebilmesi ve USAID üzerindeki Dışişleri etkisinin kaldırılabilmesi için IDCA (Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı - International Development Cooperation Agency) kurulmuştur. Bu kurum çok yanlı kalkınma bankalarına, uluslararası kalkınma örgütlerine vb. olan yardımların yönetimini üstlenecektir. Başkan Carter IDCA'nın diğer tüm yardım kuruluşları ile koordinasyon içerisinde çalışmasını hedeflemiştir. Ancak USAID üzerindeki Dışişleri etkisinin yok olmaması ve birçok kurumun IDCA ile işbirliği içerisinde çalışmaması sonucunda bu kurum 1998 yılında kaldırılmıştır¹⁹⁸.

Carter yönetiminin ilk üç yılı boyunca Arjantin, Uruguay ve Etiyopya'ya verilen yardımlar kesilmiştir. Ayrıca, Carter döneminde 8 ülkeye güvenlik yardımı reddedilmiştir. Bu ülkeler Arjantin, Bolivya, El Salvador, Guatemala, Haiti, Nikaragua, Paraguay ve Uruguay'dır. Bu ülkelerden hiçbirisi büyük bir insan hakları ihlalcisi olarak ilan edilmemiştir¹⁹⁹.

7.2 Özel Bir Dış Yardım İlişkisi: ABD ve İsrail

Carter dönemi dış yardım politikalarında insan hakları vurgusundan sonra ön plana çıkan konu İsrail-Mısır barışıdır. ABD'nin İsrail'e ve Mısır'a yaptığı yardımlar belki de dış politika ve dış yardım ilişkisini açıklayan en güzel örneklerden biridir. 1970'ler boyunca ABD dış yardımı Araplarla İsraililer arasında barış ortamını sağlayacak bir araç olarak kullanılmıştır. 1975 yılına kadar, ABD ile Mısır arasındaki ilişkiler değişkenlik

¹⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Lars Schoultz, "U.S. Foreign Policy and Human Rights Violations in Latin America: A Comparative Analysis of Foreign Aid Distributions", **Comparative Politics**, Vol. 13, No. 2, January 1981, pp. 149-170.

¹⁹⁶ Stohl - Carleton - Johnson, op. cit., p. 216.

¹⁹⁷ Callaway - Matthews, op. cit., pp. 43-44.

¹⁹⁸ Lancaster, op. cit., pp. 80-81.; Sibley, op. cit., p. 102.

¹⁹⁹ Callaway - Matthews, loc. cit.

göstermiştir. Ancak Mısır, 1973 yılında Yom Kippur Savaşı'nda yenilmesinden sonra, ABD ve İsrail'le yeni bir denge arama yoluna gitmiştir²⁰⁰. Mısır lideri Enver Sedat'ın 1977 Kasım'ında Kudüs'ü ziyaretiyle başlayıp 1979 yılının Mart ayında imzalanan anlaşmayla sona eren Camp David Sürecinde²⁰¹, ABD dış yardımları diplomatik bir araç olarak kullanmıştır.

Anlaşmalarda yardımla ilgili bir hüküm bulunmasa da ABD taraflar arasında dengeyi korumak için yardımların ne derecede önemli olduğunun farkına varmıştır. Hâlihazırda süren yardımların haricinde bu dönemde İsrail'e 1.2 milyar dolar, Mısır'a ise 800 milyon dolarlık yardımda bulunmuştur. Sadece bu iki ülkeye verilen toplamda 2 milyar dolarlık bu tutar, ABD yıllık yardım bütçesinin dörtte birini oluşturmuştur²⁰². Bu tarihten sonra İsrail ve Mısır günümüze değin ABD dış yardımlarının en büyük iki alıcısı olmuşlardır. ABD dış yardım politikasında Soğuk Savaş sonrasında da devam eden bu süreç özellikle İsrail-ABD ilişkileri açısından son derece açıklayıcı mahiyettedir. Bu nedenle çalışmanın bundan sonraki kısmında ABD'nin İsrail'e olan dış yardımları ayrıntılı bir şekilde incelenecek ve yardımların bu ülke ile ilişkilerde nasıl bir rol oynadığı tartışılacaktır.

ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik dış yardım politikaları ABD'nin bölgedeki ulusal güvenlik çıkarlarının bir fonksiyonu olarak şekillenmiştir. Bölgede bulunan zengin enerji yatakları sebebiyle ABD dış politikası her zaman bölgeyi dengede tutma politikası gütmüştür. Günümüze kadar Orta Doğu'ya verilen ABD dış yardımlarının hangi nedenlerle ya da ne oranda ABD çıkarlarının yerine getirilmesinde kullanıldığı tartışılabilir. Ancak birçok yorumcuya göre kesin olan şey, ABD ekonomik ve askeri yardımlarının İsrail'in güvenliğine, Mısır'ın istikrarına ve Ürdün'ün ABD ile olan iyi ilişkilerinin geliştirilmesine büyük katkıda bulunduğudır. 1970'den günümüze (2003 sonrası Irak dışarıda tutulursa) Mısır ve İsrail hep ABD yardımının en önemli iki büyük alıcısı olmuştur²⁰³.

ABD'nin Orta Doğu'ya verdiği yardımlar İkinci Dünya Savaşı ile 1970'ler arasındaki dönemde oldukça düşüktür. 1970'ler öncesinde devam etmekte olan Vietnam

---

²⁰⁰ Ibid., p. 45.

²⁰¹ Camp David süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Güncellenmiş 3. Baskı, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, 2007, ss. 393-412.

²⁰² Lancaster, op. cit., p. 79.

²⁰³ Jeremy M. Sharp, **U.S. Foreign Assistance to the Middle East: Historical Background, Recent Trends, and the FY2011 Request**, CRS Report for Congress, 15 June 2010, p. 1.

Savaşı'nın yarattığı ekonomik yük sebebiyle Kongre birçok ülkeye dış yardımı azaltmıştır. 1965-1970 yılları arasında bölgeye verilen dış yardımlarda büyük bir düşüş görülmüştür. Bu oran ekonomik yardımlarda neredeyse %80'e ulaşmıştır. Ancak 1970'lere girerken İngiltere'nin bölgeden çekilmesi ve ABD'nin uygulamaya başladığı Nixon Doktrini çerçevesinde Orta Doğu'ya verilen yardımlarda gözle görünür bir artış gerçekleşmiştir. ABD'nin Güney Vietnam'dan çekilmesi ile Orta Doğu bir bütün olarak dünyadaki diğer bölgelerin hepsinden daha fazla ABD yardımı almaya başlamış ve bu da günümüze kadar gelen trendin başlangıcını oluşturmuştur²⁰⁴.

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Orta Doğu'da sürdürdüğü yardım politikalarının, hayati öneme sahip petrol ve doğalgaz kaynaklarının yer aldığı bölgenin SSCB etkisinden korunması ve İsrail'in güçlendirilmesi merkezinde şekillendiği söylenebilir. ABD'nin Orta Doğu'ya dış yardım politikaları ağırlıklı olarak İsrail faktörüne göre şekillenmiştir. Bölge ülkeleri İsrail'e yönelik azalan tehditleri oranında ödüllendirilmişlerdir. Yardımlar özellikle İsrail'in 1967 sonrası bölgesel yayılma politikasına destek amacıyla verilmiştir. 1979'da İsrail ile Mısır arasında gerçekleşen barıştan sonra ise yoğunlaşarak günümüze değin süren bir trendi oluşturmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde 11 Eylül'e kadar önemini yitirse de 11 Eylül sonrasında küresel terörle mücadele için İsrail'e verilen destek devam etmiştir²⁰⁵.

7.2.1. İsrail'e Verilen ABD Dış Yardımının Tarihçesi

1948'de ABD İsrail'i tanıyan ilk devlet olmuş ve ABD Kongresi, soykırım mağdurlarına yardım ve konut temini için Eximbank kredisi formunda 135 milyon dolarlık bir yardım paketini onaylamıştır. 1948'de başlayan yardımlar yıllar içerisinde kademeli olarak artmıştır. Ancak aynı yıl Truman, Arapların tepkisini çekmemek ve ABD'nin Arap-İsrail çatışmasında tarafsız olduğunu göstermek için İsrail'e bir silah ambargosu koymuştur²⁰⁶. Esasen 1950 ve 1960'larda İsrail'e verilen yardımlar günümüzdeki yardım oranlarıyla karşılaştırıldığında çok daha düşük miktarlarda gerçekleşmiştir. 1945-1969 yılları arasında verilen yıllık ortalama 63 milyon dolarlık yardımın %95'i kalkınma ve gıda yardımlarından oluşmuştur. Bu dönemde ABD her ne kadar kredi şeklinde ekonomik yardımlar veriyse de İsrail'e dış yardım ilişkisinde baş aktör Fransa'dır. Fransa 1967 Altı

²⁰⁴ Ibid., pp. 22-23.

²⁰⁵ Thomas R. Stauffer, "The Cost Of Middle East Conflict, 1956-2002: What The U.S. Has Spent", **Middle East Policy**, Vol. X, No 1, Spring 2003, p. 61.; Sharp, loc. cit.

²⁰⁶ Sharp, op. cit., p. 22 ve 35, 36 no.lu dipnotlar.

Gün Savaşları sırasında İsrail'e silah ambargosu uygulayana kadar Orta Doğu'da Mısır'ın gücünü dengelemek için İsrail'e ileri düzeyde askeri araç ve teknoloji sağlamıştır. Mısır buna karşılık, 1950'ler boyunca ve 1960'ların başında Cezayir'deki bağımsızlık savaşçılarına destek vermiştir. Ancak 1967 sonrasında Başkan De Gaulle'ün İsrail'e desteğini çekmesinin ardından ABD, Fransa'nın rolünü üstlenmiştir²⁰⁷.

1962 yılına kadar ABD İsrail'e sadece ekonomik kalkınma yardımı vermiştir. Ancak 1961 yılında Başkan Kennedy Hawk füzelerinin de içinde yer aldığı ilk silah satışına onay vermiştir. Bu politika değişiminin altında yatan en önemli sebep SSCB'nin Mısır'a gerçekleştirdiği silah satışını dengelemektir. İsrail'in Altı Yıl Savaşları'nı kazanmasından bir yıl sonra, 1968 yılında Johnson yönetimi Kongre'nin de büyük desteğiyle Phantom uçaklarının İsrail'e satışını onaylamış ve böylelikle İsrail'in günümüzdeki büyük askeri altyapısının temelleri atılmıştır. 1968 yılında Kongre, İsrail'e verilen ve bir önceki yıl 7 milyon dolar olan askeri yardımları 1968 yılında 25 milyon dolara çıkarmıştır. 1966-1970 arasında gerçekleştirilen yıllık 102 milyon dolarlık dış yardımların %47'sini askeri yardımlar oluşturmuştur²⁰⁸.

1967, 1969, 1973 ve 1974 yıllarında yaşanan bir dizi Arap-İsrail savaşından sonra İsrail'in kuşatma altında bir devlet olduğu düşüncesi ABD kamuoyunda yaygınlık kazanmış ve bu nedenle Kongre'nin İsrail ile ilgili kararları büyük oranda ABD kamuoyundan da destek görmüştür. Ayrıca 1970 yılında ABD İsrail'i, Arap dünyasındaki Sovyet etkisi ile mücadele edebilecek bir güç olarak görmeye başlamıştır. Nixon ve Kissinger tarafından desteklenen politika ile İsrail'e verilen yardımların SSCB'nin Arap dostlarını ABD tarafına çekeceği düşünülmüştür²⁰⁹. Nitekim bu politika ile İsrail bölgedeki SSCB destekli Mısır ve Suriye gibi ülkeleri yenmiş, böylece SSCB'nin güvenilir bir müttefik olmadığı kanıtlanarak, ABD'nin imajı güçlendirilmiştir. Yine bu politika Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın SSCB ile bağlantısını keserek Mısır-ABD ilişkilerini düzeltmeye yönelmesinde etkili olmuştur. Ayrıca İsrail'in ABD'nin de desteğiyle üst üste

---

²⁰⁷ Jeremy M. Sharp, **U.S. Foreign Aid to Israel**, CRS Report for Congress, 16 September 2010, p. 21 ve 61, 62 no.lu dipnotlar.; Martha Wenger, "US Aid to Israel: From Handshake to Embrace", **Middle East Report**, No.164/165, Intifada Year Three, May-Aug. 1990, p. 14.

²⁰⁸ Sharp, "U.S. Foreign Aid to Israel", op. cit., p. 21.; Wenger, loc. cit.

²⁰⁹ John J. Mearsheimer - Stephen M. Walt, **İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası**, çev. Hasan Kösebalaban, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s. 49.

kazandığı başarılar bölgedeki müttefiklerinin SSCB'den daha fazla yardım talep etmesine sebep olmuş bu durum SSCB ekonomisine ilave yükler getirmiştir²¹⁰.

1970'li yıllarda ABD'de, İsrail'in ekonomik ve askeri kapasitesini artırmaya yönelik destek artmıştır. 1971 yılı, bu artışın önemli bir göstergesi olmuştur zira 1970 yılında 30 milyon olan askeri yardımlar 1971 yılında 545 milyon dolara yükselerek müthiş bir artış göstermiştir. 1973 Arap-İsrail Savaşı sırasında Kongre İsrail'e acil finansal yardım adı altında 2.2 milyar dolar vermeyi kabul etmiş, böylece İsrail askeri yardımı %800 oranında artırılmıştır²¹¹. 1976 yılına gelindiğinde, İsrail ABD'nin en büyük dış yardım alıcı ülkesi olmuştur. 1971'den günümüze kadar ABD'den İsrail'e her yıl ortalama 2.6 milyar doların üzerinde yardım yapılmış olup, bunun 2/3'sini askeri yardımlardan oluşmuştur²¹².

İsrail'e verilen dış yardımlar Soğuk Savaş sonrasında da devam etmiştir. Ancak 1998'den başlayarak İsrail tarafından gelen talep üzerine ekonomik yardımlarda düşüşe gidilmiş askeri yardımlar ise aynı oranda artmıştır²¹³. Ocak 1998'de yapılmış olan "Glide Path" anlaşmasıyla 1998 yılından sonraki 10 yıl içinde ABD İsrail'e verdiği ekonomik yardımlarını azaltması, askeri yardımları ise aynı oranda artırmaya devam etmesi kararlaştırılmıştır. Aynı şekilde anlaşmaya göre 3'e 2 oranında bir oran çerçevesinde İsrail'in ekonomik yardımları için 60 milyon dolarlık bir azalma, Mısır içinse 40 milyon dolarlık bir azalma öngörülmüştür 2007'de Bush yönetimi İsrail'e verilen askeri yardımların gelecek 10 yıl içinde 6 milyar dolar artırılacağını ilan etmiştir. Anlaşmaya göre İsrail askeri yardımları 2009 yılından başlanılarak yıllık 150 milyon dolar artırılacaktır ve böylelikle askeri yardımlar 2008 yılındaki (mali yıl) 2.4 milyar dolar seviyesinden 2018 mali yılına değin 3 milyar dolar seviyesine yükselecektir. Mısır böyle bir anlaşma imzalamamış ancak Bush yönetimi tarafından 1987'den beri yıllık olarak ulaşan 1.3 milyar dolar askeri yardımda bulunmaya devam edileceği sözü verilmiştir²¹⁴.

İsrail'e verilen yardımlar her ne kadar SSCB'nin bölgedeki etkisini kısıtlasa da aynı zamanda Arap-İsrail çatışmasını körüklemiş, günümüze değin süren çatışmaların ve yaşanan acıların sebebi olmuştur. Aynı zamanda İsrail'e verilen koşulsuz destek ve

---

²¹⁰ Ibid., s. 60.

²¹¹ Mearsheimer - Walt, op. cit., s. 50.; Wenger, loc. cit.

²¹² Sharp, "U.S. Foreign Aid to Israel", op. cit., p. 22.; Wenger, loc. cit.

²¹³ Ibid., p. 15. **Wenger**

²¹⁴ Jeremy M. Sharp, **Egypt: Background and U.S. Relations**, CRS Report for Congress, 28 January 2011, pp. 17-18.; Sharp, "U.S. Foreign Aid to Israel", op. cit., p. 4.; Sharp, "U.S. Foreign Assistance to the Middle East....", op. cit., p. 3.

asimetrik yaklaşımlar Arap dünyası özelinde ve dünya çapında ABD'ye duyulan güveni azaltmıştır. Yardımların aynı zamanda aşırı uçların yükselmesinde ve terör faaliyetlerinin artışında da doğrudan etkisi olmuştur²¹⁵.

7.2.2. İsrail'e Verilen ABD Dış Yardımının Yapısı

İsrail, İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze değin geçen süreçte verilen *toplam* ABD dış yardımı bazında birinci sırada yer almaktadır. 1976 yılından Irak'ın ilk sırayı aldığı 2004 yılına değin yıllık ABD dış yardım alıcıları arasında birinci sırada yer almıştır. 1985 yılından günümüze değin yıllık ortalama 3 milyar dolar doğrudan dış yardım almaktadır ve ABD tarafından tek bir ülkeye verilen en büyük tutar olan bu yardım, ABD doğrudan dış yardım bütçesinin 1/6'sini oluşturmaktadır. İsrail'in toplam GSYİH'sının (Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla) %2'sine denk gelen bu miktar, kişi başına düşen yardım olarak her İsraillinin cebine yılda 500 dolar konması anlamına gelmektedir. Bu miktar ABD'nin iki numaralı dış yardım alıcısı olan Mısır için 20 dolar, Haiti için 27 dolar, Pakistan içinse 5 dolardır²¹⁶. İsrail'e yardım miktarındaki çokluğun yanı sıra, diğer ülkelere verilen yardımlarla konulan birçok şart, İsrail için geçerli olmamaktadır. Mearsheimer ve Walt'a göre, "*ABD İsrail için başka hiçbir ülkeyle kıyaslanamayacak düzeyde muazzam bir hayırsever olmuştur*"²¹⁷. Bu şartlar incelenmesi ABD-İsrail arasındaki dış yardım ilişkisinin boyutları hakkında çok daha derinlikli bir analiz sunacaktır.

İsrail dış yardımları, ABD mali yılının ilk 30 günü içinde almaktadır. Dış Yardım Yasası'na 1982 yılında yapılan özel bir ilave ile İsrail ABD bütçesinden kendisi için belirlenen yıllık yardımını, mali yılın ilk 30 günü içerisinde almaktadır. Böylece İsrail ABD Hazine senetlerine yatırım yaparak bunların faiz gelirlerinden de faydalanabilmektedir. Bu avantaja İsrail dışında yardım alan hiçbir ülke sahip değildir, diğer ülkeler yardımları üç aylık taksitler şeklinde almaktadırlar²¹⁸.

İsrail ABD yardımını nakit olarak almaktadır. İsrail dış yardım alan ülkeler arasında yardımı doğrudan peşin para olarak (genel bütçe desteği), herhangi bir projeye bağımlı olmadan alan tek ülkedir. Bu da verilen yardımların nasıl kullanıldığının bilinmesini imkânsızlaştırmaktadır. Verilen nakit paranın nerelere harcandığını takip ve

²¹⁵ Mearsheimer - Walt, op. cit., ss. 60-64.

²¹⁶ Ibid., ss. 28-29.

²¹⁷ Mearsheimer - Walt, op. cit., s. 26.

²¹⁸ Sharp, "U.S. Foreign Assistance to the Middle East....", loc. cit.; Mearsheimer - Walt, op. cit., s. 29.

kontrol etmek imkânsız olduğu için bu durum yardımların zararlı birer araca dönüşmesine yol açabilmektedir (İsrail'in bu yardımları Batı Şeria'da yerleşim birimlerinin inşasında kullanması gibi)²¹⁹. İsrail'den sonra ikinci büyük ABD yardım alıcısı olan Mısır, İsrail gibi direkt nakit yardımı almamakta, bu yardımları belirli projelere bağlı olarak almaktadır²²⁰. Mısır'ın aldığı yardımlar en çok USAID projelerine, ABD'li danışmanlık şirketlerine ve genel giderlere harcanırken, küçük bir kısmı özel projelerde harcanmaktadır²²¹.

İsrail'e verilen ABD dış yardımı tarihsel anlamda artan bir grafik ve süreklilik arz etmektedir. ABD politik geleneğinde her Başkan mutlaka farklı şekilde ve sebeplerle olsa da İsrail'e desteğini açıklamıştır. Başkanlar arasında desteğin oranında azalma veya artma olsa da mutlaka ve sürekli bir şekilde devam eden bir destek söz konusudur²²². Bu da nadir olarak ve kısa süreli verilen tepkiler dışında, İsrail'e verilen yardımın miktarının ve sürekliliğinin üst düzeyde gerçekleşmesine yol açmıştır.

7.2.2.1. Askeri Yardımlar

ABD tarafından verilen yıllık askeri yardımlar İsrail savunma bütçesinin %21-22'sini oluşturmaktadır. 2011 yılında Obama yönetimi İsrail için 3 milyar dolar askeri yardım talebinde bulunmuştur²²³. İsrail birçok niteliği sebebiyle ABD askeri yardımı alan diğer ülkelerden avantajlı konumdadır. İsrail askeri yardımını özel kılan şartlar açıklanacak olursa;

İsrail ABD'den aldığı askeri dış yardımların belli bir miktarını ülke içerisinde harcayabilmektedir. 1988 yılında yapılan bir anlaşmaya göre İsrail aldığı askeri yardımların %25'ini kendi ürettiği malları satın almada kullanabilmektedir. ABD'den askeri yardım alan hiçbir ülke böyle bir ayrıcalığa sahip değildir²²⁴. Bu şart ile İsrail'e verilen askeri yardımların Amerikalı üreticilerin aleyhine işlediği iddia edilmiştir.

İsrail ABD'den aldığı askeri dış yardımların bağış/hibe kısmını kredi kısmından önce kullanabilmektedir. ABD yardımını alan ülkeler aynı anda eşit miktarda FMF (Yabancı Askeri Finansman - Foreign Military Financing) kredisi ve bağışı alırlarken yalnızca İsrail kendisine tahsis edilen FMF miktarının bağış kısmını, kredi kısmından önce

²¹⁹ Mearsheimer - Walt, op. cit., s. 31.

²²⁰ Bovard, loc. cit.

²²¹ Stauffer, op. cit., p. 65.

²²² Callaway - Matthews, op. cit., p. 50.

²²³ Sharp, loc. cit.

²²⁴ Mearsheimer - Walt, op. cit., s. 30.

kullanabilmektedir. Kredi kısmının teslimat tarihi geciktirildiği için İsrail'in ABD'ye ödeyeceği faiz borcu da düşmektedir²²⁵.

“Reverse Tying of Aid” ABD şirketleri ve Savunma Bakanlığı “reverse tying of aid – ters, bağlı yardımlar” sebebiyle ABD'nin İsrail'e sağladığı her bir askeri dış yardım dolarının 60 senti için İsrail firmalarından İsrail malları satın almak zorundadır. Yardım veren ülkenin zorunlu kılındığı bu durum yardım ilişkileri bakımından tam ters bir durumu işaret etmekte ve yardım veren ülkeyi alıcı ülke karşısında yükümlü kılmaktadır²²⁶.

ABD'de Savunma Bakanlığı vb. makamlarda bulunanların İsrail'e yakınlığı sebebiyle İsrail'in haksız kazançlar elde ettiği ileri sürülmüştür. 1980'lerden başlayarak günümüze gelen süreçte ABD Savunma Bakanlığı'nda kritik görevlerde bulunan insanlar İsrail gizli servisleriyle ve İsrail silah endüstrisi ile yakın ilişkileri olan insanlar olmuşlardır. Örneğin 2002'de Savunma Bakanı Paul Wolfowitz tarafından başkan yardımcılığına getirilmeden önce Douglas Feith 10 yıl boyunca Washington-Tel Aviv hattında kendi hukuk şirketiyle İsrail silah şirketlerini ve Türk üreticileri temsil etmiştir. Bu dönemde Wolfowitz, Feith ve Richard Perle altında çalışan ve İsrail ile yakın ilişkiler içinde olan görevlilerin uzay teknolojisi ve savunma sanayisi projelerinin ABD firmalarından İsrail firmalarına geçişinde çok etkili oldukları savunulmuştur. Özetle, İsrail savunma sanayisinin gelişmesinde ABD Savunma Bakanlığı'nda görevli İsrail yanlısı kişilerin çok büyük etkisi olduğu iddia edilmiştir²²⁷.

ABD İsrail'i “önemli NATO dışı müttefik” olarak tanımaktadır. 1988'den bu yana “önemli NATO dışı müttefik” statüsü tanınan İsrail, düşük fiyatlarla ya da ücretsiz olarak Amerikan askeri ekipmanlarına ulaşabilmekte, ayrıca İsrail ticari firmaları da ABD savunma ihalelerinde ayrıcalığa sahip olmaktadır. Ancak İsrail ticari firmalarına tanınan bu ayrıcalığın Amerikalı üreticilere zarar verdiği iddia edilmiştir²²⁸.

Özetle; ABD askeri yardımlarının yukarıda belirtilen koşullarla yapılandırılması sonucunda İsrail ordusu teknolojik olarak bölgedeki ve dünyadaki en donanımlı

---

²²⁵ Ibid., ss. 30-31.

²²⁶ Stauffer, op. cit., p. 62.

²²⁷ Ibid., pp. 76-78.

²²⁸ ShirI McArthur, “A Conservative Estimate of Total Direct U.S. Aid to Israel: Almost \$114 Billion”, **Washington; Report on Middle East Affairs**, November 2008, pp. 10-11., http://wrmea.com/archives/November_2008/0811010.html, (e.t. 17.02.2011) ; Stauffer, op. cit., p. 75.; Mearsheimer - Walt, op. cit., s. 37.; Wenger, op. cit., p. 15.; Sharp, “U.S. Foreign Aid to Israel”, op. cit., p. 6.

ordularından birisi haline gelmiştir. Ayrıca ABD askeri yardımının bir kısmı İsrail şirketlerinden tedarik zorunluluğu bugün dünyanın ilk on büyük tedarikçisi arasında yer alan İsrail'in savunma sanayisinin gelişiminde etkili olmuştur²²⁹.

7.2.2.2. Borç/Kredi Garantileri (Loan Guaretees)

ABD'nin İsrail'e verdiği ve bir çeşit gizli yardım kalemini oluşturan borç garantileri iki ülke arasında uzun süre önemli bir para akışını meydana getirmiştir. Borç garantileri ile İsrail ABD'nin garantörlüğünde ABD'de hükümet dışı ticari kaynaklardan düşük faizlerle para borçlanmaktadır. 1972 yılından başlayarak borç garantisi almaya başlayan İsrail, 2005'den beri ekonomisinin düzelmesi ve bu garantilere gerek kalmaması sebebiyle hiç yeni borç garantisi kullanmamıştır. 1992-2002 yılları arasında İsrail'in aldığı borç garantilerinin değeri 10 milyar dolardır²³⁰.

1984 yılında Dış Yardım Yasası'na eklenen Cranston Amendment'e göre, ABD'nin İsrail'e vereceği ekonomik yardımlar İsrail'in ABD'ye olan borçlarından daha az olamayacaktır. Bu ek maddenin sebebi 1984'e kadar İsrail'in aldığı ekonomik yardımların büyük bir kısmını eski borçlarını ve bu borçların faizlerini geri ödemekte kullanmasından ileri gelmekteydi. Bu ek madde 1999 mali yılı ve sonrasındaki yardım onaylamalarında devre dışı bırakılmıştır²³¹. İsrail'in ödeyemediği borç garantileri ABD tarafından hibeye dönüştürülerek affedilmiştir. Geçmişte birçok kez örneği görülen bu borç ödeyememe durumuna rağmen bağımsız kredilendirme kuruluşları İsrail'in kredi notunu düşürmemişlerdir²³².

Borçların hibeye dönüştürme sadece borç garantileri için değil aynı zamanda ekonomik ve askeri yardımlar için de geçerli olmuştur. 1981 yılında İsrail'e yapılmış olan tüm ekonomik yardımlar hibeye çevrilmiştir. ABD İsrail'e acil durumlarda da çok fazla yardımda bulunmuştur. Örneğin 1985'de ekonomik resesyon döneminde Kongre 1.5 milyar dolar değerinde özel bir ekonomik destek programı geçirmiştir. Bu paket Vietnam'dan bu yana tek ülkeye yapılmış olan en büyük ekonomik yardımdır. Aynı dönemde İsrail'e verilen bütün askeri yardımlar hibeye çevrilmiş ve tüm borçlar affedilmiştir. Borç garantilerinin bütçe üzerinde etkisinin olmadığını savunanların aksine

²²⁹ Sharp, loc. cit..

²³⁰ Ibid., p. 16.

²³¹ Mitchell Bard, "U.S. Aid To Israel", 13 January 2010, http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/US-Israel/foreign_aid.html, (e.t. 13.01.2011).

²³² Stauffer, op. cit., pp. 72-73.

Mearsheimer ve Walt, Kongre'nin borç süresince borç miktarını ödeme günlük değeri üzerinden karşılayacak kadar tahsisat yapması gerektiğinden bu durumun Amerikan vergi mükelleflerine önemli bir yük bindirdiğini iddia etmektedirler²³³.

7.2.2.3. Dolaylı Yardımlar

ABD'nin Orta Doğu politikasının temel ayaklarından biri olan İsrail'in stratejik çıkarlarının korunması bölge ülkelerine verilen dış yardımların seyrinde de önemli rol oynamıştır. ABD tarafından İsrail'e verilen doğrudan yardımların dışında bu ülkenin çıkarlarını korumak üzere Mısır ve Ürdün gibi ülkelere verilen büyük miktarlardaki yardımların, bu ülkelerin İsrail ile barış yapmasının bir ödülü olarak verildiği iddia edilmiştir.

Mısır 1979 yılından günümüze kadar İsrail'den sonra ABD'den en çok yardım alan ikinci ülkedir²³⁴. Neredeyse her yıl 2 milyar dolar düzeyinde askeri ve ekonomik yardım almıştır²³⁵. Bu yardımların %60'ı askeri %40'ı ekonomik²³⁶ yardım olarak verilmiştir. ABD'nin İsrail politikasının bir fonksiyonu olarak Mısır'a verilen yardımlar; Mısır'ın İsrail için bir tehdit oluşturmaması ve barış sürecini desteklemesi için formüle edilmiştir. ABD, Mısır'ı İsrail ile barış yapan tek ülke olduğu için ödüllendirmektedir²³⁷.

1950-1967 yılları arasında Mısır, ABD ile SSCB arasında bir rekabete konu olmuştur. Bu dönemde Mısır her ne kadar PL 480 programıyla ABD'den tahıl fazlarını alıyor olsa da teklif edilen ekonomik yardımlar ülkenin SSCB ile paralel bir ilişki içerisine girmesini engelleyememiştir. Sıkı bir Arap milliyetçiliği ve Batılı devletler arasında tarafsızlık politikası yürütmeye çalışan Mısır, 1955 yılı sonrasında askeri yardımı temel olarak SSCB'den almıştır²³⁸. İsrail'le olan iki büyük savaş sonrasında Mısır'ın yatırıma ve sermayeye olan ihtiyacı, bu ülkenin ABD'ye yönelmesine sebep olmuştur. Bunda kuşkusuz Mısır'ın yeni lideri Enver Sedat'ın SSCB etkisinden kurtulup, ABD tipi liberizasyonu tercih etmesinin de etkisi olmuştur. 1970'lerin ortasından itibaren ABD-

²³³ Mearsheimer - Walt, op. cit., s. 31.; Sharp, "U.S. Foreign Aid to Israel", op. cit., p. 22.; Wenger, loc. cit.

²³⁴ Sharp, "Egypt: Background....", op. cit., p. 17.

²³⁵ Sharp, "U.S. Foreign Assistance to the Middle East....", op. cit., p. 4.

²³⁶ Stauffer, op. cit., p. 64.

²³⁷ Tayyar Arı, "ABD-İsrail İlişkileri ve Orta Doğu Barış Süreci", http://www.tayyarari.com/download/abd_israil.doc, (e.t. 17.09.2010).

²³⁸ Sharp, "U.S. Foreign Assistance to the Middle East....", op. cit., p. 22.; Ayrıca bakınız supra: Eisenhower Doktrini, ss. 103-105.

Mısır ilişkileri gelişmeye başlamış ve 1975 yılında İsrail’le (Sina Çölü’nü de içeren) iki anlaşma imzalanmasından sonra bu ülkeye ekonomik yardımlar verilmeye başlamıştır²³⁹.

1979 yılındaki Camp David sürecinden sonra ABD Mısır ve İsrail’e toplamda 7.5 milyar dolar sağlamıştır. “Special International Security Assistance of Act 1979” ile İsrail ve Mısır’a 3’e 2 oranı korunacak şekilde askeri ve ekonomik yardımda bulunulmasına karar verilmiştir. 3’e 2 oranının varlığı Mısır yetkilileri tarafından öne sürülmekte, İsrail yetkilileri böyle bir oranı kabul etmemektedirler²⁴⁰. Mısır açısından ABD yardımları kendi savunma bütçesini oluşturmasında ve SSCB döneminden kalan eski sistemlerini revize etmesinde yardımcı olmuştur. 1979 yılından başlayarak Mısır, ABD yardımları sıralamasında hep ikinci sırada gelmiştir²⁴¹. Ancak bu yardımlar birçok yönüyle eleştirilmiştir.

Mısır’a verilen yardımlara getirilen eleştirilerin başında bu yardımların bir diktatörü-Mübarek’i desteklediği bu sebeple ülkede demokrasinin ve demokratik kurumların yerleşmesini engellediği gelmektedir. Bu sebeple Mısır’a verilen yardımların insan hakları ve demokrasi gibi koşullara bağlı olarak verilmesi gerektiği önerilmiştir²⁴². Bu görüşe karşı çıkanlar ve Mısırlı yetkililer tarafından ABD-Mısır arasındaki ilişkinin ABD’nin ulusal güvenlik çıkarları için son derece stratejik bir birliktelik olduğu savunulmaktadır. Mısır’a verilen yardımların kesilmesi halinde ABD’nin bölgedeki çıkarlarının tehlikeye gireceği, özellikle ABD donanmasının Süveyş Kanalı’na erişiminin ve ABD-Mısır istihbarat işbirliğinin olumsuz etkileneceği savunulmaktadır. ABD’ye Mısır tarafından sağlanan hava sahası erişimi ve Süveyş Kanalı erişimi son derece stratejik önem arz etmektedir. Ayrıca Mısır askeri yardımının kesilmesinin, bu yardımların hepsinin ABD servisi, eğitim ve araçlarına harcanma zorunluluğu olmasından ötürü ABD’yi olumsuz etkileyeceği belirtilmektedir²⁴³. Nitekim 2011 yılında Mübarek’in devrilmesinden sonra Mısır ile milyonlarca dolarlık savunma teçhizatı anlaşması bulunan Amerikan firmaları, bu ülkeye ABD askeri yardımlarının kesilmesi olasılığında endişe duyduklarını belirtmişlerdir²⁴⁴. Ayrıca Hüsnü Mübarek’e olan yardımın kesilmesi ve Mübarek’in

²³⁹ Ibid., pp. 23-24.

²⁴⁰ Sharp, “U.S. Foreign Aid to Israel”, op. cit., p. 22, ve 68 no.lu dipnot.

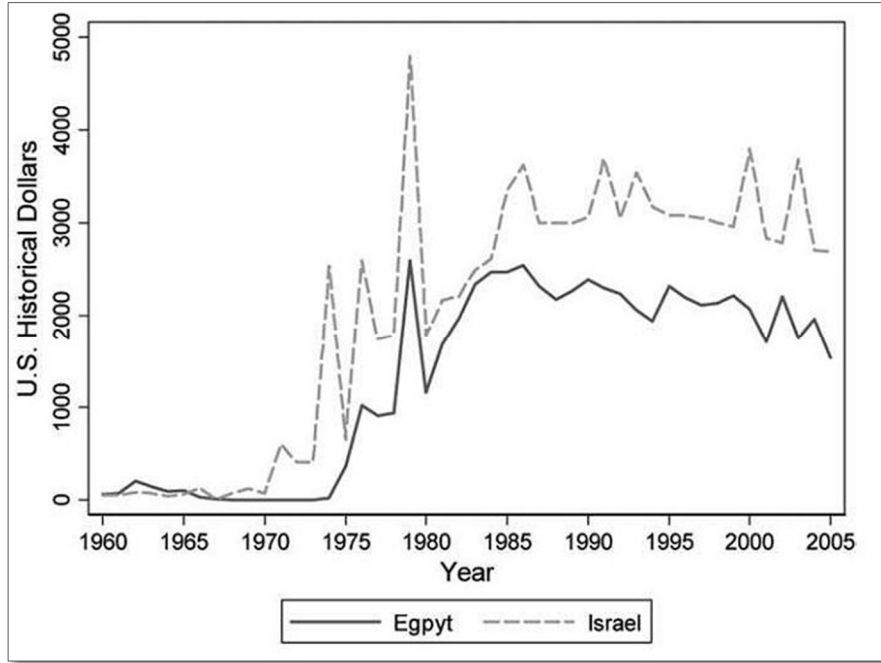
²⁴¹ Sharp, “U.S. Foreign Assistance to the Middle East...”, op. cit., p. 24

²⁴² Sharp, “Egypt: Background...”, op. cit., pp. 17-18.

²⁴³ Ibid., p. 18.

²⁴⁴ Farah Stockman, “Turmoil in Egypt: Critics Question Billions in Aid Routed Back to US Contractors”, 3 February 2011, **The Boston Globe**,

düşmesi durumunda ABD'nin stratejik çıkarlarının zarar göreceği iddia edilmiştir. Zira Mısır, bölgede ABD çıkarlarını destekleyen, ABD malları için yeni pazarlar açılmasını savunan ve genellikle İsrail ve ABD taraftarı politikalar güden bir ülkedir. Yardımlara karşı çıkan bazı Kongre üyeleri de ABD'nin Mısır'a olan askeri yardımları hakkındaki fikirlerini bölgede Hamas ve Müslüman Kardeşler gibi örgütlerin yükselişe geçmesi nedeniyle değiştirmek zorunda kalmışlardır. 2004, 2005 ve 2006 yıllarında da Mısır'a verilen yardımları kesmeye çalışan Kongre 2008 yılında bunu başarmıştır. İlk defa 2008 yılında Mısır'a verilen askeri yardımlarda kesintiye gidilmiştir. İnsan hakları ihlalleri, adalet sistemindeki bozukluklar ve Gazze sınırındaki silahların varlığı sebebiyle bu kesintilerin yapıldığı açıklanmıştır²⁴⁵. Ancak Mısır'da işkenceden, politik baskıya kadar birçok hak ihlali olmasına rağmen, yardımlar tamamen sonlandırılmamıştır. Özetle, birçok insan hakları ihlaline rağmen ABD Mısır ile güvenlik odaklı bir ilişki içerisinde olduğu için dış yardımları devam ettirmektedir. Zira burada Mısır'ın İsrail'le olan ilişkisi, Mısır'ın Gazze ile olan sınırının güvenliği -Refah'taki tüneller de buna dahildir-, nükleer silahsızlanma ve terörizm gibi konular nedeniyle Mısır stratejik önemini korumaya devam etmektedir²⁴⁶.

http://www.boston.com/news/world/middleeast/articles/2011/02/03/critics_question_billions_in_aid_funnelled_back_to_us_contractors/?page=2, (e.t. 22.03.2011).

²⁴⁵ Ibid., p. 47 ve 12 no.lu dipnot.

²⁴⁶ Ibid., p. 49.

Şekil 5. İsrail ve Mısır'a Toplam ABD Yardımları (1960-2005)

(Kaynak: Rhonda L. Callaway - Elizabeth G. Matthews, **Strategic US Foreign Assistance: The Battle Between Human Rights and National Security**, Ashgate Publishing Limited, Great Britain, 2008, p. 45.)

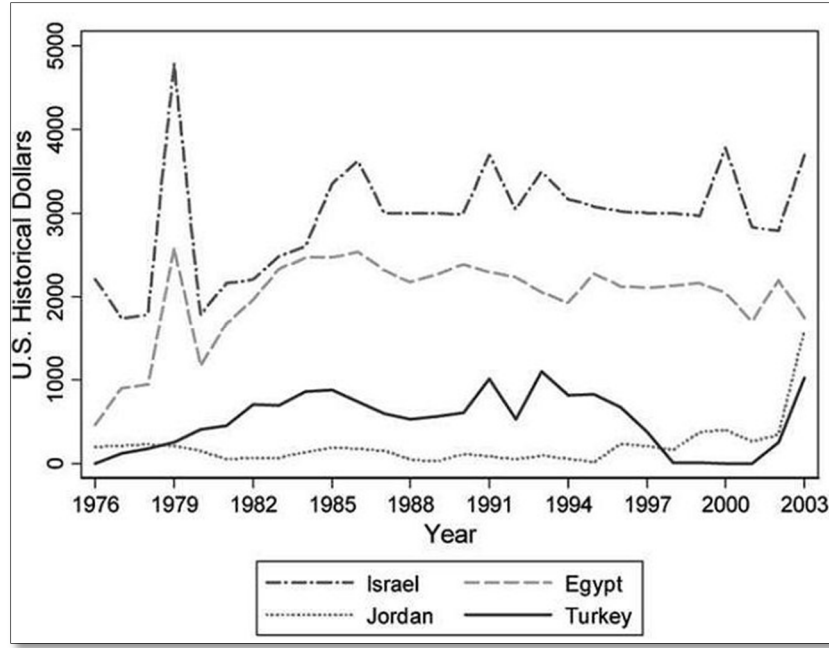
Ürdün Kralı Hüseyin'in 1994 yılında İsrail ile barış anlaşması imzalayarak, bu devleti tanınmasından sonra ABD tarafından verilen dış yardımlarda dikkat çekici artışlar gerçekleşmiştir. Ürdün 1994 yılında doğrudan yardım olarak 76 milyon dolar, 1995'te 57 milyon dolar almışken; 1997'den bu yana ABD tarafından verilen yardım miktarı yıllık ortalama 566 milyon dolara yükselmiştir. Ayrıca barış anlaşmasından sonra Clinton, Ürdün'ün ABD'ye olan 702.3 milyon dolarlık borcunun (o dönemde tüm dünyaya olan borcunun %10'unu oluşturmaktadır) affedilmesini istemiştir. Kongre de bu borcun 401 milyon dolarının affedilmesi kararını almıştır²⁴⁷.

ABD'nin Ürdün'e yaptığı ekonomik yardımlar; nakit transferi ve USAID aracılığıyla yürütülen programlar dâhilinde ülkeye ulaşmaktadır. Askeri yardımlar ise Ürdün'ün hava savunma sistemlerini geliştirme amaçlı verilmektedir. Örneğin son dönemlerde birçok ABD yapımı F-16 uçağı ve radar sistemleri alınmıştır. Obama yönetiminde de terörizm ile mücadele çerçevesinde Ürdün'ün askeri kapasitesinin artırılmasına yardımcı olunmaya devam edileceğı belirtilmiştir²⁴⁸.

---

²⁴⁷ Sharp, "U.S. Foreign Aid to Israel", op. cit., p. 22.; Mearsheimer - Walt, op. cit., s. 35.

²⁴⁸ Sharp, "U.S. Foreign Assistance to the Middle East....", op. cit., p. 8.

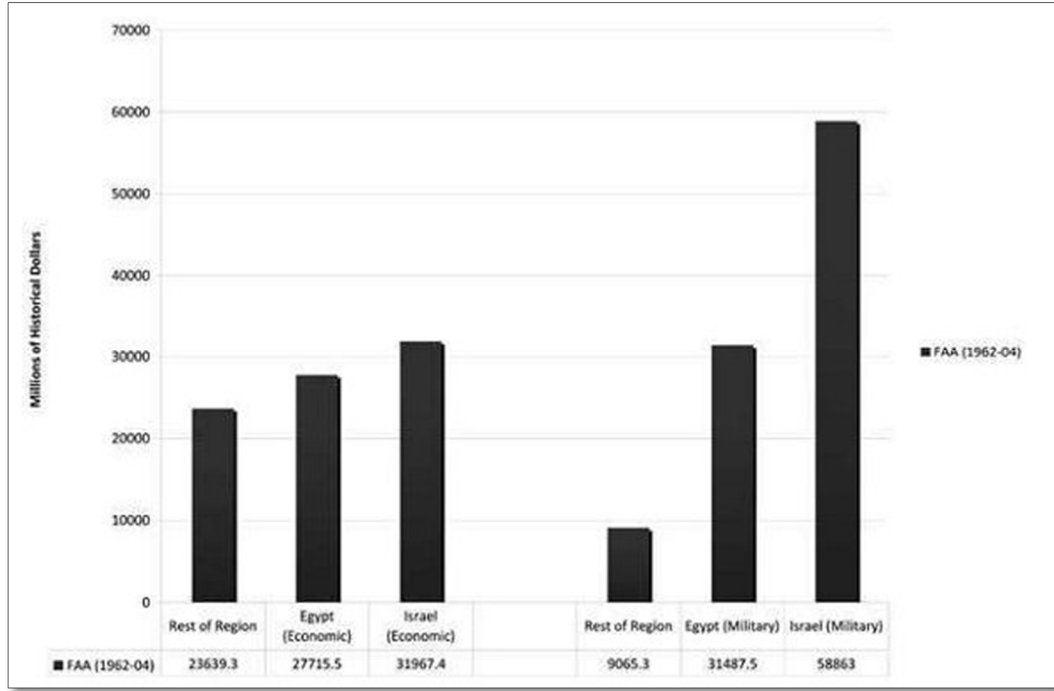

Şekil 6. Toplam ABD Dış Yardımı: Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan Seçilmiş Ülkeler (1976-2003)

(Kaynak: Rhonda L. Callaway - Elizabeth G. Matthews, **Strategic US Foreign Assistance: The Battle Between Human Rights and National Security**, Ashgate Publishing Limited, Great Britain, 2008, p. 146.)

Stauffer, bu ülkelerin dışında Etiyopya, Eritre ve Somali gibi ülkelere verilen ABD yardımlarının da bu ülkeleri SSCB etkisinden koruma çabasının yanı sıra, İsrail'e destek amaçlı verildiğini iddia etmiştir. Bu görüşe göre bahsi geçen ülkeler jeopolitik konumları (Kızıldeniz'in güney yakasında olmaları) ile İsrail'in jeostratejik hedefleri bağlamında önem taşımaktadırlar. Ayrıca USAID'in Afrika ve Orta Asya'daki projelerinde bilinçli olarak İsrail firmalarının seçilmesi, askeri modernizasyon projelerinde İsrail firmaları ile anlaşılması gibi unsurlar da İsrail'e verilen ABD dolaylı yardımlarına örnek teşkil etmektedir²⁴⁹.

²⁴⁹ Stauffer, op. cit., pp. 69-70.

Tablo 6. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya Ekonomik ve Askeri Yardımlar

(Kaynak: Rhonda L. Callaway - Elizabeth G. Matthews, **Strategic US Foreign Assistance: The Battle Between Human Rights and National Security**, Ashgate Publishing Limited, Great Britain, 2008, p. 145.)

7.2.2.4. Özel Transferler/Bağışlar

Çeşitli Yahudi yardım kuruluşları ve bireyler tarafından sağlanan ve vergiden düşülebilen yıllık yaklaşık 2 milyar dolar civarındaki özel bağışlar, İsrail'e yardımın diğer bir şeklini oluşturmaktadır²⁵⁰. Bu miktarın yarısı doğrudan ödeme, yarısı ise İsrail hazine bonolarının satın alınması şeklinde gerçekleşmektedir. ABD'de sadece İsrail'e yapılan özel bağışlar vergiden muafır. Hazine ve ödemeler dengesinde olumsuz etki yapan bu durum başka hiçbir ülke için geçerli değildir²⁵¹. Çeşitli Yahudi ve Hıristiyan Evanjelik kurumlardan yapılan bağışların İsrail'de ne amaçla kullanıldığının denetlenmesi imkânsızdır. Örneğin bu yardımların, işgal altındaki topraklarda sürdürülen yerleşim birimleri inşasında harcanıp harcanmadığını denetlemenin imkânı yoktur²⁵².

²⁵⁰ "US Foreign Aid to Israel", 20 May 2002, <http://www.miftah.org/Display.cfm?DocId=753&CategoryId=4>, (e.t. 10.12.2010).

²⁵¹ Mearsheimer - Walt, op. cit., s. 32.

²⁵² Richard H. Curtiss, "The Cost of Israel to the American Public", <http://www.ifamericansknew.org/stats/cost2.html>, (e.t. 10.12.2010); Mearsheimer - Walt, op. cit., s. 33.

7.2.3. İsrail Yardımı Üzerine Tartışmalar - Olumlu ve Olumsuz Eleştiriler

İsrail'e verilen ABD yardımları üzerine birçok fikir yürütülmüştür. Geleneksel olarak İsrail'in desteklenmesi gerektiğini söyleyenlerden, İsrail'in Soğuk Savaş sonrasında ABD için bir yük haline geldiğini iddia edenlere kadar birçok kişi ve kurum farklı gerekçelerle tezlerini savunmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda çalışmamızın bu kısmında her iki görüşü ve gerekçelerini incelemek, konuya derinlik kazandırması açısından faydalı olacaktır.

İsrail'e verilen yardımların Orta Doğu'daki ABD çıkarlarına hizmet ettiği gerekçesiyle bu yardım ilişkisinin sürmesi gerektiğini savunanlar bu hususu birçok nedene dayandırmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde İsrail'in jeopolitik konumu sebebiyle ABD'nin önemli bir müttefiki olageldiği iddia edilmiştir. Bu görüşe göre İsrail, Orta Doğu'daki petrol yataklarının ortasında yer almaktadır ve aynı zamanda NATO'nun önemli güney kanadında bulunmaktadır. Ayrıca, her ne kadar Soğuk Savaş sırasında herhangi bir Arap-İsrail çatışması yaşanmamış olsa bile, Avrupa ve Japonya'nın enerji bağımlılığından ötürü herhangi bir şekilde bölgenin SSCB'nin kontrolü altına girmesi durumunda ABD'nin çok zor duruma düşebileceği, İsrail'e verilen yardımların bunu önlediği iddia edilmiştir²⁵³.

İsrail'e olan destek özellikle bu ülkenin askeri kapasitesiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu görüşe göre İsrail ordusu Orta Doğu'daki en güçlü askeri güçtür ve herhangi bir saldırı durumunda İsrail'in bu saldırıyı tek başına alt edebileceği ileri sürülmüştür²⁵⁴. Aynı zamanda İsrail'in ABD ile işbirliği içerisinde olan İstihbarat Servisi ile bölgedeki dengelerin korunmasında Amerikan çıkarlarına hizmet ettiği öne sürülmüştür. İsrail'e verilen dış yardımlara yöneltilen eleştirilere karşı özellikle muhafazakâr kanattan bir temsilci; *"kendisine verilen yardımda bu denli kuşku duyduğumuz İsrail 1970'lerde yanımızda müttefikimiz olarak yer almasaydı, ABD Orta Doğu'daki tüm olaylara bütün gücüyle müdahale etmek zorunda kalırdı. Bu da bize çok daha pahalıya mal olurdu."* demiştir²⁵⁵.

---

²⁵³ Joshua Muravchik, "The US Needs Israel", **American Foreign Policy: Opposing ViewPoints**, editors. David L. Bender-Bruno Leone, Greenhaven Press, USA, 1987, p. 149.

²⁵⁴ Ibid., p. 150.

²⁵⁵ Ibid., p. 152.

ABD'deki İsrail lobisinin en güçlü unsurlarından biri olan AIPAC (Amerika-İsrail Halkla İlişkiler Komitesi - America-Israel Public Affairs Committee), İsrail'e verilen ABD dış yardımlarının yine ABD ulusal güvenlik çıkarlarının gerçekleştirilmesinde etkin rol oynadığını savunmaktadır. Yayınladığı çalışmalarda ABD yardımlarının bütçede kapladığı son derece küçük yüzde vurgulanarak, bu kadarının bile Orta Doğu'nun demokratikleşmesi ve bölgede barışın sağlanmasına katkıda bulunduğunu iddia etmektedir²⁵⁶.

İsrail'e yapılan yardımlara yöneltilen eleştirileri şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

Yardımlar İsrail gibi ekonomik vb. yönden gelişmiş bir ülkeye göre çok fazladır: İsrail'in yaklaşık 7.5 milyonluk nüfusu ve kişi başına düşen 29.500 dolarlık milli geliri²⁵⁷ ile ABD'den bu denli büyük miktarlarda yardım alması son derece orantısız bir durumu göstermektedir. İsrail'in bu denli az nüfusa sahip ve ekonomik yönden birçok Afrika ülkesinden ve savaş sonrası yıkım halinde olan Irak, Afganistan gibi ülkelere daha iyi durumda olduğu halde bu denli büyük yardım alması, ABD'nin dış yardım politikasında yatan "*ihtiyaçtan çok çıkar*" anlayışını vurgular niteliktedir.

Yardımlar ABD ekonomisine ve halkına ciddi zararlar vermektedir: İsrail'e verilen yardımların ABD'nin ulusal güvenliğine, stratejik ve ekonomik çıkarlarına zarar verdiği iddia edilmiştir. İsrail şirketlerinin, ABD yasaları tarafından yasaklandığı halde üçüncü taraflara Amerikan askeri teknolojisini sattığı kanıtlanmıştır. Yine İsrail'in ABD topraklarında yürüttüğü casusluk faaliyetleri gibi belirlenen birçok ihlale rağmen ABD İsrail'e karşı bir yaptırımında bulunmamış, dış yardım ilişkileri normal olarak devam ettirilmiştir. Örneğin; İsrail'in büyük silah şirketleri IAI ve Raphael, geçmişte çoğunluğu Amerikan ambargosu altında olan ülkelere Amerikan askeri teknolojisini satmıştır. Yine; 1980'lerde ortaya çıkan İran-Kontra skandalında İsrail'in İran'a askeri malzeme sattığı üstelik bu satışları piyasa fiyatının 2-4 katı üzerinde gerçekleştirdiği belirlenmiştir²⁵⁸. Kasım 1985'te ABD Donanma Uzmanı Jonathan Pollard binlerce gizli askeri dokümanı çalarak İsrail adına casusluk yaptığı için tutuklanmıştır²⁵⁹. Büyük lobicilik faaliyetlerine

²⁵⁶http://www.aipac.org/Publications/AIPACAnalysesMemos/AIPAC_Memo_-_Aid_to_Israel_Foreign_Aid_Funding_Vital_for_U.S._National_Security.pdf (e.t. 10.12.2010); http://www.aipac.org/Publications/AIPACAnalysesIssueBriefs/U.S._Aid_to_Israel.pdf (e.t. 10.12.2010).

²⁵⁷"Israel", CIA Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/is.html> (e.t. 14.02.2011).

²⁵⁸ Stauffer, op. cit., pp. 76-77.

²⁵⁹ Wenger, loc. cit.

rağmen İsrail savunma şirketleri ABD baskısı sonucunda Venezuela ve Hindistan gibi ülkelere silah satışlarını durdurmak zorunda kalmıştır²⁶⁰. İsrail geçmişte ABD ile ortak olarak gerçekleştirilen Lavi Savaş Uçakları ve Arrow Füzeleri projeleri için ABD'den 2.5 milyar dolardan fazla yardım almıştır. Bu projelerden LAVI sona erdirilmiştir ancak daha sonra İsrail'in bu projeyi Çin'e sattığı ortaya çıkmıştır²⁶¹.

İsrail Petrol Arz Garantisi: Stauffer, 1975'de başlatılan ve herhangi bir petrol krizi anında İsrail'e ABD tarafından petrol arz garantisi oluşturan proje ile günümüze değin yoğun stoklama maliyetlerine katlanıldığını savunmaktadır. Yazar proje hakkında sağlıklı verilere ulaşamadığı için kesin maliyetleri belirtememekle beraber ABD'nin aylık 3 milyar dolar düzeyinde bir maliyete katlandığını tahmin etmektedir. Üstelik projenin şartları arasında yer alan ABD'de tüketiciler petrol sıkıntısı içerisinde olsa bile ABD'nin bu anlaşma ile İsrail'in ihtiyacının %93 gibi bir oranını kendi petrol kaynaklarından sağlamak zorunda olduğunu kabul etmesi de yine İsrail'in çıkarlarını korumaya yöneliktir²⁶².

İsrail'e Çifte Standart: ABD nükleer silah elde ettiğini söylediği ülkelere ambargo uygulamış ve Irak örneğinde görüldüğü gibi gerektiğinde savaş açmıştır. İran ve Kuzey Kore gibi ülkeleri de tehdit unsuru olarak göstermeye devam etmektedir. Ancak her türlü kimyasal ve biyolojik silahı üretmeye devam eden ve aynı zamanda nükleer silahlara sahip olan İsrail'e karşı hiçbir tepki vermemektedir²⁶³. Ayrıca birçok ülkeye karşı "tehdit/sopa" olarak kullanılan yardımların İsrail üzerinde böyle bir etki yaratmadığının belirtilmesi gerekmektedir. İsrail'den taviz almak yardımları askıya alma tehdidiyle değil, daha fazla yardım vaadiyle mümkün olabilmiştir. Örneğin İsrail'in 1967 Kasım'ında BM'de kabul edilen 242 sayılı ve İsrail'in Altı Gün Savaşları'nda ele geçirdiği topraklardan çekilmesini öngören kararının İsrail tarafından kabulü sadece Başkan Nixon'ın İsrail'e ilave ABD uçağı verme garantisi ile kabul edilmiştir. Yine 1969 Mart'ında Mısır ile İsrail arasında yaşanan savaş esnasında İsrail ateşkes kararını daha fazla ABD uçağı alma garantisi ile ilan etmiştir. Benzer durum 1970'li yıllar boyunca ve başkanlar Nixon, Ford ve Carter dönemlerinde de devam etmiştir. Soğuk Savaş sonrasında da Clinton, Oslo Barış

²⁶⁰ Stauffer, op. cit., p. 77.; Sharp, "U.S. Foreign Aid to Israel", op. cit., p. 15.

²⁶¹ Stauffer, op. cit., pp. 74-75.

²⁶² Ibid., pp. 71-72.

²⁶³"US Aid to Israel", **Palestine Monitor Factsheet**, 31 October 2007, <http://www.palestinemonitor.org/spip/spip.php?article17>, (e.t. 04.02.2011).; Mearsheimer - Walt, op. cit., s. 41.

Süreci'nde İsrail'e 1998 Wye Anlaşması'nın bir ön şartı olarak 1.2 milyar dolar askeri yardım vermiştir²⁶⁴.

İsrail'in ABD Yasaları ve İnsan Hakları İhlalleri: Dış yardımlar İsrail'e karşı bir yaptırım aracı olarak kullanılamamaktadır. ABD'de 1952 tarihli Karşılıklı Savunma Yardımı Anlaşması ile verilen askeri yardımların savunma amaçlı kullanımına kısıtlamalar getirilmiştir. 1976 Silah İhracatı Kontrol Yasası (The Arms Export Control Act) da askeri yardımları meşru müdafanın ötesinde kullanan ülkelerin yardımlarının kesilmesini öngörmektedir²⁶⁵. Ancak bu ve benzeri yasaları defalarca çiğnediği bizzat ABD tarafından belirlenen İsrail'in bu ihlalleri, ABD tarafından görmezlikten gelinmiştir.

Birçok kez ABD yetkilileri tarafından İsrail'in ABD yasalarını çiğnediğini rapor edilmiştir. İsrail'in, Nisan ve Ağustos 1978'de Lübnan işgalinde, Haziran 1981'de Irak'ın nükleer reaktörlerinin bombalamasında F-16 uçaklarının kullanması, 1982'de Lübnan'ı işgali sırasında parça tesirli bomba kullanımı (1983 yılında Kongre askeri yardımları artırmıştır) ve 2006 Lübnan işgalinde parça tesirli bombaları kullanmasında ABD yasalarınca suçlu bulunması gerekirken Kongre bu ihlalleri belirlemekle beraber İsrail'e ya hiç yaptırımda bulunmamış ya da etkisi kısa süren ve başka yollarla telafi edilen yaptırımlar uygulamıştır. Ancak bu ihlallerin çoğunda İsrail'in ne yaptıkları hakkında hesap verdiği ne de gerek ABD yasalarını gerekse de uluslararası hukuku çiğnemesine rağmen hiçbir ceza ile karşılaşmadığı ortadadır²⁶⁶.

7.2.4. ABD'nin İsrail'e Dış Yardımları ve Filistin

1993 yılında Oslo Barış Süreci'nin başlamasından sonra ABD hükümeti Filistinlilere 3.8 milyar dolardan fazla iki yanlı ekonomik yardımda bulunmuştur. Bu tutarın 2.3 milyar dolardan fazlası 2004–2010 yılları arasında sağlanmıştır. Dış Operasyonlar Yasası'na göre ABD Başkanının ulusal güvenlik için gerekli gördüğü durumlarda feragatname yetkisini kullanarak verdiği izin dışında ABD tarafından Batı Şeria ve Gazze için verilen yardımlar Filistin Özerk Yönetimi tarafından kullanılamamaktadır. Bu yardımlar Batı Şeria ve Gazze'de USAID tarafından yürütülmekte olan programlar dâhilinde sivil toplum kuruluşları ve çeşitli diğer kurumlarla

²⁶⁴ Ibid., ss. 42-43.

²⁶⁵ Sharp, "U.S. Foreign Aid to Israel", op. cit., p. 12.

²⁶⁶ Wenger, loc. cit.; Sharp, "U.S. Foreign Aid to Israel", op. cit., pp. 12-14.

verilmektedir. Filistin Özerk Yönetimi'ne hiçbir zaman yardım verilmemiştir²⁶⁷. 2004 yılında Yaser El Arafat'ın ölümünden günümüze kadar ABD'nin Filistinlilere yaptığı yardımlar yıllık 388 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 1990'larda bu miktar yıllık yaklaşık 75 milyon dolardır. Bu yardımın çok büyük bir bölümü USAID'in Batı Şeria ve Gazze programı aracılığıyla yönlendirilmektedir. Bu yardımların niteliğini genelde çeşitli sektörlerdeki insani yardım, ekonomik gelişme, demokratik reformlar, çeşitli su kaynakları ve diğer yapı kaynaklarına ulaşım, eğitim, sağlık alanındaki gelişimler gibi konulu projeleri fonlayan USAID belirlemektedir. Bu kapsamda ABD yardımının Hamas'a gitmesini engellemek için de bir yasa çıkarılmıştır²⁶⁸. ABD yardımları ayrıca BM'nin United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA) kurumuyla da Filistin'e ulaşmaktadır. UNRWA Lübnan, Suriye, Ürdün, Gazze ve Batı Şeria'da yaşayan Filistinli mültecilere çeşitli temel ihtiyaçlarını karşılamak ve sunmak için kurulan bir fondur. UNRWA 1948-1949 Arap- İsrail Savaşı'ndan beri yardımlarını sürdürmektedir. ABD'nin UNRWA'ya verdiği yardım Assistance Migration Assistance (MRA) ve Emergency Refugee and Migration Assistance (ERMA) hesapları aracılığıyla gelmektedir. Toplam UNRWA bütçesinin %20-25 gibi bir oranı ABD yardımları ile oluşmaktadır. ABD UNRWA'a yapılan tek yanlı yardımda birinci, katılım açısından da Avrupa Komisyonu'ndan sonra ikinci sırada yer almaktadır. UNRWA'a yapılan bu yardımlar ikili ekonomik yardım kapsamında görülmemektedir²⁶⁹.

ABD'nin İsrail'e verdiği yardımlar Orta Doğu'daki tansiyonu yükseltmekte ve bölgedeki çatışmaların devam etmesine sebep olmaktadır. İsrail'e verilen ABD dış yardımları Filistinlilerin yıllardır maruz kaldığı zulmü ve çözümsüzlük döngüsünü beslemektedir. Çalışmanın önceki kısımlarında açıklandığı üzere İsrail'e aktarılan yardımların ve özel transferlerin nasıl kullanıldığının takip edilememesi, İsrail'in bu fonları dilediği gibi kullanmasına sebep olmaktadır. Örneğin ABD yardımlarının, 1967 Savaşı'ndan beri İsrail tarafından işgal altında bulunan bölgelerde yerleşim birimlerin inşası için kullanılması yasaklanmıştır. 1990 ve 2003 yıllarında İsrail'in bu yerleşim birimlerin inşasını durdurulmaması sebebiyle ABD İsrail'in borç garantilerini azaltarak yerleşim birimlerin inşasına denk düşen miktar oranında kesintiye gitmiştir²⁷⁰. İsrail

---

²⁶⁷ Sharp, "U.S. Foreign Assistance to the Middle East....", op. cit., p. 9. ve 18 nolu dipnot.

²⁶⁸ Ibid., p. 10.

²⁶⁹ Ibid., pp. 10-11.

²⁷⁰ Sharp, "U.S. Foreign Aid to Israel", op. cit., p. 15.

toplam 3 milyar dolarlık borç garantisinin 289.5 milyon dolarlık kısmından men edilmiştir. Ancak ABD'nin dış yardımı caydırıcı bir unsur olarak kullanmaya çalışması başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Nitekim İsrail işgal edilmiş topraklarda yerleşim birimleri kurmaya ve güvenlik duvarını inşa etmeye devam etmiştir²⁷¹.

Birçok yorumcuya göre İsrail'e verilen ABD yardımları İsrail'in askeri gücünün gelişmesine katkıda bulunarak Filistinlilerin yıllardır acı çekmesine neden olmaktadır²⁷². ABD kaynaklı silahlar ve askeri yardımlar İsrail'in Filistin'i Filistin halkına karşı kullandığı bir test alanına dönüştürmektedir. İki taraf arasındaki çatışmanın devam etmesinde ABD dış yardımlarının son derece eşit olamayan bir biçimde dağıtılmasının da etkisi vardır. Örneğin; "The Israeli Committee Against Home Demolitions" adlı kuruluşun aktardığı bilgilere göre ABD'nin 2011 mali yılı için İsrail'e verdiği askeri yardımlar günlük 8.2 milyon dolar gibi bir tutara tekabül ederken Filistinliler için bu tutar sıfırdır²⁷³. 1967-2010 yılları arasında Gazze, Batı Şeria ve Doğu Kudüs'te İsraililer tarafından yıkılan Filistinlilerin evlerinin sayısı 24.813'tür. Filistinliler ise hiçbir İsrailinin evini yıkmamışlardır. Bu yıkımların 4170 adedi 2000 Eylül'ünde başlayan El Aksa İntifadası sürecinde İsrail'in işgal edilmiş topraklarda gerçekleştirdiği toplu yıkım politikasının sonucu olarak gerçekleşmiştir²⁷⁴. İsrail-Filistin çatışmasında 29 Eylül 2000'den bu yana Filistinliler tarafından öldürülen İsraili çocuk sayısı 124 iken İsraililer tarafından öldürülen Filistinli çocukların sayısı ise 1452'dir²⁷⁵. İsrail-Filistin çatışmasında 29 Eylül 2000'den bu yana toplamda öldürülen İsraililerin sayısı 1084 iken, Filistinlilerin sayısı 6430'dur²⁷⁶. Bunca eşitsizliği ve İsrail'e koşulsuz destek için öne sürülen terörist faaliyetlerin varlığı da esasında yetersiz bir argümandır. Zira İsrail'in işlediği insanlık suçları sadece Filistinlilere yönelmemiştir. İsrail şiddet yanlısı olmayan birçok Filistinli, Amerikalı ve uluslararası eylemciyi yaralamış ya da öldürmüştür. 23 yaşındaki Amerika vatandaşı barış gönüllüsü Rachel Corrie Gazze'de evi yıkılmak istenen bir Filistinli aileyi korumaya çalışırken Amerikan yapımı Caterpillar buldozeri tarafından ezilerek

²⁷¹ Mearsheimer - Walt, op. cit., ss. 31-32.; Sharp, "U.S. Foreign Aid to Israel", op. cit., p. 17.

²⁷² Sharp, "U.S. Foreign Aid to Israel", op. cit., p. 2.

²⁷³ "U.S. Military Aid and the Israel/Palestine Conflict", <http://www.ifamericansknew.org/stats/usaid.html> , (e.t. 17.02.2011).

²⁷⁴ "Homes Demolished in Israel and Palestine", <http://www.ifamericansknew.org/stats/homes.html> , (e.t. 17.02.2011)

²⁷⁵ "The Impact of the Conflicton Children", <http://www.ifamericansknew.org/stats/children.html> , (e.t. 17.02.2011)

²⁷⁶ "Israelis and Palestinians Killed in the Current Violence", <http://www.ifamericansknew.org/stats/deaths.html> ,(e.t. 17.02.2011)

öldürülmüştür. 21 yaşındaki İngiliz Tom Hurndall, 26 yaşındaki Brian Avery de başka örneklerdir²⁷⁷. ABD'nin dünyanın başka bir yerinde aynı muameleye tabi bırakılan vatandaşları için vereceği tepkiler kuşkusuz İsrail'e vereceğinden kat be kat şiddetli olacaktır. Ancak söz konusu İsrail olduğunda ABD sorgulamaksızın İsrail hükümetlerinin söylediklerine inanmak zorunda kalmaktadır. Ancak İsrail'in insan hakları konusunda kötü karnesi sadece işgal altındaki topraklarda geçerli değildir. Arap vatandaşlarına dini ayırım yaptığı ve Arap ve Yahudi öğrencilerin eşit olmayan eğitimler aldıkları da rapor edilmiştir²⁷⁸. Ayrıca işgal altındaki topraklardaki Filistinliler insani bir felaket yaşamaktadırlar. İnsan Hakları Örgütü'nün 2006 raporuna göre bu bölgelerde son derece büyük oranlarda yoksulluk, yiyecek kıtlığı, yüksek oranda işsizlik ve diğer sağlık problemleri söz konusudur²⁷⁹.

7.2.5. İsrail Lobisi ve Dış Yardımlar

ABD tarafından İsrail'e verilen dış yardımların sürdürülmesinde ve onaylanmasında etkili olan faktörlerin başında İsrail lobisi gelmektedir. Yahudi lobisi olarak da adlandırılan lobinin temel amacı; ABD'nin İsrail'in güvenliğini sağlamaya dönük politikasını devam ettirmesi ve bu amaç için İsrail'e daha fazla ekonomik ve askeri yardım yapmasıdır²⁸⁰.

İsrail lobisi; ABD'de mükemmel bir şekilde örgütlü halde olan tüm Yahudi örgütleri, Yahudilerin sahip olduğu başta basın yayın gibi çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren şirketler, yürütme ve yasamanın çeşitli kademelerinde görev almış olan Yahudilerle beraber ABD'deki tüm Yahudi nüfusun oluşturduğu bir lobidir. Tüm bahsedilen faktörlerin birleşimiyle muazzam bir etki gücüne sahip olan İsrail bu nedenle ABD'de diğer hükümetler gibi lobi şirketi kiralamak zorunda kalmamaktadır. ABD'de etkili olan birçok Yahudi örgütü vardır. Bunların başında AIPAC gelmektedir. ABD-İsrail ilişkileri ile ilgili konularda Kongre'yi ve yasama sürecini etkilemeye dönük olarak çalışan bu örgütün etkinliği son derece fazladır²⁸¹. 1981 mali yılından itibaren ekonomik

²⁷⁷ Alison Weir, "Should the U.S. End Aid to Israel? Funding Our Decline", 4 April 2008, <http://www.ifamericansknew.org/stats/weir-aid.html>, (e.t. 17.02.2011)

²⁷⁸ Callaway - Matthews, op. cit., p. 52.

²⁷⁹ Aktaran; Callaway - Matthews, op. cit., p. 54.

²⁸⁰ Tayyar Arı, **Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika: Türk, Yunan, Ermeni, İsrail ve Arap Lobilerinin ABD'nin Dış Politikasına Etkileri**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1996, s. 229.

²⁸¹ Ibid., ss. 231-232.

yardımların, 1985 mali yılından itibaren ise askeri yardımların karşılıksız hale dönüştürülmesi AIPAC'in lobi faaliyetleri çerçevesinde gerçekleşmiştir²⁸².

ABD'de Yahudiler, basında, yürütmeye ve yasamada etkili konumlara sahiptirler ve bu kurumların çoğunu kendi isteklerine göre yönlendirmektedirler. Chomsky'nin aktardığı üzere “*ABD nüfusunun üçte ikisi İsrail'i Kitle İmha Silahları geliştirdiği ve insan haklarını ihlal ettiği için hesap vermeye çağırarak bir İsrail Hesap Verebilirlik Yasası'nı desteklemektedir. Ancak bu yasa gündeme gelmemiş, medyada haber bile edilmemiştir*”²⁸³.

Yahudi lobisi seçim bağışları ile de ABD'deki diğer etnik lobileri geride bırakmaktadır. Örneğin; 1989–1990 döneminde Yahudi lobisi tarafından oluşturulan PACH'lar (bağış toplamak için oluşturulan seçim büroları) Senato'ya 4.7 milyon dolar, Temsilciler Meclisi üyelerine ise 2.9 milyon dolar bağış yapmıştır. Chomsky; “*kendilerine biraz para ve biraz oy getirecekse bir bildiriye imzalamamanın senatörleri mutlu edeceğini...*” söyleyerek lobinin senatörler üzerindeki etkisini vurgulamıştır²⁸⁴.

İsrail lobisinin Kongre üzerindeki etkisi, İsrail'in 1982'de Lübnan'ı işgali sonrasında, komşu bir ülkeyi işgal eden ülkenin cezalandırılması gerekirken Kongre'nin İsrail'e ilave 250 milyon dolar askeri yardım verilmesi kararında da açıkça görülmüştür. Bu karar Başkan Reagan ve Dışişleri Bakanı George S. Shultz'un muhalefetine rağmen alınmıştır. Shultz; Başkan ve kendisinin onca özel çabasına ve muhalefetine rağmen Kongre'nin bu kararını duyunca şaşırıldığını ve hayal kırıklığına uğradığını, ancak İsrail'in kendi Kongre'leri üzerinde ne denli büyük bir etkiye sahip olduğunu anladığını söylemiştir²⁸⁵.

Yahudi lobisinin ABD politikasını perde arkasında yönettiği görüşlerine katılmayan Achcar'a göre; İsrail'in ABD siyasetini yönettiğine inanmak, “*kuyruğun köpeği salladığına inanmak*” demektir. Petrol lobisi on yıllardır ABD dış siyasetinin yönlendirilmesi bakımından akla gelen her türlü konuda İsrail lobisine kıyasla çok daha güçlü olmuş ve bu durum 1930- 1940'lardan beri değişmemiştir. Achcar'a göre ABD siyasetinin asıl

---

²⁸² Ibid., s. 237.

²⁸³ Noam Chomsky, “Doktrinler ve Vizyonlar: Dünyayı Kim Yönetecek ve Nasıl Yönetecek?”, çev. Nuri Ersoy, <http://www.znet-turkiye.org/nc070604.htm>, (e.t. 17.02.2011)

²⁸⁴ Noam Chomsky - Gilbert Achcar, **Tehlikeli Güç: ABD'nin Dış Siyaseti ve Ortadoğu**, çev. Yavuz Alogan, İthaki Yayınları, İstanbul, 2007, s. 110.

²⁸⁵ Mearsheimer - Walt, op. cit., s. 53.

belirleyicisi petrol lobisidir, ancak bu petrol lobisini oluşturanların arasında Yahudi ve İsraililerin olmadığı anlamına gelmemelidir²⁸⁶.

İsrail, 1967 yılı sonrasında ABD için bir uydu rolü oynayarak bölgede SSCB'nin yayılmasının engellenmesinde önemli bir rol oynamış ve Mısır, Suriye gibi Sovyet müttefiklerini savaşlarda yenerek, zayıflatmıştır. İsrail'in "stratejik değer" olarak imajı 1970'lerde kökleşmiş, 1980'lerin ortalarına doğru ise "Amerikan çıkarlarına inanmanın bir şartı" haline gelmiştir²⁸⁷. Soğuk Savaş'ın bitimi ile İsrail'in ABD için arz ettiği stratejik değer tartışılmaya başlanmıştır. Ancak 11 Eylül sonrasında ortak düşman olarak tanımlanan küresel terörizmle mücadele kavramı İsrail ile ABD arasındaki ilişkinin yeniden formüle edilmesini sağlamıştır²⁸⁸.

Amerikan istisnacılığının açık bir göstergesi olarak Cumhuriyetçi ya da Demokrat tüm ABD başkanlarının insan hakları politikalarının uygulanmasında birleştikleri bir nokta vardır: ABD'ye farklı standartlar, dünyanın diğer ülkelerine ise farklı standartlar belirlenmesi. Ulusal çıkarın her zaman üstün geldiği dış politikada insan hakları da buna bağlı olarak yeri geldiğinde arka plana itilebilecek olan evrensel değerler olarak algılanmıştır. Bu bağlamda ABD dış yardım politikalarında Başkan Carter döneminden başlayarak önemli bir parametre haline gelen insan hakları hususu, İsrail'e başka hiçbir ülkeye verilmeyen koşullarla verilen dış yardımların tahsisinde etkili olamamıştır. ABD gerektiğinde dünyadaki diğer devletlere müdahale bahanesi olarak bu ülkelerdeki demokrasi ve insan hakları eksikliklerini göstermiştir. Ancak yıllardır dış yardımları ABD yasalarına ve uluslararası hukuka aykırı bir şekilde kullandığı bilinen ve Filistin halkına uyguladığı insanlık dışı politikaları ile ABD dışında tüm devletlerin tepkisini çeken İsrail'e sistematik veya etkili bir yaptırım kararı dahi alınamamıştır. Tüm bunlara rağmen ABD-İsrail arasındaki koşulsuz dış yardım ilişkisinin sürekliliğinde rol oynayan en önemli faktör İsrail lobisidir. İsrail örneğinde de görüldüğü üzere ABD dış yardım politikalarının gelişiminde realist görüşün taşıdığı güvenlik endişeleri insan haklarının önüne geçmiştir.

7.3 Carter Doktrini

1970'li yılların sonunda meydana gelen İran İslam Devrimi, Rehine Krizi ve Afganistan'ın SSCB tarafından işgal edilmesi gibi gelişmeler ABD Başkanı Carter'ın insan

²⁸⁶ Chomsky - Achcar, op. cit., s. 114.

²⁸⁷ Mearsheimer - Walt, op. cit., s. s. 60.

²⁸⁸ Ibid., s. 72.

hakları odaklı dış politikasını terk edip, güç siyaseti ve ulusal güvenlik temalı politikalara dönüş yapmasına neden olmuştur²⁸⁹.

Daha geniş bir ifade ile belirtirsek özellikle, 1979 Kasım'ında yaşanan Rehine Krizi ve 1979 Aralık'ında Afganistan'ın SSCB tarafından işgal edilmesi sonucunda ABD'nin dış politikasında yeni bir dönem başlamıştır. Başkan, 23 Ocak 1980'de Kongre'de yaptığı açıklama ile ABD'nin Nixon Doktrini ile yaklaşık on yıldır sürdürdüğü iki ayaklı politikasını sonlandırarak, yeniden müdahaleci politikalara döneceğini açıklamıştır. Carter özetle; Basra Körfezi'nin ABD için hayati önem arz ettiğini söyleyerek, dışarıdan herhangi bir güç tarafından bölgedeki çıkarlarının tehdit edilmesi durumunda, ABD'nin askeri güç kullanmaktan çekinmeyeceğini ilan etmiştir²⁹⁰. Carter Doktrini ile ABD'nin askeri müdahalelerini meşrulaştıran yeni bir dönem başlamıştır. Bölgedeki müttefik ve dost ülkelerin savunulması için ABD'nin savunma harcamalarının artırılmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede 1980 İran-İrak Savaşı'nda ABD, bölgedeki askeri varlığını hızla artırmıştır²⁹¹.

Ancak, Carter'ın Afganistan işgalinin ardından özellikle Batı Bloğu içindeki diğer devletlere, SSCB'de düzenlenecek olan olimpiyatlara katılmama ve ekonomik ambargo çağrısı uluslararası alanda beklediği tepkiyi getirmemiştir. SSCB ile yakın ticaret ilişkileri içerisinde olan ABD müttefiklerinden Batı Almanya ve Japonya bu çağrıya uymamıştır. Carter'ın politikasına karşı Amerikan kamuoyundan da çeşitli tepkiler yükselmiştir. Başkan'ın domino teorisi sözleriyle aslında o denli yüksek olmayan bir tehdidi abarttığı ve başka amaçlar için kullandığı iddia edilmiştir. Ayrıca Afganistan'ın SSCB'nin Vietnam'ı olacağını düşünen kişiler tarafından da ABD'nin SSCB'nin Afganistan'da istediğini yapmasına izin vermesi gerektiği ve bunun ABD ulusal çıkarlarına daha uygun bir sonuç yaratacağı iddia edilmiştir. Carter ayrıca, Körfez ülkelerini Batı ile Doğu Bloğu arasında bir tercihe zorladığı ve Soğuk Savaş'ı yeniden alevlendirdiği iddiasıyla da eleştirilmiştir. Söz konusu dönemde Pakistan, ABD tarafından teklif edilen askeri yardımı az bulmuş, Suudi Arabistan ise üs taleplerini geri çevirmiştir. Özetle devletler yeniden bir Soğuk Savaş ve SSCB ile karşı karşıya gelme riskini almak istememişlerdir²⁹².

---

²⁸⁹ Apodaca, op. cit., p. 69.

²⁹⁰ John Lewis Gaddis, **Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy During the Cold War**, Revised and Expanded Edition, Oxford University Press, USA, 2005, p. 344.

²⁹¹ Arı, "İran, Irak, ...", op. cit., ss. 257-258.

²⁹² Jones, op. cit., p. 479.

Carter dış yardım politikalarında insan hakları söylemini yeniden etkin hale getirmiş ancak ABD ulusal güvenlik çıkarlarının olduğu bölgelerdeki insan hakları ihlallerini görmezden gelmiştir. Bu duruma, sistematik olarak insan hakları ihlallerinde bulunan, uluslararası hukuku ve ABD yasalarını çiğneyen, yardımları nasıl ve ne şekilde kullandığı bilinmediği halde İsrail'e vermeyi sürdürdüğü dış yardımlar örnek olarak gösterilebilir. Başkanlar ve yönetimler değişse de devam eden bu ilişki ABD dış yardımlarının bahsedildiği üzere insani amaçlardan ziyade ulusal güvenlik ve çıkar amaçlı verildiğini ortaya koymuştur. Nitekim Başkanlığının son zamanında yaşanan ve yukarıda bahsedilen gelişmeler Carter'ın dış politikasının idealist unsurlardan tamamen ayrılmasına neden olmuş ve reelpolitığın etkisiyle askeri harcamalar ve silahlanma artırılmıştır. 1980 yılı Başkanlık seçim yarışında Demokratlar tarafından yeniden aday gösterilen Carter; İran Rehine Krizi, ekonomi ve enerji krizlerini iyi yönetememesi sebebiyle yeniden seçilememiş, rakibi Ronald Reagan ABD'nin yeni Başkanı olmuştur²⁹³.

8. Ronald W. Reagan Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1981-1989)

Reagan seçim döneminde Carter'ın insan hakları odaklı dış politikasını eleştirerek, bunun dünya çapında ABD'nin ulusal güvenliğine zarar verdiğini iddia etmiştir. Carter'ın dış politikada üst üste yaşadığı başarısızlıklar ve kötüye giden ekonominin de etkisiyle ABD'yi dünyadaki eski güçlü ve lider rolüne geri döndüreceğini vaat eden Reagan Başkanlığı kazanmıştır²⁹⁴.

Reagan yönetimi retoriği ABD'nin güç ve itibarının geri kazanılmasına yönelik olarak şekillenmiştir. Soğuk Savaş'ı yeniden canlandırarak çevreleme stratejisini sürdüren Başkan SSCB'nin genişlemesine karşı ABD'nin savunma bütçesini ve askeri kapasitesini artırmıştır. Bu dönemde insan hakları, güvenlik, terörizm, demokrasi gibi kavramlar SSCB'ye karşı politikanın temel ideolojik araçları haline gelmiştir. Reagan SSCB'yi modern zamanların "Kötülük İmparatorluğu" olarak adlandırmıştır. Uluslararası terörizmin insan haklarına en büyük tehdit olduğunu savunan Reagan, SSCB'yi uluslararası terörizmin kaynağı ve insan hakları ihlallerini kışkırtan bir provakator olarak göstermiştir. Reagan bu dönemdeki politikalarını hem Kongre'ye hem ABD kamuoyuna kabul ettirmek

---

²⁹³ Godwin, op. cit., p. 149.

²⁹⁴ Stohl - Carleton - Johnson, op. cit., p. 215.; Godwin, op. cit., p. 149.

için antikomünizmin yanı sıra, “demokrasinin teşviki” söylemini de kullanmıştır²⁹⁵. Reagan yönetimince rejimler, otoriter ve totaliter olarak sınıflandırılmıştır. Bu tanımlamaya göre otoriter rejimler ABD dostu, totaliter rejimler ise SSCB yanlıydılar. Bu bağlamda diktatörlükler meşrulaştırılarak yardımların dost otoriter rejimlere yönelmesi, düşman totaliter rejimlerin ise cezalandırılması söz konusu olmuştur²⁹⁶. Reagan dönemi ABD dış yardım politikalarında öne çıkan unsur neoliberalizm etkisidir.

8.1 Neoliberalizm ve Dış Yardımlar

1980'lere girerken İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan altın çağın bitmesi ile Keynesyencilğe getirilen büyük eleştiriler sonrasında neoliberalizmin yükselişi başlamıştır. ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher yönetimleri ile uygulamada yaygınlık kazanan neoliberal düzen tüm devletlere serbestleşme, özelleştirme gibi kavramları dayatmıştır. Özellikle ABD'de Başkan Reagan'ın izlediği ve literatüre Reaganizm olarak geçen politikalar gelişmekte olan ülkelerin dış borç sorununa yeni boyutlar getirmiştir. Bu dönemde bu devletlere kalkınma kredileri verilmek yerine, onları ABD'ye bağımlı kılacak olan uygulamalara gidilmiştir. İkili anlaşmalarla bu devletlerin borçları daha da artırılmıştır. Başkan Reagan, 1981'de IMF-DB toplantısında yaptığı konuşmasında, ikili anlaşmaların yardımdan çok bir dış politika aracı olarak kullanıldığını itiraf etmiştir. Nitekim gelişmekte olan ülkeler dış yardım alabilmek için içeride belli bir ekonomik ve mali yapılanmaya yönelmek zorunda kalmışlardır. Özellikle de koşullu kredilerde bu durum, artan dış borç oranında borçlu devletin dış ilişkilerine kısıtlama getirmiştir. Gerek ekonomik kalkınmaya destek olarak gerekse geri ödeme güçlüklerinin aşılması için gelişmiş devletlerin IMF ve DB aracılığıyla ya da özel bankalar yoluyla gelişmekte olan ülkelere sundukları öneriler, her zaman bu devletlerin borçluluğunu artırıcı şekilde olmuştur²⁹⁷.

IMF ve DB'nin sermaye akışını tersine çevirdiği, diğer bir deyişle üçüncü dünyadan verdiği kadar çok daha fazla para almakta olduğu birçok araştırmacı ve kurum tarafından öne sürülmüştür. Kredi veren uluslararası kurumlar 1980'lerde ve 1990'larda

---

²⁹⁵ David Carleton -Michael Stohl, “The Foreign Policy of Human Rights: Rhetoric and Reality from Jimmy Carter to Ronald Reagan”, **Human Rights Quarterly**, Vol. 7, No. 2, May 1985, pp. 208-209.; Callaway - Matthews, op. cit., p. 56.; Godwin, op. cit. p. 154.; Apodaca, op. cit., p. 70.

²⁹⁶ Stohl - Carleton - Johnson, op. cit., pp. 220-221.; Carleton – Stohl, op. cit., pp. 209-211.

²⁹⁷ İbrahim S. Canbolat, **Gelişmekte Olan Ülkeler: Küresel Politik ve Ekonomik Çıkar İlişkilerindeki Konumları**, 3. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 205-206.; Wiegersma – Medley, op. cit., p. 33.; Thérien, op. cit., pp. 456-457.

yoksul devletlere verilen yeni kredilerin geri ödenmesini güvence altına almak için “yapısal uyum”da ısrar etmeye başlamışlardır. Bunun anlamı sağlık ve eğitim gibi, yoksulların ve özellikle kadın ve çocukların bağımlı oldukları hizmetlere yapılan devlet harcamalarının kısılmasıdır. Sonuç olarak kredi alan devletlerin pek çoğu, borç ödemelerine kendi insanların temel ihtiyaçlarından daha fazla para harcamaya başlamışlardır. Nitekim 1990 ile 1997 arasındaki sekiz yılın altısında, gelişmekte olan ülkeler aldıkları yeni kredilerden daha fazlasını borç ödemesi (faiz artı anapara ödemesi) şeklinde geri ödemişlerdir. Bu anlamda 77 milyar dolar gelişmiş devletlere aktarılmıştır. Yeni borçların çoğu da üretken yatırımlara değil, faiz ödemelerine harcanmıştır. 1999’da Development Gap isimli bir araştırma grubunun yaptığı ve yapısal uyum programlarının 1990’ların başında 70’den fazla Afrika ve Asya ülkesindeki etkisini inceleyen çalışmaya göre; bir ülke yapısal uyum programını ne kadar uzun uygularsa borcu da o oranda artmaktadır. Nitekim Afrika’nın dış borcu IMF ve DB’nin ulusal ekonomileri yapısal uyum programlarıyla yönetmeye başlamasından bu yana %400 artmıştır. Özetle bu yapısal uyum programları “devletleri borç, uyum programı, zayıflayan bir yerel ekonomi, artan savunmasızlık ve daha fazla borçtan oluşan trajik bir döngüye itmektedir”²⁹⁸.

1980’lerde DB ve benzeri kuruluşlar tarafından yönlendirilen çok yanlı yardımların bu ülkelerin borçlarını azaltmanın yanında, ülkelerdeki demokrasinin yerleşmesine ve daha iyi yönetimlerin oluşmasına neden olduğu iddia edilmiştir. Ancak bu dönemde yardımlar yozlaşmış hükümetlere verilmeye devam etmiştir. Bahsedilen amaçları gerçekleştirmede hiçbir işe yaramasa da yardımlar sırf ülkeleri SSCB etkisinden korumak ve ABD etkisini sürekli kılmak amacıyla verilmiştir. Yapılan birçok çalışmada kötü yönetilen birçok ülkenin yardım almaya devam ettiği görülmüştür²⁹⁹. Aynı zamanda yardımların demokrasinin teşviki üzerinde hiçbir etkisi olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar da mevcuttur. DB’nden bir uzmanın yaptığı çalışmada 1975-2000 arası dönemde dış yardım alan birçok ülke verisi incelenmiş ve Soğuk Savaş sonrası dönem için de sonrasında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır³⁰⁰.

---

²⁹⁸ Wayne Ellwood, **Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu: Antikapitalist Hareket için Kılavuzlar 1**, çev. Betül Dilan Genç, 2. Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 46-47.

²⁹⁹ Alberto Alesina - Beatrice Wede, “Do Corrupt Governments Receive Less Foreign Aid?”, **The American Economic Review**, Vol. 92, No. 4, September 2002, pp. 1126-1137.; Peter J. Schraeder - Steven W. Hook - Bruce Taylor, “Clarifying the Foreign Aid Puzzle: A Comparison of American, Japanese, French, and Swedish Aid Flows”, **World Politics**, Vol. 50, No. 2 January 1998, pp. 310-311.

³⁰⁰ Stephen Knack, “Does Foreign Aid Promote Democracy?”, **International Studies Quarterly**, Vol. 48, 2004, pp. 251-266.

Reagan döneminde aynen Eisenhower döneminde olduğu gibi geleneksel liberal-kapitalist kalkınma modelleri desteklenerek 1970'lerin temel ihtiyaçlar stratejisi terk edilmiştir³⁰¹. 1980'ler boyunca aşırı nüfus, yatırımların olmaması, yönetim yetersizlikleri geliştirmekte olan ülkelerdeki kalkınmanın önündeki en büyük engeller olarak gösterilmiştir. Reagan yönetimi ABD tarihinde başa geçen en muhafazakâr yönetimlerinden biri olduğu için yardımlarda düşüş olması beklenmiştir. Hatta Yönetim ve Bütçe Ofisi (Office of Management and Budget)'nin yeni direktörü David Stockman göreve gelir gelmez ABD'nin IDA'ya ve bölgesel kalkınma bankalarına yaptığı yumuşak krediler şeklindeki yardımların tamamen kesilmesi gerektiğini önermiştir. Ancak bu teklife Dışişleri'nden ve ABD müttefiklerinden gelen tepkiler üzerine yönetim geri adım atmış ve sadece IDA'ya yaptığı yardım miktarında önemli azaltmalara gitmiştir. Çok yanlı kurumlara yapılan yardımların tek başına 1978-1980 arasında ortalama 1/3'ini karşılayan ABD, 1986-1989 yılları arasında bu oranı %22'ye düşürmüştür³⁰².

Reagan yönetimi yardımlar konusunda isteksizliğine rağmen görevde kaldığı 8 yıl boyunca ABD'nin iki yanlı yardımlarında sabit bir artış görülmüştür. Bu durum en çok Afrika'da yaşanan krizlerden ve Orta Amerika'da devam eden Soğuk Savaş kaygılarından ileri gelmiştir. 1984-1985'deki Etiyopya'daki kıtlığın yol açtığı felaketin önce BBC'de daha sonra da ABD televizyonlarında gösterimi ile bu bölgeye duyulan ilgi artmıştır. ABD'nin Güney Afrika'ya 1983-1986 arasında yardımı %60 artarak 900 milyon dolardan 1.4 milyar dolara yükselmiştir. Bu kriz sonrasında da ABD'nin Güney Afrika'ya yardımı devam etmiş ve yıllık ortalama 1 milyar düzeyinde seyretmiştir. Özetle Afrika'daki insani krizlerin ve Orta Amerika'da devam eden Soğuk Savaş'ın etkisi ile ABD yardımları 1989 yılında 1980 yılına oranla %30 artarak 10 milyar dolara yükselmiştir³⁰³.

ABD dış yardım politikalarının önemli bir unsuru olan askeri yardımlarda Vietnam Savaşı'nın bitmesiyle düşme görülmüş, bu düşüş Carter yıllarında da devam etmişti. Carter yönetiminin son zamanlarında yaşanan gelişmeler sebebiyle askeri yardımlarda özellikle 1979 yılında önemli bir yükseliş görülmüştür. Bu eğilim Reagan yıllarında da devam etmiş, SSCB ile yumuşamanın gerçekleştiği dönemde kısmi bir azalma görülmüştür. Reagan döneminde askeri yardımlara büyük önem verilmiştir ve bu yardımlar 1981-1986

---

³⁰¹ Sibley, op. cit., p. 102.

³⁰² Lancaster, op. cit., pp. 81-82.

³⁰³ Ibid., pp. 82-83.

yılları arasındaki toplam ABD yardımlarının %40'ını oluşturmuştur. Ancak ABD askeri yardımlarının verilisinde insan haklarının bir etkisinin olmadığı açıkça söylenilebilir. ABD askeri yardımı çoğunlukla jeopolitik/stratejik çıkar elde etme amaçlı verilmiştir. Herhangi bir müttefik, ya da dost ülkeyi insan haklarını ihlal eden bir ülke olarak tanımlamak ABD çıkarlarına aykırı geleceği için birçok ülke bu şekilde tanımlanmamıştır ve insan hakları görmezden gelinmiştir³⁰⁴.

8.2 Orta Amerika ve Dış Yardımlar

Reagan döneminde dış yardımlarda ön plana çıkan husus (İsrail ve Mısır dışında) çok büyük miktarlardaki dış yardımların Orta Amerika'ya yönlendirilmesidir³⁰⁵. 1980'lerde Reagan yönetimi boyunca dış yardımlar ağırlıklı komünist tehditlerle savaşta yardımcı olmak amacıyla Orta Amerika ülkelerine yönlendirilmiştir. Bu ülkeler El Salvador, Guatemala, Honduras ve Kosta Rika'dır³⁰⁶.

1979 yılında Nikaragua'da General Somoza hükümetini deviren Marksist Sandinistalar başa geçmiştir. Görevde olduğu sürece yardımlarla Somoza'yı destekleyen ABD, Carter döneminde Sandinista Devrimi'nden sonra bir süre boyunca ülkenin SSCB tarafına kaymasını engellemek için Nikaragua'ya dış yardım vermeye devam etmiştir³⁰⁷. Reagan göreve geldikten sonra, Nikaragua'dan El Salvador'daki isyancılara silah sevkiyatının durdurulmasını ve demokratik reformları uygulamasını talep etmiş ayrıca yönetiminin ilk günlerinden başlayarak Nikaragua'ya karşı önlemler almaya başlamıştır. Ocak 1981'de ABD, Barış için Gıda programı yardımlarını ve 10 milyon dolarlık buğday satışını da içeren iki yanlı yardım programını iptal etmiştir. Aynı yılın sonlarında balıkçılık sektörü için verilecek olan IADB'nin 30 milyon dolarlık kredisini de bloke etmiştir. Mayıs 1983'te ABD'nin Nikaragua şekerini için ayrılan ithalat kotası %90 oranında düşürülmüş ve Mayıs 1985'te de ikili ticaret ambargosu konusunda tamamen iptal edilmiştir. Ancak Sandinista rejimi Nikaragua ekonomisi çok kötüye gittiğinde bile sosyalist rejimlerden gelen yardımlarla (hibeler, borçlar ve çeşitli ticaret kredileri) ayakta kalmayı başarmıştır.

---

³⁰⁴ Apodaca, op. cit., p. 77.; Sibley, op. cit., p. 102.

³⁰⁵ Sibley, loc. cit.

³⁰⁶ Lancaster - Dusen, loc. cit.

³⁰⁷ Wiegersma - Medley, op. cit, p. 32.

SSCB, Küba ve Libya gibi ülkelerden gelen bu yardımlar yıllık 150 milyon doları bulmuştur³⁰⁸.

El Salvador'da Marksist kökenli gerillalar hükümeti devirmek isteyince ABD ekonomik ve askeri yardım programları ile bu ülkeye destek olmaya başlamıştır. Carter'ın Ekonomik Destek Fonları (Economic Support Funds - ESF) kapsamında El Salvador'a verdiği yardım miktarı, Reagan başa geçtiğinde dört katına çıkarılmıştır. Reagan hükümeti askeri diktatörlükle yönetilmekte olan El Salvador'a milyarlarca dolar değerinde askeri yardımda bulunmuştur. Bu yardımlar mevcut diktatörlüğün daha da güçlenmesine ve 80.000'in üzerinde Salvadorlu'nun ölümüne yol açmıştır³⁰⁹. Görüldüğü üzere El Salvador gibi bir ülke ABD güvenliği için çok büyük önem taşıdığına insan hakları ve demokrasi ABD için önem arz etmemektedir.

ABD'nin verdiği yardımların bir ülkeye zarar verebildiği El Salvador'daki toprak reformu örneğinde de görülmüştür. 1980'lerin başında Salvador hükümeti büyük toprak sahiplerinin topraklarına el koyarak, bunları küçük toprak sahiplerine dağıtarak kooperatifler kurmuştur. 1983 yılında AID, 250 milyon dolardan fazla bir bütçe ile bu programa destek olmuştur. Programın başarılı olduğu iddia edilse de sonuçlar bu söylemleri desteklememiştir. 1980-1986 arasında ülkenin başlıca üretim güçlerinden ve ihraç ürünlerinden olan kahve, şeker ve pamuğun üretiminde %30'a varan düşüşler gerçekleşmiştir. Bu proje ile kurulan sayısız kooperatif ile projenin yürütülmesindeki kontrol kaybedilmiştir. Ayrıca 1983 yılına gelindiğinde Merkez Bankası'nın çiftçilere ekim sezonunda yeterli krediyi sağlayamaması sonucunda ülke kıtlıkla karşı karşıya kalmıştır. Orta Amerika'ya verilen dış yardımlar bu ülkelerdeki yoksul kesimlerin hayat standardını yükseltememiş, genellikle merkezi hükümetlerin gücünü ve büyüklüğünü artırmaya yaramıştır³¹⁰.

Reagan yönetimi dünya çapında CIA'in gizli operasyonları dâhilinde Nikaragua kontralarına (Marksist hükümete karşı savaşıyan gerillalar), Kamboçya'daki isyancılara, Afganlı mücahitlere, Angola güçleri gibi kendisinin "özgürlük savaşçıları", eleştirenlerin

---

³⁰⁸ Gary Clyde Hufbauer - Jeffrey J. Schott, "Economic Sanctions and U.S. Foreign Policy", **PS: Political Science and Politics**, Vol. 18, No. 4, Autumn 1985, p. 732.

³⁰⁹ Apodaca, op. cit., p. 66.

³¹⁰ Bovard, loc. cit.

ise “teröristler” olarak adlandırdığı bu gruplara yardımlarda bulunmuştur³¹¹. Bu Reagan Doktrini olarak adlandırılan ve SSCB ve onun dünya çapındaki müttefiklerine karşı mücadele etme yönteminden başka bir şey değildi. Bu doktrine göre ABD özgür dünyanın lideri ve savunucusu olarak özgürlüğün olmadığı yerlere bunu götürmekle yükümlüydü. Ancak bu aktif bir müdahale şeklinde değil, bu ülkelerde özgürlüklerini kazanmak üzere savaşıyan gruplara askeri ve ekonomik yardımlar verilerek yapılacaktır³¹².

Kongre ve Senato 1984 yılında Nikaragua’ya tüm yardımları sonlandırırsa da 1985 yazında *kontralara* insani yardım yapılmasını onaylamıştır. Aynı yaz Reagan yönetimi Nikaragua kontralarının bizzat bir Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi tarafından tavsiye aldıklarını, ancak bunun illegal olmadığı savunmuştur. 1986 yazında ise Kongre kontralara 100 milyon dolar yardımı onaylamıştır. Reagan’a göre bu yardımlar komünizme doğru giden bir ülkeye yapılacak olan sözde gizli operasyonun faturasıdır³¹³.

1980-1990 yılları arasında ABD’nin Orta Amerika ve Karayipler’e yaptığı yardım miktarı yıllık 250 milyon dolardan 1 milyar dolara yükselmiştir. Bu yardım 1996’da kontra savaşının sona ermesi ve Managua rejiminin düşmesiyle yıllık ortalama 175 milyon dolara düşmüştür³¹⁴. Şekil 7, 1945-1990 yılları arasında ABD’nin Latin Amerika’ya verdiği hibe ve kredileri göstermektedir. Açıkça görüldüğü üzere 1979’daki Sandinista Devrimi’ne kadar Orta Amerika ABD yardım politikalarında önemli bir yer teşkil etmemiştir. Ancak devrimden sonra Nikaragua dışındaki bölge ülkelerine -El Salvador, Kosta Rika ve Honduras- verilen yardımlarda büyük artış görülmüştür³¹⁵.

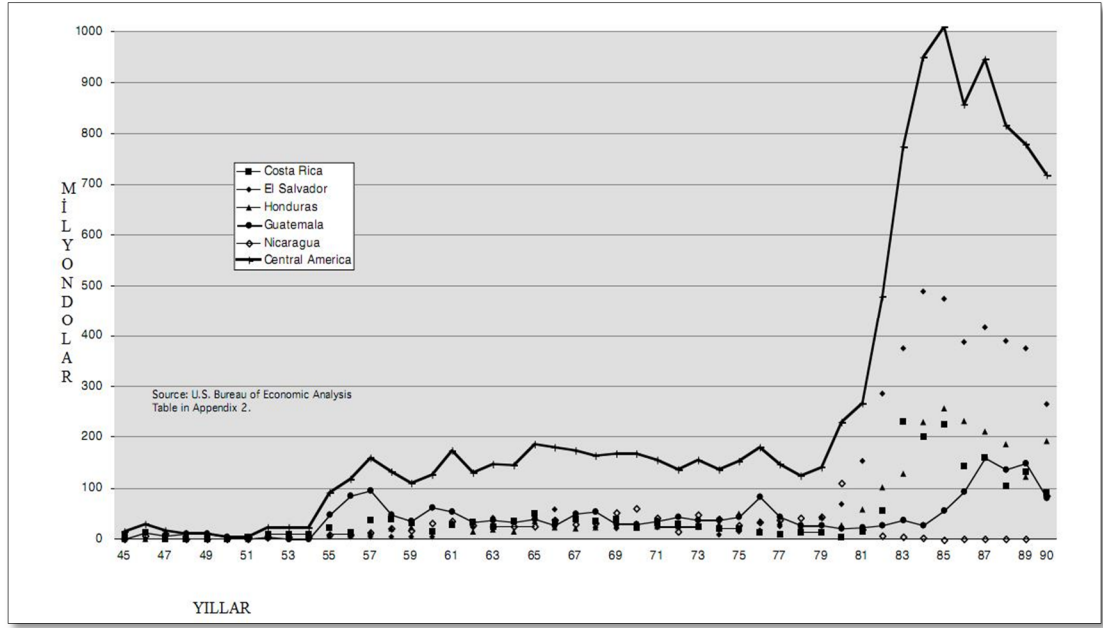
³¹¹ Thomas G. Paterson, **Meeting the Communist Threat: Truman to Reagan**, Oxford University Press, Inc., USA, 1988, p. 250.

³¹² Glenn J. Antizzo, **U.S. Military Intervention In The Post-Cold War Era: How To Win America’s Wars In The Twenty-First Century**, Louisiana State University Press, USA, 2010, pp. 24-25.

³¹³ Paterson, op. cit., pp. 251-252.

³¹⁴ Lancaster, op. cit., p. 82.

³¹⁵ Wiegersma - Medley, op. cit., pp. 32-33.

Şekil 7. 1945-1990 Yılları Arasında Latin Amerika'ya ABD Kredi ve Hibeleri

(Kaynak: U.S. Bureau of Economic Analysis, Aktaran; Nan Wiegersma - Joseph E. Medley, **US Economic Development Policies Towards the Pacific Rim**, Antony Rowe Ltd., Great Britain, 2000, p. 32.)

Carter ve Reagan dönemlerinde ulusal çıkarların ABD dış yardım politikalarına nasıl etki ettiğinin incelendiği bir çalışmada³¹⁶, idealist olarak nitelendirilen Carter ile realist olarak nitelendirilen Reagan'ın retoriklerinde son derece büyük farklılıklar olsa da bu farklılıkların pratiğe yansımadağı görülmüştür. Çalışmada dış politikada amaçlar ve araçlar çeşitlilik gösterse de büyük miktarlardaki dış yardımların tahsisinde yardım veren ülkenin çıkarlarının ön plana çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Her iki yönetimde de askeri-politik çıkarlar baskın olmuştur. Carter'ın ilk yıllarında dış yardımların tahsisinde askeri teşvikler rol oynarken, Reagan yönetiminde ülkeleri uyumlu hale getirmenin önemli olduğu vurgulanmıştır. İki yönetimde de ekonomik çıkarların önemli bir unsur olduğu ve bunların özellikle az gelişmiş ülkelerle ilişkilerde ön plana çıktığı görülmüştür. Bu ilişki türü piyasa genişlemesini sağlamak, kaynakları elde etmek ve ekonomik cezalandırma olarak şekillenmiştir. Reagan döneminde ABD özel yatırımlarının az gelişmiş ülkelerle ilişkisi açıkça görülmüştür. Az gelişmiş ülkelerde ABD'nin yatırım çıkarları sağlamak için hareket ettiği görülürken, daha gelişmiş ülkelerde ise yatırım çıkarlarının ikinci sıraya

³¹⁶ Çalışmadaki dış yardım verisi 112 gelişmekte olan ülkeyi kapsamıştır.

düştüğü gözlemlenmiştir. Yardım türleri açısından ise Carter döneminde askeri ve ekonomik yardımlar arasında keskin bir ayırım gözlenebilirken, Reagan döneminde bu iki türün çoğu zaman birbiri yerine kullanılabildiği gözlenmiştir. Her iki yönetimde de insani amaçların önemli rol oynamadığı görülmüştür³¹⁷. İnsan hakları açısından her iki yönetimde de geçirilen yasaların uygulanmadığı görülmüştür. Özetle ABD dış politikası Reagan ve Carter yönetimleri altında retorik olarak tamamen zıtlıklar gösterse de dış yardım politikalarının uygulanması konusunda son derece benzerlikler göstermiştir³¹⁸.

Afrika ülkelerine 1980-1989 yılları arasında verilen kalkınma yardımlarının altında yatan motivasyonları belirlemeyi amaçlayan bir çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmada bölgeye verilen ABD yardımlarının altında ABD'nin stratejik ve ideolojik çıkarlarının yattığı görülmüştür³¹⁹. Örneğin Carter yönetiminde herhangi bir askeri anlaşmanın tarafı olan bir güvenlik müttefikine dönüşen ülkeye verilen dış yardımın arttığı görülmüştür. Buna örnek olarak 1970'lerin sonunda Carter yönetiminin Mısır, Kenya, Somali ve Sudan ile yaptığı anlaşmalar verilebilir³²⁰. Afrika kıtasında da yardım alan ülkenin ideolojik duruşu yardımı belirleyen önemli unsurlardan olmuştur. 1980'ler boyunca kapitalist ülkeler olan Kenya, Zaire ve Senegal'in dış yardıma layık görüldüğü, bunun yanında kendilerini Marksist olarak tanımlayan Etiyopya, Mozambik ve Angola'nın dış yardımlardan mahrum bırakıldığı gözlenmiştir. 1980'ler boyunca Afrika'da ABD yardımı alan ülkelerin %88'ini kapitalist ülkeler oluştururken, %6'sını Marksist ve sosyalist rejimler oluşturmuştur³²¹. Ekonomik çıkarların da Afrika kıtasında dış yardımların dağılımını etkilediği görülmüştür. ABD'nin 1989'da Afrika'da belli başlı yardım alıcıları olan Nijerya, Senegal, Gana ve Kenya gibi ülkelerle diğer Afrika ülkelerine oranla çok daha önemli ticaret ilişkileri içerisinde bulunduğu görülmüştür³²².

1980'li yıllarda ABD askeri yardımının dağılımının incelendiği bir çalışmada da yardımların dağılımında kalkınma ve insan hakları kaygıları gibi değişkenlerin yanı sıra, en çok stratejik çıkarların rol oynadığı ortaya konmuştur. Benzer özelliklere sahip olan sol hükümetlerin, sağ hükümetlerden %58 oranında daha az askeri yardım aldığı görülmüştür.

---

³¹⁷ James H. Lebovic, "National Interests and US Foreign Aid: The Carter and Reagan Years", **Journal of Peace Research**, Vol. 25, No. 2., June 1988, pp. 115-130.

³¹⁸ Carleton –Stohl, op. cit., p. 227.

³¹⁹ Schraeder – Hook - Taylor, op. cit., pp. 296-297.

³²⁰ Ibid., p. 310.

³²¹ Ibid.

³²² Ibid., p. 311.

Bu sonucun bir istisnası Somali olmuştur³²³. Zira Somali kendisini sosyalist olarak tanımlayan bir lider tarafından yönetilmekteydi. Bu ülkeye 1980'ler boyunca verilen 25-34 milyon dolar değerindeki dış yardımın sebebi Somali'nin Sovyet yanlısı Etiyopya ile savaş halinde olmasıydı. Ayrıca Somali'nin Kızıl Deniz'deki stratejik konuma sahip limanlarını üs olarak ABD kullanımına açması da yardımların yönlendirilmesinde etkili olmuştur³²⁴. Somali örneğinde görüldüğü üzere ABD çıkarları gerektirdiğinde sol ideolojiye sahip hükümetlerle de işbirliği yapabilmektedir. Bu durum Reagan döneminde her şekilde SSCB'nin çevrelenmesi politikasının bir sonucu olarak da görülebilir.

Çalışmada ayrıca diğer tüm faktörler eşit olduğunda komünist bir ülke ile sınır paylaşan ülkelerin diğerlerine oranla %12 daha fazla askeri yardım aldığı görülmüştür. Benzer şekilde 1980'lerde ABD'nin özel ilgisinin yöneldiği Orta Amerika'da yer alma gibi faktörlerin askeri yardımların bu ülkelere yönlendirilmesinde önemli rol oynadığı görülmüştür. NATO üyesi bir ülke olmak da askeri yardımların yönlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Diğer tüm şartlar eşit olduğunda bile bir ülkenin NATO üyesi olması onun askeri yardım alma olasılığını arttırdığı görülmüştür. Bir ülkenin ABD ile yaptığı ticaretin hacminin arttığı oranda ABD askeri yardımını alma olasılığının da arttığı görülmüştür³²⁵. Özetle ABD'nin dış yardım politikaları iddia edildiği gibi birinci derecede insani kaygılarla değil stratejik ve ideolojik çıkarlar doğrultusunda şekillenmiştir, ekonomik kaygılar da bu politikaların şekillenmesinde çok önemli rol oynamıştır.

Amerikan istisnacılığının Soğuk Savaş dönemi ABD'nin liderlik rolünü vurgulayarak ürettiği dış politika, dış yardım programları üzerinde etkili olmuştur. ABD farklı dönemlerde farklı retoriklere vurgu yaparak dış yardım politikalarını yönlendirmiştir. Amerikan ulusal çıkarları ve değişen uluslararası konjonktüre göre değişen politikalar temelinde ABD'nin Soğuk Savaş boyunca uyguladığı çevreleme stratejisi çerçevesinde şekillenmiştir. Cumhuriyetçi ya da Demokrat her ABD Başkanı dış yardımı dış politikanın

---

³²³ Etiyopya'da 1974'te Subay Mengistu Haile Mariam feodal monarşiye karşı ayaklanmış ve kendisini Marksist-Leninist olarak tanımlayarak bir askeri hükümet kurmuştu. Mengistu öncesinde ABD ve Etiyopya arasındaki ilişkiler sıcaktı. Etiyopya'nın komşusu Somali'nin ise ABD ile ilişkileri gergindi. Somali de kendisini "bilimsel sosyalist" olarak tanımlayan Siad Barre yönetiminde bir askeri hükümet tarafından idare ediliyordu. 1974 darbesinden sonra Mengistu hükümeti Marksist-Leninist olduğunu iddia ettiğinde, SSCB Somali'yi bırakarak daha büyük ve daha önemli olan Etiyopya'ya, ABD ise Somali'ye yönelmiştir. (Immanuel Wallerstein, "Etiyopya kaplana biniyor", çev. Açalıya Temel, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=9449, (e.t. 15.01.2011).

³²⁴ Steven C. Poe - James Meernik, "US Military Aid in the 1980s: A Global Analysis", **Journal of Peace Research**, Vol. 32, No. 4, November 1995, pp. 406-407.

³²⁵ Ibid.

aracı olarak kullanmıştır. Soğuk Savaş döneminde araçlar (güvenlik, kalkınma, insan hakları ya da demokrasi) zamanla değişse de ABD dış yardımının temel dinamikleri/amaçları hep aynı kalmıştır. Çevreleme stratejisine hizmet etmek ve ne kadar maliyet yaratırsa yaratsın İsrail'e verilen yardımları sürdürmek.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA ABD DIŞ YARDIM POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

1992’de SSCB’nin yıkılmasını takiben Soğuk Savaş’ın son bulması uluslararası sistemin tek kutuplu bir yapıya büründüğü ileri sürülürken ABD, bu yeni dönemde dış politikasını yeni hedefler üzerinden tanımlamaya çalışmıştır. 1989 yılında iktidara gelen Cumhuriyetçi George H. W. Bush (1989-1993) ve ardından Demokrat Bill Clinton (1993-2001) dönemlerinde ABD dış politikası görece olarak ılımlı bir şekilde seyretmiştir. George H. W. Bush ve Clinton dönemi ABD dış yardım programlarının gelişimi açısından da bir durgunluk ve geçiş dönemini ifade etmiştir. 2001 yılında Başkan olan Cumhuriyetçi George W. Bush (2001- 2009) ise bu seyri değiştirerek ABD dış politikasında yeni ve tek yanlı bir dönemi başlatmıştır. Dış yardımların ABD dış politikasında tekrar önemli bir şekilde rol oynamaya başlaması da Başkan George W. Bush döneminde, 11 Eylül saldırıları ertesinde gerçekleşmiştir. 2009 yılında Başkan seçilen Demokrat Barack H. Obama ise selefinden devraldığı ABD imajını düzeltmeye çalışmakta ve ılımlı sayılacak bir dış politika izlemeye özen göstermektedir. Obama döneminin şimdiye kadarki icraatlarında yardım politikalarının ulusal güvenliğin temel unsurlarından biri olduğu ifade edilmiş ve kalkınma, savunma ve diplomasi üçlüsünün uygulanmasında önemli rol oynadığı belirtilmiştir¹.

1. George H. W. Bush Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1989-1993)

ABD’de George H. W. Bush dönemi, SSCB’nin dağıldığı ve dünyada önemli bir geçiş sürecinin yaşandığı dönemdir. Bu süreçte Bush yönetiminin dış politikası; ideolojik olmaktan ziyade pragmatik ve ABD’nin ulusal çıkarlarını devlet-devlet düzeyinde korumaya yönelik ilişkilerin geliştirilmesi kapsamında oluşmuştur. Büyük ölçüde değişen uluslararası sistemde George H. W. Bush yönetimi ağırlığı askeri ve savunma odaklı dış politikaya vermiştir. Ancak yönetimin politikaları, ABD’nin değişen dünyaya liderlik yapmada yetersiz kaldığı sebebiyle eleştirilmiştir².

---

¹ Alan P. Dobson - Steve Marsh, *US Foreign Policy Since 1945*, Routledge, USA, 2001, p. 107.

² Jones, op. cit., p. 526.

Bush ve dış politika ekibi SSCB'deki değişimleri desteklemeyi ve *status quo plus* (*her ne olursa olsun ilk önce gözlemlene*) yaklaşımını benimsemişlerdir. İktidarının ilk yıllarında Bush yönetimi SSCB'ye verilecek olan yardım paketlerinin ABD'nin kendi finansal durumu sebebiyle zamansız olacağını düşünmüştür. 1992 Şubat'ında Bush ile ABD'deki görüşmesinde Yeltsin, daha fazla ekonomik yardım için talepte bulunduysa da Bush buna karşılık vermemiştir. Bu davranışı Rusya'daki liberal ve demokratik eğilimler üzerindeki olumsuz etkisi sebebi ile eleştirilmiştir³.

1980'lerin sonuna gelindiğinde özellikle Afrika'daki durumun gösterdiği üzere, DB'nda artık yapısal uyum ve ekonomik istikrar programlarının kısa ve orta vadede başarılı olmadığı kabul edilmeye başlanmıştır. Ancak banka düzeyinde bu eleştiriler, yardımlardan en çok faydalanan gelişmekte olan ülkelere yönlendirilmiştir. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik büyümeye engel olarak gönderilen yardımların etkin olarak yönetilmemesi ve bu ülkelerdeki politik ortam hedef gösterilmiştir. Ancak DB her ne kadar bu süreçte banka dışı faktörleri sorumlu tutsa da neredeyse on yıllık bir zaman diliminde yapısal uyum programlarını uygulayan birçok ülkede gözle görülür kazanımlar olduğunu söylemek güçtür. Özetle, yapısal uyum programlarının özü değil, yönetim şekilleri politik açıdan önemsenmeye başlanmıştır⁴.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle başlayan 90'lar ABD dış politikasında dış yardımların amacının tartışıldığı, hatta varoluş amacının ortadan kalkmasıyla yardımların da sonlandırılması gerektiğinin düşünüldüğü yıllar olmuştur⁵. Thérien'e göre; 90'larla beraber dış yardım sistemi yepyeni bir döneme girmiştir. Bu yeni dönemde de neoliberalizmin etkileri devam etmiş ancak etki etme biçimleri değişmiştir. 1990'lar kendinden önceki iki on yıllık dönemin yani 1970'ler ve 1980'lerin karışımıdır. Özünde sistem yine piyasa odaklıdır ancak bu görünüşü politik ve sosyal yapılandırma ile yumuşatılmaya çalışılmıştır. 1980'li yıllarda ekonomik olan makroekonomik politikaların ve reformların yoksulluğu azaltmadaki başarısızlığı bağışçı ülkeler tarafından kabul edilmeye başlanmıştır. Bu görüşler; OECD'nin 1996 yılında yayımladığı "Shaping the 21st Century: The Contribution of Development Co-operation" başlıklı raporda 1990'lar boyunca BM'de gerçekleşen

---

³ Ibid., pp. 528 - 531.

⁴ Alastair Fraser, "Aid-Recipient Sovereignty in Historical Context", **The Politics of Aid: African Strategies for Dealing with Donors**, ed. Lindsay Whitfield, Oxford University Press Inc., USA, 2009, pp. 66-67.

⁵ Lancaster, "Foreign Aid: Diplomacy...", op. cit., p. 83.

birçok konferanstan çıkan sonuçlar kapsamında tartışmaya açılmıştır. Raporda temel öncelikler olarak yoksulluğun azaltılması, sosyal gelişme/kalkınma ve çevre olarak belirlenmiş ve 2015 yılına değin ulaşılacak belirli amaçlar konmuştur. Birçok açıdan bu görüşler bir ilk niteliğindedir. Zira daha önceki hiçbir programda bağışçı ülkeler bu tarz küresel bir programda anlaşmamışlardır. Politik destek yönünden de en muazzam proje olup, STÖ'lerin belirleyici rolünün gözler önüne serildiği ilk programdır. Benzer şekilde DB'nda da kalkınmanın temelini yoksulluğun azaltılmasından geçtiği görüşü baskın hale gelmeye başlamıştır⁶.

1990'larda ortaya atılan "iyi yönetim" (good governance) ile ülkelerde demokrasi, sivil toplumun güçlendirilmesi gibi kavramlar ön plana çıkarılmıştır. DB'nin 1992 yılında yayınladığı "Governance and Development" adlı yayında yönetim için gerekli dört ana başlık üzerinde durulmuştur. Bunlar: kamu sektörü reformu, hesap verebilirlik, şeffaflık ve yasal sistemdir. Bankanın bu politikaları, liberalizmin ülkeler düzeyinde yerleştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına hizmet ettiği gerekçesiyle eleştirilere hedef olmuştur⁷. 1990'larla beraber Reagan'ın bıraktığı neoliberal miras -ki bu liberal kapitalist gelişme kalkınma modellerinin sürüklediği, ilerlettiği özel dış yatırımlardır- küreselleşme, ulusal sınırların kalkması, ekonomik ve sosyal bağların uluslararası serbest piyasa yatırımlarının kapitalist modelleri ile kaldırılması gibi kavramların gelişmesinde etkili olmuştur⁸.

Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrasında varlık amacını yitiren dış yardım programları, bir nevi krizle karşılaşmıştır. ABD dış politikasının birçok boyutunda olduğu gibi komünist tehdidin yokluğunda dış yardım politikalarının gerekliliği de sorgulanmaya başlanmıştır. Zira Soğuk Savaş sonrasında tam olarak tanımlanmış bir "düşman" olmadan Kongre ve ABD kamuoyu büyük miktarlardaki dış yardım bütçelerini onaylamamıştır. Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası dönemde askeri yardımlarda düşüş, buna karşılık ekonomik yardımlarda bir yükseliş görülmüştür. Soğuk Savaş dönemindeki dış yardımın gerekliliği algısı bu dönemde yok olmuş ve on yıl sonrasında yeni bir düşman yaratılıncaya kadar bu şekilde kalmıştır⁹.

Soğuk Savaş'ın bitimiyle Batı güçleri devletlere sadece ekonomik değil politik ve askeri müdahalelerde de bulunmaya başlamışlardır. Soğuk Savaş döneminde savunulan ve

---

⁶ Thérien, op. cit., pp. 457-458.

⁷ Fraser, op. cit., p. 68.

⁸ Sibley, op. cit., p. 102.

⁹ Callaway - Matthews, op. cit., p. 57.; Sibley, op. cit., p. 103.

eşitliğe dayanan devletlerin egemenliği ilkesi Soğuk Savaş sonrasında yaşanan bölgesel çatışmalara müdahaleler ile unutulmuştur. Nitekim Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından ABD demokrasi ve kapitalizme geçiş süreçlerini desteklemek için hızla Doğu Avrupa ülkelerine yönelmiştir¹⁰.

SSCB'nin çökmesinin ve Batı'nın serbest piyasa ve demokrasi söylemine karşı çıkacak bir argümanın kalmamasının ardından Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" tezi ile özetlenen Batı üstünlüğü dönemi başlamıştır. Ekonomik, politik ve ideolojik alternatiflerin olmadığı bu yeni ortamda liberal demokrasi ve serbest piyasa kapitalizmi gibi Batı değerlerine duyulan istek ve bunların ihraç edilmesi artmıştır. Bu yeni politik süreç yardım sistemi için bir doğrulama zemini oluşturmuş, böylelikle yardım veren ülkeler yardımların şartlılığını, bu yeni politik konular altında sunmaya başlamışlardır. Soğuk Savaş'ın bitimiyle uluslararası sisteme katılan yeni devletler içindeki bazı kesimlerden ise değişim talepleri yükselmeye başlamıştır. Bu iç güçler/talepler dış yardım veren Batılı güçlerin liberal demokratik modelleri teşvik etmesi için uygun bir ortam hazırlamıştır. Bu dönemde ABD ve diğer yardım veren ülkeler yardım verdikleri ülkelere "demokratikleşme"yi daha güçlü bir şekilde talep etmeye başlamış hatta çok partili seçimlerin yapılmaması durumunda yardımları kesme yoluna dahi gitmişlerdir¹¹.

Tarihin Sonu tezi ile bir anlamda "siyasi yardımların sonu"na da gelindiği iddia edilmiştir. Nitekim 2000 yılında verilen kalkınma yardımları 1992 yılındaki seviyesinden %10 daha düşük bir seviyede gerçekleşmiştir. Ancak bu durum sadece yardımların siyasi amacını yitirmesinden değil, yardım verilen ülkelere görülen büyük bütçe açıklarından ve yardımların dünya çapında artmakta olan çevre ve sağlık sorunlarına yönelmesinden de kaynaklanmıştır¹². Kalkınma amaçlı verilen yardımlarda azalış görülürken, insani yardımlar artmıştır. Hükümet dışı kaynaklardan aktarılan yardımlar da eklendiğinde 1990'larda acil durum yardımlarının dört katına çıktığı görülmektedir¹³.

1.1 Politik ve Ekonomik Değişim/Geçiş ve Dış Yardımlar

ABD tarafından bu dönemde dünyanın değiştiği söyleminden yola çıkılarak geçiş ülkeleri olarak tanımlanan eski sosyalist ülkelere (ağırlıklı olarak Rusya) "Freedom

---

¹⁰ Fraser, op. cit., pp. 64-65.

¹¹ Ibid., p. 65.

¹² Roger C. Riddell, **Does Foreign Aid Really Work?**, Oxford University Press, UK, 2007, p. 38.

¹³ Ibid., pp. 38-39.

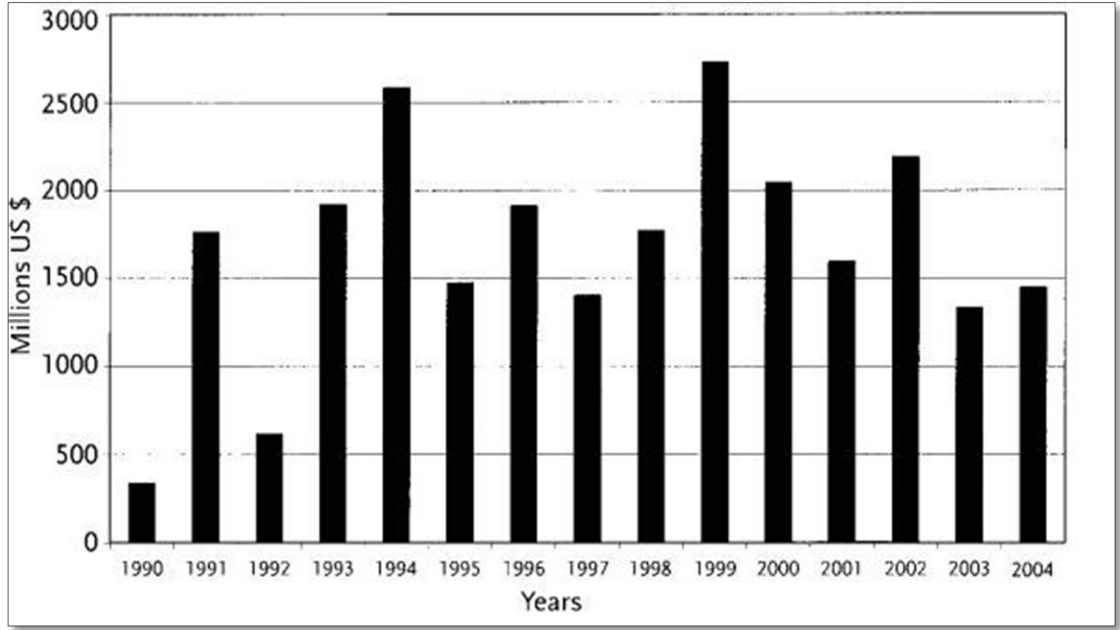
Support Act-Özgürlük Destek Yasası” ve “Support for East European Democracy Act-Doğu Avrupa Demokrasi Destek Yasası” gibi yasalar dâhilinde çeşitli yardım programları uygulanmıştır¹⁴.

Daha geniş bir ifade ile belirtilecek olursa; 1989 yılında yaşanan birçok değişim uluslararası sistemin çok farklı bir döneme girdiğinin ilk işaretleri olmuştur. Haziran 1989’da Polonya’da İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana komünist olmayan ilk yönetimin başa geçmesi, Ekim’de Macaristan’da demokratik bir anayasanın kabulü, Kasım’da Berlin Duvarı’nın yıkılması, Aralık’ta Çekoslovakya’da yaşanan Kadife Devrim vb. gelişmeler sonrasında Bush yönetimi, demokrasiye geçiş sürecindeki bu ülkelere hızla yardım vermeye başlamıştır. Sonrasında 1991 yılında SSCB’nin dağılması sürecinde ortaya çıkan yeni devletlere de aynı şekilde yardım edilmiştir. 1994 yılında SSCB’den ayrılan ülkelere ve Doğu Avrupa’daki toplam yirmi altı ülkeye verilen yardımlar yaklaşık 2.5 milyar dolardır. Tablo 7’ den de görüleceği üzere; bu yükselişten sonra geçiş süreçleri için verilen yardımlar, 1995 yılından itibaren düşmeye ve 1990’ların başındaki seviyesinin altında seyretmeye başlamıştır. Ayrıca yardımlar başarılı olarak görülen Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Baltık ülkelerinden daha az başarılı olarak görülen (güçsüz ekonomileri ve demokrasiye geçişte yaşadıkları sorunlar sebebiyle) Rusya, Ukrayna, Kafkaslar ve Orta Asya ülkelerine yönlenmeye başlamıştır. 1994 ve 1999 yıllarında yaşanan artışlar Rusya’da yaşanan ekonomik krizler sebebiyle görülmüştür. Geçiş süreci için verilen yardımlar yeni yüzyılın ilk başlarında da azalmaya devam etmiştir¹⁵.

---

¹⁴ Sibley, op. cit., p. 104.

¹⁵ Lancaster, “**Foreign Aid: Diplomacy...**”, op. cit., p. 84.

Tablo 7. Geçiş Ülkelerine ABD Yardımları (1990-2004)¹⁶

(Kaynak: 1990–2004: USAID, Greenbook, <http://quesdb.cdie.org/gbk>, Aktaran; Carol Lancaster, **Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics**, The University of Chicago Press, USA, 2007, p. 84.)

1990 sonrası dönemde STÖ'lerin yardım sektöründeki etkisi giderek artmıştır. Kalkınma yardımlarında görülen düşüşün aksine STÖ'lerin yardım bütçeleri giderek artmıştır. Bu dönemde ayrıca alıcı ülkelerdeki STÖ'lerin sayısında artış görülmüştür. Özellikle Güney ve Doğu Asya'da multimilyon dolarlık yardım projeleri yerel STÖ'ler aracılığıyla yönetilmeye başlanmıştır. Yine bu dönemde özellikle ABD'de Evanjelik Kiliselerin yardım sektöründeki ağırlığı gözle görülür bir biçimde artmıştır¹⁷. 1995 yılında USAID ile beraber hareket eden sivil toplum örgütleri toplam 4.2 milyar dolarlık yardım faaliyetinde bulunmuştur. Yine aynı dönemde öncelik eski sosyalist ülkelerde demokrasinin yerleştirilmesi ve geliştirilmesidir. Bu anlamda da çeşitli yardımlar yapılmıştır¹⁸. Yardım verilmiş biçimde yaşanan en büyük değişim, zengin hayırseverlerin ya da şirketlerin sağladıkları büyük miktarlardaki yardımlardır¹⁹. Örneğin; George Soros kuruluşları/vakıfları Rusya'da sivil toplum ve demokrasinin gelişimi için ABD'den daha fazla para harcamıştır.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Riddell, op. cit., pp. 47-48.

¹⁸ Sibley, op. cit., p. 104.

¹⁹ Riddell, op. cit., p. 47.

Öte yandan ABD'nin SSCB sonrası Doğu Avrupa'daki birçok devlete demokrasi teşviki altında yaptığı yardımlar, demokrasinin yerleşmesinden ziyade özelleştirme için yeniden yapılandırılan piyasaları şekillendirmek amacıyla yapılmıştır. Bu nedenle ülkelere çeşitli ekonomik reformlar empoze edilmiştir (birçok çalışmada liberal demokrasi ile ekonomik büyüme arasında doğrudan bir ilişki bulunamadığı halde). Oysa liberal piyasa ile zenginliğin belli başlı kişilerin ya da grupların elinde toplanması da bir tür otoriterizme sebep olabilmektedir. Forsythe'nın da belirttiği üzere her ne kadar, birçok istikrarlı demokrasi bir çeşit kapitalizme dayansa da Fransa ve İsveç gibi demokrasiler de büyük ölçüde yaygın kamu sektörüne dayanmaktadır²⁰.

Bunun yanında ABD bazı ülkeleri demokrasiye geçiş için zorlarken bazıları için bunu yapmamaktadır. Örneğin; Orta Doğu'da uzun süre Suudi Arabistan gibi ülkeleri zorlamazken, Arnavutluk ve Kenya gibi ülkelerde demokratik seçimlerin yapılmasını teşvik etmektedir. Yine Nijerya gibi ülkeleri ise retorikte demokrasi için teşvik ederken pratik olarak diplomaside bunun için ağırlığını koymamaktadır²¹. 1990'lar boyunca, insan hakları bağlamında ABD dış politikası değerlendirilecek olursa; tutarlı bir çizgi izlendiğini söylemek imkânsızdır. Bu dönemde Bosna, Somali ve Ruanda gibi ülkeler Amerikan insani endişelerine dâhil olamamıştır²².

Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'daki ABD dış politikası demokratikleşme, serbest piyasa reformları, bölgenin küresel ekonomiye katılımının/eklemlenmesinin sağlanması ve ABD'nin politik ve ekonomik üstünlüğünün korunması temellerinde sürdürülmüştür²³. Doğu Avrupa'ya ve SSCB'ye 1990-1999 yılları arasında yapılan net resmi yardım toplam 44 milyar dolardır. Bu miktar Marshall yardımlarının yarısına denktir ve çok daha büyük bir nüfusa dağıtılmıştır²⁴.

Soğuk Savaş biterken Doğu Avrupa ve SSCB'ye yapılan yardımların, bu bölgedeki insanların yaşam standardını olumlu etkilemediği, aksine bu insanların yoksullaşmasına neden olduğu ileri sürülmüştür. Reformlar sonucunda yoksullaşan kitlelerin durumunu DB verileriyle daha açık bir şekilde anlamamız mümkündür: 1987'de Doğu Avrupa ile

---

²⁰ Forsythe, op. cit., pp. 41-42.

²¹ Ibid., p. 42.

²² Ibid., p. 44.

²³ Dobson –Marsh, op. cit., p. 118.

²⁴ David Sogge, **Kaşık ve Keççe: Dış Yardım Hakkında Bilmek İstedığınız Her Şey**, çev. Murat Sağlam, Çitlembik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 12.

SSCB'deki yardıma muhtaç insanların sayısı yaklaşık 1 milyonken, 1988'e gelindiğinde bu rakam 24 milyona yükselmiştir. Ayrıca, günlük 1 ile 2 dolar arasında bir gelire, 30 milyon insan yardıma muhtaç kategorisine yaklaşmıştır²⁵.

1.2 Demokrasi Teşviki ve Dış Yardımlar

1990'ların başından itibaren USAID ve ABD Dışişleri Bakanlığı birçok ülkede demokrasinin teşviki için demokrasi merkezleri ve bürolar kurmuştur. Bu süreçte Başkan George W. H. Bush da Clinton da demokrasinin, uluslararası güvenlik için önemli bir koşul olduğunu savunmuşlardır. Kalkınma çevrelerince de demokrasinin kalkınma için ön koşul olduğu ileri sürülmüştür²⁶.

1990'ların başında özellikle Güney Afrika'da çok partili seçimlerin yapılması ve demokrasi taleplerinin yaygınlaşmasıyla Bush yönetimi yardımları bu bölgeye aktarmaya başlamıştır²⁷. Ancak ABD, demokrasinin gelişimini, kültürel ve sosyal bir değerden ziyade serbest piyasaların gelişebilmesi için bir ön koşul olarak görmesi sebebiyle eleştirilebilir. Zira ABD tarafından desteklenen demokratikleşme programları; alıcı ülkelerde serbest piyasaları destekleyen düşünce kuruluşlarının (think tanks) ve danışmanların da fonlanmasını sağlamıştır. Bu ülkelerde var olan STÖ'ler dışında, Amerikan yardım kuruluşları ile paralel düşüncede çalışacak ve sivil toplumu etkileyecek yeni STÖ'lerin yaratılmasını sağlamıştır. ABD alıcı ülkelere dayattığı programlarla, özgür düşüncenin ya da demokrasinin gelişimini değil, ABD tarzı hayat ve düşünce biçiminin gelişmesini sağlamıştır. Nitekim Orta Amerika'da faaliyet gösteren AID ve NED (National Endowment for Democracy – Ulusal Demokrasi Fonu) isimli kuruluş tarafından yürütülen demokratikleşme programlarının muhafazakâr politikaları beslediği görülmüştür²⁸.

1.3 Çatışma Sonrası Müdahale ve Dış Yardımlar

1990'larda meydana gelen birçok sivil çatışma da yardımların gerek çatışma sonrası yeniden yapılandırma gerekse barışın yeniden tesisi sürecinde etkin rol oynamasına sebep olmuştur. Çatışma sonrası yardımların gerekliliğinin artması üzerine 1994 yılında USAID bünyesinde "Office of Transition and Initiatives" kurulmuştur. Bu büro çatışma yerlerine

---

²⁵ Ibid., s. 14.

²⁶ Lancaster, "Foreign Aid: Diplomacy...", op. cit., p. 84.

²⁷ Ibid.

²⁸ "In the National Interest: Trends in US Foreign Aid Programs", Number 129, April 1992, <http://www.envio.org.ni/articulo/2512>, (e.t. 07.11.2010)

kısa sürede intikal etmeyi, ülkelerde milliyetçi propagandalara karşı medya kampanyalarına destek vermeyi amaçlamıştır. 2000 yılı itibariyle bu ofis yıllık 50 milyon dolarlık bütçeye sahip olup; Haiti, Kamboçya, Kolombiya, Liberya, Endonezya, Angola, Sri Lanka, Doğu Timor ve Balkanlar gibi birçok çatışma sonrası bölgede faaliyet göstermiştir²⁹.

1.4 Küresel Problemler ve Dış Yardımlar

Bush döneminde insan hakları ne Carter döneminde olduğu gibi ön plana çıkarılmış ne de Reagan döneminde olduğu gibi çoğunlukla göz ardı edilmiştir. Esasen Bush, dış politikada kendisine avantaj kazandıracığını düşündüğü durumlarda insan hakları vurgusunu işlemiştir. Örneğin Birinci Körfez Savaşı sırasında ABD kamuoyunun desteğini sağlamak için; bu savaşın ABD ekonomik çıkarlarını korumanın yanı sıra demokrasi ve insan haklarının tesisi amacını taşıdığını vurgulamıştır. Anketlerin gösterdiğine göre ABD kamuoyunun savaşa desteği; insan hakları vurgusu ve uluslararası bir şeytan düşman (evil) ile mücadele olduğunda yükselmiştir. Ancak savaş sona erdiğinde ne Kuveyt'te ne de Irak'ta insan hakları anlamında bir gelişme kaydedilmemiştir³⁰. Yine Çin'de yaşanan Tiananmen Meydanı olaylarında da Bush'un pragmatik yaklaşımı açıkça görülebilir. Bush, olaylara tepki olarak Kongre'nin önerdiği Çin'in en çok kayırılan ülke statüsünü insan hakları karnesine bağlayan yasa tasarılarını iki kez veto etmiştir³¹.

1990'lar boyunca uyuşturucu ticareti ile mücadele kapsamında Bolivya, Kolombiya, Peru gibi ülkelere yardımda bulunulmuştur. Orta ve Latin Amerika'ya yapılan yardımlar ise 1992-1995 yılları arasında neredeyse yarıya inerek 760 milyon dolara kadar düşmüştür. Bu durumun sebebi; Soğuk Savaş sonrasında bölgeden algılanan güvenlik tehditlerinin azalması ile yardım değil ticaret düsturunun benimsenerek ticari ilişkilerin geliştirilmeye çalışılmasıdır. Ancak yine de George H. W. Bush'un dönemi biterken bölgeye, Avrupa'dan daha fazla ekonomik yardım gönderilmektedir. Bu dönemde Batı Avrupa ve Japonya ekonomik olarak güçlenirken, ABD politika yapıcıları ülkelerinin coğrafi konumunun da önemini daha fazla fark etmişlerdir. Soğuk Savaş döneminde bölgeye yapılan askeri müdahalelerin Soğuk Savaş sonrasında da devam ettiği görülmüştür. ABD kendi çıkarları açısından bölgede işler yolunda gitmediğinde, Monroe

²⁹ Lancaster, "Foreign Aid: Diplomacy...", op. cit., p. 85.

³⁰ Apodaca, op. cit., pp. 71-72.

³¹ Jones, op. cit., p. 533.

Doktrini'ne uygun bir şekilde hareket etmeye devam etmiştir. Nitekim 1989 yılında George H. W. Bush Panama'daki Noriega hükümetinin görevden alınmasını sağlamıştır³². Böylelikle ABD Soğuk Savaş sonrası dönemde de çıkarları tehlikeye girdiğinde askeri müdahalelerde bulunmaktan çekinmeyeceğini göstermiştir.

Yukarıda aktardığımız bilgiler çerçevesinde döneme ilişkin olarak şu tespitleri yapmak mümkündür: Soğuk Savaş sonrası bir geçiş dönemi yaşayan uluslararası sistemde ABD, dış yardımlarını stratejik bir amaç bağlamında belirleyememiştir. Pragmatik yaklaşımları sebebiyle gerek Amerikan kamuoyunun gerekse uluslararası toplumun tepkisini çeken Başkan George H. W. Bush ise özel bir dış yardım politikası oluşturmamıştır. Kısa vadeli ve sistemde değişen ögelere verilen tepkiler dışında ABD, dış yardım programlarını bu dönemde İsrail ve Mısır gibi geleneksel dış yardım alıcılarına Soğuk Savaş döneminde yaptığı oranda devam ettirmiştir.

2. William J. Clinton Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (1993-2001)

Soğuk Savaş'ın bitimiyle dış politika önceliklerini yeniden belirlemek zorunda kalan ABD, Clinton yönetimi altında uluslararası sisteme daha çok eklemlenmiştir. Bu dönemde ABD dış politikasında Balkanlarda yaşanan gelişmeler sebebiyle Avrupa ve NATO genişlemesi ilk sırada olmuştur. Başkan Clinton görev yaptığı sürece Orta Doğu barış sürecine de büyük ilgi göstermiş, Afrika bölgesi de daha önce hiçbir ABD Başkanı döneminde olmadığı kadar önemsenmiştir³³. Clinton döneminde dış politikada jeopolitik ögeler yerine jeoekonomik unsurlara önem verilmiştir. Öne çıkan kavram "liberal uluslararasılık"dır. Bu dönemde ticaret yoluyla ABD'nin ekonomik gelişimi önem kazanmış, ayrıca dünya çapında demokrasinin yayılmasına öncelik verilmiştir. Ancak bu politika insan hakları ve demokrasi kavramlarının yayılmasından ziyade, demokrasinin piyasaların gelişimini ve liberalleşmesini sağladığı ölçüde teşvik edilmiştir³⁴.

Başkan Clinton, 1992 yılı seçim kampanyası sırasında insan hakları bağlamında George H. W. Bush'u Çin'de yaşanan Tiananmen Meydanı olaylarına tepki vermede yetersiz kaldığı için eleştirmiştir. Clinton kendi dış politikasının; insan haklarına saygılı,

---

³² Dobson –Marsh, op. cit., pp. 118-120.; Jones, op. cit., pp. 534-536.

³³ Fraser Cameron, **US Foreign Policy After the Cold War: Global Hegemon or Reluctant Sheriff?**, Second Edition, Routledge, USA, 2005, p. 178.

³⁴ Jones, op. cit., pp. 562-563.

demokrasiyi güçlendiren, ekonomik reformları teşvik eden, piyasaları genişleten bir politika olacağını vaat etmiştir. Ancak Başkanlığa seçildiğinde seçim sürecinde söylediği sözlere sadık kalamayacağını bizzat belirtmiştir³⁵. Nitekim Clinton'un, Yeltsin Aralık 1994'te Çeçenistan'ı işgal ettiğinde tepkisizliği, selefi Bush'un Sovyetlerin 1990'da Azerbaycan'ı işgal ettiğindeki tavrından farksızdır³⁶. Ayrıca Rusya'nın Çeçenistan'daki birçok insan hakları ihlaline rağmen, 1996 yılında Boris Yeltsin'in seçilmesini desteklemiştir. Bu dönemde Rusya'ya büyük miktarlarda verilen yardımlar Çeçenlerle savaşta kullanılmıştır. Clinton'un insan hakları söylemi ile politikası arasındaki tezata bir çarpıcı örnek olarak Endonezya-ABD ilişkisi verilebilir. Endonezya'da Doğu Timor'da ayaklananlara karşı birçok insan hakları ihlalleri yapılmıştır. Ancak buna rağmen bu ülkeye ABD'nin silah ve uçak satışları devam etmiştir. 1996 yılındaki bir Dışişleri raporunda da birçok insan hakları ihlali işaret edilmesine ve Kongre tarafından da satışların durdurulması isteğine rağmen ABD hükümeti bununla ilgili bir şey yapmamış, Başkan Suhartu alımlardan vazgeçmiştir. Clinton'un insan hakları üzerindeki bu kadar vurgusuna rağmen iki başkanlık dönemi boyunca uyguladığı politikalar aslında insan haklarına önem vermediğini göstermiştir³⁷. ABD dış politikasında ticari çıkarlar karşısında tüm ahlaki, moral değerlerin ve insan unsurunun ikinci planda kalması görüldüğü üzere bir geleneği temsil etmektedir. Cumhuriyetçi George H. W. Bush da Demokrat Clinton da dış politikada bu konuda fikrinsel bir ayrım göstermemiştir. Bu da bize ticari temelli ABD ulusal çıkar algılamalarının Amerikan dış politikasında başkanlardan ve yönetimlerden bağımsız bir şekilde var olduğunu göstermektedir.

Clinton seçimi kazandıktan sonra hem ülke içinde hem de dünya çapında ekonomik iyileşmenin sadece piyasaların genişlemesi yoluyla olabileceğini söylemiştir³⁸. Clinton yönetimin dış yardımlara bakış açısının da ticaret sınırlamalarının kaldırılması, serbest piyasaların gelişimiyle dünya çapında ekonomik büyümenin yaşanacağı fikri çerçevesinde şekillendiği ileri sürülebilir. Bu dönemde “yardım değil ticaret” düsturu dış yardım politikalarında etkili olmuştur. Nitekim bu yeni dönemde ABD SSCB'nin dağılmasından sonra yardım programlarının yoğunlaştığı Doğu Avrupa'daki yardım programlarını azaltmaya başlamıştır. Başkan Clinton, “*Bizim yardımlarımızla Avrupa'nın bağımsızlığını*

---

³⁵ Dobson –Marsh, op. cit., p. 113.

³⁶ Ibid., p. 109.

³⁷ Callaway - Matthews, op. cit., pp. 59-61.

³⁸ Jones, op. cit., p. 546.

kazanmış yeni ulusları, yenilikçi güçleri demokrasinin temellerini attular. Onlara başarılı piyasa ekonomilerini kurmalarında yardımcı olduk, şimdi yardımlardan ticaret ve yatırımlara doğru ilerlemekteyiz” şeklindeki beyanıyla ABD'nin bölgeye yönelik yeni tutumunu özetlemiştir. Ayrıca yardım programları çerçevesinde serbest piyasalara geçişini tamamlayan ve Batı açısından kalkınmış seviyeye ulaşan bu ülkelerle ticari ilişkileri geliştirmek daha risksiz bir boyuta gelmiştir. Ancak bu dönemde ABD gelişmekte olan ülkelere verdiği yardımlardan çok daha fazlasını ithalat vergileri ile topladığı iddiasıyla eleştirilmiştir. Eleştirilere rağmen Clinton yönetimi özellikle ekonomik yardımların birbirine bağlı altı dış politika amacının gerçekleştirilmesinde katkısı olduğunu belirtmiştir. Bunlar; geniş çaplı ekonomik büyüme, demokratik siyasi sistemlerin oluşması, nüfus dengelenmesi, insan sağlığının korunması, çevre yönetimi, eğitim, öğretim ve insani ihtiyaçlar olarak sıralanmıştır³⁹.

Clinton döneminde var olan dış yardım programlarının etkinliği de eleştirilmiştir. Bu eleştiriler hem yardımlara geleneksel olarak karşı çıkanlar (Heritage Foundation vb.) hem de yardımları destekleyenler (DB gibi) tarafından dile getirilmiştir. Ayrıca çoğunluğunu çeşitli insan hakları grupları ve çevrecilerin oluşturduğu STÖ'ler, DB'yi büyük altyapı projeleriyle çevreye zarar vermekle, insan haklarını ihlal etmekle, uyguladığı yapısal uyum programlarıyla yoksulları daha da yoksullaştırmakla suçlamışlardır⁴⁰.

Clinton yönetiminde dış yardımlarda büyük kesintilere gidilmesinde yukarıda belirtilen tepkilerin rolü olsa da bu konuda esasen iki önemli etken rol oynamıştır. Bunlardan birincisi, yönetimin başa geçtiği dönemde milli gelirin %5'ini oluşturan bütçe açığı, ikincisi ise 1995 yılında Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğu ele geçiren Cumhuriyetçilerin dış yardımlara bakışıdır. Bu etkilerin sonucunda 1993 yılında toplam 12 milyar dolar olan ABD dış yardım bütçesi, 1996 yılında 9 milyar dolara düşmüştür. Yine bu süreçte ABD'nin iki yanlı kalkınma yardımlarında da düşüş görülmüştür. 1991 yılında toplam ABD iki yanlı yardımlarının 1/3'ini oluşturan kalkınma yardımları 2000 yılına gelindiğinde bütçenin 1/4'ini oluşturmuştur⁴¹. 1990'ların ortalarında toplam yardım miktarlarında yaşanan düşüşler dış yardım savunucuları tarafından (politika ve iş dünyası

---

³⁹ Lawrence Korb, “Foreign Aid and Security: A Renewed Debate?”, **Foreign Aid and Foreign Policy: Lessons for the Next Half-Century**, editors. Louis A. Picard- Robert Groelsema - Terry F. Buss, M.E. Sharpe, Inc., USA, 2008, pp. 30-31.

⁴⁰ Lancaster, “**Foreign Aid: Diplomacy...**”, op. cit., p. 86.

⁴¹ Lancaster, loc. cit.; Nowel, op. cit., p. 259.

elitleri ve kamuoyu) tepkilere yol açmıştır. Bu tepkiler hem yardımların kalkınma yönünü vurgulayanlar hem de yardımları ABD'nin dünya liderliği için önemli bir araç olarak görenler arasında yaşanmıştır. 1997 yılında InterAction adlı kalkınma ve yardım STÖ'lerinin çatısı konumundaki kurum “Just %1” “Sadece %1” adlı kampanyayı başlatmıştır. Burada amaç Amerikan kamuoyunun federal bütçenin %10'u ile %20'si arasındaki bir tutarın tahsis edildiğini düşündüğü dış yardımların, gerçek payını vurgulamaktır. US Global Leadership Campaign adlı, iş dünyasının önde gelen üç yüz elli liderinden oluşan kuruluş da yardımlardaki düşüşlerin ABD'nin liderliğini tehdit ettiğini belirtmiştir. Bunun gibi birçok kuruluş, üniversite, enerji kuruluşu da daha fazla yardım için lobi yapmıştır. Kalkınma yardımı için yapılan tüm bu baskılar, yardımların miktarında artışlara yol açmasa da en azından Kongre'nin yardımlar konusundaki duyarlılığının artırılmasına yardımcı olarak daha fazla kesinti yapılmasını engellemiştir⁴². Clinton yönetimi ayrıca dış yardımlarda kesinti yapılması istekleri ile mücadele edebilmek için yardımları Dışişleri'nin dışında Tarım, Eğitim, Sağlık Bakanlıkları altındaki çeşitli hükümet programlarına dağıtmıştır. Bu taktik ile toplam dış yardım bütçesi düşüşten korunmuştur⁴³.

Ayrıca 1990'ların sonlarında uluslararası sağlık ve çevre sorunları önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle Afrika'daki HIV/AIDS sorunun endişe verici boyutlara yükselmesi ve buradan tüm dünyaya yayılması, liderliğini ABD'nin yaptığı yardım kampanyalarının düzenlenmesine yol açmıştır⁴⁴. Clinton döneminde Afrika'nın küresel ekonomiye eklemlenmesi ve kıtadan kaynaklanan uluslararası tehditlerin (AIDS ve uyuşturucu) ABD halkına zarara vermemesi gibi iki temel politika güdülmüştür. Özellikle o dönemde Genelkurmay Başkanı olan Colin Powell'in etkisiyle bölgeye özel bir önem verilmeye başlanmıştır. Soğuk Savaş boyunca tüm dünyada olduğu gibi Afrika'da da ABD politikası “kendi adamlarımızı” desteklemek şeklinde biçimlenirken, Soğuk Savaş sonrasında ise bu politika çok boyutlu hale gelmiş ve liderler özelinde şekillenmeye başlamıştır. Örneğin Clinton bölgeye birçok kez gitmiş, benzer bir biçimde Madeleine Albright ve Richard Holbrooke 2000 yılı öncesinde, Colin Powell ise 2001 yılında bölgeye ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. ABD bölgede, artan stratejik ilgisi dâhilinde en çok petrol

---

⁴² Lancaster, “**Foreign Aid: Diplomacy...**”, op. cit., pp. 90-91.

⁴³ Korb, loc. cit.

⁴⁴ Lancaster, “**Foreign Aid: Diplomacy...**”, op. cit., p. 85.

kaynağına sahip olan Nijerya'ya önem vermiştir⁴⁵. Clinton'un Afrika'yı küresel ekonomiyle bütünleştirme çabaları dâhilinde ABD kamuoyunun (yükselen tekstil ihracatı sebebiyle) tepkilerine rağmen 2000 yılında African Growth and Opportunity Act-Afrika Büyüme ve Fırsat Yasası geçirilmiş ve bu yasa dâhilinde serbest piyasa ilkelerini benimseyen Afrika ülkelerine 500 milyon dolar, ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla tahsis edilmiştir⁴⁶.

İleride⁴⁷ dış yardım programlarında önemli bir paya sahip olacak olan HIV/AIDS ile mücadelenin temeli Clinton döneminde atılmıştır. Clinton yönetimi HIV/AIDS ve diğer bulaşıcı hastalıkların uluslararası gündeme taşınmasında son derece başarılı olmuştur. Afrika'daki AIDS sorunu ABD'nin Ocak 2000'de BM Güvenlik Konseyi Başkanlığı döneminde ele alınmıştır. Başkan Yardımcısı Al Gore açılış konuşmasında AIDS'in sadece insani bir kriz olmadığını aynı zamanda çok önemli bir güvenlik sorununu teşkil ettiğini belirtmiştir⁴⁸.

ABD'de National Intelligence Council (ABD Milli Haber Alma Konseyi)'nin hazırladığı bir raporda AIDS'in yurtiçinde ve dışında ABD vatandaşları ve ABD askeri kuvvetlerine tehdit oluşturacağı, aynı zamanda ABD'nin önemli çıkarlarının bulunduğu bölgelerde sosyal ve siyasi istikrarsızlıklara yol açacağı belirtilmiştir. Hastalığın yol açtığı sonuçların ABD'nin uzun dönemli ekonomik ve stratejik çıkarlarına zarar verdiği belirtilirken, bölgede hastalık sebebiyle ölen nüfusun çoğunun nitelikli genç nüfus olduğu, milyonlarca kaybın sadece yitirilen bireyler olmadığı aynı zamanda onlara yapılan "yatırımların" da kaybedildiği vurgulanmıştır. Özellikle orduların çoğunluğunu oluşturan ve evlerinden uzakta yaşayan genç nüfusun hastalıktan en çok etkilenebilecek grup olduğu belirtilmiştir. O dönemde ABD ve diğer yardım veren ülkeler Afrika ordularını bölgedeki barışı sağlama ve koruma operasyonlarında kullanmak üzere hem eğitmiş hem de silahlandırmışlardır. Bu durumda Afrika halklarının sağlıklı bir yaşama sahip olması özellikle ABD'nin bölgede profesyonel ordular kurması açısından önem arz etmektedir. HIV/AIDS sorunu da insani kaygılardan çok güvenlik kaygıları bağlamında ABD

---

⁴⁵ Nijerya; Güney Afrika, Angola ve Sudan ile birlikte Dışişleri Bakanı Albright'ın önem verdiği dört ulustan biriydi.

⁴⁶ Cameron, op. cit., p. 175.

⁴⁷ Bakınız , infra., ss. 200-202.

⁴⁸ Cameron, op. cit., pp. 176-177.

çıklarlarına tehdit olarak algılanmaktadır⁴⁹. Bahsedilen sürecin hızlanması G. W. Bush yönetiminde Dışişleri Bakanı olan ve HIV/AIDS'i bir "*ulusal güvenlik problemi*" olarak gören Colin Powell'ın baskısıyla gerçekleşecek ve Başkan Bush HIV/AIDS için son derece büyük bir yardım bütçesini onaylayacaktır. Powell 25 Mayıs 2001'de Witwatersrand Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada Afrika'nın ABD açısından taşıdığı önemi şu sözlerle belirtmekteydi; "*ABD neredeyse 35 milyon Afrika kökenli yurttaşına sahiptir. 2000 yılında ABD-Afrika arasındaki ticaretin hacmi, 30 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. ABD Afrika'nın en büyük pazarıdır. ABD aynı zamanda Afrika'da bir numaralı dış/yabancı yatırımcı konumundadır ve ABD'de çalışan 30.000'in üzerinde Afrikalı vardır*"⁵⁰.

Clinton döneminde ön plana çıkan yardım programlarından birisi de Kolombiya Planı⁵¹'dir. 2000 yılında Başkan, 40 milyon nüfusu olan Kolombiya'ya çoğu askeri olmak üzere 1.3 milyar dolar yardımı öngören Kolombiya Planı'nı ilan etmiştir. O dönemde Kolombiya ABD'ye giriş yapan kokainin üretildiği ülkeler arasında birinci sıradadır. Planın amacı; ülkedeki kokain üretiminin azaltılması, ekonomik kalkınmanın sağlanması ve insan haklarının gelişimi olarak sıralanmıştır. Ancak Kolombiya Planı, ağırlığını askeri yardımların oluşturduğu; uyuşturucu ile savaş, kırsal kalkınma ve sivil toplumun gelişmesinden ziyade uyuşturucu ticaretinin çoğunluğundan sorumlu tutulan gerilla hareketine (FARC-Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia- Kolombiya Silahlı Devrimci Güçleri) karşı ordunun güçlendirilmesi amacını taşıdığı ileri sürülmüştür. Ayrıca ABD uyuşturucu ile savaşı çok fazla güvenlik temelli ele almakla, bu arada Kolombiya'daki insan hakları ihlallerini önemsememekle suçlanmıştır. Nitekim 1996-2001 yılları arasında ABD'nin Kolombiya'ya verdiği askeri yardımlar 67 milyondan 1 milyar dolara yükselirken, aynı dönemde kokain üretimi yapılan saha (düşüşe geçmenin yerine) artarak, 67.200 hektardan 169.800 hektara çıkmıştır. Kolombiya'da insan hakları ihlalleri azalmamış ayrıca gözle görülür bir ekonomik büyüme de yaşanmamıştır⁵².

Soğuk Savaş'ın bitmesi ABD dış yardımlarının diplomatik kullanımını tamamen sonlandırmaya da Soğuk Savaş retoriğinin var olmadığı yeni dönemde dış politikada

---

⁴⁹ Ibid., p. 176.; Radelet, loc cit.

⁵⁰ Aktaran; Cameron, op. cit., p. 177.

⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Doug Stokes, **America's Other War: Terrorizing Colombia**, Zed Books, USA, 2005, pp. 92-105.; Oliver Villar, "U.S. Narcocolonialism?: Colombian Cocaine and Twenty-First Century", **Transitions in Latin America and in Poland and Syria**, ed. Paul Zarembka, Elsevier Ltd., United Kingdom, 2007, pp. 97-128.

⁵² Cameron, op. cit., p. 173; Villar, op. cit., p. 118-119; Stokes; op. cit. pp. 92-100.

yardımların önceliği önemli ölçüde azalmıştır. Bu sebeple George H. W. Bush ve Clinton'ın Başkanlık dönemleri boyunca ABD dış yardım politikalarının Soğuk Savaş dönemine oranla bir durgunluk süreci yaşadığı söylenilebilir. Başkanlık seçim sürecindeyken önceliğinin ekonomi olacağını söyleyen Clinton, iki dönem boyunca sürdürdüğü görevinde uluslararası politikada küreselleşmeyi hızlandırma amacıyla piyasaların genişlemesine çok fazla önem vermiştir. Dış yardım programları ayrıca bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önleme gibi amaçlar çerçevesinde şekillenmiştir. Özetle Clinton döneminin “yardım değil ticaret” dönemi olduğu söylenilebilir.

3. George W. Bush Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (2001-2009)

G. W. Bush döneminde göze çarpan en önemli unsur yeni muhafazakâr hareketin (neoconservative-neocon) ABD dış politikasında etkin hale gelmesidir. Kökenleri 1980'li yıllara kadar dayanan bu hareket temelde, ABD'nin rakipsiz kaldığı Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde güce dayalı politikaların izlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Çalışmanın önceki aşamalarında da belirtildiği üzere Reagan döneminden başlayarak ABD dış politika kurumlarında ve özellikle savunma politikalarında güçlenmeye başlayan yeni muhafazakârlar 1997'de Robert Kagan ve William Kristol'un girişimiyle kurulan “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi (Project for the New American Century- PNAC)” adlı düşünce kuruluşu altında toplanmışlardır. PNAC ekibi 2000 yılı seçimleri öncesinde Başkan adayı G. W. Bush için “Present Dangers” adlı bir kitap hazırlamıştır. Bu kitapta yeni Başkan'a Irak, Çin, Kuzey Kore ve İran'da rejim değişikliğini savunması, ulusal füze savunma sisteminin kurulması, savunma harcamalarının artırılması, silahların sınırlandırılması görüşmelerinden çekilme ve ABD liderliğinin korunması gibi önerilerde bulunulmuştur. Nitekim bu önerilerin tümü Bush döneminde resmi ABD dış politikası haline gelmiş ve askeri harcamalar artmıştır. Özellikle 11 Eylül 2001 sonrasında ABD ilgisini Avrupa, Latin Amerika ve Afrika'dan ziyade Orta Doğu, Basra Körfezi ve Güney Asya'ya yönlendirmiştir⁵³.

---

⁵³ Mustafa Aydın, “Amerika Dünyadan Ne İstiyor: ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Dış Politikası”, www.stradigma.com, (e.t. 09.07.2008).; Cameron, op. cit., p. 178.

3.1 11 Eylül Saldırılarının ABD Dış Politikasına Etkileri

11 Eylül 2001’de ABD’de New York (Dünya Ticaret Merkezi) ve Washington’a (Pentagon) yolcu uçakları kullanılarak düzenlenen saldırılar sonrasında “terör” sözcüğü “küresel” sözcüğü ile birlikte anılmaya başlamıştır. ABD’nin uğradığı, hayal gücünü zorlayan bu saldırıya değin pek çok terör örgütünün sınır aşan eylemlerine karşın terörün küreselleştiği bir sav ya da gerçeklik olarak seslendirilmemiş ve kurama dönüştürülmemiştir⁵⁴. Ancak bu tarihten sonra dünyadaki tüm güvenlik algılamaları değişmiş ve devletler politikalarını bu yeni algılamalara göre şekillendirmeye başlamışlardır. Nitekim ABD’de G. W. Bush döneminde ABD dış politikasının temelini küresel terörle mücadele oluşturmuştur. ABD dış yardım politikaları da küresel terörle mücadele kapsamında tamamen yeni bir döneme girmiştir.

ABD, bu yeni dönemde Sovyet tehdidi retoriğinin yerine terörizmi yerleştirmiş ve bu yeni tehdit karşısında, uluslararası sistemdeki devletleri tercihe zorlamıştır. Politikasının asıl amacı ise Orta Doğu’ya müdahalenin meşru altyapısını oluşturmaktır. Nitekim ABD küresel terörizmin Orta Doğu’dan kaynaklanmasında özellikle Arap ülkelerindeki demokrasi açığı ve sosyo-ekonomik sorunların rol oynadığı argümanı ile ülkelere özgürlük ve refah vaat ederek işe başlamıştır. Diğer bir deyişle 11 Eylül ABD’nin Orta Doğu’daki müdahalelerine meşru zemin sağlaması için gerekli olan “terörizm” retoriğini yaratmıştır.

11 Eylül sonrasında ABD’nin geleneksel realist politikaları (çevreleme ve caydırıcılık) ya da Clinton döneminde öne çıkan neoliberal (stratejik ortaklık, çok taraflı işbirliği, küreselleşme) gibi politikalar izlenmemiş, bu politikalar yerlerini ön alma (preemption) stratejisini vurgulayan yeni muhafazakâr görüşlere bırakmıştır⁵⁵.

Chomsky’e göre sadece ABD değil, yeryüzünde var olan her iktidar sistemi 11 Eylül saldırılarından kazançlı çıkmıştır. Çünkü dünyadaki tüm iktidar sistemleri 11 Eylül’ü şiddet ve baskıyı artırma fırsatı olarak kullanmıştır. Örneğin; Çeçenistan’da Ruslar, Batı Şeria’da İsrail, 11 Eylül retoriğini terörist eylemlerden korunma önlemlerini artırma adına, halkları baskı altına almak ve denetlemek için kullanmışlardır⁵⁶. Achcar’a göre “*G. W. Bush yönetimi, Bush’un başkanlığa geliş tarzı nedeniyle önceleri gayri meşru sayılabildi ancak 11 Eylül’den sonra Bush’u destekleme konusunda geniş bir ulusal ve uluslararası*

⁵⁴ Ercan Çitlioğlu, “Terörizm ve Küreselleşme”, *Stratejik Analiz*, Aralık 2007, s. 81.

⁵⁵ Aydın, “*Amerika Dünyadan Ne İstiyor...*”, loc. cit.

⁵⁶ Chomsky - Achcar, op. cit., ss. 35-36.

mutabakat oluşmuştur". Bu tarihten önce imkânsızmış gibi görünen Afganistan Savaşı'nı bahane olarak kullanıp Orta Asya'da askeri bir varlık oluşturma, Irak'ı işgal etme gibi politikalar rahatlıkla uygulamaya konmuştur. Dick Cheney, Donald Rumsfeld, Paul Wolfowitz, Zalmay Halilzad ve G. W. Bush yönetiminin alt düzeyde yer alan birçok üyesinin de içinde yer aldığı Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'ni yaratan grubun gündemi de 11 Eylül ile gerçekleştirilebilmiştir⁵⁷.

11 Eylül sonrasında Amerikan yönetiminin ve etkili kamuoyu liderlerinin takındıkları tavırlar ve izledikleri politikalar, kendi ülkeleri açısından olduğu kadar uluslararası sistemdeki diğer aktörler açısından da önemli sorunlara neden olmuştur. Liderlerin tehdidi tanımlamayı tekellerinde bulundurmaları, tehdidi gerçek yönleriyle tanımaktan kaçınmaları, farklı görüşleri reddetmeleri, kendi politikalarına yönelik eleştirilere tahammül edememeleri ve başkaları ile birlikte hareket etmeyi önemsememeleri tehditle mücadelenin etkinliğini azaltmış ve var olan sorunları daha da büyütüştür. Amerikalıların Müslümanları küçümser bir tavır içine girmeleri ve yeni müdahaleciliklerini sağlam gerekçelere dayanmadan Müslümanlara yönelmeleri ise dünyanın iki eski uygarlığının ve dininin mensup karşı karşıya gelmesine neden olmuştur⁵⁸. 11 Eylül'den sonra dünyanın çeşitli yerlerindeki (özellikle ABD ve İngiltere'deki) Müslümanlar potansiyel terörist olarak görülmüş, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz bırakılmışlardır. Bu yeni dönemde, Orta Doğu ama özellikle de Müslüman dünya halkları açısından değişen tek şey artık sadece kendi coğrafyalarında değil, dünyanın diğer noktalarında da acılara maruz bırakılmaları olmuştur. Nitekim G. W. Bush dönemi ABD dış politikasının yarattığı bu sorunlar Obama dönemine miras kalacak ve özellikle Müslüman dünyası ile ilişkilerin düzeltilmesi çözülmesi gereken ilk sorunlar arasında görülecektir⁵⁹.

---

⁵⁷ Ibid, ss. 41-42.

⁵⁸ Nasuh Uslu, "ABD'nin Temel Tehdit Kaynağını Kurutma ve Hegemonya Kurma Adına Orta Doğu'ya Yönelmesi", **Doğu Batı**, Sayı 42, 2007, ss. 127-153.

⁵⁹ ABD dış politika yapıcılarının seçim sürecinden başlayarak dünya kamuoyunda Obama'nın idealist yönünü vurgulamaları da bu çerçevede düşünülmelidir. Taşıdığı özellikler bakımıyla da yeryüzünün mazlum milletlerine yakın görülmesi (Müslümanlar tarafından saygı duyulan ve sevilen Hüseyin ismine sahip olması, Afrika kökeni vb.) sebebiyle, Obama bir projenin ürünü olduğu iddiasıyla eleştirilmektedir. Özellikle ABD kamuoyundan yükselen bu eleştirilerde, Obama'nın gerek Kabinesine aldığı birçok ismin Bush dönemindeki isimler olması, gerekse 2008'de başlayıp dünyayı saran ABD kaynaklı finansal krize yol açan bankalara ve finans sistemine gerekli tepkileri vermemesi sebebiyle seçim sürecindeki vaatlerini tutmadığı dile getirilmektedir. Bu bağlamda, ABD politikasının başkanlardan ve her iki partiden bağımsız, perde arkasında büyük bir finans-savunma sanayii oligarşisi tarafından yönetildiği iddia edilmektedir. (Bu konu için ayrıca bkz. **The Obama Deception Belgeseli**, 2008)

3.2 Bush Doktrini

Başkan Bush 27 Eylül 2001’de Kongre’de yaptığı ve sonradan Bush Doktrini olarak anılacak olan konuşmada “*bizimle misiniz yoksa teröristlerle mi?*” ifadesiyle ABD dış politikasının gideceği tek yanlılık yönü belirtmiştir. Sonrasında Eylül 2002’de kamuoyuna açıklanan Ulusal Güvenlik Stratejisi’nde ABD’nin yeni askeri stratejisi “önceden saldırı (preemptive strike)” ve “önleyici savaş (preventive war)” kavramlarıyla açıklanmıştır⁶⁰. ABD bu kavramlarla, teröre karşı bir önlemin alınması için direkt bir saldırı olmasını ya da tehdidin doğmasını beklemeyeceğini ifade etmektedir. BM’nin meşru müdafaa kavramıyla taban tabana zıt olan bu yeni görüş, yeni dönemde ABD dış politikasının uluslararası sistemi şekillendirmesinde tek yanlı davranmaya olan isteğinin de belirtisi olmuştur⁶¹.

ABD 11 Eylül saldırıları sonrasında, bu kavramlara dayanarak, 2001’de Afganistan’a müdahalede bulunarak Taliban rejimini; 2003’de ise Irak’a müdahalede bulunarak Saddam rejimini devirmiştir. Afganistan’a müdahalesinde 11 Eylül saldırılarının arkasında olduğuna inanılan Suudi asıllı terörist Usame Bin Ladin ve terör örgütü El-Kaide'nin hedeflendiği bildirilmiş, bu savaşın teröre karşı yürütülen bir savaş olduğu ileri sürülerek, uluslararası toplumdan da destek alınmıştır.

ABD, Afganistan’a müdahale ile Çin, Hindistan ve Rusya’nın etki sahası olan bir bölgeye girmiştir. Afganistan’ın çevresinde ve yakınında Özbekistan, Tacikistan, Gürcistan gibi ülkelerde kurulan ABD askeri üsleri ABD’nin bu bölgede kalıcı olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca Afganistan Operasyonu İran’ı doğudan kuşatmak ve nükleer güce sahip olan Pakistan’ı kontrol altında tutmak açısından da önem taşımıştır⁶².

ABD’nin BM Güvenlik Konseyi kararlarına uymayarak ve uluslararası hukuku hiçe sayarak gerçekleştirdiği Irak’a müdahalesinde liberal söylemler kullanılarak, otoriter Saddam rejiminin devrilmesiyle demokratik bir Irak’ın yolunun açılacağı belirtmiştir. Ancak retorik ile pratik arasındaki fark günümüzdeki gelişmelerden de halen görülmektedir. Zira Irak’ta bugün halen devam etmekte olan kaos ve Saddam rejiminin

---

⁶⁰ Tayyar Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, Alfa Basım Yayım, Güncellenmiş 2. Baskı, İstanbul, 2007, ss. 265-271.

⁶¹ Didem Yaman, “11 Eylül Sonrasında ABD: Algılamalar, Psikolojik Yansımalar ve Yasal Düzenlemeler”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt. 1, Sayı. 1, 2005, ss. 130-131.

⁶² Sedat Laçiner, “Irak Savaşı: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme”, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=153>, (e.t. 09.11.2007.)

sahip olduğu söylenen nükleer silahların hiçbir zaman bulunamaması gibi sonuçlar bize ABD'nin aslında ifade ettiğinden çok farklı bir politika izlediğini kanıtlamaktadır⁶³.

Uluslararası hukuka uygun olmayan Afganistan ve Irak müdahalelerinin yanı sıra ABD terörle mücadele kavramına dayanarak iç politikasında da özgürlüklere yönelik birçok müdahalede bulunmuştur⁶⁴. Çıkardığı birçok yasa ile vatandaşlarının özgürlüğünü kısıtlayan ABD'nin dünyanın dört bir yanında özgürlüklerin savunucu olarak ülkeleri şekillendirirken en başta kendi halkına uyguladığı bu politikalar da ABD dış politikasındaki retorik ve eylem farkını bir kez daha kanıtlamıştır.

3.3 11 Eylül Saldırıların ABD Dış Yardım Politikalarına Etkisi

G. W. Bush 11 Eylül saldırılarından sonra psikolojik olarak güçlü “şeytan” retorüğini kullanarak kamuoyunu ikna etmede başarılı olmuştur. Düşmanlar “şeytanlar” olarak tanımlanırken, dış yardımlar da diğer dış politika araçları gibi terörizme karşı kullanılacak bir araç olarak yeniden önemsenmeye başlanmıştır. Terörizmle mücadele için demokrasinin yayılması, küresel yoksulluğun azaltılması gerektiği ön plana çıkarılmış ve yoksulluk içinde yaşayan milyonların başka bir geleceği ve ümitleri olmadığı için terörizmin kucağına düşecekleri savunulmuştur.

11 Eylül saldırılarından sonra dış yardımlara gerek Amerikan kamuoyu gerekse Kongre büyük bir destek verirken, Soğuk Savaş'ın bitiminden on yıl sonra dış yardımlar yeniden önemli bir dış politika aracı haline gelmiştir. 11 Eylül'den bu yana, ABD iki yanlı yardımlarında etkili olan unsur anti terörizm vurgusudur. Bu vurgu dış politikada o denli etkili olmuştur ki kavramın Soğuk Savaş dönemindeki antikomünizm retorüğünün Soğuk Savaş sonrasında ABD dış politikasındaki karşılığı olduğu söylenilebilir.

G. W. Bush dönemi 1990'lar boyunca etkili olan ve yardımların diplomatik bir araç olarak kullanımının öneminin azaldığını savunan eğilim değişmeye başladığı dönem olmuştur. G. W. Bush ulusal güvenlik stratejilerinde öne çıkardığı kalkınmanın rolü ile uzun yıllardan beri Amerikan dış politikasında kalkınmayı dış politikanın önemli bir unsuru olarak sunan ilk Başkan olmuştur. Dış yardım da kalkınma politikasındaki en

---

⁶³ İbrahim S. Canbolat, *Savaş ve Barış Arasında Dünya: Korku ve Umut Arasında İnsan*, Alfa Aktüel Yayınevi, İstanbul, 2003, ss. 120-122.

⁶⁴ Yaman, op. cit., ss. 136-141.

önemli araç olarak kullanılmıştır⁶⁵. G. W. Bush döneminde askeri yardımlarda artış görülmüş, hatta yardım programları durdurulan bazı ülkeler yeniden yardım almaya başlamışlardır. Örneğin 1998'deki nükleer denemeleri sebebiyle Hindistan ve Pakistan'a uygulanan yaptırımlar kaldırılmış ve 11 Eylül sonrasında Pakistan en önemli ABD askeri yardım alıcılarından biri haline gelmiştir⁶⁶.

Bu dönemde ulusal ve uluslararası güvenliği sağlamak amacıyla giriştiği operasyonlar sebebiyle ABD'nin insan hakları ihlallerinde büyük artışlar gözlenmiştir. Örneğin ülke içinde sivil özgürlükler son derece azaltılmış Guantanamo Üssü'nde, Irak'taki Ebu Garip hapisanesinde birçok insanlık dışı olay ve ihlal yaşanmıştır. Ancak ABD kendi insan hakları ihlalleri dışında, sistematik biçimde insan hakları suçları işleyen ülkeleri görmezlikten gelmiştir. Buna örnek olarak terörle savaşta önemli bir müttefik olarak görüldüğü için Pakistan'ın insan hakları ihlallerinin görmezden gelinmesi ve bu ülkeye F-16 uçak satışlarına devam edilmesi verilebilir⁶⁷.

1990'lar boyunca kalkınma yardımlarında görülen düşüş, 2000 yılı itibariyle artışa dönmüş ve bu dönemde kalkınma yardımlarının yoksulluğu azaltmadaki rolü yeniden vurgulanmaya başlamıştır. Ancak bu yükselişler 11 Eylül sonrasında belirgin hale gelmiştir. Kalkınma ve yardım konularında yaşanan bu yaklaşım değişikliklerinin bir sebebi de DB'dir. DB 2000 yılında yayınladığı "Attacking Poverty" isimli raporunda bir kez daha yoksulluğu kalkınmanın önündeki en büyük engel olarak göstermiştir. Bu raporda yardım alan ülkelerin kendi inisiyatifleri doğrultusunda oluşturduğu stratejilerin kalkınmayı teşvik edeceği belirtilmiştir⁶⁸.

ABD yardımları 1990 yılı ile 11 Eylül saldırıları arasındaki dönemde ortalama yıllık 15 milyar dolar düzeyinde ve GSYİH'sının %0.2'si düzeyinde gerçekleşmiştir. 11 Eylül saldırılarının hemen öncesinde ise % 0.16 düzeyine düşmüştür. Bu haliyle 1980'lerin ortasındaki Amerikan yardım bütçesinin yarısı düzeyinde gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş'ın bitimiyle askeri yardımlar görülen düşüş 11 Eylül 2001'e kadar sürmüştür⁶⁹. Bu tarih sonrasında savunma amaçlı verilen yardımlarda önemli artışlar yaşanmıştır. Örneğin;

---

⁶⁵ Carol Lancaster, **George Bush's Foreign Aid: Transformation or Chaos?**, Center for Global Development, USA, 2008, p. 62.

⁶⁶ Apodaca, op. cit., pp. 73-74.

⁶⁷ Callaway - Matthews, op. cit., pp. 61-62.

⁶⁸ Riddell, op. cit., pp. 39-40.

⁶⁹ Korb, op. cit., pp. 29-30.

Irak'ın yeniden yapılandırma bütçesi Marshall Planı'ndan bu yana görülmüş en büyük bütçedir. 2006 yılında sadece 18.4 milyar dolar bu programa tahsis edilmiştir. Ancak savaş sonrası ülkede yeniden yapılandırma ve demokrasinin tesisi için kullanılması gereken bu fonların çoğunluğu güvenliği sağlama operasyonlarında kullanılmıştır. Sonuç olarak Irak'ın petrol, elektrik vb. sektörleri savaş öncesi üretim seviyelerinin altına düşmüştür⁷⁰.

ABD'nin Orta Doğu'da İsrail ve Mısır'a, Latin Amerika'da ise Bolivya, Peru, Kolombiya gibi ülkelere (uyuşturucu ile mücadele için), Bosna ve Sudan gibi ülkelere çatışma sonrası verdiği yardımların niteliği Soğuk Savaş ertesinde başlayan ve 11 Eylül sonrasında da değişmemiştir. Dış yardımlar 11 Eylül öncesinde var olmayan ancak terörle savaş politikası dâhilinde Afganistan, Pakistan, Ürdün ve Endonezya gibi terörle savaşta önemli ortaklar olarak görülen ülkelere yönelmiştir. 11 Eylül sonrasında; Güney Asya'ya verilen yardımların ABD yardım bütçesi içerisindeki payı %4'ten %17'ye yükselmiş; Latin Amerika'ya verilen yardımlarda çok az artış gerçekleşmiş, Afrika uluslarının payı %13'ten %18'e yükselmiş (AIDS ile mücadele) Rusya ve Doğu Avrupa ülkelerindeki, dış yardım programlarının sonlandırılması ya da azaltılması ile Avrupa ve Avrasya'nın ABD dış yardım bütçesindeki payı azalmıştır. Doğu Asya ülkeleri toplamda artsa da yine de dış yardım bütçesinden en az pay alan bölge konumundadır⁷¹.

2006 yılı Ulusal Güvenlik stratejisinde her ne kadar dünyanın yoksul halklarına yardımın stratejik bir öncelik ve ahlaki bir zorunluluk olduğu belirtilse de 11 Eylül sonrasında yardımlar, terörle savaşta stratejik amaçlara bağlı olarak verilmiştir. 2006 yılında yardımların yarısından fazlası stratejik müttefiklere ekonomik yardım adı altında verilirken, sadece %30'u yoksul ülkelere kalkınma yardımı olarak yönlendirilmiştir⁷².

G. W. Bush döneminde ABD dış yardım politikalarının gelişimde üç program önemli rol oynamıştır. Bunlar; Binyıl Zorluklarla Mücadele Kurumu (Millennium Challenge Corporation - MCC), AIDS için Başkanın Acil Planı (The President's Emergency Plan for AIDS Relief - PEPFAR) ve Dönüşümsel Diplomasi (Transformational Diplomacy)'dir. Yardımların dağıtımında ise iki yeni yaklaşım öne çıkmıştır; Performansa dayalı yardım dağıtımı (MCC tarafından uygulanan ve ekonomik büyümelerinde iyi bir

---

⁷⁰ Ibid., p. 33.

⁷¹ Ibid., pp. 34-35.

⁷² Ibid., p. 35.

grafik izleyen ülkelere çok büyük miktarlarda yardımların verilmesi) ve PEPFAR tarafından tek bir problem için ayrılan dev bütçe (HIV/AIDS)⁷³.

3.3.1. Binyıl Zorluklarla Mücadele Hesabı (Millennium Challenge Account – MCA)

Başkan G. W. Bush, 2002 Mart'ında Binyıl Zorluklarla Mücadele Hesabı (Millennium Challenge Account - MCA)'nı ilan etmiştir. Bu programla verilen yardımlar sadece adaletli yönetime sahip, halkına/toplumuna yatırım yapan ve ekonomik özgürlüğü destekleyen devletlere verilecektir⁷⁴. Yıllık 5 milyar dolarlık bütçe artış talebi olan bu yardım programının geçmişteki elli yıllık deneyimden de çıkarılacağı üzere onaylanmama olasılığı varken, 11 Eylül saldırıları sonrası gelişen terörle savaş atmosferinin etkisiyle Kongre'de ve Amerikan kamuoyu nezdinde kolayca destek bulmuştur. Başkan geçmişte verilen yardımların yoksul ülkelerdeki yaşam şartlarını değiştirmede etkisiz olduğunu savunanlara karşı yardımların tahsisini; *“adil yönetim, halka yatırım, ekonomik özgürlüklerin teşviki”* gibi şartlara bağlamıştır. Bu yeni bakış açısıyla yardım alan devletler kendi yardım programlarını ve kendi önceliklerini vurgularken, yardım ilişkisinde daha etkin bir rol oynayabilecek konuma gelmişlerdir. Clinton döneminde USAID tarafından verilen yardımların %70'i ile Amerikan mal ve hizmetlerinin satın alınması zorunluluğu söz konusuysen, MCA fonlarının alıcıları bu yardımları ABD dışı ürün ve hizmetlerinin satın alınmasında da kullanabileceklerdir⁷⁵.

2002 Eylül'ünde yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde savunma ve demokrasi teşvikinin yanı sıra kalkınma da ulusal güvenlik açısından önemli bir kavram olarak vurgulanmıştır. Ocak 2004'de MCA fonlarının yönetimi için Binyıl Zorluklarla Mücadele Kurumu (Millennium Challenge Corporation – MCC) adında yeni bir yardım kuruluşu ilan edilmiştir⁷⁶. MCC'nin tamamen ayrı bir bütçe ve personelle, bağımsız olarak kurulmasının sebebi, kalkınma amacının öncelikli olduğu bu tür bir yardım programının Dışişleri tarafından yönetilemeyeceği ve özellikle programa destek veren muhafazakârların ve birçok insanın gözünde yeterliliği sorgulanan USAID'dir⁷⁷.

⁷³ Lancaster, “George Bush’s Foreign Aid...”, op. cit., p. 7.

⁷⁴“Millennium Challenge Account Update”, 3 June 2002, http://www.usaid.gov/press/releases/2002/fs_mca.html, (e.t. 03.12.2010)

⁷⁵ Lancaster, “George Bush’s Foreign Aid...”, op. cit., pp. 17-19.

⁷⁶ Lancaster, “Foreign Aid: Diplomacy...”, op. cit., p. 91.

⁷⁷ Lancaster - Dusen, op. cit., p. 31.; Lancaster, “George Bush’s Foreign Aid...”, op. cit., p. 20.

2002'de kurulan MCA ile 2006 yılına değin 10 milyar dolar olan ekonomik yardımları 15 milyar dolara yükseltme sözü veren ABD, bu vaadini yerine getirememiştir. 2003 yılı sonuna değin programın ülke seçimi ve fonların tahsisi gibi konularında adım atılamamıştır. Bu projeler 2005 yılına değin de öngöröldüğü miktarlarda fonlanamamıştır⁷⁸. Kuruluşunun üzerinden bir buçuk yıl geçtikten sonra 2005 yılı Temmuz'unda MCC sadece iki anlaşma yapmış ve hiçbir fon dağıtmamıştır. Her ne kadar MCC genellikle planlanandan daha az fon dağıtmış olsa da dış yardım programlarının gelişimi açısından önemli bir adım olarak görölmüştür⁷⁹.

3.3.2. AIDS için Başkanın Acil Planı (The President's Emergency Plan for AIDS Relief – PEPFAR)

Başkan G. W. Bush, 2003 yılı Ulusa Sesleniş konuşmasında sürpriz bir şekilde ABD'nin HIV/AIDS ile mücadele için beş yıl için toplam 15 milyar dolarlık bir yardım paketini onaylayacağını söylemiştir. HIV/AIDS'in acil önlem gerektiren dünya çapında bir sağlık krizi olduğunu kabul eden Başkan G. W. Bush ve ABD Kongresi, şimdiye dek tek bir hastalık için alınmış en geniş halk sağlığı inisiyatifi olan PEPFAR'ı başlatmıştır. Bu miktarlar tamamen yerine getirilemese de dış yardımlar (Afganistan ve Irak'a verilen yardımlar haricinde) 2001-2005 yılları arasında yaklaşık %40'lık bir artışla ABD yardım tarihinde görölen en büyük artışı göstermiştir⁸⁰.

PEPFAR'ın ilk Başkanı ünlü ilaç şirketi Eli Lilly ve iletişim devi AT&T'nin eski CEO'su olan Randall Tobias olmuştur. 2007 itibariyle PEPFAR'ın başarısı gözle görödür düzeyde gerçekleşmiştir. Toplamda 1 milyonun üzerinde insanın antiretroviral ilaçlara ulaşabilmesi sağlanmıştır. Ancak National Academy of Sciences bünyesindeki Institute of Medicine (IOM) tarafından yapılan bir değerlendirmede PEPFAR'ın politikaları eleştirilmiştir. Buna göre yardımların halkların yerel hayatına ve geleneklerine zarar vermemesi; başarının sağlanan yardım miktarı ile değil gözle görödür sonuçları itibariyle değerlendirilmesi, projenin bir acil durum kurumu olmaktan çıkıp, uzun vadeli ve sürdürülebilir bir şekilde HIV/AIDS ile mücadele eden bir program haline getirilmesi için yardım verilen ülkelerdeki sağlık sisteminin ve altyapısının ve çalışanlarının artırılması gerektiği belirtilmiştir. Bu program, sadece HIV/AIDS odaklı olması sebebiyle yardım alan

⁷⁸ Apodaca, op. cit., p. 74.

⁷⁹ Lancaster, "George Bush's Foreign Aid...", op. cit., pp. 21-22.

⁸⁰ Lancaster, "Foreign Aid: Diplomacy...", op. cit., p. 91.

ülkelerin sağlık sistemlerine zarar vermekle de suçlanmıştır. Ayrıca yardım alan ülkelerdeki yoksulluk, kalkınma ve ekonomik sorunların çözülememesinden dolayı ülkeler ABD'den verilen yardımlar dışında bu ilaçları satın alamamışlardır⁸¹.

3.3.3. G. W. Bush Dönemi Dış Yardım Politikalarında Dinin Rolü

ABD tarihinde tüm başkanlar özellikle kamuoyuna seslendikleri ve önemli dış politika kararlarını açıkladıkları konuşmalarında dini öğelere başvurmuşlardır. Özellikle kökenleri 17. yüzyıl İngiltere'sine değin uzanan Protestan milenyalizmine dayanan, ABD'nin Tanrı tarafından yüce bir görevle yükümlü tutulmuş, kötülük güçlerine karşı iyilik güçlerini temsil eden "seçilmiş ulus" olduğu düşüncesi ABD'nin tüm başkanları tarafından dile getirilmiştir. Ancak G. W. Bush döneminde din, daha önce hiç görülmediği ölçüde dış politikada etkili hale gelmiştir. Dış yardım politikalarına dini öğelerin eklenmesi ve Evanjelik grupların artan etkisi de Bush döneminde gerçekleşmiştir⁸².

Amerikan dış politikasında dış yardımlar muhafazakârlar tarafından uzun süre eleştirilse de 1990'ların sonunda Evanjelik gruplar ve muhafazakâr Hristiyan liderler Afrika'daki AIDS sorunu üzerinde durmaya başlamışlardır⁸³. Evanjelik grupların yardım sistemi üzerindeki etkisi esasen Clinton döneminde başlayıp G. W. Bush döneminde artarak devam etmiştir. Clinton döneminde son USAID başkanı olan Brady Anderson hem Clinton'ın yakın çocukluk arkadaşı hem de Evanjelik bir Hristiyandır. Bu dönemde dini yardım kuruluşları ile USAID arasındaki ilişkiler güçlüyken, G. W. Bush döneminde dini yardım örgütlerine yapılan toplam yardımlar neredeyse iki katına çıkmıştır. Örneğin Food for the Hungry isimli yardım kuruluşunun 2001 yılında aldığı yardım miktarı 7 milyon dolarken, 2005 yılına gelindiğinde bu miktar 20 milyon dolara çıkmıştır. 2001 yılında USAID bütçesinin %10.5'i yardım kuruluşlarına tahsis edilmişken, bu oran 2005'de %19.9'a çıkmıştır. Yine bu zaman diliminde dini yardım kuruluşlarına verilen bütçenin %98.3'ü Hristiyan kuruluşlarına yönelmiştir. Geri kalan kısım ise sadece iki Yahudi kalkınma kurumu ve iki Müslüman gruba verilmiştir⁸⁴.

---

⁸¹ Lancaster, "George Bush's Foreign Aid...", op. cit., pp. 24-29.

⁸² John B. Judis, "The Chosen Nation: The Influence of Religion on U.S. Foreign Policy", **Policy Brief**, No. 37, March 2005, pp. 6-7., <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=16668> , (e.t. 11.11.2010) ; "Bush Brings Faith to Foreign Aid", **Boston Globe**, 8 October 2006, <http://www.crusadewatch.org> , (e.t. 11.11.2010)

⁸³ Lee Marsden, **For God's Sake: The Christian Right and US Foreign Policy**, Zed Books Ltd., UK and USA, 2008, pp. 146-147.

⁸⁴"Bush Brings Faith to Foreign Aid", loc. cit.

Yeni muhafazakârların HIV/AIDS ile ilgili yardım çalışmalarında dini amaçlarının etkili olduğu rahatça gözlenebilmektedir. Zira hastalıkla mücadelede prezervatiflerin kullanımını engellemeleri, kürtaja karşı durmaları, cinsel eğitimi kısıtlamaları ve çözüm olarak inanç sistemleri dâhilinde buyurulan bir nevi cinsel perhizi savunmaları, tüm bu yardım programlarının dini niteliğini açıkça gözler önüne sermektedir⁸⁵. Nitekim Evanjelik Birlik adlı kuruluşun Hükümet ilişkileri Başkan Yardımcısı olan Robert Cizik “*İnançlı çalışanların olmadığı bir yardım programında AIDS’in yayılmasını engellemenin bir yolunun olmadığını*” söylemiştir⁸⁶. Bu bakış açısıyla HIV/AIDS sorunu ahlaki bir sorun olarak görülmektedir.

Bu vb. dini yardım kuruluşlarının yardımları dini propaganda aracı olarak kullandığı gözlemlenmiştir. Örneğin Lakartinya’da (Kenya) yerel kadınlara çocuk emzirme, çocuk sağlığı vb. hakkında eğitim veren sınıflarda ders başlamadan önce İsa’ya dua etmeleri öğretilmiştir. Lakartinya’da 7 yıllık süren yardım ve eğitim faaliyetlerinin sonrasında bölgenin neredeyse tümü Hristiyan olmuştur⁸⁷. Özetle bu dönemde insani yardımların dini yardım kuruluşları tarafından dağıtılması ABD’nin yıllardır uyguladığı ekonomik ve kültürel emperyalizm dışında bir nevi dini emperyalizmin oluşmasına neden olmuştur⁸⁸.

3.3.4. Dönüşümsel Diplomasi (Transformational Diplomacy)

Başkan G. W. Bush 2005 yılı Ulusa Sesleniş konuşmasında, demokratik kurumların ve hareketlerin tüm kültür ve ülkelerde gelişmesini sağlamanın ABD’nin görevi olduğunu belirtmiştir. ABD’ye küresel bir misyonun verildiği bu konuşmadan bir yıl sonra Dışişleri Başkanı Condoleezza Rice bu sözleri politikaya dönüştürmüştür. Rice ABD’nin sayılan amaçlara ulaşmak için sadece dünyadaki var olan durumu rapor eden bir diplomasi değil aynı zamanda etki ederek dünyayı değiştirebilen/dönüştürebilen bir diplomasi izlemesi gerektiğini belirtmiş ve bunun için uygulamaya konacak olan planı, “Dönüşümsel Diplomasi (Transformational Diplomacy)”yi açıklamıştır. Bu politikanın temel amacı; demokratik ve iyi yönetilen, halkının ihtiyaçlarına cevap veren ve uluslararası sisteme uyum sağlayan devletlerin varlığını sağlamak ve sürdürmektir. Bu konuşmadan bir gün sonra Dışişleri Bakanlığı’nda, dış yardımların dönüşümsel diplomasinin uygulanmasında

⁸⁵ Marsden, op. cit., p. 250.

⁸⁶ “Bush Brings Faith to Foreign Aid”, loc. cit.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Marsden, op. cit., p. 251.

önemli bir işlevi olduğunu söyleyen Rice, ayrıca USAID Başkanı'nın tüm ABD dış yardım programlarının yürütülmesinden sorumlu olacağını belirtmiştir. Başkan sadece USAID programlarının değil, Dışişleri bünyesinde yürütülen PEPFAR, Ekonomik Destek Fonları (Economic Support Funds) vb. gibi programların ve yirmi dört federal kurum ve kuruluş bünyesindeki yardım programlarından sorumlu tutulmuştur. Bu reformla bölünmüş ve dağınık haldeki dış yardım sisteminin birleştirilmesi, şeffaflığının ve etkisinin artırılarak Kongre desteğinin sağlanması ve yeni programın uygulanabilirliğinin kolaylaştırılması amaçlanmıştır⁸⁹.

3.3.5. Savunma Bakanlığı ve Dış Yardımlar

Bush döneminde Savunma Bakanlığı tarafından verilen/dağıtılan ekonomik yardımların giderek artması, ABD dış yardım politikalarında görülen önemli bir değişimdir. Ordunun yardım sisteminde yetkin olmaması ve daha çok kısa vadeli hedef ve çıkarları gözeterek yardım sektöründe artan şekilde varlığını göstermesi birçok kişi tarafından eleştirilmiştir. Bu şekilde kalkınma amaçlı olarak verilen yardımların bile nihayetinde güvenlik ve ulusal çıkar amaçları doğrultusunda dağıtılacağı; bu süreçte kalkınma hedeflerinden de feragat edileceği öne sürülmüştür.

OECD tarafından yayınlanan bir araştırmaya göre; 1993 yılında Savunma Bakanlığı'nın ABD kalkınma yardımlarından aldığı pay %3.5 iken, 2005 yılında bu oran % 22'ye yükselmiştir. Bakanlığın verdiği kalkınma yardımlarının çok büyük bir bölümü Irak ve Afganistan'daki yeniden yapılandırma çalışmaları için kullanılmıştır. Ayrıca Pentagon ABD çıkar ve değerlerinin korunması amacıyla, sadece askeri operasyonların sürdürüldüğü yerlerde değil, kimi zaman aktif çatışma operasyonlarından daha da önemli görülen istikrar operasyonlarında da görev almıştır. Bu da ordunun yardım endüstrisinde önemli ve kalıcı bir şekilde var olmaya başladığına işaret etmektedir. Nitekim 2006 yılında yayınlanan Bakanlık tarafından yayınlanan "The Quadrennial Defense Review (Ulusal Savunma ve Planlama Dokümanı)" adlı raporda; ABD ordusunun askeri olmayan sahalarda -doğal felaketler sonrası müdahalelerde ya da istikrar operasyonları- artan bir şekilde yer alacağı belirtilmekteydi⁹⁰.

⁸⁹ Lancaster, "George Bush's Foreign Aid...", op. cit., pp. 29-30.

⁹⁰ Ibid., p. 40.

Naomi Klein, “The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism (Şok Doktrini: Felaket Kapitalizminin Yükselişi) ”adlı kitabında ekonomik krizlerden, doğa felaketlerinden, terörist bir saldırıdan ya da savaştan kaynaklanan şoklar yaşayan toplumların, bu olaylar sonrasında ekonomik ve siyasi amaçlar doğrultusunda ve serbest piyasaya geçiş için kullanıldığını iddia etmiştir⁹¹. Yazara göre; Milton Friedman ve Chicago Okulu’nun görüşleri doğrultusunda Latin Amerika’da, Doğu Avrupa’da, Güney Afrika’da, Güneydoğu Asya’da yürütülen kriz politikaları, yaratılan şok terapilerini takiben topluma liberal ekonomi politikalarını kabul ettirmiştir. Klein, 1990’larda Rusya’da liberal sisteme geçişte yaşananları, Irak’ın işgali sonrasında bu ülkede yaşananları bu teori ile açıklamakta ve felaketler sonrası toplumlara kolayca kabul ettirilen ekonomik politikalarla toplumların şekillendirildiğini savunmaktadır. Nitekim 2010 yılında Haiti’de yaşanan deprem felaketi sonrasında ABD’nin insani yardım sağlama altında binlerce askerini bu ülkeye konuşlandırması uluslararası toplum tarafından kitapta ortaya atılan iddiaların benzeri görüşlerle eleştirilmiştir. Benzer biçimde Yunanistan’ın son yıllarda yaşadığı büyük ekonomik krizde Amerikalı Goldman-Sachs adlı kredi derecelendirme kuruluşunun oynadığı rol (Yunanistan’ın ekonomik verilerini manipüle etmesinde yardımcı olarak, karşılığında milyonlarca dolar alması) ortadayken, bu kuruma kayda değer hiçbir yaptırım uygulanmamıştır⁹². Oysa bu kurumun yardımı ile yıllardır borçlarını saklayarak iflasın eşiğine gelen Yunanistan’a bugün önerilen reçetelerde neredeyse tüm sektörlerini özelleştirmesi ve IMF ile yeni anlaşmalara varması gerektiği önerilmektedir⁹³.

3.3.6. AFRICOM ve Dış Yardımlar

ABD’nin Afrika’ya Clinton döneminde başlayan ilgisi, G. W. Bush döneminde de devam etmiş, bu kıtaya yönelik politikalar HIV/AIDS ile mücadele için verilen yardımlar dışında kurulan AFRICOM ile sürmüştür. Ocak 2007 tarihinde ABD’nin Afrika’daki askeri operasyonlarının koordine edilmesi amacıyla kurulan ve 6 Şubat 2007’de Başkan G. W. Bush tarafından kamuoyuna duyurulan AFRICOM, 2008 yılının Ocak ayında aktif

---

⁹¹ Naomi Klein, **The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism**, Metropolitan Books, USA, 2007, passim.

⁹²“Yunanistan’ın ‘maskesi’ düştü, Goldman göründü”, Milliyet Gazetesi, 16 Şubat 2010, <http://www.milliyet.com.tr/yunanistan-in-maskesi-dustu-goldman-gorundu/ekonomi/haberdetay/16.02.2010/1199604/default.htm> , (e.t. 18.02.2010)

⁹³“Yunanistan Neyi Var Neyi Yok Satıyor”, <http://www.aksam.com.tr/yunanistan-neyi-var-yok-satiyor--42942h.html>, (e.t. 27.05.2011)

göreve başlatılan bir bölgesel komutanlıktır⁹⁴. Afrika ülkelerinin ABD'ye kuşkuyla bakmalarının etkisiyle ABD, bu yeni orduya üs kurabilmek için gönüllü bir Afrika ülkesi bulamamış ve ordunun merkezi Almanya'nın güneyine (Stuttgart) konuşlanmıştır⁹⁵. AFRICOM bölgeye yapılan tüm askeri yardım programlarını tek bir çatı altında toplayan ve Savunma Bakanlığı bünyesinde geliştiren ilk programdır.

Amerikan dış politikasında etkin düşünce kuruluşlarından olan CSIS (Center for Strategic and International Studies - Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi), tarafından henüz 2008 yılında yayınlanan "Integrating 21st Century, Development and Security Assistance" isimli çalışmada AFRICOM'un ABD'nin ulusal çıkarları olarak gördüğü yoksulluğun azaltılması, iyi yönetim ve insan hakları gibi hedeflerin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynayacağı belirtilmiştir. Programın ABD'yi tüm Afrika kıtasında enerji güvenliğinin sağlanması, yerel çatışmaların ve süregelen savaşların sonlandırılması, güçsüz ve başarısız devletlere önem verilmesi ve Çin ve diğer Asya ülkeleri ile artan yatırım rekabeti çabasında öne geçireceği için desteklenmesi gerektiği tavsiye edilmiştir⁹⁶.

Altın'ın aktardığına göre; "*AFRICOM'un esas kuruluş amaçları 2007 yılında Amerikan Donanma Okulu tarafından uluslararası terörizmle mücadele, ABD'nin Afrika'dan karşılamayı düşündüğü petrol ihtiyacının garanti altına alınması ve son dönemlerde gelişen Çin-Afrika ilişkilerine karşı politika geliştirme olarak ifade edilmiştir. Bir Amerikan kuruluşu olan Afrika Petrolü Girişim Grubunun 2000'li yılların başından itibaren Batı Afrika petrolünün kontrol edilmesi amacıyla tavsiye ettiği böyle bir birimin kurulması, 2015 yılına kadar petrol ihtiyacının %25'ini bu kıtadan karşılamayı planlayan ABD yönetimi için acil bir gereklilik sayılmıştır*"⁹⁷. Petrol ve doğalgaza ulaşımı sağlamanın yanı sıra, bölgedeki İslamcı terör grupları ile mücadele etmek ve Afrika ülkelerini dönüştürmek de AFRICOM'un kuruluş nedenleri arasındadır⁹⁸.

---

⁹⁴ Ahmet Said Altın, "Obama Döneminde AFRICOM", <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/696/obama-doneminde-africom.aspx>, (e.t.11.01.2011); **Integrating 21st Century, Development and Security Assistance: Final Report of the Task Force on Nontraditional Security Assistance**, Center for Strategic and International Studies, 2008, pp. 28-32.

⁹⁵ Sedat Laçiner, "AFRICOM: ABD'nin Afrika Ordusu", Star Gazetesi, 24 Nisan 2011, (e.t. 24.04.2011).

⁹⁶ "Integrating 21st Century, Development and Security Assistance", Final Report of the Task Force on Nontraditional Security Assistance, Center for Strategic and International Studies, 2008, <http://csis.org/publication/integrating-21st-century-development-and-security-assistance>, (e.t. 24.04.2011).

⁹⁷ Altın, loc. cit.

⁹⁸ Laçiner, "AFRICOM: ABD'nin Afrika Ordusu", loc. cit.

ABD, bölgedeki güvenliği ABD Ordusu'na gerek kalmadan, yerel orduların gücü ile sağlayabilmek için Afrika ülkeleri orduları ile ilişkileri geliştirmekte ve birçok orduyu eğitmektedir. Bu bağlamda ABD özellikle Afrika'nın en büyük iki ordusuna, Nijerya ve Güney Afrika ordularına özel bir önem vermektedir. Bu şekilde en az sayıda Amerikan askeri gücüne ihtiyaç duyarak bölgede güç sahibi olma "akıllı güç (smart power)" uygulaması olarak adlandırılmaktadır⁹⁹. AFRICOM'un bölge genelinde sadece yerel orduları eğitmesi değil, aynı zamanda çeşitli kalkınma odaklı projelerin yürütmesi de hedeflenmiştir¹⁰⁰. Ordular dışında sivil toplumun da benzer eğitim ve dönüşüm süreçlerinden geçmesi söz konusudur. Bu çerçevede Afrika'da hukukun üstünlüğü, demokrasi vb. adlar altında kurslar verilmekte ve yönetici sınıf ile özel bir ilişki geliştirilmektedir. Laçiner'e göre orduların ABD ile ilişkilerinin gelişimi çok önemlidir, zira yakın zamanda büyük değişim yaşanan ülkelerde; Tunus'ta ve Mısır'da değişim iç güçler ve orduların özel rolüyle gerçekleşmiştir¹⁰¹.

Reagan'dan daha muhafazakâr olan Başkan G. W. Bush'u ve yönetimini dış yardım programlarında bu denli radikal değişiklikler yapmaya iten asıl sebepler şu noktalarda özetlenebilir:

Yumuşak Güç: Dış yardımlar ABD dış politikasının yumuşak gücünü oluşturmakta ve çoğu zaman askeri amaçları saklamakta kullanılmaktadır. Muhafazakâr G. W. Bush'tan beklenmeyen yardım politikalarının ardında ABD'nin ulusal çıkarlarını gerçekleştirmede sert güç kadar yumuşak güç'ten de faydalanması gerektiğini anlaması yatmaktadır. G. W. Bush'un şimdiye dek görülmemiş oranda büyük bir sağlık-yardım projesini (PEPFAR) Irak politikasına yönelik eleştirileri azaltmak/dengelemek için böylesi bir zamanlamayla ilan ettiği iddia edilmiştir. Başkan G. W. Bush, Nixon döneminde de görüldüğü üzere, ABD'nin artan askeri ve tek yanlı politikalarını dengelemek amacıyla dış yardımları artırmıştır¹⁰².

Küreselleşme: ABD hükümet yardım programları ve kurumlarının artırılmasının altında yatan sebeplerden bir diğeri ise küreselleşmedir. Küreselleşme ile birlikte ekonomik ve sosyal geçiş sürecinde olan Demir Perde ülkelerinde yaşanan sorunların

---

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Lancaster, "George Bush's Foreign Aid...", op. cit., pp. 41-43.

¹⁰¹ Laçiner, "AFRICOM: ABD'nin Afrika Ordusu", loc. cit.

¹⁰² Steven Radelet, "Bush and Foreign Aid", **Foreign Affairs**, Vol. 82, Issue. 5, September/October 2003, pp. 104-117; Apodaca, op. cit., p. 74.

çözümünde etkili olmak için federal kurumların sorumluluk ve çıkarlarının ülke sınırları içinde kalamayacağı anlaşılmıştır. Hali hazırda bu programları yürüten USAID'in işleyişinden duyulan rahatsızlık da ilgilileri yeni kurumların arayışına itmiştir¹⁰³. Radelet'e göre; Bush döneminde geliştirilen tüm bu yardım programları iyi gelişmeler olsa da ABD esasen yoksul ülkeleri çok daha kötü etkileyen diğer birçok politikasını gözden geçirmelidir. Örneğin; gelişmekte olan ya da yoksul ülkelere bir yandan yardım verilirken bir yandan bu ülkelerin çeşitli ticaret engelleri ile karşı karşıya bırakılması sorunun kaynağını oluşturmaktadır. Böylesi yapısal bir ilişkiyle ABD ve diğer gelişmiş ülkeler yardımlarla verdiklerinden çok daha fazlasını, geri almaktadırlar¹⁰⁴.

Amerikan-Hristiyan Sağı: Muhafazakâr G. W. Bush ve yönetimi üzerinde büyük etki sahibi olan yeni muhafazakâr hareket ve Evanjeliklerin yurtdışındaki çeşitli insani faaliyetlerinin (borçların azaltılması, HIV/AIDS ile savaş vb.) artırılması yönündeki baskıları da dış yardımların artmasında önemli rol oynamıştır¹⁰⁵.

G. W. Bush yönetimi altında uygulanan dış yardım politikaları birçok yönden eleştirilmiştir. Nitekim iki dönem süren Başkanlığı boyunca dış politikada en fazla vurgulanan kavram olan “demokrasi teşviki”nde tam bir başarısızlık örneği sergilenmiştir¹⁰⁶. Bir yenilgi ya da kazanımın açık bir ölçütü ya da tanımı olmadan sürdürülen “terörle mücadele” demokrasinin sadece retorikte kalmasına neden olmuştur. Nitekim yeni muhafazakârların etkisiyle G. W. Bush döneminde ABD dış politikasında ABD'nin askeri üstünlüğü kullanılarak ve başlangıç noktası olarak Irak alınarak Orta Doğu'nun serbest piyasalara sahip demokratik devletlerden oluşan bir coğrafyaya dönüştürülmesine çalışılmıştır. Ancak Irak'ta süren direniş ve tepkiler, Afganistan'da Taliban'ın yeniden güçlenmesi, yükselen uluslararası terörizm ve bölgede İslami köktencilige verilen desteğin artması ile bu amaçlar gerçekleştirilememiş ve realpolitığe uygun hareket edilmek zorunda kalınmıştır¹⁰⁷.

ABD'nin demokrasi teşviki için Orta Doğu'da uygulamaya koyduğu dış yardım programlarından en önemlisi MEPI (Orta Doğu İşbirliği Girişimi - Middle East Partnership Initiative) dir. ABD Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Yakındoğu İlişkileri Bürosu'nun içinde bir

¹⁰³ Lancaster - Dusen, op. cit., p. 27.

¹⁰⁴ Radelet, loc. cit.

¹⁰⁵ Lancaster, “**Foreign Aid: Diplomacy...**”, op. cit., p. 92.

¹⁰⁶ Marsden op. cit., pp. 111-112.

¹⁰⁷ Ibid., p. 213.

ofis olan MEPI'ya, 2002'deki kuruluşundan bu yana Kongre 582 milyon doların üzerinde ekonomik destek fonu ayırmıştır. Bu ofisin amacı özellikle Arap dünyasında politik siyasi reformları, kadınların ve gençliğin güçlendirilmesini, kaliteli eğitimi ve ekonomik girişimciliği geliştirmektir. Program bir yandan Arap dünyası ile iletişimi sağladığı ve demokrasiyi teşvik ettiği için övgü alırken, bir yandan da Arap dünyasındaki otokratik rejimleri stabilize ya da destabilize etmedeki etkisinin ne derecede olduğunun bilinmemesi sebebiyle eleştirilmektedir. Bazı görüşlere göre bu program sadece USAID'in Orta Doğu bölgesindeki programlarını tekrarlanmasından ibarettir¹⁰⁸.

MEPI'nın Arap dünyasında ABD tarzı demokrasi teşvikine en önemli katkısı Arapların sivil toplum örgütlerine yaptığı yardımlar olmuştur. Kuzey Afrika'da ve Orta Doğu'da 2004 yılından başlayarak küçük bağışlar ile politik eylemcileri ve çeşitli insan hakları kuruluşlarını desteklemeye başlamıştır. Kongre, özellikle Mısır'daki hibe programlarının teşvikini sağlamıştır. 2005 mali yılında geçirilen Consolidated Appropriations Act ile Mısır'daki sivil toplum kuruluşlarına verilen yardımlar Mısır hükümetine verilen yardımlardan ayrılmış, böylelikle ABD hükümetine bağlı ajanslar direkt olarak Mısır'daki çeşitli bağımsız siyasi eylemcilerle ve uzmanlarla işbirliği içinde olarak sivil toplum örgütlerini destekleyebilmişlerdir. Mısır, Lübnan, Yemen, Fas ve Kuveyt'teki seçimlerin izlenmesinde bu fon kullanılmıştır. MEPI benzer biçimde İran ve Suriye'deki çeşitli siyasi eylemcilere de bağışlarda bulunmuştur¹⁰⁹.

ABD İsrail, Mısır ve Suudi Arabistan gibi ülkelerdeki insan hakları ihlallerini ve demokrasi eksikliğini; bölgedeki zengin petrol kaynakları ve bu ülkelerin Afganistan ile savaşta ABD askerlerine sağladığı stratejik konum sebebiyle görmezlikten gelmiştir¹¹⁰. Bir yandan demokrasi teşviki söylemi ile Orta Doğu'ya dair dış politikasını yönlendirirken bir yandan bu tür seçici davranışları uygulaması ABD'nin güvenilirliğini azaltmıştır. Bu anlamda son günlerde Orta Doğu'da yaşanan değişimlerin temellerinin de bu politikalardan kaynaklandığı iddia edilebilir. Nitekim Lancaster'in aktardığı üzere Savunma Eski Bakanı Robert Gates; Irak ve Afganistan'dan öğrenilen en büyük dersin; uzun vadeli başarı için, yeniden yapılandırma, kalkınma ve yönetişimin öneminin kavranması olduğunu belirterek;

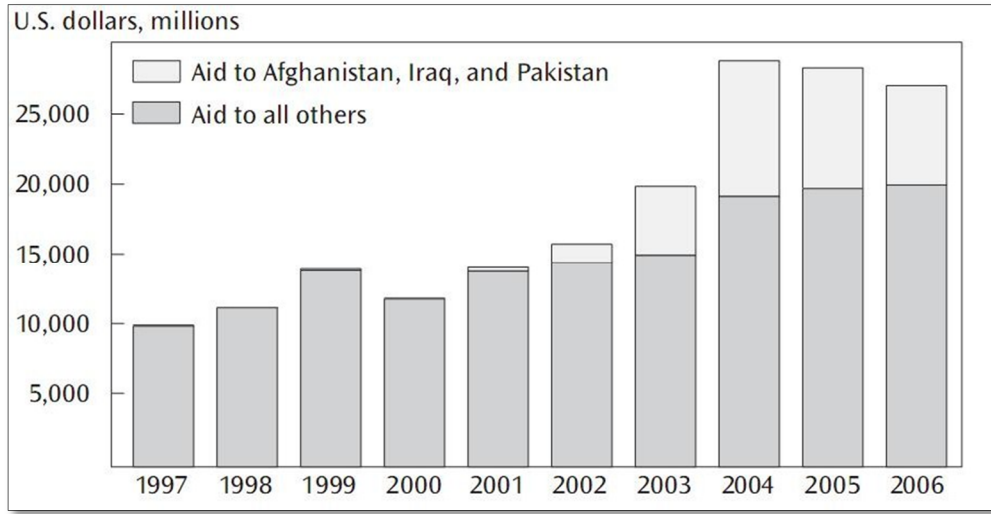
¹⁰⁸ Sharp, "U.S. Foreign Assistance....", op. cit., pp. 16-17.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Cameron, op. cit., p. 174.

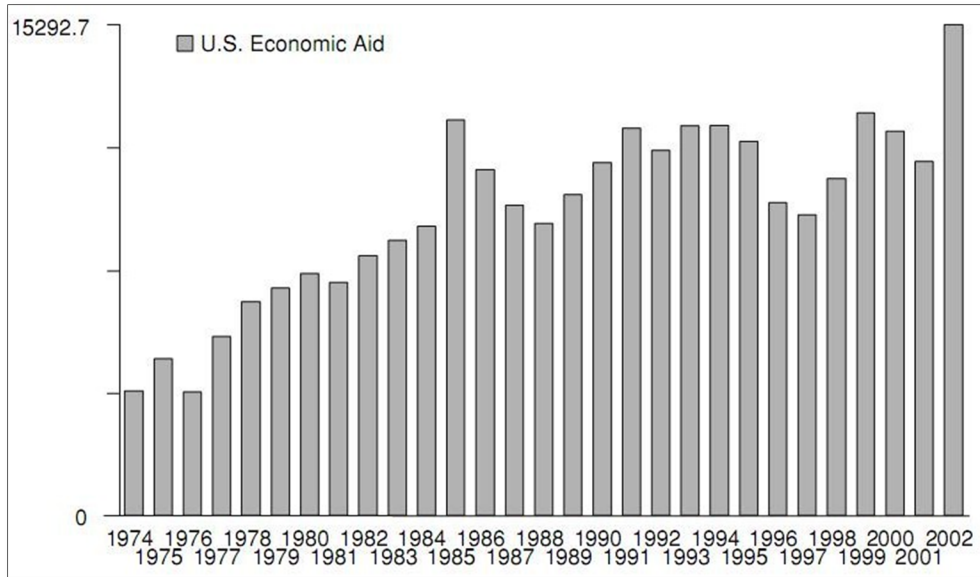

bu amaçlara ulaşmada hükümet yapısındaki sivil kurumların etkinliğinin artırılmasının önemini vurgulamıştır¹¹¹.

Şekil 8. 1997-2006 arasında ABD'nin Afganistan, Irak, Pakistan ve Diğer Tüm Ülkelere Yardımları (milyon dolar bazında)

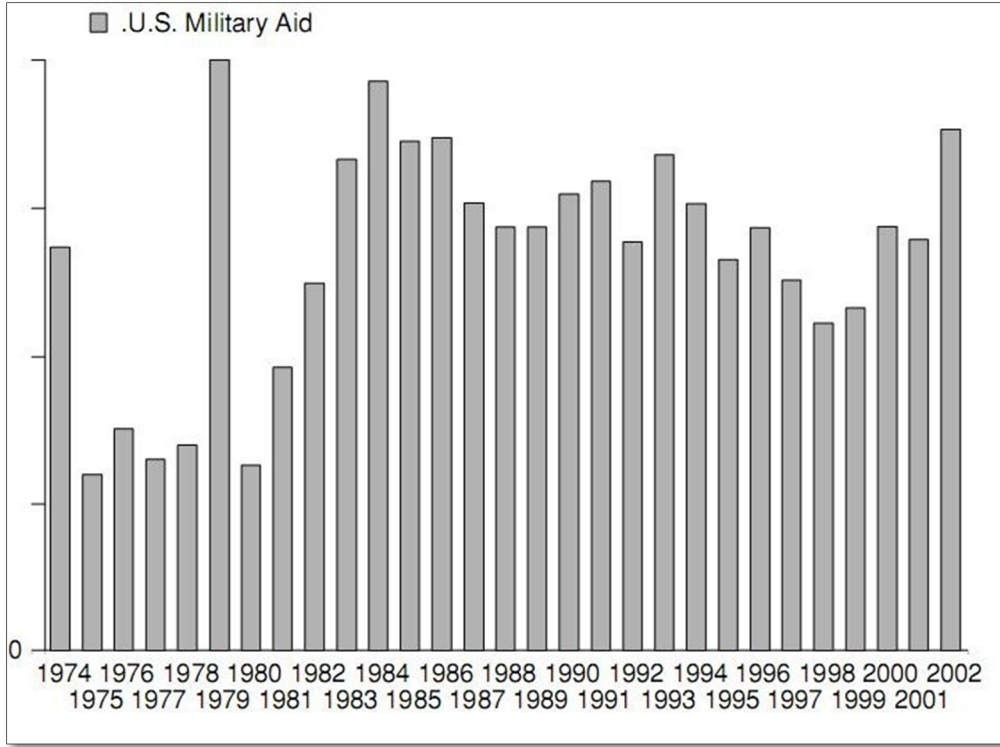
(Kaynak: USAID Greenbook , Aktaran: **George Bush's Foreign Aid: Transformation or Chaos?**, Center for Global Development, USA, 2008, p. 6.)

Şekil 9. ABD Ekonomik Yardımları (1974-2002)

(Kaynak: Clair Apodaca, "U.S. Human Rights Policy and Foreign Assistance: A Short History", **Ritsumeikan International Affairs**, Vol. 3, 2005, p. 75.)

¹¹¹ Lancaster, "George Bush's Foreign Aid...", op. cit., pp. 43-44.

Şekil 10. ABD Askeri Yardımları (1974-2002)

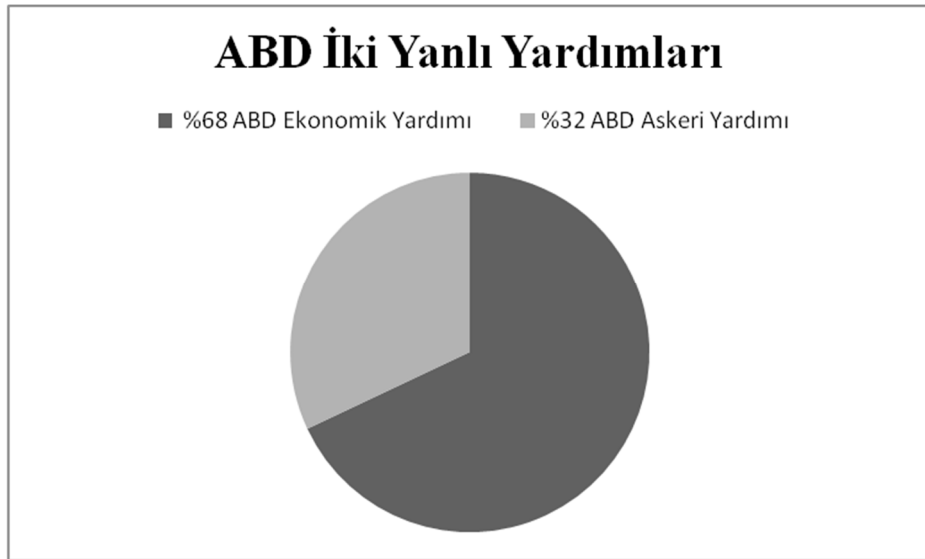
(Kaynak: Clair Apodaca, "U.S. Human Rights Policy and Foreign Assistance: A Short History", **Ritsumeikan International Affairs**, Vol. 3, 2005, p. 76.)

ABD askeri yardımlarının verilisinde politik amaçların öne çıktığı Şekil 10'da görülebilmektedir. Vietnam Savaşı'nın bitişiyle düşüşe geçen askeri yardımların eğilimi Carter döneminde de sürmüştür, İran Rehine Krizi ve Afganistan'ın SSCB tarafından işgali sonrasında 1979 yılında gözle görülür bir artış meydana gelmiştir. Bu eğilim Reagan döneminde SSCB ile yumuşamanın başladığı döneme kadar devam etmiştir. 2001 sonrasında görülen artışlar da ABD askeri yardımlarının en çok jeostratejik çıkar amaçlı verildiğini göstermiştir. Her iki grafikten de görüldüğü üzere Demokrat ya da Cumhuriyetçi tüm başkanlar dış yardımları dış politikanın stratejik bir aracı olarak kullanmışlardır¹¹².

Apodaca'nın belirttiği üzere; ABD yardımları ile ilgili dikkat çeken çok önemli bir husus; ABD'nin iç ya da dış kamuoyundan herhangi bir tepki ile karşılaştığında bir ülkeye

¹¹² Ibid.

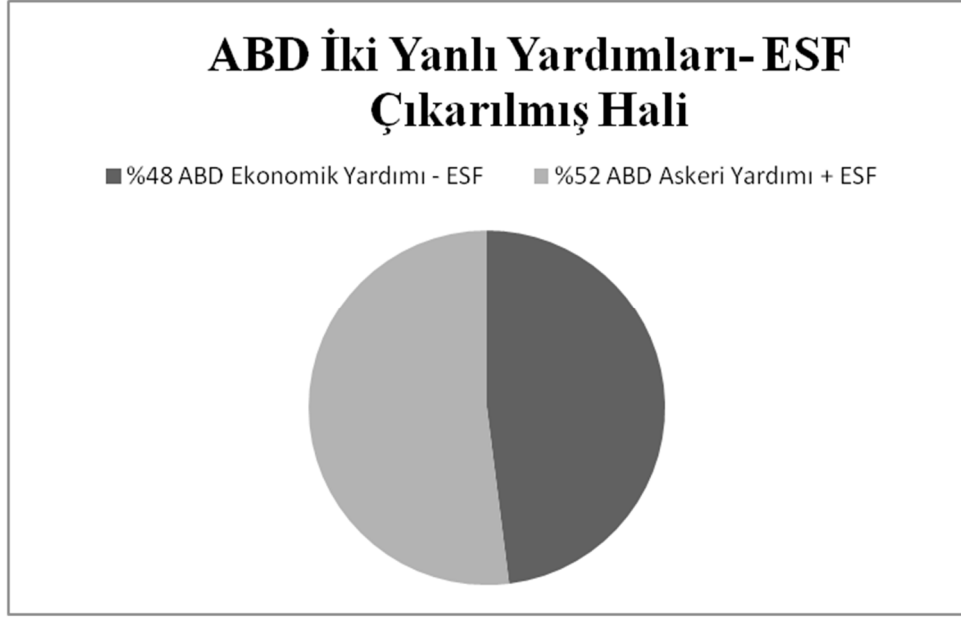
verilen askeri yardımları azaltma, ekonomik yardımları ise arttırma yoluna gitmesidir. Esasen verilen yardımların çoğunun kalkınma amaçlı verildiği iddia edilmektedir. Ancak ESF resmi olarak ekonomik yardım kategorisinde kabul edilse de çoğu zaman ABD'nin siyasi ve güvenlik çıkarlarının olduğu ülkelere yönelmesi sebebiyle askeri yardım olarak kabul edilebilir. ESF, Amerikan ekonomik yardım bütçesinin yarısından fazlasını oluşturmaktadır ve çoğunlukla verildiği ülkenin savunma altyapısının oluşturulmasında bütçe desteği olarak verilmektedir. ESF askeri silahların ve araçların hibesini ya da satışını da içerebilmektedir. Ayrıca ESF'nin kontrolünün USAID bünyesinde değil de Dışişleri bünyesinde olması da yardımın askeri yönünü vurgular niteliktedir. Birçok STÖ ve insan hakları savunucusu ESF'nin ekonomik yardım kategorisinden çıkarılarak askeri kategoride değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Şekil 11 ve 12'de gösterildiği üzere ABD iki yanlı yardımlarının %68'inin ekonomik yardımlardan oluştuğu iddia edilirken, yardımlardan esasen, askeri amaçlı verilen ekonomik (ESF) yardımları düşüldüğünde bu oran %48'e düşmektedir¹¹³.

Şekil 11. ABD İki Yanlı Yardımları

(Kaynak: Clair Apodaca, "U.S. Human Rights Policy and Foreign Assistance: A Short History", **Ritsumeikan International Affairs**, Vol. 3, 2005, p. 78.)

¹¹³ Ibid., pp. 78-79.

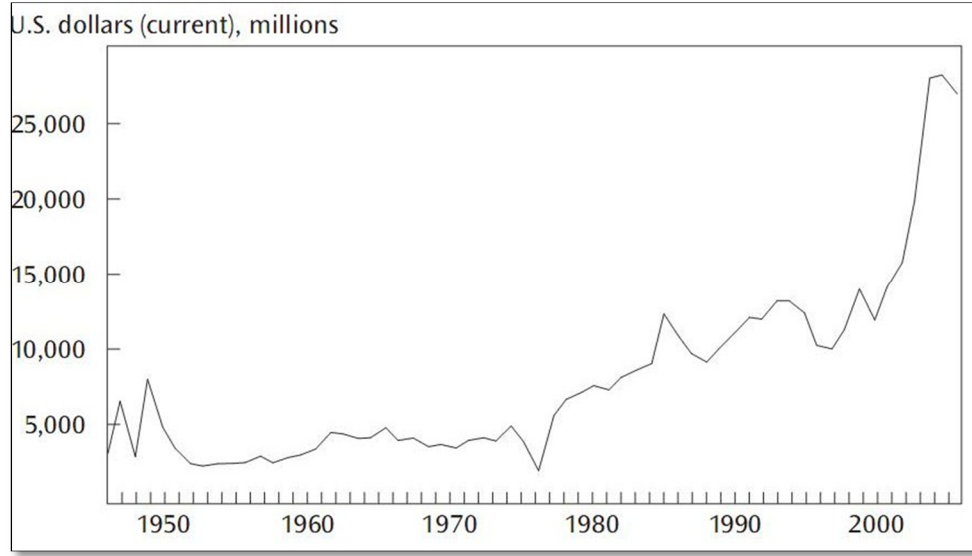

Şekil 12. ABD İki Yanlı Yardımları- ESF Çıkarılmış Hali

(Kaynak: Clair Apodaca, “U.S. Human Rights Policy and Foreign Assistance: A Short History”, **Ritsumeikan International Affairs**, Vol. 3, 2005, p. 78.)

G. W. Bush vaat ettiği oranda dış yardım bütçesini artıramasa da dış yardımlarda yapısal değişikliklere gitmiştir. G. W. Bush döneminde Amerikan dış yardımlarının yaşadığı dönüşüm Başkan Kennedy döneminden beri görülen en büyük değişiktir. Bush döneminde Amerikan yardımlarında yaşanan bu değişimler -ABD Ulusal Güvenlik Doktrininde kalkınmaya verilen öncelik, HIV/AIDS ile savaşmaya ayrılan yüksek bütçe, oluşturulan yeni yardım ajansları, kalkınma yardımlarında görülen büyük artışlar, Başkan’ın bizzat lobi yaparak Kongre’yi ikna etme çabaları, AFRICOM’un kurulması- ABD dış yardım politikalarının temelli olarak değişmekte olduğunu göstermiştir. Ancak bu değişikliklerin sadece 11 Eylül sonrası Amerikan güvenliğine yönelen tehditler sebebiyle gerçekleştiğini söylemek de iddialı olacaktır. Yukarıda da belirtildiği üzere bu girişimlerden birçoğunun kökeni Başkan G. W. Bush dönemi öncesine dayanmaktadır. Afrika’ya verilen önem Clinton’ın ilk döneminden beri göze çarpmaktadır. Yine USAID’in Soğuk Savaş sonrası döneme uyum çabaları söz konusu olsa da yeterli destek alınamamıştır. Ancak dış yardımların Soğuk Savaş döneminde sahip olduğu stratejik önemi geri kazanması G. W. Bush döneminde gerçekleşmiştir¹¹⁴.

¹¹⁴ Lancaster, “**Foreign Aid: Diplomacy...**”, op. cit., p. 93.; Korb, op. cit., pp. 35-36.

Şekil 13. 1946-2006 arasında ABD Dış Yardımları (milyon dolar bazında)¹¹⁵

(Kaynak: U.S. Agency for International Development (USAID), U.S. Overseas Loans and Grants, (Greenbook) (<http://quesdb.usaid.gov/gbk/index.html>, Aktaran: : **George Bush's Foreign Aid: Transformation or Chaos?**, Center for Global Development, USA, 2008, p. 5.)

4. Barack H. Obama Döneminde ABD Dış Yardım Politikalarının Gelişimi (2009-)

Obama, Başkanlık seçim sürecinde “Chicago Council on Global Affairs” isimli kuruluştaki yaptığı konuşmada; ABD’nin dünyadaki liderlik görevinin sona ermediğini, iyiliği temsilde ve kötülüğe karşı savaşta halen dünya için en iyi seçenek ve ümit olduğunu söylemiştir. Amerikan istisnacılığının izlerinin görüldüğü konuşmasında Obama, kendi döneminde selefi G. W. Bush döneminde giderek tek yanlı hale gelen ve dünya çapında görülmedik bir ABD karşıtlığının gelişmesine sebep olan dış politikanın değişeceğini belirtmiştir. ABD’nin diğer devletlerle ilişkilerinde artık bir patron gibi değil, bir partner gibi davranacağını ve yeni yüzyılın getirdiği tehditler ile dünyanın diğer uluslarıyla müttefiklik ve işbirliği içinde savaşılacağını belirtmiştir¹¹⁶.

Obama dış politikasının temellerini beş ana nokta ile açıklamıştır. Bu politikaya göre ABD, 31 Mart 2008 itibariyle tümüyle Irak’tan çekilecek, ülkenin savunma gücü artırılmaya devam edilecek, Bush’un önem vermediği kitle imha silahlarının yayılmasının

¹¹⁵ Lancaster, “George Bush’s Foreign Aid...”, op. cit., p. 5

¹¹⁶ “Remarks of Senator Barack Obama to the Chicago Council on Global Affairs”, 23 April 2007, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=77043#axzz1NJ56FWV8>, (e.t. 04.03.2011).

engellenmesi konusunda etkin olunacak, küresel işbirliği ve müttefiklikler önemlenecektir. Son olarak ABD'nin dış yardım politikasına değinen Obama bütçenin sadece %0.5'ini oluşturan dış yardımların kendi döneminde artırılarak 2012 itibariyle iki katına yani 50 milyar dolara çıkarılacağını vaat etmiş, ayrıca Başkan Bush döneminde başlatılmış olan HIV/AIDS ile mücadele eden vb. dış yardım programlarının sürdürüleceğini söylemiştir. Konuşmasında Kennedy'nin ünlü sözünü (*Ben bir Berlinliyim*) hatırlatıp, ABD ulusunun geçmişte Barış Gönüllüleri'ni kuran, son zamanlarda Asya'da yaşanan tsunamide ve diğer felaketlerde ülkelere yardımda cömertçe davranan onurlu bir ulus olduğunu hatırlatmıştır. Özetle Obama adaylık sürecinde değişim kavramını ön plana çıkararak, G. W. Bush'tan farklı olarak ABD dış politikasında sadece sert güce değil, yumuşak güce de önem vereceğine vurgu yapmıştır¹¹⁷.

Obama yönetiminin dış politikaya bakış açısında öne çıkan; askeri savunmaya ek olarak diplomasi ve kalkınmaya yapılan vurgudur. Dışişleri Bakanı Hillary Clinton görevdeki ikinci gününde USAID çalışanlarına hitap ettiği konuşmasında; kalkınmanın, diplomasi ve savunmanın yanı sıra ABD'nin ulusal güvenliği için eşit derecede öneme sahip olduğunu vurgulamıştır¹¹⁸.

Obama, Başkan Yardımcısı Joe Biden ve Dışişleri Bakanı Hillary Clinton senatörlük dönemlerinde dış yardımların artırılmasına destek vermişlerdir. Ancak yeni yönetim başa geçtikten sonra Obama'nın dış yardımları iki katına çıkarma vaadinin kolaylıkla yerine getirilemeyeceği belli olmuştur. Bunda 2008 yılında başlayıp etkileri uzun süre devam eden finansal krizin büyük payı vardır. Hâlihazırda kötü durumda olan ekonomi ve büyük bütçelerle kurtarılan bankalar sebebiyle yardımlara gerekli desteği bulmak hem Amerikan kamuoyu hem de Kongre nezdinde zorlaşmıştır. Bunun dışında yardım sisteminde yapılmaya çalışılan değişikliklerin karşılaştığı bürokratik engeller de yönetimin ilk yılında etkili bir dış yardım politikası oluşturamamasında etkili olmuştur. Nitekim iç tartışmalar ve veto süreçleri sebebiyle USAID bir yıl boyunca yöneticisi

---

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Michelle Goldberg, "Obama's Foreign Aid Mess", 15 August 2009, http://www.thedailybeast.com/blogs-and-stories/2009-08-15/can-usaid-survive-without-a-leader/#_ (e.t. 04.03.2011).

olmadan çalışmalarını sürdürmüştür. Tüm bu nedenlerle Obama yönetimi dış yardım politikaları konusunda yavaş davrandığı iddiasıyla eleştirilmiştir¹¹⁹.

31 Mayıs 2009'da Başkan Obama ABD'nin Kalkınma Politikası için bir "Presidential Study Directive" çalışması yapılmasını onaylamıştır. Bu çalışmada ABD'nin kalkınma politikalarının USAID ve Dışişleri'nin dışında Savunma, Hazine, Tarım Bakanlıkları ile amacı benzer olan diğer hükümet kurumları tarafından bütüncül bir bakış açısı içerisinde, küresel kıtlık/açlık ve hastalıklarla Irak ve Afganistan'daki çatışmalar kadar önemle ele alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır¹²⁰.

Obama yönetimince Mayıs 2010'da yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde El Kaide ile savaşta Afganistan ve Pakistan gibi ülkelerin öneminden bahsedilerek, bu ülkelerde sürdürülen ABD yardım programlarının, ABD'nin ulusal güvenliğine yaptığı katkılar vurgulanmıştır. Bu çerçevede Afganistan'a yapılan yardımlar 2.2 milyar dolardan 2.8 milyar dolara çıkarılmış, Pakistan'da ise enerji ve su gibi sektörlerde sivillere yönelik yardımların yoğunlaştığı belirtilmiştir. İmzalanan Kerry-Lugar-Berman Bill (Enhanced Partnership with Pakistan Act of 2009) ile 2009-2014 yılları arasında Pakistan'a askeri olmayan yardımlarla yıllık 1.5 milyar dolar verme izni tanınmıştır. Askeri yardımlarda ise FMF fonlarından 238 milyon doların yanı sıra, isyancılarla mücadelede hükümete 1.1 milyar dolar tahsis edilmiştir¹²¹.

Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde ayrıca kalkınmaya verilen önem vurgulanmıştır. İlk defa bir ABD ulusal güvenlik belgesinde "Binyıl Kalkınma Hedefleri"nden bahsedilmiştir. ABD'nin dış yardım politikalarının, BM'nin belirlediği bu hedeflerle uyum içerisinde yapılandırıldığının altı çizilmiştir¹²². Binyıl Kalkınma Hedefleri; 2000 yılında BM üyesi ülkelerin dünya çapındaki hastalık, açlık, eşitsizlik ve yoksullukla mücadele için belirlediği ve 2015 yılına kadar yerine getirilmesi sözü verilen hedeflerden oluşmaktadır. Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin başında, dünyadaki yoksul sayısının yarıya indirilmesi ve

---

¹¹⁹Antoine Remise, "Barack Obama's First 100 Days: What About Foreign Assistance?", 01 May 2009, <http://www.devex.com/en/blogs/development-assistance-under-obama/barack-obama-s-first-100-days-what-about-foreign-assistance>, (e.t. 04.03.2011) ; Goldberg, loc. cit.

¹²⁰ Luisa Blanchfield - Marian Leonardo Lawson, **The Millennium Development Goals: The September 2010 U.N. High-level Meeting**, CRS Report for Congress, 23 September 2010, p. 7.

¹²¹ "The Enhanced Partnership with Pakistan Act", <http://www.usaid.gov/pk/about/klb.html>, (e.t. 04.03.2011)

¹²²"National Security Strategy", May 2010, http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf , p. 40., (e.t. 04.03.2011).

gelişmekte olan ülkelerde yaşayan milyonlarca insanın yaşam standartlarının yükseltilmesi gelmektedir¹²³.

Nitekim BM’de 20-22 Eylül 2010 tarihlerinde gerçekleşen Binyıl Kalkınma Hedefleri Zirvesi’ne katılan Obama 22 Eylül 2010’da yaptığı konuşmada, Soğuk Savaş’ın bitiminden bugüne etkinliği ve gerekliliği üzerinde yoğun tartışmaların yaşandığı dış yardımların, yönetimince yeniden formüle edildiğini açıklamıştır. Bu yeni politika ile beraber kalkınma ve dış yardımlar ilk kez, ABD ulusal güvenlik ve ekonomi politikasının temel ayakları (core pillar) arasında sayılmıştır¹²⁴. Özetle; dış yardımlar ile ABD ulusal güvenlik çıkarları doğrudan ilişkilendirilmiştir.

Dışişleri ile Beyaz Saray arasında yardım programlarının nasıl iyileştirileceğine dair bir yıl süren bir görüşme trafiğinden sonra ortaya çıkan yeni dış yardım programında kalkınmanın, ABD’nin ulusal güvenlik hedefleri olan; güvenlik, refah, evrensel değerlere saygı, adil ve sürdürülebilir uluslararası sistem gibi hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynadığının altı çizilmiştir¹²⁵. Kalkınma için tek etkili yol olarak ekonomik büyüme görülmüş ve bu amaç için yardım programlarının, seçilmiş belirli ülkelere ve bölgelere odaklanacağı, ayrıca çok yanlı kalkınma bankalarına ve BM kuruluşlarına olan katkıların artırılacağı belirtilmiştir. Ayrıca ABD’nin kalkınma çabalarında uluslararası alanda liderliği ele alması, bu amaç doğrultusunda da USAID’in modernize edilerek bir numaralı kalkınma ajansı haline getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu hedefler doğrultusunda Obama yönetimince USAID bünyesinde istihdam edilen personel sayısı artırılmıştır. Kalkınmaya savunma ve diplomasinin yanında verilen hayati önem, USAID Başkanı’nın Ulusal Güvenlik Konseyi görüşmelerine katılacağından da anlaşılmaktadır¹²⁶.

Yeni dış yardım politikasında ön plana çıkan başka bir unsur da artan seçiciliktir. ABD’nin her an, her yerde herşeyi en iyi şekilde yapamayacağından yola çıkılarak

---

¹²³ Blanchfield – Lawson, op. cit., p. 1.

¹²⁴ “U.S. Global Development Policy”, 22 September 2010, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2010/09/22/fact-sheet-us-global-development-policy>, (e.t. 04.03.2011); Howard LaFranchi, “Obama at UN summit: Foreign Aid is 'core pillar of American power' ”, 22 September 2010, **The Christian Science Monitor**, <http://www.csmonitor.com/USA/Foreign-Policy/2010/0922/Obama-at-UN-summit-foreign-aid-is-core-pillar-of-American-power>, (e.t. 04.03.2011) ; Mary Beth Sheridan, “Obama to announce new foreign-aid policy”, The Washington Post, 21 September 2010, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/09/21/AR2010092106185.html>, (e.t. 04.03.2011).

¹²⁵ “U.S. Global Development Policy”, loc. cit.

¹²⁶ Susan B. Epstein, **Foreign Aid Reform, National Strategy, and the Quadrennial Review**, CRS Report for Congress, 15 February 2011, p. 8.

düzenlenen politika ile dış yardım programlarında ülkeler bazında özelleşmeye gidilerek, programların belirli bir grup ülkeye, ekonomik büyümelerini gerçekleştirmede yardımcı olacak şekilde dizayn edilmesi kararlaştırılmıştır. Yardım alan ülkelerin kalkınma hedefleri için sorumlu tutulacakları, stratejik yanı ağır basan yardım programlarında bile bu ölçütün aranacağı vurgulanmıştır. Ayrıca yeni dış yardım politikasında G. W. Bush döneminde başlatılan iki program (HIV/AIDS inisiyatifi ve MCC) devam edilmesi kararı alınmıştır¹²⁷.

Obama'nın yeni kalkınma politikasında üç de yeni program duyurulmuştur. Bunlar; FTF (Geleceği Besle - Feed the Future), GHI (Küresel Sağlık İnisiyatifi - Global Health Initiative), GCCI (Küresel İklim Değişikliği İnisiyatifi - Global Climate Change Initiative)'dir. G-20 zirvesi esnasında Londra'da açıklanan Feed the Future (FTF) ile tarımsal üretimin ve yoksul çiftçilerin olanaklarının artırılarak, serbest piyasalara erişimin sağlanması amaçlanmıştır. Global Health Initiative (GHI) ise HIV/AIDS vb. hastalıklarla mücadele için yapılandırılmıştır. Global Climate Change Initiative (GCCCI) ile ABD dış yardım programlarında ilk kez, küresel iklim değişikliği kaygıları dış yardım programlarına yansımıştır. Böylece Obama döneminde, George W. Bush döneminde önemsenmeyen sera gazlarının azaltılması, fosil yakıtlara bağımlılığın azaltılması gibi çevre konularının dış yardım programlarına dahil edilmesi söz konusu olmuştur¹²⁸. Obama ABD'nin yeni dış yardım politikasının küresel kalkınmayı sağlayacağını, bu şekilde dünya çapında ülkelerde ekonomik büyüme ve demokratik yönetime odaklanılacağını söylemiştir. Temkinli bir şekilde olsa da Başkan'ın bu açıklaması dış yardım çevrelerinde olumlu karşılanmıştır¹²⁹.

Obama yönetimi, Dışişleri Bakanı Clinton, Savunma Bakanı Robert Gates ve USAID Başkanı Rajiv Shah liderliğinde dış yardımların yeniden formüle edilmesi ve sorunların giderilmesi için bir süreç başlatmıştır. Clinton, Temmuz 2009'da Dışişleri Bakanlığı'nın "Quadrennial Diplomacy and Development Review (QDDR - Dört Yıllık Diplomasi ve Kalkınma Gözden Geçirme)" üzerinde çalışmalara başladığını açıklamıştır. Bu süreç sonucunda ortaya çıkan rapor ise Aralık 2010'da yayınlanmıştır. Bu çalışmanın temel amacı; 21. yüzyılın getirdiği sorunlarla başa çıkabilmek için gerekli sivil ve

---

¹²⁷ Sheridan, loc. cit.

¹²⁸ Epstein, op. cit., p. 9.

¹²⁹ Porter McConnell, "Obama's speech at the UN Millennium Development Goals Summit: Awesome", 22 September 2010, <http://blogs.oxfam.org/en/blog/10-09-22-awesome-obama-mdg>, (e.t. 04.03.2011); LaFranchi, loc. cit.

uluslararası kurumlarının kurumsal kapasitelerini artırmaktır. Raporda öne çıkan unsur ise diplomasi ve kalkınma ile dış yardımların etkinliğinin bütüncül bir hükümet ve dış politika yaklaşımı ile artırılması gerektiğidir¹³⁰.

Savunma Bakanı Gates; dış yardım programında yapılan değişikliklerin ülkelerde kalkınma için gerekli koşulları yaratma üzerinde yoğunlaşacağını ve ABD liderliğinde bir askeri müdahaleye gerek kalmaması için çatışmaların çözümünde rol oynayacağını söylemiştir. Gates'e göre; ABD, kalkınma olmaksızın ne Afganistan'da ne de Irak'ta başarılı olamayacaktır. Dışişleri Bakanı Clinton'a göre de ABD'nin uluslararası yardım politikası ulusal güvenlik ve yurtdışı ekonomik büyüme hedefleri için son derece önem taşımaktadır¹³¹.

Obama, 2012 yılı için Dışişleri Bakanlığı ve dış operasyonlarda %1 gibi çok az oranda artış talep eden bir bütçe önermiştir. Toplamda 47 milyar dolarlık yardım bütçesinin 32.9 milyar dolarının temel dış yardım programlarında ve gıda yardımlarında; 14.2 milyar dolarının ise Dışişleri Bakanlığı'nın operasyonlarında kullanılması planlanmaktadır. Genel olarak bütçede, küresel sağlık ve gıda yardımlarının ve Afganistan, Pakistan ve Irak gibi ülkelere verilen kalkınma yardımlarının artırılması öngörülmüştür. Obama Irak, Afganistan ve Irak'taki misyonlar için 8.7 milyar dolarlık ek fonlama istemektedir. Afrika kıtasının daha fazla yardıma ihtiyacı olduğundan yola çıkılarak, Avrupa, Avrasya ve Orta Asya'daki birçok ülkeye verilen yardımlarda 115 milyon dolarlık kesinti yapılması planlanmıştır. Altı ülkeye verilen iki yanlı yardımların sonlandırılması, yirmi ülkeye verilen kalkınma yardımlarının ise en az %20 oranında azaltılması söz konusu olmuştur. Obama, yönetimince 2013 yılına kadar Dışişleri Bakanlığı ve USAID çalışanlarını %25 oranında artırma sözünün yerine getiremeyeceğini bildirerek, işe alımlarda yavaşlama talep etmiştir¹³².

2010 yılının sonlarına doğru başlayan ve Arap Baharı olarak nitelendirilen halk hareketlerinin sonunda Mısır ve Tunus'ta yıllardır süren diktatörlükler sona ermiştir. Bölge genelinde büyük değişimlerin yaşandığı bu dönemde Obama, 19 Mayıs 2011 tarihinde

---

¹³⁰ LaFranchi, loc. cit., pp. 4-5.

¹³¹ César Noriega Ramos, "Obama Administration Sets New Guidelines for Foreign Aid Distribution", 30 September 2010, <http://www.infozine.com/news/stories/op/storiesView/sid/43711/>, (e.t. 04.03.2011).

¹³² Rolf Rosenkranz, "Obama Unveils 2012 Budget Request; Foreign Aid Largely Spared From Cuts", 14 February 2011, <http://www.devex.com/en/blogs/development-assistance-under-obama/obama-s-unveils-2012-budget-request-foreign-aid-largely-spared-from-cuts>, (e.t. 04.03.2011).

ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik yeni politikasını açıkladığı konuşmasını yapmıştır. Obama konuşmasında ABD'nin, halklarının demokratik taleplerini bastıran ülkelere karşı cezalandırıcı, demokrasiyi benimseyen ülkeleri ise ödüllendirici bir politika izleyeceği mesajını vermiştir¹³³. Burada ilginç olan benzer koşullara sahip olan Suudi Arabistan, Ürdün ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne konuşmasında hiç yer vermemesidir. Güçlü müttefik ilişkisi içerisinde olduğu bu ülkelerdeki demokrasi eksikliği ve halkların talepleri ABD'yi ilgilendirmemektedir. Nitekim benzer şekilde 5. Filosunun bulunduğu Bahreyn'de ve müttefiki Yemen'de hareketlerin bastırılmasına aynı şiddette tepki vermeyen ABD, Libya'daki göstericilere desteğini sunup, Suriye'ye uygulanacak olan yaptırım kararlarının da öncüsü olmuştur.

Obama bölgeye yönelik ABD politikalarını; ekonomik yönetim, ekonomik istikrar, ekonomik modernizasyon ve yatırımlar ve ticaret için bir çerçevenin belirlenmesi gibi dört ana başlık altında açıklamıştır¹³⁴. Obama konuşmasında ABD'nin dış politikasında önceliğe sahip olan ülkelerin Mısır ve Tunus olduğunu ifade ederek, bölgede serbest piyasa ekonomisinin yerleşmesi için çalışılacağını; büyük ölçekli ticaret ve yatırım ortaklıklarının geliştirileceğini belirtmiştir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da demokratik geçişin yaşanması için Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından Doğu Avrupa'nın gelişmesi için oluşturulan fonun model alınacağını belirtmiştir. Marshall Planı'na benzer bir plan çerçevesinde Mısır'ın 1 milyar dolarlık borcunun silineceğini, ülkenin piyasalara erişimini sağlama ve altyapı yatırımları için 1 milyar dolarlık kredi açılacağını söylemiştir. Ayrıca DB, IMF ve Afrika Kalkınma Bankası kaynaklarının demokratik reform sürecini sağlayacak projelere aktarılması için çalışmalar yapılacağını, AB'nden de bölge içindeki ticareti artırmak için destek alınacağı belirtilmiştir¹³⁵.

Obama, İsrail Başbakanı Netanyahu'nun ABD'ye yapacağı ziyaretten bir gün öncesine denk gelen konuşmasında İsrail-Filistin çatışmasında sorunun, 1967 sınırlarına dönülmesiyle çözüleceğini ifade etmiştir. Ancak İsrail'den gelen tepkiler üzerine, Netanyahu ile görüşmesinden bir gün sonra AIPAC'ta yaptığı konuşmada geri adım atarak, 1967 sınırları ve karşılıklı anlaşmaya dayalı değiş tokuştan, İsrail ve Filistinlilerin 4

---

¹³³ "Remarks by the President on the Middle East and North Africa", <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa> , 19 May 2011, (20.05.2011).

¹³⁴ "Economic Support for the Middle East and North Africa", 18 May 2011, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/18/factsheet-economic-support-middle-east-and-north-africa> , (e.t. 19.05.2011).

¹³⁵ "Remarks by the President ...", loc. cit.

Haziran 1967'deki sınırdan farklı bir sınır üzerine görüşmeler yapmalarını kastettiğini belirtmiştir¹³⁶.

Obama Senatörlüğü esnasında; çocuk askerleri kullanan ülkelere askeri yardımların kesilmesini öngören yasa tekliflerini desteklemiştir. Ancak Başkanlığı sırasında çocuk askerleri kullandığı kesinleşen dört ülkeye (Çad, Kongo, Sudan ve Yemen) uygulanacak olan yaptırımları (askeri yardımların kesilmesini) engellemiştir. Obama ABD'nin önemli güvenlik çıkarlarının bulunduğu bu ülkelere verilen yardımları kesmenin ulusal çıkarlara zarar vereceğini söylemiştir. Obama'nın bu davranışı bazı yorumcular tarafından pragmatik davranması ile ilişkilendirilse de insan hakları ve kalkınma grupları bunu kötü bir ilerleme olarak görmüşlerdir¹³⁷. Benzer şekilde ABD destekli bir hükümetin görevde olduğu Somali'de, BM yetkilileri ve uluslararası insan hakları aktivistleri tarafından, İslamcı El-Şebab örgütüne karşı savaşan hükümet güçlerinin dörtte birinin çocuk askerlerden oluştuğunun belirlenmesine rağmen bu ülkeye verilen ABD yardımları devam etmektedir. Bu yardımların daha fazla çocuk asker kullanılmasına fonlanmasına yardımcı olduğu iddia edilmektedir¹³⁸.

Obama döneminde de (evvelinde çoğu ABD Başkanı döneminde olduğu gibi) dış yardımların Latin Amerika'da gerçekleşen askeri darbeleri finanse ettiği iddia edilmiştir. ABD yönetimince, 2009 yılında Honduras'ta gerçekleşen darbenin ardından Başkan olarak görevden uzaklaştırılan Manuel Zelaya'nın tanındığının belirtilmesine rağmen, diplomatik seviyede darbecilerle görüşüldüğünü bizzat Obama'nın Latin Amerika İşleri Danışmanı açıklamıştır. Honduras'ta gerçekleşenin bir darbe değil demokrasiye geçiş olduğunu söyleyen Barış ve Demokrasi Grubu, USAID ve NED (Ulusal Demokrasi Bağışı - National Endowment for Democracy) tarafından finanse edilmektedir. Ayrıca USAID'in "Yönetişim ve Şeffaflık Programları" adı altında belirli örgütlere kaynak aktardığı ve birçok CIA ajanını çalışanı olarak gösterdiği de iddia edilmektedir¹³⁹.

---

¹³⁶Kamer Kasım, "Obama'nın Orta Doğu Değerlendirmesi", 23 Mayıs 2011, <http://www.usakundem.com/yazar/2125/obama'nin-orta-dogu-degerlendirmesi.html>, (e.t. 25.05.2011).

¹³⁷ Howard LaFranchi, "Obama waives sanctions for four countries that use child soldiers", **The Christian Science Monitor**, 29 October 2010, <http://www.csmonitor.com/USA/Foreign-Policy/2010/1029/Obama-waives-sanctions-for-four-countries-that-use-child-soldiers>, (e.t. 18.05.2011).

¹³⁸ Howard LaFranchi, "UN condemns Somalia's use of child soldiers, but US aid still flows", **The Christian Science Monitor**, 16 June 2010, <http://www.csmonitor.com/USA/Foreign-Policy/2010/0616/UN-condemns-Somalia-s-use-of-child-soldiers-but-US-aid-still-flows>, (e.t. 18.05.2011).

¹³⁹ "Honduras Darbesinde Gizli ABD Parmağı", 30 Haziran 2009, <http://haber.sol.org.tr/dunyadan/honduras-darbesinde-gizli-abd-parmagi-haberi-15107>, (e.t. 18.05.2011).

2009'da göreve geldiğinde gerek ABD'de gerekse dünya nezdinde çok büyük bir desteğe sahip olan Obama, 2011 yılına gelindiğinde bu desteğini seçim sürecinde söz verip uygulamadığı birçok politika sebebiyle kaybetmiştir. Ancak bu eğilimin, Mayıs 2011'de 11 Eylül'ün ve uluslararası terörizmin simgesi olan Usame Bin Ladin'in yakalanıp öldürülmesiyle azalmaya başladığı söylenilebilir. Ayrıca Libya'ya gerçekleştirilen müdahalede Irak örneğinde olduğu gibi tek yanlı politikalara gidilmemesi ve bölgedeki isyancıların taleplerinin haklı olduğunun dile getirilmesi de ABD'nin ve Obama'nın imajını tekrar düzeltmiştir. Ancak tüm bu olayların ABD'deki seçim arifesinde yaşanması da dikkatleri çekmektedir.

Sonuç olarak Obama döneminde dış yardım politikalarında yapılan değişikliklerle ülke içi yardım kurumlarının verimliliği artırılmak istenmiştir. Kalkınma ve buna bağlı olarak verilen dış yardımlar dış politikanın önemli bir bileşeni olarak sıralanmıştır. Özellikle Afganistan ve Pakistan özelinde ve bölgede yaşanan son devrim dalgaları sebebiyle Orta Doğu bugüne kadarki Obama dönemi dış yardım politikalarında önemli yer tutmuştur. Gerek ABD dış politikasını yönetim şekli gerekse de konuşmaları ve kişiliği ile ılımlı bir görünüm çizen Obama, yukarıda bahsedilen örneklerden de anlaşıldığı üzere gerektiğinde ABD ulusal çıkarları doğrultusunda davranarak; Başkanlığı öncesinde doğru ve ahlaki bulmadığı politikaları bizzat uygulamıştır. Bu durum da ABD dış politikasının liderlerden ve partilerden bağımsız, ebedi Amerikan ulusal çıkarları doğrultusunda şekillendiğini; başkanların ve yönetimlerin sadece "iş yapış şekli" değiştirdiğini göstermektedir.

SONUÇ

Uluslararası politikada dış yardım sisteminde; tüm kalkınma amaçlı dış yardım politikalarına rağmen; esasında ABD'nin ve diğer gelişmiş ülkelerin yoksulluğun azaltılması ve ekonomik refahın elde edilmesi yönünde bunca zamandır yapısal ve gerçekçi çözümler bulamamaları neticesinde; dış yardımlara şüpheli bakmak gelenek haline gelmiştir. Uluslararası ekonomide gelişmiş ülkeler lehine işleyen ticaret engelleri, teknolojik üstünlük sebebiyle oluşan asimetrik ticari ilişkiler dış yardımların pozitif etkilerini de yok etmiştir. Ayrıca uluslararası sistemde çoğu gelişmekte olan ülkeye verilen yardımların; politik süreçlerden ve yaptırımlardan bağımsız olarak verilmemesi anormal bir durum yaratmış ve zaman içerisinde bunu yapıllaştırmıştır. *Batı en iyisini bilir* mantığı ülkelerin iç kamuoylarının ve politik geleneklerinin/ süreçlerinin göz ardı edilerek gerçekçi olmayan çözümlerle oyalanmaları sonucunu doğurmuş, bu durum da kalkınma sorununun bir türlü çözüme kavuşturulamamasına sebep olmuştur.

Gelişmemiş olan ülkeler açısından bu sonuçları doğuran dış yardımlar; ABD'nin uluslararası sistemde başat güç olarak yükselmesinde ve bu etkisinin devam ettirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Dış yardımlar çoğunlukla Amerikan dış ve iç politikasında istenilen amaçları elde etme doğrultusunda birer araç olarak kullanılmıştır. Genel anlamda Amerikan dış yardımı yurtdışındaki Amerikan değer ve çıkarlarının sağlanması ve korunmasının yanı sıra ülke içinde de politik kanatlar arasındaki dengenin sağlanmasında etkili olmuştur. ABD'de geleneksel olarak dış yardıma karşı bir duruş sergileyen Cumhuriyetçiler, ulusal güvenlik çıkarları söz konusu olduğunda yardım programlarına destek vermiştir. Demokratlar ise ulusal güvenlik konularından ziyade yardımları desteklerken kalkınma ve yoksulluğun azaltılması hedefleri doğrultusunda destek olmuştur. Uzun yıllar boyunca bu iki uç arasındaki denge Kongre'de ve diğer yönetim organlarında ABD dış yardımlarının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Çalışmada kullanılan ekonomi politik teoriler ABD dış politikasının zaman içerisinde değişen ve birbiriyle iç içe geçen realist ve liberal yönlerinin; dış yardımların ABD dış politikasında oynadığı rolün kavranması açısından isabetli bir seçim olduğunu kanıtlamıştır. Nitekim kuruluşundan bu yana geçen zaman içerisinde ABD ne tam anlamıyla realist ne de tam anlamıyla liberal bir dış politika geleneği sürdürmemiştir. ABD

dış yardım politikalarındaki değişimler uluslararası sistemdeki siyasi ve ekonomik değişimlerden bağımsız gelişmemiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik güç olarak uluslararası politikada etkin hale gelen ABD 1970'li yıllara değin uluslararası ekonomik kurumların ve USAID, İthalat-İhracat Bankası (Export-Import Bank) vb. ulusal yardım ve kalkınma kuruluşlarının yardımıyla uluslararası sistemde çoğunlukla tek yanlı bir politika izleyebilmiştir. Bu dönemde dış yardımların kullanımı da komünizmi çevreleme stratejisi kapsamında, müttefiklikler elde etmek, var olan müttefiklikleri sürdürmek gibi güvenlik kaygılarının yanı sıra bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerde ticari çıkarlar elde etmek ve ABD şirketleri ile Amerikan ticari kuruluşlarına/sektörlerine fayda sağlamak amacı ile ekonomik kaygılar/çıklarlar çerçevesinde formüle edilmiştir.

1970'li yıllar sonrasında, uluslararası politikada yükselen başta Avrupa ve Japonya gibi güçlerin varlığı, ekonomisinin güçsüzleşmesi ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere uygulanan politikalara karşı çıkmasının yarattığı baskı sonrasında uluslararası sistemde çok yanlı politikalara yönelen ABD, dış yardım politikalarını da bu yönde formüle etmiştir. Bu kapsamda DB ve IMF gibi uluslararası finans kuruluşlarının dış yardım sistemi üzerindeki etkisi artmıştır. Bu kurumların uyguladığı politikaların toplumlara sürüklediği borç batağı ile 1980'lere gelindiğinde neoliberal politikalar uygulanma fırsatı bulmuştur.

Soğuk Savaş döneminde; ABD dış yardım politikaları komünizmi çevreleme ve SSCB'yi kontrol altında tutma amacıyla formüle edilmiştir. ABD yardımı, dost hükümetleri ve ekonomilerini güçlendirmek, arzu edilen davranışı ödüllendirmek (*üs haklarının elde edilmesi, BM oylamalarında ve genel anlamda Amerikan politikalarının desteklenmesi*) ve ABD'nin dünya çapındaki varlığının ve etkisinin güvence altına alınması amaçlarıyla kullanılmıştır. Bu anlamda dış yardımlar, ABD'nin müttefikler kazanma, müttefiklikleri sürdürme, ekonomik olarak güçlü fakat kendisine bağımlı devletler oluşturarak, ABD'nin ekonomik ve stratejik üstünlüklerini sürdürme gibi politikalarının gerçekleştirilmesinde yardımcı olmuştur.

Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından, muhtemel bir tehdit yokluğunda ABD'de dış yardımların gerekliliği algısı yok olmuş ve on yıl sonrasında yeni bir düşman algısı yaratılıncaya kadar bu şekilde kalmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında ise dış yardımlar

terörist faaliyetleri önlemek için önemli bir araç olarak görülmüştür. Esasen Soğuk Savaş'ın bitimiyle birçok ülkeye verilen ve henüz kalkınma ve ekonomik gelişme amaçlarını gerçekleştirilmeden kesilen dış yardımlar, düşman algısından yoksun bir ABD'nin ekonomik refah ve kalkınma kaygılarından da bağımsız hale geldiğini göstermiştir.

ABD dış yardım politikalarında yaşanan değişimlerin ya da süreklilik arz eden durumların varlığı; yardımların ekonomik ve politik kaygılardan bağımsız verilmediğini göstermektedir. Zira dış yardım politikaları Soğuk Savaş ve sonrası dönemde değişen dengelere göre konumlandırılmıştır. Bu duruma bir istisna olarak İsrail'e ABD tarafından verilen yardımlar örnek gösterilebilir. ABD dış yardım programlarında 1970'lerden bu yana alıcı ülkeler sıralamasında ilk sırayı alan İsrail'e verilen yardımların büyük bir kısmının, Soğuk Savaş söyleminden bağımsız olduğu görülmüştür. Ne tamamen siyasi ne ekonomik ne de güvenlik algısıyla açıklanamayan bu yapısal yardım ilişkisi, tüm bu sebeplerle gerek dış yardım otoritelerince, gerek insan hakları savunucularınca gerekse de ABD kamuoyunun her iki siyasi görüşünü yansıtan kişilerce yoğun bir şekilde eleştirilmektedir.

Mükemmel şekilde kurgulanmış bir devlet-şirket işbirliğinin sonucunda ABD'nin, uluslararası sistemdeki siyasi ve ekonomik gücünü sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Nitekim dış yardımların Amerikan şirketlerine pazar açma amacı hem Soğuk Savaş esnasında hem de sonrasında etkili olmuştur. Gerek askeri, gerek ekonomik yardımlar bu amaca hizmet etmiştir. Amerikan mal ve hizmetlerine harcanma şartı ile verilen yardımlar yine ABD ekonomisine olumlu etkide bulunmuştur. İnsani amaçlı verilen yardımlar dahi (*gıda yardımları, doğal afet ya da benzeri felaketler sonrası verilen yardımlar*) Amerikan ekonomik ve güvenlik çıkarlarının gerçekleştirilmesine hizmet etmiştir. Nitekim ABD'de bugün dış yardım; içinde çeşitli ticari sektörlerin çıkarlarının bulunduğu ve ekonomik, siyasi ve kültürel çıkarları / amaçları olan STÖ'nün bulunduğu, çeşitli ülke ve şirketlerin lobi faaliyetlerinin yoğun olduğu muazzam bir Amerikan endüstrisini oluşturmaktadır.

Devletlerin varlığını sürdürmek ve uluslararası politikada etkisini artırmak adına ekonomik araçları kullanması bir dereceye kadar anlaşılabilir. Ancak ABD tarihi boyunca Amerikan hükümetleri bu amaçları sıralarken, liberal söylemden faydalanmış; demokrasi, insan hakları, özgürlükler, kalkınma ve refah gibi evrensel değerleri kendi

tekellerinde ve Amerikan istisnacılığı çerçevesinde sahiplenerek uluslararası sistemi ve devletleri şekillendirmeye çalışmışlardır. Bu anlamda liberal politikaların sadece ekonomik uygulamalar sırasında görüldüğü, bunun dışında ABD çıkarlarının tehlikede görüldüğü her noktada realist eylemlerin geçerli olduğu görülmektedir. Dış yardımlar bu anlamda tüm bu politikalara bir yumuşak güç (*soft power*) unsuru olarak hizmet etmiştir. Nitekim ABD bu amaçlarla gerek Soğuk Savaş döneminde gerekse sonrasında demokratik yolla seçilmiş birçok hükümeti devirmiş, Amerikan ticari çıkarlarının tehlikeye girdiği tüm ülkelere askeri ya da postmodern sivil müdahalelerde bulunmuştur.

Dış yardım politikalarının evrimi de reel politik ve liberal politik arasındaki değişimler sonucunda şekillenmiştir. Bu politikalarla yardım verilen ülkelerdeki insanların yaşam koşullarının değiştirilmesi değil, ABD'nin ekonomik çıkarlarına bağladığı/eşdeğer tuttuğu ulusal güvenlik çıkarları ön plana çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dış yardım programlarından başlayarak gerek Cumhuriyetçi gerekse Demokrat tüm başkanlar bu amaca yönelik politikalar üretmişlerdir. Kongre'de liberal yönde politikalar yürütülmeye çalışılsa da yönetim aşamasında yine ulusal güvenlik kaygıları ön plana çıkartılarak çoğu zaman uygulamaya geçilmemiştir.

Çalışma sonucunda ABD'nin dış politika davranışlarının, temelde ekonomik çıkarlarına bağlı bulunan ulusal güvenlik çıkarlarını gerçekleştirmeye yönelik şekillendiği, dış yardımların da bu nihai amaca ulaşabilmek için devletleri/toplumları/halkları şekillendirici bir dış politika aracı rolü oynadığı saptanmıştır. Bu çerçevede başkanların ya da politik görüşlerin sadece dış yardım politikalarının uygulanış şeklini değiştirdiği iddia edilebilir. Dış yardım programlarında vurgulanan kalkınma hedeflerine çoğu zaman ulaşılamamasına rağmen programların devam ettirilmesi de ABD'nce yoksulluğu doğuran yapısal sorunlara gerçek anlamıyla bir çözüm bulunmak istenmediğini göstermektedir. Ayrıca Amerikan kalkınma ve yardım kuruluşları uyguladıkları politikalarla toplumların ve ülkelerin sadece ekonomik ve siyasi olarak şekillenmesini sağlamamış, aksine bu toplumların hayat tarzlarının Amerikanlaştırılarak kültürlerinin şekillenmesine neden olmuştur. Bu durum ise ABD'nin askeri ve ekonomik alanlardaki başat gücünün yanı sıra kültürel-sosyal olarak da baskın hale gelmesinin temelini oluşturmuştur.

Sonuç olarak; 1945 yılından günümüze değin zaman zaman kesintilere uğrasa da devam eden ABD dış yardım programlarının kısa ve orta vadede sürdürmesi kuvvetle

muhtemeldir. USAID vb. Amerikan yardım kuruluşlarının son yıllarda sıklıkla eleştirilmesinin sonucunda başlatılan, yenilenme ve etkinleştirilme süreçleri/çabaları ABD'nin bir dış politika aracı olarak dış yardımlara verdiği önemi göstermektedir. Özellikle George W. Bush yönetiminin uyguladığı politikalar sonucunda dünya çapında yükselen ABD karşıtlığı, Başkan Obama döneminde ABD dış politikasının dünya çapında uygulanması esnasında, sivil kapasitenin ve kurumların rollerinin artırılması ile bertaraf edilmeye çalışılmaktadır. Bu sebeple kısa vadede dış yardım programlarının da yumuşak güç unsuru olarak kullanılmaya devam edeceği öngörülebilir. Ancak 2016 yılı itibariyle ABD'nin dünya çapındaki ekonomik üstünlüğünü Çin'e bırakacağı öngörülerinin de gösterdiği üzere; artan ekonomik kaygılarla dış yardım programlarında seçiciliğin giderek artacağı düşünülebilir. Başkan Obama döneminde belirtileri görülen bu seçicilik süreci sonucunda dünyanın ekonomik ve siyasi olarak geri kalmış ancak enerji kaynakları yönünden zengin bölgelerine (Orta Doğu, Afrika) yönelen ABD'nin, bu bölgelere yönelik politikalarında ön plana çıkarılan dış yardım programları, dış yardımların dış politikanın önemli araçlarından biri olmaya devam edeceğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- AKTAN Çoşkun Can, **Yeni İktisat Okulları**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2000.
- ANTIZZO Glenn J., **U.S. Military Intervention In The Post–Cold War Era: How To Win America’s Wars In The Twenty-First Century**, Louisiana State University Press, USA, 2010.
- ARI Tayyar, **Amerika’da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika: Türk, Yunan, Ermeni, İsrail ve Arap Lobilerinin ABD’nin Dış Politikasına Etkileri**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1996.
- ARI Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 6. Baskı, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, 2006.
- ARI Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Güncellenmiş 3. Baskı, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, 2007.
- ARI Tayyar, **İran, Irak, ABD ve Petrol**, Güncellenmiş 2. Baskı, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, 2007.
- ARI Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, 4. Baskı, 2006.
- AYHAN Veysel, **İmparatorluk Yolu: Orta Doğu ve Petrol**, Güncellenmiş 2. Baskı, Dora Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Bursa, 2009.
- BARRETT Robby C., **The Greater Middle East and the Cold War: US Foreign Policy under Eisenhower and Kennedy**, TJ International Ltd, Padstow, Cornwall, Great Britain, 2007.
- BAŞKAYA Fikret, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- CALLAWAY Rhonda L. - Elizabeth G. MATTHEWS, **Strategic US Foreign Assistance: The Battle Between Human Rights and National Security**, Ashgate Publishing Limited, Great Britain, 2008.
- CAMERON Fraser, **US Foreign Policy After the Cold War: Global Hegemon or Reluctant Sheriff?**, Second Edition, Routledge, USA, 2005.
- CANBOLAT İbrahim S., **Savaş ve Barış Arasında Dünya: Korku ve Umut Arasında İnsan**, Alfa Aktüel Yayınevi, İstanbul, 2003.
- CANBOLAT İbrahim S., **Gelişmekte Olan Ülkeler: Küresel Politik ve Ekonomik Çıkar İlişkilerindeki Konumları**, 3. Baskı, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2004.
- CHOMSKY Noam - Gilbert ACHCAR, **Tehlikeli Güç: ABD’nin Dış Siyaseti ve Ortadoğu**, çev. Yavuz Alogan, İthaki Yayınları, İstanbul, 2007.
- CUMMINGS Milton C., Jr. - David WISE, **Democracy Under Pressure: An Introduction to the American Political System**, 6th Edition, Harcourt Brace Jovanovich Inc., USA, 1989.
- ÇAM Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, 9. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2005.
- DACY Douglas C., **Foreign Aid, War, and Economic Development: South Vietnam, 1955-1975**, Cambridge University Press, USA, 1986.
- DİKEÇ Üstün, **Dış Yardımların Koordinasyonu ve Türkiye’ye Yardım Konsorsiyumu**, Gazi Üniversitesi Basım-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1984.

- DOBSON Alan P. – Steve MARSH, **US Foreign Policy Since 1945**, Routledge, USA, 2001.
- DOREL Gérard, **Amerikan İmparatorluğu Atlası: ABD Hipergücün Jeostratejisi**, çev. Alper Altuğ, NTV Yayınları, İstanbul, 2007.
- DOTY Roxanne Lynn, **Imperial Encounters: The Politics of Representation in North-South Relations**, Third Edition, University of Minnesota Press, USA, 2002.
- ELLWOOD Wayne, **Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu: Antikapitalist Hareket için Kılavuzlar 1**, çev. Betül Dilan Genç, 2. Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
- EVANS Graham - Jeffrey NEWNHAM, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, çev. H. Ahsen Utku, Bilimevi Yayınevi, İstanbul, 2007.
- GODWIN Jack, **The Arrow And The Olive Branch: Practical Idealism in U.S. Foreign Policy**, Praeger Security International, USA, 2008.
- GÖZE Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Genişletilmiş 8. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1998.
- GÜRAN Tefvik, **İktisat Tarihi**, Acar Matbaası, İstanbul, 1999.
- HALABİ Yakub, **US Foreign Policy in the Middle East: From Crises to Change**, Ashgate Publishing Limited, England, 2009.
- HEALEY J. M. , **The Economics of Aid**, London Routledge&Kegan Paul, UK, 1971.
- HOLSTI K. J., **International Politics, A Framework for Analysis**, 3. Edition, Prentice Hall Inc., USA, 1977.
- İYİBOZKURT M. Erol, **Uluslararası İktisat Teorisi**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1985.
- JONES Howard, **Crucible of Power: A History of American Foreign Relations From 1897**, Second Edition, Rowman & Littlefield Publishers Inc., USA, 2008.
- KISSINGER Henry, **Diplomacy**, Simon&Schuster, New York, 1994.
- KOCAOĞLU Mehmet, **Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu: Parçalanmak İstenen Topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar**, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 1995.
- LANCASTER Carol, **Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics**, The University of Chicago Press, USA, 2007.
- LANCASTER Carol, **George Bush's Foreign Aid: Transformation or Chaos?**, Center for Global Development, USA, 2008.
- LANCASTER Carol - Ann Van DUSEN, **Organizing U.S. Foreign Aid: Confronting the Challenges of the Twenty-first Century**, Brookings Institution Press, USA, 2005.
- MARKHAM Jerry W., **A Financial History of the United States: From J.P. Morgan to the Institutional Investor (1900–1970)**, Vol. 2, M. E. Sharpe Inc. , USA, 2002.
- MARSDEN Lee, **For God's Sake: The Christian Right and US Foreign Policy**, Zed Books Ltd., UK and USA, 2008.
- MCCORMICK James M., **American Foreign Policy and American Values**, F.E. Peacock Publishers Inc. , USA, 1985.
- MCCRISKEN Trevor B., **American Exceptionalism and the Legacy of Vietnam: US Foreign Policy since 1974**, Palgrave Macmillan, Great Britain, 2003.
- MEARSHEIMER John J. - Stephen M. WALT, **İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası**, çev. Hasan Kösebalaban, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

- NEVINS Allan - COMMAGER Henry Steele, **ABD Tarihi**, çev. Halil İnalçık, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005.
- NIEBUHR Reinhold, **Ahlaklı İnsan Ahlaksız Toplum**, çev. Sara Akad, 2. Baskı, Yeryüzü Yayıncılık, Ankara, 2003.
- ÖLMEZOĞULLARI Nalan, **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm**, 5. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2008.
- PATERSON Thomas G., **Meeting the Communist Threat: Truman to Reagan**, Oxford University Press, Inc., USA, 1988.
- PATTERSON James T., **Grand Expectations: The United States, 1945-1974**, Oxford University Press Inc., USA, 1996.
- POTYEMKIN Vladimir et al., **Uluslararası İlişkiler Tarihi: Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi**, Cilt 1, çev. Attila Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1977.
- POTYEMKIN Vladimir et al., **Uluslararası İlişkiler Tarihi: Başlangıçtan Bugüne Diplomasi Tarihi**, Cilt 2, çev. Attila Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1977.
- RIDDELL Roger C., **Does Foreign Aid Really Work?**, Oxford University Press, UK, 2007.
- RIVERO De Oswaldo, **Kalkınma Efsanesi: “21. Yüzyılın Bağımsız Yaşayamayan Ekonomileri”**, çev. Ömer Karakurt, Çitlembik Yayınları, İstanbul, 2003.
- ROBERTS J. M., **Yirminci Yüzyıl Tarihi**, çev. Sinem Gül, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.
- ROOT Hilton L., **Alliance Curse: How America Lost the Third World**, The Brookings Institution, USA, 2008.
- SANDER Oral, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e**, 15. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.
- SAVAŞ Vural, **İktisadın Tarihi**, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, İstanbul, 1997.
- SEYİDOĞLU Halil, **İngilizce-Türkçe Ekonomi ve İşletmecilik Terimleri Açıklamalı Sözlük**, Geliştirilmiş 2. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2001.
- SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası İktisat, Teori, Pratik, Uygulama**, Genişletilmiş 12. Baskı, Güzem Yayınevi, İstanbul, 1998.
- SOGGE David, **Kaşık ve Kepçe: Dış Yardım Hakkında Bilmek İsteddiğiniz Her Şey**, çev. Murat Sağlam, Çitlembik Yayınları, İstanbul, 2003.
- SÖNMEZ Sinan, **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.
- SÖNMEZOĞLU Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 2. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.
- SPERO Joan Edelman, **The Politics of International Economic Relations**, 3. Ed., St. Martin’s Press, USA, 1985.
- STOKES Doug, **America's Other War: Terrorizing Colombia**, Zed Books, USA, 2005.
- ŞENEL Alâeddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, 4. Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1995.
- TANİLLİ Server, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası: 19. Yüzyıl İlerlemenin Çelişmeleri**, Cilt 5, 2. Baskı, Adam Yayınları, İstanbul, 1999.
- TANİLLİ Server, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası: 20. Yüzyıl Yeni Bir Dünyanın Arayışında?**, Cilt 6, Adam Yayınları, İstanbul, 1999.
- TANİLLİ Server, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası: Aydınlanma ve Devrim**, Cilt 4, 3. Baskı, Adam Yayınları, İstanbul, 2001.
- ÜLMAN Halûk, **Birinci Dünya Savaşına Giden Yol (ve Savaş)**, Ekli 2. Basım, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973.

- VERGARA Francisco, **Liberalizmin Felsefi Temelleri: Liberalizm ve Etik**, çev. Bülent Arıbaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- WATSON Alison M. S., **An Introduction to International Political Economy**, Continuum International Publishing Group, Great Britain, 2005.
- WIEGERSMA Nan - Joseph E. MEDLEY, **US Economic Development Policies Towards the Pacific Rim**, , Antony Rowe Ltd., Great Britain, 2000.
- YAYLA Atilla, **Liberal Bakışlar**, Liberte Yayınları, Ankara, 2000.
- YAYLA Atilla, **Liberalizm**, 4. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara, 2002.

Makaleler

- ADLER John H., “Yabancı Devlet Sektörü Mali Yardımının İktisadi Gelişmeye Etki Ve Faydaları”, **Dış Yardım**, Çeltüt Matbaacılık Kollektif Şirketi, İstanbul,1967, ss. 67-89. (Derleyen ve çeviren bilgisi yok).
- AKYOL Servet -Süleyman ULUTÜRK, “Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Politigi”, **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı. 13, 2007, ss. 62-85.
- ALESINA Alberto - Beatrice WEDE, “Do Corrupt Governments Receive Less Foreign Aid?”, **The American Economic Review**, Vol. 92, No. 4, September 2002, pp. 1126-1137.
- APODACA Clair, “U.S. Human Rights Policy and Foreign Assistance: A Short History”, **Ritsumeikan International Affairs**, Vol. 3, 2005, pp. 63-80.
- ARI Bülent, “Avrupalılar Kozlarını Amerika Kıtası’nda Paylaştı”, **Doğu Batı “Bir Zamanlar Amerika”**, Yıl. 8, Sayı. 32, Mayıs-Haziran-Temmuz 2005, ss. 61-70.
- ATAÇ C. Akça - Bahar GÜRSEL, “Amerikan Apokaliptik’inin Dünü ve Bugünü”, **Doğu Batı “Bir Zamanlar Amerika”**, Yıl. 8, Sayı. 32, Mayıs-Haziran-Temmuz 2005, ss. 73-88.
- AYDEMİR Cahit - Hüseyin Haşimi GÜNEŞ, “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 5, Sayı. 15, Kış 2006, ss. 136-158.
- AYDIN Mustafa, “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi’ Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt. 1, Sayı. 1, Bahar 2004, ss. 33-60.
- AYHAN Veysel, “Hegemonya Politikası Bağlamında ABD-İran İlişkilerinin Analizi”, **Avrasya Dosyası**, Cilt. 12, Sayı. 2, 2006, ss. 185-228.
- BALCI Ali - Murat YEŞİLTAŞ, “Bir Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımların Kullanılması: Japonya Örneği”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt. 2, Sayı. 8, Kış 2005-2006, ss. 167-199.
- BERKTAY Fatmagül, “Liberalizm, Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, der. H. Birsen Örs, **Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 47-114.
- BORZUTZKY Silvia - David BERGER “The Eisenhower Administration and the Aswan Dam”, **Middle East Journal**, Vol. 64, No. 1, Winter 2010, pp. 84-102.
- BOZDAĞLIOĞLU Yücel - Çınar ÖZEN, “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt. 1, Sayı. 4, Kış 2004, ss. 59-79.
- CARLETON David - Michael STOHL, “The Foreign Policy of Human Rights: Rhetoric and Reality from Jimmy Carter to Ronald Reagan”, **Human Rights Quarterly**, Vol. 7, No. 2, May 1985, pp. 205-229.

- ÇAKMAK Cenap, “Realist Teori, Uluslararası İlişkilere Etkisi ve Kritiği”, **Kamu Hukuku Arşivi**, Mart 2006, ss. 44-55.
- ÇALIŞ Şaban - Erdem ÖZLÜK, “Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, No. 17, 2007, ss. 225-243.
- ÇAMAN Efe, “Uluslararası İlişkilerde (Neo)Realist Paradigmanın Almanya’daki Gelişimi ve Evrimi: Kindermann ve Münih Okulu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt. 2, Sayı. 8, 2006, ss. 36-52.
- ÇETİN Halis, “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt. 3, Sayı. 1, 2002, ss. 79-96.
- ÇİTLİOĞLU Ercan, “Terörizm ve Küreselleşme”, **Stratejik Analiz**, Aralık 2007, ss. 77-85.
- ÇOLAKOĞLU Selçuk, “Asya- Pasifik’te Amerika: ABD’nin “Batı”ya Açılma Macerası, **Doğu Batı “Bir Zamanlar Amerika”**, Yıl. 8, Sayı. 32, Mayıs-Haziran-Temmuz 2005, ss. 181-195.
- DIBACCO Thomas V., “American Business and Foreign Aid: The Eisenhower Years”, **The Business History Review**, Vol. 41, No. 1, Spring 1967, pp. 21-35.
- DUMAN Mehmet, “Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt. 2, Sayı. 4, 2002, ss. 1-16.
- ERALP Atila, “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, der. Atila Eralp, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 57-88.
- ERALP Atila, “Hegemonya”, **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. Atila Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 155-181.
- EREKER Fulya A., “İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt. 1, Sayı. 3, Güz 2004, ss. 1-36.
- ERHAN Çağrı, “ABD ve NATO ile İlişkiler”, ed. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 522-575.
- FORSYTHE David P., “US Foreign Policy and Human Rights: The Price of Principles”, **Human Rights and Comparative Foreign Policy**, ed. David P. Forsythe, United Nations University Press, USA, 2000, pp. 21-48.
- FRASER Alastair, “Aid-Recipient Sovereignty in Historical Context”, **The Politics of Aid: African Strategies for Dealing with Donors**, ed. Lindsay Whitfield, Oxford University Press Inc., USA, 2009, pp. 45-73.
- GREEN Stephen, “The US Does Not Need Israel”, **American Foreign Policy: Opposing ViewPoints**, editors. David L. Bender-Bruno Leone, Greenhaven Press, USA, 1987, pp. 153-157.
- GÜNEY Pelin, “Marshall Planı: Avrupa Birliği’nin İnşasında Amerikan Harcı”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt. 5, No. 3, Bahar 2006, ss. 103-114.
- HUFBAUER Gary Clyde - Jeffrey J. SCHOTT, “Economic Sanctions and U.S. Foreign Policy”, **PS: Political Science and Politics**, Vol. 18, No. 4, Autumn 1985, pp. 727-735.
- KERESTECİOĞLU İnci Özkan, “Milliyetçilik, “Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens”ten Frankeştayn’ın Canavarına”, **Siyasal İdeolojiler: 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla**, der. H. Birsen Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 307-350.

- KNACK Stephen, "Does Foreign Aid Promote Democracy?", **International Studies Quarterly**, Vol. 48, 2004, pp. 251–266.
- KORB Lawrence, "Foreign Aid and Security: A Renewed Debate?", **Foreign Aid and Foreign Policy: Lessons for the Next Half-Century**, editors. Louis A. Picard- Robert Groelsema - Terry F. Buss, M.E. Sharpe, Inc., USA, 2008, pp. 27-38.
- KÖSE Ahmet Haşim - Ahmet ÖNCÜ, "İktisadın Piyasası, Kapitalizmin Ekonomisi", **İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, ed. A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 93-141.
- LEBOVIC James H., "National Interests and US Foreign Aid: The Carter and Reagan Years", **Journal of Peace Research**, Vol. 25, No. 2, June 1988, pp. 115-135.
- MAY Gary, "Passing the Torch and Lighting Fires: The Peace Corps", **Kennedy's Quest For Victory: American Foreign Policy 1961-1963**, ed. Thomas G. Paterson, Oxford University Press, Inc., USA, 1989, pp. 284-316.
- MCCORMICK James M., "The NIEO and the Distribution of American Assistance", **The Western Political Quarterly**, Vol. 37, No. 1, March 1984, pp. 100-119.
- MCGLADE Jacqueline, "Confronting the Marshall Plan: US Business and European Recovery", **The Marshall Plan Today: Model and Metaphor**, editors. John Agnew - J. Nicholas Entrikin, Routledge, Great Britain, 2004, pp. 171-190.
- MORGENTHAU Hans, "A Political Theory of Foreign Aid", **American Political Science Review**, Vol. 56, No. 2, June 1962, pp. 301-304.
- MURAVCHIK Joshua, "The US Needs Israel", **American Foreign Policy: Opposing ViewPoints**, editors. David L. Bender-Bruno Leone, Greenhaven Press, USA, 1987, pp. 148-152.
- NGUYEN Lien-Hang T., "Waging War on All Fronts: Nixon, Kissinger, and the Vietnam War, 1969–1972", **Nixon in the World: American Foreign Relations, 1969–1977**, editors. Fredrik Logevall-Andrew Preston, Oxford University Press, Inc. , USA, 2008, pp. 185-203.
- NOWELS Larry, "Foreign Aid Reform Commissions, Task Forces, and Initiatives: From Kennedy to the Present", **Security By Other Means: Foreign Assistance, Global Poverty, and American Leadership**, ed. Lael Brainard, Brookings Institution Press, USA, 2006, pp. 255-275.
- OLCAY H. Bülent - Tarık OLCAY, "Dış Politika Araçları", **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler**, ed. İdris Bal, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, ss. 209-223.
- ÖZEL Hüseyin, "Liberalizmin "Ütopyacı" Toplum Tasarımı", **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 26, No. 1, 2002, ss. 101-123.
- POE Steven C. - James MEERNIK, "US Military Aid in the 1980s: A Global Analysis", **Journal of Peace Research**, Vol. 32, No. 4, November 1995, pp. 399-411.
- RABE Stephen G., "Controlling Revolutions: Latin America, the Alliance for Progress, and Cold War Anti-Communism", **Kennedy's Quest For Victory: American Foreign Policy 1961-1963**, ed. Thomas G. Paterson, Oxford University Press, Inc., USA, 1989, pp. 105-122.
- RADELET Steven, "Bush and Foreign Aid", **Foreign Affairs**, Vol. 82, Issue. 5, September/October 2003, pp. 104-117.

- REGAN Patrick M., "U.S. Economic Aid and Political Repression: An Empirical Evaluation of US Foreign Policy," **Political Research Quarterly**, Vol. 48 No. 3, September 1995, pp. 613-628.
- SCHELLING Thomas C., "The Marshall Plan: A Model for What?", **The Marshall Plan Today: Model and Metaphor**, editors: John Agnew - J. Nicholas Entrikin, Routledge, Great Britain, 2004, pp. 234-240.
- SCHOULTZ Lars, "U.S. Foreign Policy and Human Rights Violations in Latin America: A Comparative Analysis of Foreign Aid Distributions", **Comparative Politics**, Vol. 13, No. 2, January 1981, pp. 149-170.
- SCHRAEDER Peter J. - Steven W. HOOK - Bruce TAYLOR, "Clarifying the Foreign Aid Puzzle: A Comparison of American, Japanese, French, and Swedish Aid Flows", **World Politics**, Vol. 50, No. 2, January 1998, pp. 294-323.
- SCHULZINGER Robert D., "The End of the Vietnam War, 1973-1976", **Nixon in the World: American Foreign Relations, 1969-1977**, editors. Fredrik Logevall-Andrew Preston, Oxford University Press, Inc., USA , 2008, pp. 204-223.
- SIBLEY Katherine A. S., "Foreign Aid", **Encyclopedia of American Foreign Policy**, Second Edition, ed. Louise B. Ketz, Charles Scribner's Sons - Gale Group, USA, 2002, pp. 93-109.
- STOHL Michael - David CARLETON - Steven E. JOHNSON, "Human Rights and U.S. Foreign Assistance from Nixon to Carter", **Journal of Peace Research**, Vol. 21, No. 3, September 1984, pp. 215-226.
- TANRISEVER F. Oktay, "Güç", **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. Atila Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 53-71.
- TAYFUR M. Fatih, "Devletler ve Piyasalar", **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. Atila Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 183-216.
- TAYFUR M. Fatih, "Dış Politika", **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. Atila Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 73-105.
- THÉRIEN Jean-Philippe, "Debating Foreign Aid: Right Versus Left", **Third World Quarterly**, Vol. 23, No. 3, 2002, pp. 449-466.
- TUNCER Selahattin, "Doğu Bloku İktisadi Yardımları", **İktisadi Gelişme ve Dış Yardım**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1969, ss. 207-231, (derleyen bilgisi yok)
- USLU Nasuh, "ABD'nin Temel Tehdit Kaynağını Kurutma ve Hegemonya Kurma Adına Orta Doğu'ya Yönelmesi", **Doğu Batı**, Sayı. 42, 2007, ss. 127-153.
- UZER Umut, "Uluslararası İlişkiler Teorileri", ed. İdris Bal, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk ve Temel Sorunlar**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, ss. 55-76.
- VENGROFF Richard "Food and Dependency: P.L. 480 Aid to Black Africa", **The Journal of Modern African Studies**, Vol. 20, No. 1. , March 1982, pp. 27-43.
- VILLAR Oliver, "U.S. Narcocolonialism?: Colombian Cocaine and Twenty-First Century", **Transitions in Latin America and in Poland and Syria**, ed. Paul Zarembka, Elsevier Ltd., United Kingdom, 2007, pp. 97-128.
- WALA Michael, "Point Four", **Gale Dictionary of American History**, Vol. 06, ed. Stanley I. Kutler, Third Edition, Charles Scribner's Sons - Gale Group, USA, p. 381.

- WENGER Martha, "US Aid to Israel: From Handshake to Embrace", **Middle East Report**, No.164/165, Intifada Year Three, May-Aug. 1990, pp. 14-15.
- YALVAÇ Faruk, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar", **Devlet, Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, der. Atila Eralp, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 131-184.
- YALVAÇ Faruk, "Devlet", **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. Atila Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 15-51.
- YALVAÇ Faruk, 'Savaş ve Barış', Atila Eralp der. **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. Atila Eralp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 251-285.
- YAMAN Didem, "11 Eylül Sonrasında ABD: Algılamalar, Psikolojik Yansımalar ve Yasal Düzenlemeler", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt. 1, Sayı. 1, 2005, ss. 117-142.
- YENAL Oktay, "Dış Yardımlar ve Gelişme Meselesi", **Dış Yardım**, Çeltüt Matbaacılık Kollektif Şirketi, İstanbul, 1967, s. 23. (Derleyen ve çeviren bilgisi yok).
- YURDUSEV A. Nuri, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", der. Atila Eralp, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 15-55.
- ZEVİN Robert, "An Interpretation of American Imperialism", **The Journal of Economic History**, Vol. 32, No. 1, March 1972, pp. 316-360.

Diğer Kaynaklar

- ADELMAN Carol, "Foreign Aid: Effectively Advancing Security Interests", <http://hir.harvard.edu/index.php?page=article&id=1660&p=4>, (e.t. 15.08.2010).
- "Amerikan Devrimi", **Devrimler ve Karşı-Devrimler Ansiklopedisi**, Türkçe 2. Baskı, Cilt 2, 1987.
- ALTIN Ahmet Said, "Obama Döneminde AFRICOM", <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/696/obama-doneminde-africom.aspx>, (e.t. 11.01.2011).
- "Amerikan Tarihi'nin Ana Hatları", <http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Tarih.htm>, (e.t. 12.04.2010).
- ARI Tayyar "ABD-İsrail İlişkileri ve Orta Doğu Barış Süreci", http://www.tayyarari.com/download/abd_israil.doc, (e.t. 17.09.2010).
- ARI Tayyar, "BOP, Orta Doğu ve ABD: Politika mı Yoksa Propaganda mı?," <http://www.tayyarari.com/bop.doc>, (e.t. 21.10.2007).
- AYDIN Mustafa, "Amerika Dünyadan Ne İstiyor: ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Dış Politikası", www.stradigma.com, (e.t. 09.07.2008).
- AYDIN Ahmet, "Kalkınmada OPEC Yardım Kuruluşları ve OPEC Uluslararası Kalkınma Fonu", www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/opec.doc, (e.t. 27.04.2009).
- BARD Mitchell, "U.S. Aid To Israel", 13 January 2010, http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/US-Israel/foreign_aid.html, (e.t. 13.01.2011).

- BİRTEK Nuri, **Türkiye'nin İkili Dış Yardımları (1992-1996)**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Dış Planlama Teşkilatı Yayını, 1998, <http://ekutup.dpt.gov.tr/disekono/yaritim/ikili.doc>, (e.t. 20.04.2009).
- BLANCHFIELD Luisa - Marian Leonardo LAWSON, **The Millennium Development Goals: The September 2010 U.N. High-level Meeting**, CRS Report for Congress, 23 September 2010 .
- BOVARD James, "The Continuing Failure of Foreign Aid", **Cato Policy Analysis**, No. 65, 31 January 1986, <http://www.cato.org/pubs/pas/pa065.html>, (e.t.15.08.2010).
- "Bush Brings Faith to Foreign Aid", **Boston Globe**, 8 October 2006, <http://www.crusadewatch.org> , (e.t. 11.11.2010).
- CHOMSKY Noam, "Doktrinler ve Vizyonlar: Dünyayı Kim Yönetecek ve Nasıl Yönetecek?", çev. Nuri Ersoy, <http://www.znet-turkiye.org/nc070604.htm> , (e.t. 17.02.2011).
- CURTISS Richard H., "The Cost of Israel to the American Public", <http://www.ifamericansknew.org/stats/cost2.html> , (e.t. 10.12.2010).
- DICHTER Thomas, "Time To Stop Fooling Ourselves about Foreign Aid, a Practitioner's View", **Foreign Policy Briefing**, N: 86, 2005, <http://www.cato.org/pubs/ftp/briefs/ftp86.pdf>, (e.t. 28.04.2009).
- DURSUN Hasan, "Dış Yardımla Ekonomik Büyüme ve Kalkınma, **Kamu-İş Dergisi**, Cilt. 8, Sayı. 4, 2006, www.kamu-is.org.tr/pdf846.pdf , (e.t. 20.04.2009) .
- "Economic Support for the Middle East and North Africa", 18 May 2011, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/18/factsheet-economic-support-middle-east-and-north-africa> , (e.t. 19.05.2011).
- EPSTEIN Susan B., **Foreign Aid Reform, National Strategy, and the Quadrennial Review**, CRS Report for Congress, 15 February 2011,
- ERHAN Çağrı, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", **AÜSBF Dergisi**, Cilt LI, 1-4, 1996, <http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dergi/?cilt=5>, ss. 278-279, (e.t. 23.08.2010).
- EMBEL Ersin, **Hegemonya ve Meşruiyet Kavramları Çerçevesinde Amerikan Müdahaleciliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2004.
- GOLDBERG Michelle, "Obama's Foreign Aid Mess", 15 August 2009, <http://www.thedailybeast.com/blogs-and-stories/2009-08-15/can-usaid-survive-without-a-leader/#>, (e.t. 04.03.2011).
- "Homes Demolished in Israel and Palestine", <http://www.ifamericansknew.org/stats/homes.html>, (e.t. 17.02.2011).
- "Honduras Darbesinde Gizli ABD Parmağı", 30 Haziran 2009, <http://haber.sol.org.tr/dunyadan/honduras-darbesinde-gizli-abd-parmagi-haberi-15107>, (e.t.18.05.2011).
- "In the National Interest: Trends in US Foreign Aid Programs", Number 129, April 1992, <http://www.envio.org.ni/articulo/2512>, (e.t. 07.11.2010).
- "Integrating 21st Century, Development and Security Assistance" , Final Report of the Task Force on Nontraditional Security Assistance, Center for Strategic and International Studies, 2008, <http://csis.org/publication/integrating-21st-century-development-and-security-assistance> , (e.t. 24.04.2011).
- "Israel", CIA Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/is.html>, (e.t. 14.02.2011).

- “Israelis and Palestinians Killed in the Current Violence”, <http://www.ifamericansknew.org/stats/deaths.html>, (e.t. 17.02.2011).
- JUDIS John B., “The Chosen Nation: The Influence of Religion on U.S. Foreign Policy”, **Policy Brief**, No. 37, March 2005, pp. 1-7, <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=16668>, (e.t. 11.11.2010).
- KASIM Kamer, “Obama’nın Orta Doğu Değerlendirmesi”, 23 Mayıs 2011, <http://www.usakgundem.com/yazar/2125/obama'nin-orta-doğu-değerlendirmesi.html>, (e.t. 25.05.2011).
- KAYMAK Muammer, **Klasik Politik İktisadın Doğuşu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2002.
- KENNEDY John F., Special Message to the Congress on Foreign Aid, 22 March 1961, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=8545#axzz1G1RcJSN0>, (e.t. 20.09.2010).
- KİBRİTÇİOĞLU Aykut, “Friedrich List'in Bebek Endüstriler Tezi”, http://mpa.ub.unimuenchen.de/2549/1/MPPA_paper_2549.pdf, (e.t. 23.08.2009).
- KRASNER Stephen D., "International Political Economy", ed. Joel Krieger, 2. Ed., **The Oxford Companion to the Politics of the World**, Oxford University Press Inc., 2001, p. 2., Oxford Reference Online, <http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t121.e036>, (e.t. 04.03.2009).
- LAÇİNER Sedat, “AFRICOM: ABD'nin Afrika Ordusu”, Star Gazetesi, 24 Nisan 2011, (e.t. 24.04.2011).
- LAÇİNER Sedat, “Irak Savaşı: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme”, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=153>, (e.t. 09.11.2007).
- LAFRANCHI Howard, “Obama at UN summit: Foreign Aid is 'core pillar of American power' ”, 22 September 2010, **The Christian Science Monitor**, <http://www.csmonitor.com/USA/Foreign-Policy/2010/0922/Obama-at-UN-summit-foreign-aid-is-core-pillar-of-American-power>, (e.t. 04.03.2011).
- LAFRANCHI Howard, “Obama waives sanctions for four countries that use child soldiers”, **The Christian Science Monitor**, 29 October 2010, <http://www.csmonitor.com/USA/Foreign-Policy/2010/1029/Obama-waives-sanctions-for-four-countries-that-use-child-soldiers>, (e.t. 18.05.2011).
- LAFRANCHI Howard, “UN condemns Somalia's use of child soldiers, but US aid still flows”, **The Christian Science Monitor**, 16 June 2010, <http://www.csmonitor.com/USA/Foreign-Policy/2010/0616/UN-condemns-Somalia-s-use-of-child-soldiers-but-US-aid-still-flows>, (e.t. 18.05.2011).
- LOGUE Ruth, **History of the US Foreign Aid Since the Second World War** (Report Submitted to Federal Reserve Board), 24 April 1961.
- MCARTHUR Shirl, “A Conservative Estimate of Total Direct U.S. Aid to Israel: Almost \$114 Billion”, Washington Report on Middle East Affairs, November 2008, pp. 10-11., http://wrmea.com/archives/November_2008/0811010.html, (e.t. 17.02.2011).
- MCCONNELL Porter, “Obama's speech at the UN Millennium Development Goals Summit: Awesome”, 22 September 2010, <http://blogs.oxfam.org/en/blog/10-09-22-awesome-obama-mdg>, (e.t. 04.03.2011).

- “Millennium Challenge Account Update”, 3 June 2002, http://www.usaid.gov/press/releases/2002/fs_mca.html , (e.t. 03.12.2010)
- “Mutual Defense Assistance Act of 1949”, **Oxford Companion to US Military History**, <http://www.answers.com/topic/mutual-defense-assistance-act>, (e.t. 21.08.2010).
- “National Security Strategy”, May 2010, http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf , (e.t. 04.03.2011).
- NIJMAN Jan, “Foreign Aid”, **The Oxford Companion to the Politics of the World**, ed. Joel Krieger, 2. Ed., Oxford University Press Inc., 2001, Oxford Reference Online, <http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t121.e0255&category=>, (e.t. 28.04.2009).
- OECD, 14 April 2010, <http://www.oecd.org/dataoecd/17/9/44981892.pdf> , (e.t. 21.02.2011).
- OECD, **Aid at a Glance 2008-2009**, <http://www.globalissues.org/article/35/foreign-aid-development-assistance>, (e.t. 21.02.2011).
- OECD Development Assistance Committee, **Where Governments Come Together to Make Aid Work**, <http://www.oecd.org/dataoecd/39/58/39218438.pdf>, (28.04.2009).
- ÖZTÜRK İlhan, “Dünya Bankası Politikaları”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, No.1, Vol. 3, 2006, <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/335/>, (e.t. 22.04.2009).
- RAMOS César Noriega, “Obama Administration Sets New Guidelines for Foreign Aid Distribution”, 30 September 2010, <http://www.infozine.com/news/stories/op/storiesView/sid/43711/> , (e.t. 04.03.2011).
- “Remarks by the President on the Middle East and North Africa”, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa> , 19 May 2011, (20.05.2011).
- “Remarks of Senator Barack Obama to the Chicago Council on Global Affairs”, 23 April 2007, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=77043#axzz1NJ56FWV8>, (e.t. 04.03.2011).
- RADELET Steven, “Think Again: U.S. Foreign Aid”, http://www.foreignpolicy.com/story/cms.php?story_id=2773&print=1&PHPS ESSID=a8fee0032149d096eed944a5ec751a14 , (e.t. 27.04.2009).
- REMISE Antoine , “Barack Obama’s First 100 Days: What About Foreign Assistance?”, 01 May 2009, <http://www.devex.com/en/blogs/development-assistance-under-obama/barack-obama-s-first-100-days-what-about-foreign-assistance>, (e.t. 04.03.2011).
- ROSENKRANZ Rolf , “Obama Unveils 2012 Budget Request; Foreign Aid Largely Spared From Cuts” , 14 February 2011, <http://www.devex.com/en/blogs/development-assistance-under-obama/obama-s-unveils-2012-budget-request-foreign-aid-largely-spared-from-cuts>, (e.t. 04.03.2011).
- SHERIDAN Mary Beth, “Obama to announce new foreign-aid policy”, The Washington Post, 21 September 2010, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/09/21/AR2010092106185.html> ,(e.t. 04.03.2011).

- STOCKMAN Farah, “Turmoil in Egypt: Critics Question Billions in Aid Routed Back to US Contractors”, 3 February 2011, **The Boston Globe**, http://www.boston.com/news/world/middleeast/articles/2011/02/03/critics_question_billions_in_aid_funneled_back_to_us_contractors/?page=2 , (e.t. 22.03.2011).
- Şenses Fikret, “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı Engel mi?”, <http://www.erc.metu.edu.tr/menuseries040409.pdf> , (e.t. 22.04.2009).
- “The Enhanced Partnership with Pakistan Act”, <http://www.usaid.gov/pk/about/klb.html>, (e.t. 04.03.2011).
- “The Establishment of Peace Corps”, http://clerk.house.gov/art_history/highlights.html?action=view&intID=83 , (e.t. 23.08.2010)
- “The Impact of the Conflicton Children”, <http://www.ifamericansknew.org/stats/children.html>, (e.t. 17.02.2011).
- “US Aid to Israel”, Palestine Monitor Factsheet, 31 October 2007, <http://www.palestinemonitor.org/spip/spip.php?article17> , (e.t. 04.02.2011).
- US Congressional Research Services; OECD- DAC, **The Reality Of Aid Reports** 2006.
- “US Foreign Aid to Israel”, 20 May 2002, <http://www.miftah.org/Display.cfm?DocId=753&CategoryId=4> , (e.t. 10.12.2010).
- U.S. Global Development Policy”, 22 September 2010, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2010/09/22/fact-sheet-us-global-development-policy>, (e.t. 04.03.2011).
- “U.S. Military Aid and the Israel/Palestine Conflict”, <http://www.ifamericansknew.org/stats/usaid.html>, (e.t. 17.02.2011).
- USAID, http://www.usaid.gov/fani/Full_ReportForeign_Aid_in_the_National_Interest.pdf, (e.t. 22.04.2009).
- “USAID History”, http://www.usaid.gov/about_usaid/usaidhist.html, (e.t.13.05.2010).
- SHARP Jeremy M. , **Egypt: Background and U.S. Relations**, CRS Report for Congress, 28 January 2011.
- SHARP Jeremy M., **U.S. Foreign Aid to Israel**, CRS Report for Congress, 16 September 2010.
- SHARP Jeremy M., **U.S. Foreign Assistance to the Middle East: Historical Background, Recent Trends, and the FY2011 Request**, CRS Report for Congress, 15 June 2010.
- WALLERSTEIN Immanuel, “Etiyopya kaplana biniyor”, çev. Açalya Temel, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=9449 , (e.t. 15.01.2011).
- WALLERSTEIN Immanuel, “Neo-liberal Küreselleşmenin Sonu”, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=15304 , (e.t. 22.04.2008).
- “Walt Rostow”, <http://www.economist.com/node/1591985>, 20 February 2003, (e.t. 14.07.2010).
- WEIR Alison, “Should the U.S. End Aid to Israel? Funding Our Decline”, 4 April 2008, <http://www.ifamericansknew.org/stats/weir-aid.html>, (e.t. 17.02.2011).
- “Yunanistan’ın ‘maskesi’ düştü, Goldman görüldü”, Milliyet Gazetesi, 16 Şubat 2010, <http://www.milliyet.com.tr/yunanistan-in-maskesi-dustu-goldman-gorundu/ekonomi/haberdetay/16.02.2010/1199604/default.htm> , (e.t. 18.02.2010)

“Yunanistan neyi var neyi yok satıyor”, <http://www.aksam.com.tr/yunanistan-neyi-var-yok-satiyor--42942h.html>, (e.t. 27.05.2011)

http://www.usaid.gov/about_usaid/, (e.t. 13.05.2010)

http://www.aipac.org/Publications/AIPACAnalysesMemos/AIPAC_Memo_-_Aid_to_Israel_Foreign_Aid_Funding_Vital_for_U.S._National_Security.pdf, (e.t. 10.12.2010)

http://www.aipac.org/Publications/AIPACAnalysesIssueBriefs/U.S._Aid_to_Israel.pdf, (e.t. 10.12.2010).

<http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/UHYAS/aciklama.html>, (e.t. 20.04.2009)

http://www.ekonomist.com.tr/apps/dictionary.app/dictionary.php/es.dict/dış_yardım.html, (e.t. 20.04.2009)

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Serap KEKLİK		
Doğum Yeri ve Yılı	Adana, 1983		
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		İspanyolca
ve Düzeyi	İyi		Orta
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1997	2001	19 Mayıs Lisesi (YDA)
Lisans	2002	2006	Yıldız Teknik Üniversitesi
Yüksek Lisans	2007	2011	Uludağ Üniversitesi
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
	Tarih		
	İmza		
	Adı Soyadı	Serap KEKLİK	

